Časopis Matice moravské

Supplementum 3

Místa lichtenštejnské paměti

K VYDÁNÍ PŘIPRAVILI
TOMÁŠ KNOZ A PETER GEIGER

MATICE MORAVSKÁ V BRNĚ
ČESKO-LICHTENŠTEJNSKÁ KOMISE HISTORIKŮ
2012

PUBLIKACE VYŠLA S FINANČNÍ PODPOROU

Ministerstva zahraničních věcí České republiky

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

Jihomoravského kraje

ČASOPIS MATICE MORAVSKÉ
Vydala Matice moravská
Vedoucí redaktor Jiří Malíř
Zástupce vedoucího redaktora Libor Jan
Výkonný redaktor Pavel Pumpr

Členové redakční rady: Ivo Barteček, Zdeněk Beneš, Jiří Hanuš, Bronislav Chocholáč, Tomáš Knoz, Jiří Kroupa, Milan Myška, Josef Válka, Radomír Vlček, Aleš Zářický

Mezinárodní redakční rada – Advisory Board
Gary Cohen (Minneapolis), Marie-Elizabeth Ducreux (Paris), Frank Hadler (Leipzig), Jan Harasimowicz (Wrocław), Roman Holec (Bratislava), Dušan Kováč (Bratislava), Robert Luft (München), Géza Pálffy (Budapest), Stanisław Pijaj (Kraków), László Szarka (Budapest), Thomas Winkelbauer (Wien), Karl Vocelka (Wien), Volker Zimmermann (Düsseldorf)

Adresa redakce: 602 00 Brno, A. Nováka 1, Česká republika
e-mail: matice@phil.muni.cz
Vytisklo: Reprocentrum, a.s., Blansko

© Matice moravská a Česko-lichtenštejnská komise historiků, Brno 2012
ISSN 0323-052X
ISBN 978-80-86488-95-0

Předmluva

V roce 2009 navázala Česká republika a Lichtenštejnské knížectví diplomatické vztahy. Až do tohoto okamžiku si vzhledem k některým překážkám oba státy upíraly vzájemné uznání. Souběžně s normalizací vzájemných vztahů sjednaly oba státy vznik paritně obsazené Česko-lichtenštejnské komise historiků. Tato komise se ustavila a zahájila práci v prosinci 2010. Jejím úkolem je vědecky zkoumat historické vztahy mezi Českou republikou včetně státních útvarů, které jí předcházely (Československo, Habsburská monarchie, české země), a Lichtenštejnským knížectvím, a přispět tak k lepšímu vzájemnému pochopení dějin.

Česko-lichtenštejnská komise historiků uspořádala ve dnech 11.–12. listopadu 2011 ve Vranově u Brna první dvoudenní vědecké zasedání na téma „Místa lichtenštejnské paměti". Referáty přednesl více než tucet odborníků, a to v němčině, češtině nebo i angličtině. V případě potřeby byla vystoupení tlumočena.

„Místo paměti", ve francouzštině původně *„lieu de mémoire"*, je pojem, který se v dějepisectví používá již delší dobu. Označuje témata, která kontinuálně působí v dějinách, v kolektivní paměti, v historické tradici i aktuálním dění až do dnešních dnů. Místo paměti lze chápat jako „topos", jako „místo", „téma" a „obraz" v jednom.

Přítomnost rodu Lichtenštejnů v českých zemích – v Čechách a na Moravě, v Československu, České republice – zanechala na tomto území a v jeho dějinách stopy a „lieux de mémoire" nejrůznějšího rázu. Právě takovým lichtenštejnským místům paměti se věnovali referenti na vranovském zasedání. Podněty a dotazy vzešlé z rozpravy, k níž byla přizvána celá řada diskutujících, bylo možné zohlednit v písemných příspěvcích.

Předkládaná publikace obsahuje všechny referáty z Vranova. Příspěvky v němčině nebo angličtině byly přeloženy do češtiny. Německojazyčné vydání se stejným obsahem vychází v nakladatelství Historického spolku pro Lichtenštejnské knížectví (*Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein*).

Publikace má široký záběr. Věnuje se mnoha různým tématům: od procesu proti českým vzbouřencům až po konfiskace ve 20. století, od pomníků přes sběratelství až po zámecké a parkové areály rodu Lichten-

štejnů, od habsburské říše přes Společnost národů až po druhou světovou válku. Pátrá po „obraze“ rodu Lichtenštejnů v české historiografii a českých učebnicích a naopak po „obraze“ českých zemí v lichtenštejnských médiích.

Čtenáři tak poskytuje neobvyklou možnost porozumět česko-lichtenštejnským dějinám. Bezprostředně patrný je také mimořádný význam, kterému se rod Lichtenštejnů v českých zemích až do vzniku Československa těšil. V protikladu k tomu stála malá rozloha a bezvýznamnost knížectví na horním Rýnu. Vzdálené knížectví však posilovalo vysoký status lichtenštejnského rodu.

Toto je první svazek z publikací, které jsou plánovány jako výstup z dalších zasedání a rozpracovaných výzkumných projektů. Česko-lichtenštejnská komise historiků děkuje jako vydavatel všem autorům a autorkám i všem diskutujícím a zejména pak Matici moravské, v jejímž nakladatelství tato publikace vychází.

Peter Geiger – Tomáš Knoz *Schaan – Brno, listopad 2012*

Úvod

Catherine Horel

Habsburská monarchie: transnacionální místo paměti?

The Habsburg Monarchy: An Transnational Memory Place?

The article discusses the question of a specific memory politics of the Habsburg Monarchy in the time of its existence as well as the memory of the Habsburg Monarchy in the succession states. Did the Habsburg Monarchy create itself a legacy as a memory place?

Key words: the Habsburg Monarchy, places of memory, memorials, the cult of the dead, the politics of memory

Habsburská monarchie stvořila svá vlastní místa paměti: obrazy a sochy panovníků i toponymie (názvy ulic a náměstí) přispěly ke vzniku nadnárodního systému referencí, který byl v následnických státech po roce 1918 částečně zničen. V závislosti na tom, o jakou zemi se jednalo, měly společné dějiny s Habsburky více či méně dlouhou historii: počet míst paměti však nutně nezávisí na délce jejího trvání. V tomto ohledu tedy neexistuje *„time dependency"* mezi délkou habsburského panování a jeho pamětí v dnešních společnostech. Jedná se spíše o zkušenost s tímto panováním a o dějiny dané země ve 20. století. Čím dramatičtější tyto dějiny byly, tím nostalgičtější je vzpomínání na habsburskou monarchii. Jen malou roli přitom hraje, do jaké míry jsou tyto dějiny konstruovány a přikrášlovány: to se veřejnosti nesděluje. Diskurs je nyní následující: „Byla to doba pěkného a pokojného soužití, tehdy jsme na tom byli lépe, dařilo se nám dobře, země šla díky habsburské monarchii cestou pokroku." Něco takového lze slyšet ve Lvově, Černovicích či v Sarajevu.

Naproti tomu v zemích, kde habsburská monarchie nevykonávala „civilizační" misi, se její dědictví jeví jako slabší, pokud ne negativní. V 80. letech 20. století však bylo toto dědictví všude – od Terstu po Kluž – relativizováno a přehodnoceno: toto nové objevení společné minulosti se rozvíjelo ve stejné době jako protesty proti komunistickému režimu. Týkalo se však i Rakouska samotného a také Itálie: opětovným setkáním sousedů se stal jednoznačným i regionální význam monarchie. Že to celé kdysi byl jeden celek, bylo dávno zapomenuto. Jak víme, dokážou skupiny, a dokonce celé národy „zapomínat", ne-li vytěsňovat to, co se nehodí do jejich sebedefinice: utváření národa vyžadovalo distancování

se od habsburské monarchie, ne-li její negování. Byl rozpracován diskurs o žaláři národů a kolonizaci. Národní dějiny byly psány a inscenovány jako obraz protikladů: člověk byl po staletí obětí tohoto panství. Dějepisectví se zabývalo především dobou před habsburskou érou, zdůrazňovalo prohrané bitvy, represe a vše, co oddělovalo vlastní národ od habsburské monarchie: dlouhé soužití bylo vytěsňováno nebo kritizováno. Tato tendence po druhé světové válce samozřejmě ještě posílila: německý jazyk upadl v nemilost, Němci byli vyhnáni, oněch několik málo přeživších Židů a národnostní menšiny byly komunistickými režimy diskriminovány. Multikulturalismus někdejší habsburské monarchie zmizel a s ním i její nejvýznamnější dědictví.

Model míst paměti, jak jej formuloval Pierre Nora, lze na habsburskou monarchii aplikovat jen zčásti:[1] Nora sám velmi brzy poznal, že co bylo pro Francii skutečně relevantní, bylo pro jiné země, resp. mnohonárodnostní státy méně případné. V případě habsburské monarchie lze vlastně hovořit o různých, popřípadě navzájem si konkurujících kulturách paměti. Zde je území říše také topos: *„imagines memoriae"* se musejí přizpůsobit *„loci memoriae"*. V tomto smyslu jsou hierarchizována i různá místa: místa kultury (muzea), místa vzpomínání (hřbitovy a památky), místa identity jednotlivých skupin a konečně místa paměti, kde musí emoce ustoupit rozumu.

V habsburské monarchii představuje velmi často totéž místo několik soupeřících krajin paměti.[2] Tento *„spatial turn"* je pro naši problematiku obzvláště zajímavý, protože habsburská monarchie učinila ze svého území s jeho rozlohou a z toho vyplývající etnickou různorodostí topos definovaný jako celý stát. V tomto ohledu má mimořádný význam bývalé i dnešní pohraničí v rámci monarchie i mimo ni. Pohyblivost hranic ve střední, východní a jihovýchodní Evropě po roce 1918 změnila identitu regionů, proto je zde důležitým prvkem také vzpomínka na stabilitu habsburských zemí. Kolektivní identita regionu, resp. korunní země může kolidovat s identitou celého státu: nelze ji ale bezpodmínečně zaměňovat s kolektivní pamětí určité skupiny, protože v habsburské monarchii sdílelo společnou zemi více skupin. Vzniká tedy kolektivní vědomí, které může mít více vrstev. Francouzský historik Marc Bloch zpochybnil již v roce 1925 tezi Emila Durckheima, podle níž jsou reprezentace, mentality, vědomí a paměť v souhrnu kolektivní proces. Co se však stane, praví Bloch, když lidé vycestují nebo konvertují? Tyto jevy byly v habsburské monarchii velmi časté, zejména po roce 1867: panovala velmi vysoká geografická i sociální mobilita, která nezůstala bez vlivu na identitu. Celé skupiny byly

1 V německém překladu: Nora, Pierre (Hg.): *Erinnerungsorte Frankreichs*. München 2005. Vydávání příslušných svazků zahájilo v roce 1984 nakladatelství Gallimard: zde je třeba vyzvednout zejména první dva: *La République* (sv. 1, 1984) a *La Nation* (sv. 2, 1986). V 90. letech 20. století bylo publikováno celé dílo formou kapesního vydání.

2 Tuto koncepci formuloval Rudy Koshar jako *„memory landscape"*, viz Koshar, Rudy: *Die deutsche Erinnerungslandschaft 1870–1990*. In: Martini, Wolfram (Hg.): Architektur und Erinnerung. Göttingen 2000, s. 191–203.

asimilovány s „vedoucími kulturami“ (*Leitkultur*), a tím se změnilo jejich kolektivní vědomí. Zda se však staly „věrnými služebníky svého pána“ je sporné, protože při své asimilaci převzaly národní kulturu, která nebyla totožná s kulturou dynastie.

1. Habsburská monarchie a její místa paměti

Nepopiratelnou skutečností je, že habsburská monarchie už neexistuje, a náleží tak do konkrétní paměti stále menšího počtu lidí. V době své existence však provozovala svou vlastní politiku paměti. Tato politika byla založena na dvou hlavních liniích: na velebení dynastie a nedělitelnosti území. Druhá linie je doložena i osobním mottem Františka Josefa *„Viribus unitis“* a byla tematizována rovněž v hesle Uherského království *„Indivisibiliter ac inseparabiliter“*. Postavy habsburských panovníků se staly vůdčími obrazy dějin monarchie a jejích korunních zemí. Někteří z nich se těšili mimořádné přízni dvora; jejich popularita u obyvatelstva jednotlivých zemí však kontrastovala: Rudolf II. byl v Praze velmi oblíbený, v Uhrách však prakticky neznámý; ani politika Josefa II. nenacházela v Uhrách příznivou odezvu, naproti tomu Josefova matka tam byla ctěna. Většina památek Habsburků nacházejících se mimo Vídeň skutečně znázorňuje Karla VI. jako vítěze nad Turky, Marii Terezii, Josefa II. a později Františka Josefa I. a jeho choť Alžbětu. Sloupy a jiné památky v mnoha městech připomínají vysoce postavené návštěvy; představují milníky dynastie a byly často ušetřeny zničení, protože nezpodobňovaly panovníky.

Reprezentace císaře a krále Františka Josefa I. si zaslouží mimořádnou pozornost: na trůn nastoupil v době akutního nebezpečí pro habsburskou monarchii. Veřejnost mladého panovníka neznala, monarchie musela být upevněna. Dvůr proto tehdy realizoval „komunikační politiku“, aby se František Josef stal známým a oblíbeným. Popularitu mu zajistil sňatek a Libényiho nezdařený atentát. Dvůr se tak pokoušel zamaskovat represi panující především v Uhrách a Itálii. Postava císaře se časem stala ochranným božstvem monarchie. Pozoruhodná délka jeho panování a sled životních dramat (Maximilián 1866, Rudolf 1889, Alžběta 1898, František Ferdinand 1914) vzbudily empatii veřejnosti. Dokonce i v Maďarsku, které obzvláště trpělo tvrdými represemi po událostech let 1848–1849, byl obraz císaře příznivější a lidé mu byli vděčni, že opět obnovil historická práva království. Byl o tom také přesvědčen a hodně cestoval do Uher, kde se přízni obyvatel těšila i jeho manželka, a to v takovém rozsahu, že se stala živoucím mýtem a je ještě dnes nejoblíbenější osobností bývalé monarchie. Panovnickému páru byly v několika městech postaveny sochy a pomníky, většina z nich však padla za oběť pomstě národností po roce 1918. To bylo známkou, že „laterální ethnie“, abychom použili koncepci A. D. Smithe

Obr. 1: Pomník Marie Terezie v Bratislavě

z jeho díla *The Ethnic Origins of Nations*,[3] neměly skutečnou základnu dole. Uvedeným pojmem se rozumí aristokracie a kultury elit, které se vyznačují kosmopolitismem a transnacionalitou. Naproti tomu „vertikální ethnie" nezahrnují aristokracii a jsou zato sice demokratičtější, ale i radikálnější ve svém zacházení s národem. Tento model může v případě habsburské monarchie fungovat jen zčásti: Poláci a Maďaři se skutečně do struktur dynastie integrovali lépe a oba tyto národy také zastávaly myšlenku státu i nacionalismus současně. Češi jsou velmi dobře charakterizováni jako „vertikální ethnie" tím, že bez aristokracie a demokraticky uvedli v platnost svá historická práva a po roce 1918 zaujímali vědomě protihabsburský postoj. Slovinci a Chorvati jsou opačným příkladem tohoto modelu, protože svůj nedostatek aristokracie a elit pravděpodobně kompenzovali katolicismem.

Do habsburského panteonu byli kromě dynastie přijati i hrdinové. V první řadě princ Evžen, po němž jsou pojmenovány ulice a náměstí. Kult hrdinů a mrtvých se pak rozšířil i na maršála Radeckého: zde se ale opět jednalo o kontroverzní postavu, neboť v Itálii nebylo možné na něj vzpomínat jako na zachránce monarchie za revoluce v roce 1848. Poté, co monarchie přišla o své italské provincie Lombardsko a Benátsko, byl i tento

3 Smith, Anthony David: *The Ethnic Origins of Nations*. Cambridge (Mass.) 1986.

problém vyřešen. Jeho uctívání jako personifikace věrnosti k císaři dovršil básník Grillparzer svým *In deinem Lager ist Österreich* („Ve tvém táboře je Rakousko“) a skladatel Johann Strauss otec *Radeckého pochodem*.[4] „Vrch hrdinů“ (*Heldenberg*) vybudovaný Josefem Pargfriderem ale ukazuje, jak obtížné to s kulturou paměti monarchie po roce 1848 bylo. Pargfrider byl bohatým válečným dodavatelem. Na vrcholku vedle svého statku v Kleinwetzdorfu nechal zřídit panteon (je tam však pochován pouze Radecký). Nachází se zde busty panovníků habsburské dynastie i velkých vojevůdců. Pargfriderova iniciativa byla ovšem jeho čistě soukromým podnikem, na který dvůr nahlížel s nedůvěrou.[5] Války monarchie už nebyly vítězné: kult hrdinů byl brzy nahrazen kultem mrtvých. Po porážce od Prusů v roce 1866 sice byly stavěny pomníky válečníkům, vyzdvihovaly však spíše utrpení vojáků a nedělitelný charakter říše. Protože už nebylo možné stavět vítězné pomníky, stala se kultura paměti abstraktnější, což ji na jednu stranu činilo neškodnější, na druhou stranu však dokazovalo její bezobsažnost.

Místo budování soch sporným jedincům byly v některých městech stavěny pomníky se sochou „Austrie“, které svou anonymitou znázorňovaly nadnárodní charakter říše. Lidé se dovolávali „velkých“ duchů, kteří však náleželi k německé kultuře, a mohli tak vyvolávat spory. Goethe a Schiller tedy byli nevyhnutelně považováni za reprezentanty německého panství, a protože nepředstavovali Rakousko *stricto sensu*, byl cíl minut. Transnacionální místa paměti tedy již nefungovala: turecké nebezpečí už po desetiletí nehrálo roli, představitelé boje s ním byli buď zapomenuti (kromě prince Evžena, který už ale neměl žádnou mobilizační sílu), nebo byli převzati pro vlastní národ (Zrinský/Zrínyi/Zrinski v Uhrách, resp. Chorvatsku). Nakonec vznikla nehmotná místa paměti ve formě výstav a sborníků. Při každé světové výstavě se Rakousko a Uhry prezentovaly v celém svém rozsahu jako mnohonárodnostní státy: po okupaci Bosny a Hercegoviny byla tato dvě území představována jako provincie spravovaná společným ministerstvem financí. V téže politice se v Uhrách pokračovalo při zemské výstavě v roce 1885 a při „výstavě milénia“ v roce 1896. Při jiných zemských výstavách se sice prezentovala v první řadě příslušná korunní země samotná, ale žádná z ostatních si nenechala ujít příležitost být zastoupena. Tyto akce byly samozřejmě podporovány ústředními i místními úřady: jednak sloužily národním ambicím, jednak ukazovaly moc říše prostřednictvím jejích národů a jejich produkcí.

4 Pomník stojící kdysi v Praze by měl být nyní údajně opět postaven: dílo sochařů Josefa a Emanuela Maxových bylo odlito symbolicky z kanonů a stávalo na Malostranském náměstí. Po roce 1918 bylo odstraněno a uskladněno a na jeho místo byla instalována socha francouzského historika a čechofila Ernesta Denise. Projekt obnovy pomníku však naráží na kritiku a nebyl dosud uskutečněn.

5 Viz román Stefana H e y m a : *Pargfrider*. München 1998.

Zcela mimořádnou památku mnohonárodnostního habsburského státu představuje tzv. *Kronprinzenwerk* (Dílo korunního prince) a jeho vedlejší projevy. Publicistika jistě přispěla k podminování monarchie tím, že byla stále nacionálnější, současně však publicisté glorifikovali „genius imperii" a chránili ho před extrémními tendencemi. Společně s publicisty byli povoláni akademici a učenci, aby vyzdvihovali zvláštnosti, krásy a plody říše. Tato koncepce byla jednoznačná: Rakousko-Uhersko existuje díky své dynastii, svým národům, svým institucím (armádě, byrokracii, církvi). Za účelem vysvětlení této abstrakce bylo na základě iniciativy následníka trůnu arcivévody Rudolfa připraveno dílo *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* (Rakousko-uherská monarchie slovem a obrazem).[6] Většina svazků vyšla po Rudolfově smrti, vydání celého díla trvalo od roku 1886 do roku 1902. Komise, která započala svou práci ještě za života arcivévody, pokračovala ve své činnosti a hledala pro každý svazek vydavatele, který by sám sjednal příslušné autory. Dílo se věnovalo každé korunní zemi Rakouska-Uherska. V závislosti na její velikosti byl vydán jeden nebo několik svazků, celkem 24 v rámci rakouského vydání. Zcela v duchu doby byl velký důraz kladen na etnografii, jak se tehdy říkalo, což s sebou neslo mimo jiné výhodu spočívající ve znázornění etnické různorodosti monarchie a rovnoprávného postavení každého národa. Na zaostalé provincie bylo pohlíženo s trochou paternalismu a stopy kolonialismu jsou patrné i ve svazcích o Bukovině a Bosně a Hercegovině.[7] Rakouská iniciativa přiměla uherskou vládu, aby při příležitosti oslavy milénia v roce 1896 publikovala vlastní dílo: pod názvem *Magyarország vármegye és városai* (Komitáty a města Uher) vycházely okolo roku 1896 identické sborníky o komitátech Uher, o Sedmihradsku, Chorvatsku-Slavonsku a Rijece. Tato vědecká práce vznikla pod vedením uherské akademie věd a zmobilizovala i místní učence a badatele z mnoha disciplín. Vydán byl rovněž maďarský překlad „Díla korunního prince", který zahrnoval 21 svazků a vycházel v letech 1897–1901.[8]

Každé jubileum císaře a krále bylo příležitostí k různým publikacím, holdům a akcím všeho druhu: v roce 1898 bylo k 50. výročí nástupu na trůn vydáno trochu jednodušší souborné dílo, jehož první svazek vyšel již v roce 1897. Nazývalo se *Unsere Monarchie* (Naše monarchie),[9] vznikalo pod vedením

6 Viz k tomu Zintzen, Christiane: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild: aus dem Kronprinzenwerk Erzherzog Rudolf.* Wien 1999.

7 *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Die Bukowina.* Bd. 8. Wien 1899; *Bosnien und Herzegowina.* Bd. 22. Wien 1901.

8 Vogt, Vilmos: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild.* In: Csúri, Károly – Fónagy, Zoltán – Munz, Volker (Hgg.): Kultur-Transfers und kulturelle Identitäten. Budapest und Wien zwischen Historismus und Avantgarde. Wien 2008, s. 89.

9 Laurenčić, Julius (Hg.): *Unsere Monarchie.* Die österreichischen Kronländer zur Zeit des 50Jährigen Regierungsjubiläums Sr. k. u. Apost. Maj. Franz Joseph I. Wien 1897–1898.

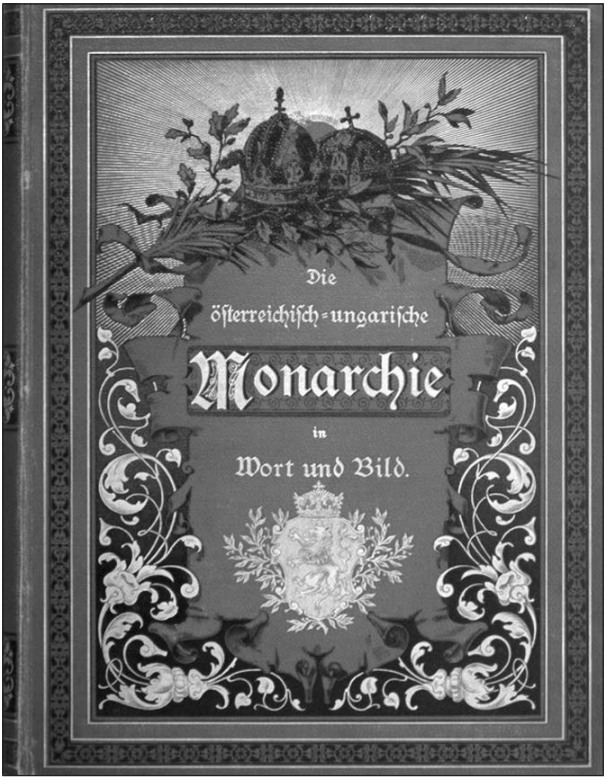

Obr. 2: Encyklopedické dílo Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild

Julia Laurenčiće a bylo vydáno také v českém (*Naše monarchie*), polském (*Nasza monarchia*) a italském překladu (*La nostra monarchia*). Zahrnovalo tedy pouze rakouskou část monarchie, protože Maďaři v té době pracovali na konkurenčním díle. Každý svazek byl k dostání jako měsíčník a celé dílo bylo v novinách propagováno explicitně jako „literární pomník císaře".

Před lety uznalo UNESCO na návrh Francie francouzskou gastronomii „nehmotným světovým kulturním dědictvím"; zdá se nám stejně tak smysluplné hovořit o kulinářském kulturním dědictví habsburské monarchie. Kulturní transfer je zde mimořádně důležitý, a když v monarchii skutečně vznikly národní kultury, zůstala toho kuchyně dlouho ušetřena, naopak se vařilo nadnárodně, aniž by si to lidé uvědomovali. Vídeňská kuchyně je proto produktem příslušných korunních zemí, zvláště pak italských provincií, Uher a Čech, které se také vzájemně ovlivňovaly. Například kuchařka Kathariny Prato *Die süddeutsche Küche* (Jihoněmecká kuchyně),

se až do úmrtí autorky dočkala 24 vydání.[10] V každém hostinci nebo lepší restauraci monarchie byla nabízena stejná jídla, a do tohoto rámce patřila i kavárenská kultura. Hoteliéři a kavárníci byli právě tak flexibilní jako vojsko a úředníci: svým zákazníkům servírovali nejoblíbenější pokrmy, od guláše a císařského trhance po knedle a fiesole. Skutečnost, že mnohé názvy přísad této „rakouské" kuchyně putovaly v rámci monarchie a v Německu jsou neznámé, je dosud důkazem existence tohoto mimořádného místa paměti, které se zachovalo dodnes.

2. Habsburská monarchie jako protiklad: národní paměť nástupnických států

Opoziční paměť je takříkajíc také určitým místem paměti habsburské monarchie, protože prostřednictvím kritiky a protestů vyvolává obrazy nepřítele, které jsou vlastně vzpomínkou. Současně jsou tyto obrazy nepřítele i konkurujícími si představami jednotlivých národů střední Evropy o identitě; existovaly už za časů monarchie, pouze byly subsumovány pod mnohonárodnostní stát. V době mezi lety 1848 a 1918 byla uvedena v život většina národních míst identifikace, která po první světové válce patřila k zakladatelským mýtům nových států.[11] Vymezování se vůči multietnické monarchii bylo současně vymezováním se vůči sousedům, především pak Uhrám, které byly vnímány jako symbol monarchie a jejího vládnutí.

Státně-národní narativ zdůrazňoval epizody odporu a opozice vůči Habsburkům, ne-li i revoluci a válku jako v mimořádném případě Uher. Dějiny příslušných zemí před habsburskou vládou byly samozřejmě také nově hodnoceny a často glorifikovány jako zlatý věk: panování Karla IV. v Čechách, Matyáše Korvína v Uhrách, polsko-litevské království nebo Trojjediné království dalmatské, chorvatské a slavonské. Jak a proč tyto první formy národního státu zanikly, se pak stalo otázkou ideologie, kterou dovedly k dokonalosti komunistické režimy po roce 1945. Nedokázaly formulovat nadnárodní politiku paměti a ruská revoluce se nikdy nestala všeobecným memoriálním statkem příslušných zemí. Pokoušely se také prezentovat národní dějiny jako náhradní náboženství: například v Maďarsku byl pohanský náčelník Árpád upřednostňován jako zakladatel národa před králem Štěpánem I. Svatým. Integrující funkce dějin a kolektivní paměti byla rozpoznána už v posledních desetiletích 19. století a objevily

10 Trefzer, Rudolf: *Das kulinarische Erbe der Donaumonarchie – Katharina Prato.* In: Schreiber, Norbert – Wieser, Lojze (Hgg.): Wie schmeckt Europa? Klagenfurt 2009, s. 159.
11 Brix, Emil: *Geschichtsinterpretationen und Gedächtnispolitik.* Das Bild der Habsburgermonarchie in den mitteleuropäischen Staaten seit 1989. In: Feichtinger, Johannes (Hg.): Schauplatz Kultur – Zentraleuropa: transdisziplinäre Annäherungen. Moritz Csáky zum 70. Geburtstag gewidmet. Innsbruck – Wien u. a. 2006, s. 83.

se pokusy rozvinout ji paralelně k habsburské kultuře paměti. To bylo často obtížné, protože se mohla dostat do bezprostřední blízkosti, resp. konfliktu s narativem dynastie.

Paměť na revoluci roku 1848, která je potenciálně bohatá na konflikty, stála v zárodku většiny incidentů mezi konkurujícími si místy paměti a osobnostmi v Rakousku, Itálii, Maďarsku a Chorvatsku. V Budapešti postavili Rakušané pomník generálu Heinrichu Hentzimu, který v květnu 1849 bránil budínskou posádku do posledního muže a zahynul při tom hrdinskou smrtí. Pomník byl zřízen prakticky na stejném místě, kde se odehrávaly boje, uprostřed náměstí sv. Jiřího před Budínským hradem. Dílo sochařů Hanse Gassera a Franze Bauera bylo odhaleno 11. července 1852 za přítomnosti panovníka.[12] Maďaři měli na celou věc samozřejmě jiný náhled a pomník považovali za provokaci: na protest bylo uspořádáno několik demonstrací,[13] až nakonec v roce 1885 vojenské úřady povolily odstranění tohoto sporného pomníku a ten byl přemístěn do kadetní školy. Mezitím byl na jeho místě se svolením císaře postaven husarský pomník

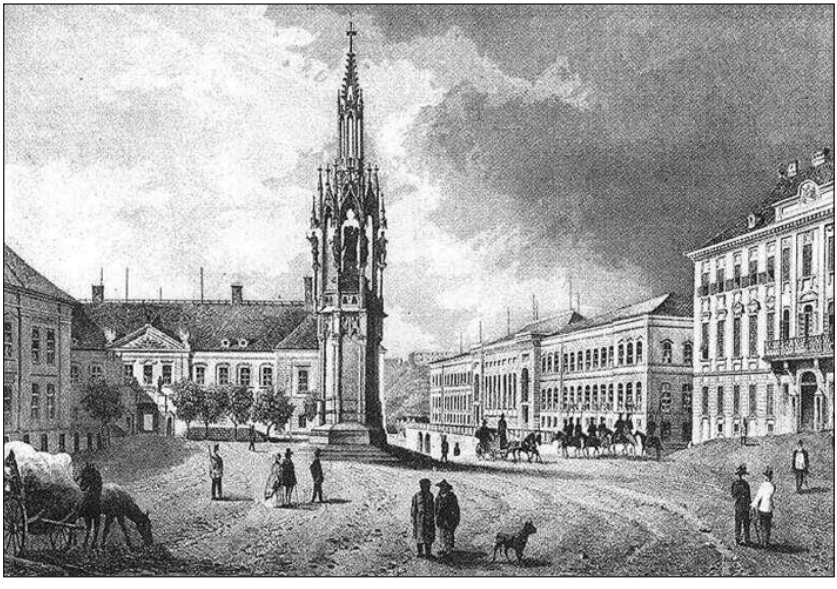

Obr. 3: Pomník generála Hentziho v Budapešti

12 Miller, Michael Laurence: *A Monumental Debate in Budapest: The Hentzi Statue and the Limits of Austro-Hungarian Reconciliation, 1852–1918.* Austrian History Yearbook 1/2009, s. 218.

13 Tamtéž, s. 222.

na paměť roku 1848.[14] Poté, co byl na Hentziho pomník spáchán atentát a ukázala se nutnost postavit pamětní sochu císařovně, bylo v roce 1899 konečně umožněno odvézt ho z kadetní školy.[15]

Stejně kontroverzně bylo interpretováno postavení záhřebského pomníku, který zpodobňoval chorvatského bána Jelačiće. Bán vytáhl jako velitel hraničářů věrný císaři v červnu 1848 proti Uhrům, u nichž byl považován za nástroj vídeňského dvora, a v důsledku toho nenáviděn. Chorvati chtěli od Maďarů ve skutečnosti získat stejná práva, jaká byla Maďarům přiznána Vídní. Protože jejich úsilí nevedlo k výsledku, intervenoval Jelačić se svými oddíly. Jelačić byl i v samotném Chorvatsku spornou osobností, protože jako voják a uvědomělý konzervativec pohlížel s nedůvěrou na liberály a obecně všechny politiky. Přesto se po smrti stal hrdinou chorvatského národa a tomu odpovídalo i jeho uctívání: jeho rytířskou sochu pro hlavní záhřebské náměstí vytvořil vídeňský sochař Anton Fernkorn. Kontroverze nevznikla pouze kvůli Jelačićově osobě, ale i proto, že Jelačićův tasený meč směřoval k Maďarsku. Zajímavé je, že socha byla po roce 1945 odstraněna komunisty (nikoli však zničena), a obnovena v roce 1991 členy strany Franja Tuđmana: bánův meč však nyní čněl směrem k srbské enklávě a jejímu hlavnímu městu Knin! Chorvatské sebevědomí se tedy již nemuselo prosazovat vůči Maďarům.

Nástupnické státy habsburské monarchie spáchaly po první světové válce několik aktů *„damnatio memoriae“* proti svým někdejším vládcům, na které chtěly zapomenout. Ve všech velkých městech byly odstraňovány, roztavovány nebo jednoduše ničeny sochy a pomníky. Této msty nezůstaly ušetřeny dokonce ani katolické symboly: v Praze se tak stal obětí českých nacionalistů, kteří odsuzovali katolictví jako náboženství habsburské dynastie, mariánský sloup na Staroměstském náměstí. Naopak byl veleben Jan Hus a protestantství (husitství) bylo povýšeno v podstatě na státní náboženství: tato politika paměti byla vědomě zavedena prezidentem Masarykem a Edvardem Benešem a v roce 1989 převzata Václavem Havlem. Poznamenejme, že smuteční akt při úmrtí Václava Havla se konal ve svatovítské katedrále. V Budapešti byla odstraněna socha císaře Františka Josefa I. z kolonády na náměstí Hrdinů: památník zpodobňoval císaře v uniformě a pro bolševiky republiky rad symbolizoval vzpomínku na represe let 1848–1849. Horthyho režim nechal sochu opět postavit, tentokrát však měl císař na sobě uherský korunovační ornát. Po roce 1945 nabyl diskurs o celém památníku na náměstí Hrdinů definitivně nový význam. Všichni Habsburkové zmizeli a byli systematicky nahrazováni svými uherskými protivníky: Rákóczim místo Karla VI. a Kossuthem místo Františka Josefa I.! Uherská šlechta tedy sloužila v první řadě národu, a bylo tak možné změnit interpretaci třídního

14 Tamtéž, s. 225.

15 Pomník císařovny Alžběty byl následně postaven jinde (náměstí Döbrentei). Tamtéž, s. 231.

Obr. 3: Socha bána Jelačiće v Záhřebu

boje ve prospěch národního komunismu. Uherská tradice odporu proti Habsburkům byla interpretována jako dlouhá cesta k vítězství socialismu. Lajos Kossuth, vůdčí osobnost uherského radikalismu roku 1848, se proto stal všemocným hrdinou nového narativu. Oslava stého výročí revoluce byla v roce 1948 organizována zcela v tomto duchu. Politici, kteří ztělesňovali spolupráci s habsburskou monarchií, sice nebyli zcela vytěsněni, přinejmenším však byli zatlačeni do pozadí. Diskurs o staletí trvající kolonizaci Uher Habsburky ovládal politiku paměti a dějepisectví až do roku 1956.

Komunistické režimy však měly těžkosti s obrazem žaláře národů, který byl jako *„vulgata"* historiografie a kulturní politiky formulován

většinou nástupnických států. Vina za veškeré zlo byla svalována jednak na Habsburky samotné a jednak na šlechtu obecně: přispívali údajně k udržování systému, a utlačovali tak národy. Za národnostní střet tedy nyní nebyl odpovědný Kossuth, ale Jelačić věrný císaři, rumunští kněží a všichni, kdo na základě feudálního smýšlení jednali proti pokrokovým Uhrám. V konečném důsledku nemohly komunistické režimy nacionální diskurs, který samy formulovaly, uvést do souladu se socialistickým bratrstvím: maďarské a rumunské vzpomínky v Sedmihradsku zůstaly nepřekonatelné, dokud je příslušné režimy instrumentovaly. Protože Sovětský svaz netrpěl ukrajinskou, resp. rusínskou kulturu paměti, dokázal západní a východní Ukrajinu spojit pouze tak, že zemi sovětizoval. Národní vzpomínkové diskursy kolidovaly i v rámci jedné země se socialistickou ideologií na jedné straně a vlastními tradicemi na straně druhé. Jak známo, panovala v Polsku dvojí státní tradice: jedna byla spjata s dynastií Piastovců a vzpomínala na homogenní polský stát; druhá souvisela s Jagellonci a vázala se k multietnickému, a tím i mnohem většímu státu. Druhá tradice nebyla samozřejmě za komunistického režimu aktuální.

Nástupnické státy vyvinuly po pádu habsburské monarchie rovněž vlastní politický kult mrtvých. Ten dovedli k dokonalosti už Maďaři tím, že směli od roku 1870 opět pohřbívat své velikány. Pro státní pohřby byl dokonce zaveden speciální rituál, který se poprvé uplatnil při repatriaci ostatků Františka Rákócziho v roce 1906. Smuteční rituály sloužily stejně jako ostatní praktiky vzpomínání k identifikaci s národem. Za dob habsburské monarchie existovalo jen málo příkladů, především v Polsku (repatriace a pohřeb Adama Mickiewicze) a Uhrách, které nyní podle rakousko-uherského vyrovnání z roku 1867 provozovaly svůj vlastní kult mrtvých. Maďaři tak mohli jako první případ této nové politiky v roce 1870 slavnostně pohřbít ministerského předsedu z roku 1848 Lajose Batthyányho: Rakousko tím implicitně uznalo, že jeho poprava byla politickou chybou. Věci se měly zcela jinak, když v roce 1894 zemřel v Turíně Kossuth: s habsburskou říší se nikdy nesmířil, a ani císař proto neviděl důvod svolit k jeho pohřbu v Uhrách. Po několikadenním vyjednávání mohl Kossuthův syn konečně převézt tělesnou schránku svého otce do Budapešti a smuteční slavnost se stala do té doby (i dosud) nevídaným vrcholem národního uvědomění.

Na rozdíl od nástupnických států, které brzy začaly uctívat své vlastní hrdiny, nemohlo Rakousko po dlouhou dobu rozvinout vlastní kulturu paměti, která by nebyla specificky německá nebo habsburská. Prakticky všichni velikáni (a velikánky) náleželi k dynastii nebo jí sloužili. Identifikace s národem se proto nejprve dosahovalo prostřednictvím hudby a kultury obecně, přičemž šlo o to distancovat se od kultury německé. Specificky rakouská kultura paměti se však prosadila teprve po druhé světové válce a znamenala částečné přehodnocení kultury habsburské.

3. Návrat dějin aneb habsburské dědictví jako mýtus

Pohřeb císařovny a královny Zity 1. dubna 1989 ve Vídni měl několik významů: za prvé se jednalo o důležitou etapu v procesu uznání vlastní habsburské minulosti Rakouskem, kde člen habsburské monarchie už nebyl *„persona non grata“*; za druhé byl tento pohřeb milníkem opětovného objevování střední a jihovýchodní Evropy, která z velké části náležela do tzv. východního bloku. Tato událost představovala současně začátek i konec procesu, který začal v 80. letech 20. století a byl předběžně dovršen demokratickým převratem. Od roku 1989 se hovořilo o „návratu dějin“, kdy příslušné země – včetně Rakouska – mohly svobodně formulovat diskurs o své minulosti. Možná tento proces skončil 16. července 2011, kdy se pohřeb korunního prince Otty von Habsburg stal okrajovou událostí masového cestovního ruchu.

Delegáti následnických států, kteří 1. dubna 1989 přijeli do Vídně, měli jedno společné: chtěli zpochybnit obraz habsburské monarchie jako žaláře národů a feudální mocnosti. Po katastrofách 20. století usilovali o docenění bývalé multietnické a nadnárodní císařské říše. Osobnost císařovny a královny se jevila jako odpovídající tomuto účelu, neboť ztělesňovala dynastii, která držela pohromadě různé národy s jejich jazykovou a konfesijní rozmanitostí. Po roce 1989 mělo vlastně dojít k „rozšíření historického vědomí na východ“. Kontinuita, která byla od konce monarchie a především pak po roce 1945 popírána, byla opět obnovena. Národnostní menšiny se opět staly důležitými aktéry politiky paměti a ústřední vlády už nemohly jejich zvláštnosti ignorovat. Současně ale došlo i k návratu k národním dějinám: protože bylo dějepisectví opět svobodné, neexistovala ani žádná záruka jeho etičnosti. V 80. letech 20. století se hledaly společné prvky[16] za účelem nalezení alternativy ke komunistickému obrazu dějin, po roce 1989 se naopak rozvíjely nacionalistické diskursy, které nic netušící veřejnosti předkládaly revizionistické interpretace. Na světlo se bohužel opět dostaly historické resentimenty a jiné ošemetné otázky byly nadále ututlávány. Jak oprávněně poznamenává Tzvetan Todorov ve svém díle *Les abus de la mémoire*, dějiny byly využity i k pojednání o soudobých problémech. Rozlišuje přitom mezi *„mémoire littérale“*, která je bez distancování využívána jednou skupinou vůči jiné, a tím odsouvá současnost stranou, a *„mémoire exemplaire“*, která je naproti tomu reflektujícím procesem, jenž vede ke spravedlnosti a rovnováze.[17] Příkladem obtížné cesty k distancování je vzpomínka na různé odsuny, které se ve středoevropském regionu uskutečnily po roce 1945.

Dědictví habsburské monarchie vedlo k čilé diskusi nejen mezi intelektuály v Československu, Maďarsku, Polsku a Jugoslávii, ale i v Rakousku:

16 Tamtéž, s. 85.
17 T o d o r o v , Tzvetan: *Les abus de la mémoire*. Paris 1995, s. 30.

koncem 80. let 20. století se mnoho politiků a historiků (mezi nimi i několik historiků literatury a umění) angažovalo v debatě o opětovné uznání významu multikulturní společnosti na přelomu století. Příkladem je internetová platforma *„Kakanien Revisited“*.[18] Z „modernity“ říše a především jejích hlavních měst se stal topos a byla dokonce povýšena na mýtus, jak dokazují četné výstavy. Region ale tehdy tyto pozitivní postoje bezpochyby potřeboval a vlastně se ani nedalo zabránit tomu, že se objevilo i mnoho nostalgických a revizionistických prvků. Rozpad Jugoslávie přispěl i k tematizaci rozdílu mezi „civilizovanými“ Slovinci a Chorvaty coby dědici habsburské monarchie a „zlými“ Srby. Neudiví pak, že vstup do Evropské unie byl považován nejen za „návrat do Evropy“, ale i za integraci do společenství, jehož předobraz byl spatřován v habsburské monarchii.

Multikulturalismus byl opět objeven a právem učiněn charakteristickým znakem habsburské monarchie: politika paměti s tím však měla potíže, protože mnohá zvláštnost oné multikulturní společnosti už ve většině případů nebyla k dispozici. Tento obsah se zčásti ztratil už po roce 1918 a mladší generace si s tím samozřejmě nemohla nic počít. Musel být znovu formulován, k tomu ale chyběly ostatní prvky: nositelé byli vyhnáni, zavražděni nebo se vystěhovali. Místní dokonce často nebyli ani trvale usedlým obyvatelstvem (Slováci v Bratislavě, východní Ukrajinci ve Lvově a Černovicích, východní Poláci v Krakově, Moldavci a Valaši v Sedmihradsku atd.); funkcí multikulturality již nebylo udržovat pohromadě mnohonárodnostní stát, ale začala sloužit turistickým účelům; nakonec tedy už nic nemohly znamenat ani rituály, protože už neexistoval císař a král!

František Josef se namísto toho stal značkou: v mnoha zemích se jeho obraz a obraz jeho jiných současníků využívá jako prvek marketingové strategie: jedna chorvatská firma se chlubí, že působila již na „dvoře bána“ i na „císařském dvoře“. Zajímavé je, že se osoba císaře a krále používá hlavně pro potraviny, přestože císař sám se o gastronomii příliš nezajímal a pokrmy konzumoval k nelibosti svých hostů během několika málo minut. Jeho busty a obrazy se najednou objevily v mnoha kavárnách. Všude, kde nebyly zničeny, na ně lze opět narazit. Jeho choť Alžběta slouží především cestovním kancelářím, které chtějí své klienty přilákat do nejrůznějších měst bývalé monarchie – na prvním místě do Vídně: často se objevuje ve spojení s referencemi na kavárenskou kulturu a hudbu. Dynastie je dobrým produktem, ale její využívání masovým cestovním ruchem (například „Sissi-Museum“ ve Vídni, vlastně restrukturalizace císařských sbírek v Hofburgu) a nostalgičtí pseudospisovatelé a historici ve skutečnosti ztěžují vědeckou práci. Odpovědnost historiků při psaní vyvážených dějin Habsburků a jejich zemí je nyní větší, než kdykoli v minulosti.

18 Viz http://www.kakanien.ac.at/ (citováno dne 10. 5. 2012).

Mýtus žije především na zvláštních místech paměti, kde existuje potřeba idealizace habsburského soužití. Uveďme pouze tři příklady: Lvov, Černovice a Sarajevo. Ve Lvově se na opětovném oživení tohoto mýtu podílejí hlavně Poláci, kteří v posledních letech napsali mnoho dobrých knih o architektuře a kultuře města. Založení *Center for Urban History of East Central Europe* však do tohoto procesu zapojilo i Ukrajince. Toto centrum je skutečně modelem spolupráce nové generace a slouží k dokumentaci a výzkumu bývalého multikulturalismu.[19] „Topos Černovice", abychom použili výraz Andrei Corbea-Hoisie,[20] je produktem několika nositelů, kteří pocházeli z hlavního města bývalé Bukoviny. Vzešla odsud řada pozoruhodných německojazyčných (hlavně židovských) básníků a spisovatelů, kteří se především po druhé světové válce ve svých dílech věnovali společnému soužití v Černovicích tak, že z něj učinili mýtus. Žádná skupina, ať již národnostní či konfesijní, tam skutečně neměla převahu: z tohoto důvodu byl německý jazyk *lingua franca* a Rakousko se cítilo povoláno tuto zaostalou a vzdálenou provincii civilizovat prostřednictvím své kultury a svého jazyka, což se v Černovicích také částečně stalo. Poté, co Černovice ve 20. století čtyřikrát změnily příslušnost ke státu (Rakousko, Rumunsko, Sovětský svaz, Ukrajina, nemluvě o německé okupaci v roce 1940), měly nepochybně problém s identitou: vyzdvihována byla vzpomínka na habsburskou monarchii, protože představovala dobu mírového soužití. To však nemá znamenat, že nedocházelo k žádným konfliktům, jen byly minimální ve srovnání s krvavými střety druhé světové války. To je sice legitimní, ale historicky viděno nesprávné a klamavé. Hrozí, že se tatáž retrospektivní interpretace uplatní i v Sarajevu: také zde je zpětný pohled na údajně lepší časy za habsburské monarchie legitimní, současně je ale smutným důkazem hluboké krize identity. V případě Bosny a Hercegoviny nemůže doba habsburské okupace kvůli nedostatku něčeho lepšího fungovat jako zakladatelský mýtus: vylučuje Srby, a nemůže tak dláždit cestu ke smíření s Republikou srbskou. Jako příklad může posloužit rozporuplné vzpomínání na Gavrila Principa a jeho zavraždění Františka Ferdinanda s manželkou: mladý Srb je nyní líčen jednoznačně jako atentátník a exaltovaný nacionalista. Poselství je jasné: výstřely z 28. června 1914 uvrhly město a provincii do války a to, co přišlo poté, má dodnes jen špatné následky! Takový eschatologický náhled může možná vyhovovat muslimskému fatalismu, není ale dobrým základem pro nové soužití: nelze se také divit, že tyto představy nenacházejí kladnou odezvu a jsou nabízeny jenom nemnohým turistům.

* * *

19 Viz http://lvivcenter.org/ (citováno dne 10. 5. 2012).

20 Například Corbea-Hoisie, Andrei: *Zum mystifizierten Erinnerungsraum Bukowina.* In: Lappin, Eleonore (Hg.): Die „Wahrheit" der Erinnerung. Innsbruck – Wien u. a. 2008, s. 132.

Habsburská monarchie provozovala v době svého trvání bezpochyby nadnárodní politiku paměti, jejímž základem byla dynastie a její velcí představitelé. Mnohonárodnostní stát tematizoval rovněž sám sebe coby poskytovatele identity a soužití jeho národností i konfesí se stalo jeho charakteristickým znakem. Oba narativy tehdy mohly existovat souběžně, dynastický společně s národním, dokud se nedostaly do konfliktu s převládajícím diskursem, a bylo to možné dokonce i v Uhrách. To se dnes zdá nepochopitelné, protože národní kolektivní vědomí má bezpodmínečně vylučovat to nadnárodní. Zcela mimořádná rovnováha mezi oběma identitami je stěží představitelná, a každému vzpomínání na habsburskou monarchii proto hrozí, že se v lepším případě stane mýtem, v horším pak turistickou atrakcí. Každý nástupnický stát formuluje vlastní politiku paměti mimo rámec bývalé monarchie: tato politika se – dokonce i v případě Rakouska – prakticky neshoduje s dřívějšími kritérii, symboly a postavami. Rakousko a Maďarsko tento obecný statek zčásti (opět) převzaly, ostatní země si s ním nemohou mnoho počít kromě zamlčování, podvodu či iluze.

Die Habsburgermonarchie: Ein transnationaler Erinnerungsort?

Die Habsburgermonarchie hat ihre eigenen Gedächtnisorte und ein übernationales System von Referenzen geschaffen, das nach 1918 in den Nachfolgestaaten teilweise zerstört wurde. Je nach Land hat die gemeinsame Geschichte mit den Habsburgern eine mehr oder weniger lange Vergangenheit. Die Nationsbildung verlangte eine Distanzierung von der Habsburgermonarchie, wenn nicht ihre Verneinung. Das lange Zusammenleben wurde verdrängt oder kritisiert. Der Multikulturalismus der einstigen Habsburgermonarchie verschwand, und damit ihr bedeutendstes Erbe. In der Habsburgermonarchie bedeutet sehr oft derselbe Ort eine rivalisierende Erinnerungslandschaft. Der „spatial turn" ist hier besonders interessant, da die Habsburgermonarchie ihr Territorium mit seiner Ausdehnung und der daraus entstandenen ethnischen Vielfalt ein Topos ihrer Definition als Gesamtstaat gemacht hat. Die Habsburgermonarchie führte zur Zeit ihres Bestehens eine übernationale Erinnerungspolitik, deren Basis die Dynastie und ihre großen Vertreter waren. Der Vielvölkerstaat thematisierte sich auch selbst als Identitätsstifter, und das Zusammenleben seiner Nationalitäten und Konfessionen wurde zum Merkmal. Es konnten damals beide Narrative zugleich existieren, jenes der Dynastie zusammen mit jenem der jeweiligen Nationen, solange diese nicht in Konflikt mit dem Leitdiskurs kamen. Das scheint heutzutage nicht begreiflich, da das nationale kollektive Bewusstsein das übernationale unbedingt ausschließen soll.

Tomáš Knoz

Místa lichtenštejnské paměti
Úvodní teze

The Places of Liechtenstein Memory
An Introductory Thesis

The Liechtenstein memory continuously overlaps the enclosed memory dimension of the aristocratic family and operates in an open space as a general memory. It impacts the general memory and is in turn influenced by it. The general historical memory reacts to the Liechtenstein memory and the Liechtenstein memory reacts to the general memory, which on both levels creates various kinds of memory synthesis and simultaneously also a clash of memories along with various types of deconstructions and reconstructions of memory. The places of Liechtenstein memory thus represent a relatively complex formation. They apply also to the places of Liechtenstein memory as a 'point in human mind' and also a 'point on the map' (whether it concerns the construction of the memory of the Liechtensteins or a construction of the Liechtensteins' memory). As foundational phenomena in molding the Liechtenstein family memory were for a more detailed analysis chosen the post-White Mountain confiscations (as a historical event connected by historiography and in general understanding with the rule of Prince Charles I of Liechtenstein) and the tomb in Vranov u Brna (as a crucial element of the Liechtenstein burial strategy and construction of their long term memory.

Key words: Places of memory, the Liechtenstein family, Early modern period, nobility, post-White Mountain confiscations, burial strategy

Místa paměti: Bod v lidské mysli a bod na mapě, paměť Lichtenštejnů a paměť na Lichtenštejny

Peter Burke ve svém díle *Fabrication of Louis XIV*. dosti zřetelně prokázal, že v historii nejednou hraje obraz představovaný prostřednictvím dobových výrazových prostředků možná i zásadnější roli, nežli skrytá historická skutečnost.[1] O výrazových prostředcích moci ostatně v souvislosti se středoevropským raně novověkým mocenským modelem hovoří také Hubert Ch. Ehalt, Franz Matsche i další autoři studující tuto problematiku obvykle na pomezí historie a dějin umění.[2] Ačkoliv některé kontexty takto

1 B u r k e , Peter: *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven 1992 (cit. podle německého vydání B u r k e , Peter: *Die Inszenierung des Sonnenkönigs*. Berlin 2001, zde především 1. Kapitel, Vorstellung des Sonnenkönigs, s. 9–23).

2 E h a l t , Hubert Ch.: *Ausdruckformen absolutistischer Herrschaft*. Dargestellt vor allem

tvořeného obrazu jsou konstruovány okamžikem svého vzniku, většina z nich tak či onak pracuje s historickou pamětí, její konstrukcí a popřípadě i dekonstrukcí.[3] V tomto rozměru lze zpravidla zároveň sledovat konstrukci paměti pro budoucí generace. Podobným způsobem ostatně uvažuje také Pierre Nora při charakterizace svého pojmu *„les lieux de memoire"* – skutečnost se podle jeho definice pohybuje „mezi pamětí a historií".[4] Místa paměti mohou být v tomto kontextu chápána v podstatě dvojím způsobem. Jednak abstraktně jako „místa v lidské mysli", s nimiž se pracuje při konstrukci i dekonstrukci minulosti. Jednak konkrétně, jako „místa na mapě", která jsou se subjektem paměti tak či onak spjata a která jeho historickou paměť zprostředkovávají.[5] Uvedené konstrukce se tak prolínají hned v několika rovinách: mezi konstrukcí paměti subjektem pro sebe sama a konstrukcí paměti na daný subjekt (v našem případě paměť Lichtenštejnů a paměť na Lichtenštejny) i mezi zmiňovaným místem na mapě a místem v lidské mysli (v našem případě památkou spjatou s Lichtenštejny a historickou pamětí, která se i díky jejímu zprostředkování vytváří ve formě kolektivního vědomí).[6]

Přítomnost rodu Lichtenštejnů v dějinách střední Evropy lze charakterizovat pojmem *„la longue durée"*,[7] což s sebou přináší i trvalou a komplikovanou konstrukci paměti tohoto aristokratického rodu. Při sledování míst lichtenštejnské paměti je zároveň možné odhalit několik určujících prvků:

1. Lichtenštejnská paměť prakticky trvale přesahuje uzavřený rozměr paměti aristokratického rodu a působí v otevřeném prostoru jako paměť obecná. Ovlivňuje obecnou paměť a je jí ovlivňována. Obecná historická paměť na lichtenštejnskou paměť reaguje a lichtenštejnská paměť reaguje

---

am Beispiel des Wiener Hofes unter Leopold I., Joseph I. und Karl VI. Wien 1978; týž: *Zur Funktion Zeremoniells im Absolutismus*. In: Schulze, W. (ed.): Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität. München 1988, s. 411–419.

3 Bahlcke, Joachim – Strohmeyer, Arno (edd.): *Konstruktion der Vergangenheit*. Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 29, 2002, s. 129–178.

4 Nora, Pierre (ed.): *Les lieux de memoire*. Paris 1997, především Quarto 1, kap. Entre Mémoire et Histoire (Pierre Nora), s. 23–43. Pierre Nora vnímá pojem dějiny paměti jako určitou „akceleraci historie". Týž: *Between Memory and History*. Representations 26, Spring 1989, s. 7–24. K otázce „kolektivní paměti" srov. též Le Goff, Jacques – Chartier, Roger – Revel, Jacques (edd.): *La nouvelle histoire*. Paris 1978, citováno podle německého překladu Le Goff, Jacques – Chartier, Roger – Revel, Jacques (edd.): *Die Rückoberung des Historischen Denkens*. Grundlagen der neuen Geschichtswissenschaft. Frankfurt am Main 1990. Dále Burke, Peter (ed.): *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge 1991.

5 Hlavačka, Milan – Mares, Antoine (edd.): *Paměť míst, událostí a osobností*. Historie jako identita a manipulace. Praha 2011. Srov. Halbwachs, Maurice – Namer, Gérard – Jaisson, Marie: *Kolektivní paměť*. Praha 2009.

6 Knoz, Tomáš: *Liechtensteinové, Morava a Valtice v 1. polovině 17. století*. (Základní obrysy problematiky). In: Kordiovský, Emil (ed.): Město Valtice. Valtice 2001, s. 301–315.

7 Braudel, Fernand: *La longue durée*. Annales E.S.C. No. 4, octobre–decembre 1958, s. 725–753.

na paměť obecnou, což v obou rovinách vytváří různé typy syntéz pamětí a na druhé straně střetů pamětí, ale i různé typy dekonstrukcí a rekonstrukcí paměti. Místa lichtenštejnské paměti jsou proto poměrně složitým útvarem, jehož charakteristika vyžaduje užití různých „objektů, přístupů, metod“ (*objets, approches, méthodes*).[8] Totéž platí i pro místa lichtenštejnské paměti coby „bodu na mapě“ (ať jde o konstrukci paměti na Lichtenštejny, anebo o konstrukci paměti Lichtenštejnů). Pietní místo na Bílé hoře, kříže označující místo popravy českých pánů na Staroměstském náměstí, znehodnocená „dlouhá mince“, monumentální fragment zámku v Plumlově,

Obr. 1: Jan Jiří Lehner, Kenotaf Karla z Lichtenštejna, Opava, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1755–1763 (foto Tomáš Knoz)

8 Le Goff, Jacques – Nora, Pierre (edd.): *Faire de l'histoire.* Nouveaux problèmes. Nouveaux objets. Nouvelles méthodes. Paris 1973.

složitě utvářený valticko-lednický areál včetně hlohoveckého hraničního zámku, hrobka při klášteru paulánů na Vranově, kenotaf Karla z Lichtenštejna v Opavě, to vše jsou památky, které odkazují nejen na paměť rodu Lichtenštejnů, ale i na paměť českých a středoevropských dějin.[9]

2. Lichtenštejnové spoluvytvářejí středoevropskou paměť v dlouhém trvání a obecná paměť se k jejich dějinám v tomto ohledu vztahuje. Politické i kulturní působení Lichtenštejnů ve střední Evropě lze označit za kontinuální, od středověku po dnešní současnost. Přesto je rodová paměť do značné míry určována dvěma výraznými amplitudami, k nimž se vztahuje jak paměť na Lichtenštejny tak i (v některých případech sekundárně) paměť Lichtenštejnů, a sice jednak událostmi spjatými se stavovským povstáním, jeho porážkou na Bílé hoře a následným konfiskačním procesem, jednak událostmi spjatými s druhou světovou válkou, Benešovými dekrety a dalším konfiskačním procesem. Pro pochopení těchto dvou „amplitud" lichtenštejnské paměti je důležité, že první zmiňované místo paměti při vytváření „symbolického centra" lichtenštejnské paměti fungovalo samostatně, druhé zmiňované místo paměti pak na něj bylo implikativně navázáno. Tyto dvě amplitudy potom ovlivňují a v některých případech i zastiňují celou řadu dalších důležitých historických jevů a procesů, které se na tvorbě lichtenštejnské paměti přirozeným způsobem spolupodílejí.[10]

3. Při zkoumání dějin Lichtenštejnů a jejich působení ve středoevropských souvislostech lze vypozorovat linii mezi běžným a jedinečným. Pravděpodobně jejich dlouholeté spolupodílení se (coby jednoho z celé řady panských šlechtických rodů s relativně obvyklým právně-sociálním postavením a kulturní politikou) na vytváření středoevropské společnosti a jejích nejrůznějších struktur způsobilo, že se Lichtenštejnům v určitém okamžiku naskytla možnost se z tohoto postavení vymanit směrem k jedinečnosti knížecího rodu, ekonomicky výjimečného svým majetkovým zázemím i jeho geografickou konstrukcí. Politicky se jejich jedinečnost uplatňuje, když v jisté dějinné souvislosti v zemi zastupují císaře, jako knížata se vymaňují z principů stavovské rovnosti a mohou (v omezené míře na Moravě a v méně omezené míře ve Slezsku) budovat vlastní (byť předmoderně chápanou) státnost.[11] Závažným impulsem pro konstrukci lichtenštejnské paměti je historická situace, kdy se působením obecných historických procesů konstituuje předmoderní státnost (jež v habsburské monarchii, resp. v Rakouském císařství v některých aspektech přežívala až

9 Rak, Jiří: *Bývali Čechové.* České historické mýty a stereotypy. Praha 1994; Hojda, Zdeněk – Pokorný, Jiří: *Pomníky a zapomníky.* Praha – Litomyšl 1996.

10 Havelka, Miloš: *K problému „symbolických center" české historické paměti.* In: týž (ed.): Dějiny a smysl. Praha 2001, s. 6–69.

11 Knoz, Tomáš: *Lichtenštejn, Ditrichštejn, Valdštejn – tři cesty k úspěchu.* In: Vařeka, Marek (ed.): Knížecí rod Liechtensteinů v historii zemí Koruny české, v tisku (referát přednesený na stejnojmenné konferenci konané ve dnech 24.–26. listopadu 2010 v Arcidiecézním muzeu v Olomouci).

do roku 1918), což v důsledku znamená střet dvou různých a v určitých úhlech pohledu dokonce vzájemně protichůdných modelů historické paměti a dobudování evropsky jedinečné moderní lichtenštejnské státnosti, přenesené ze střední Evropy do horního Porýní a jen stěží aplikovatelné v jiných nežli v těchto konkrétních historických rámcích. Zdálo by se tedy, že dějiny Lichtenštejnů ve střední Evropě jsou tak specifickým historickým fenoménem, že jejich komplikovaná a kontroverzní, nicméně jedinečná historická paměť vytváří z jejich dynastické tradice zcela jednoznačný a nezaměnitelný fenomén, ať již vnímaný v pozitivním či naopak v negativním světle. Opakované a v dějinném průběhu prakticky v jisté míře stále přítomné směšování Lichtenštejnů a Lichtenštejnů-Kastelkornů, jež se kupodivu nevyhýbá ani řazení lichtenštejnských archiválií a archivních fondů, poukazuje na překvapivou křehkost i tohoto typu (reálné či naopak zdánlivé) jednoznačnosti vytvářené paměti.[12]

Pravděpodobně výše nastíněné souvislosti zapříčinily, že se dvě významná místa paměti spoluvytvářející komplexní lichtenštejnskou historickou paměť, a sice konfiskace (jakožto místo v lidské mysli a element střetu a diskontinuity, resp. element konstrukce paměti na Lichtenštejny) a vranovská hrobka (jakožto místo na mapě a element kontinuity, resp. element konstrukce paměti Lichtenštejnů) ocitají na různých pólech vytváření lichtenštejnské paměti.

Místo paměti: Pobělohorské konfiskace

Pobělohorské konfiskace, resp. události spojené s porážkou a potrestáním stavovského povstání a role Karla z Lichtenštejna v tomto procesu lze považovat za jedno z klíčových míst paměti Lichtenštejnů, a to hned ve dvou kontextech. Za prvé v kontextu českých zpravidla národně pojíma-

12 Je poměrně zajímavé, že podobné kontaminace paměti mezi Lichtenštejny a Lichtenštejny-Kastelkorny se v minulosti dopouštěli i archiváři, kteří uspořádávali různé centrální fondy. Jde o fenomén, který pak kvůli řazení archivních sbírek musí respektovat i současné uspořádání archiválií. Uvedená skutečnost je velmi typická pro fond Stará manipulace uložený v Národním archivu v Praze, spíše výjimečně se uvedený problém objeví v analogickém fondu Moravského zemského archivu, za který můžeme považovat fond Akta šlechtická. Národní archiv (NA) v Praze, Stará manipulace, sg. L 40. Moderní inventář fondu: Beránkovi, Karel a Věra: *Stará manipulace.* Inventář Národního archivu Praha. Praha 1973. Moravský zemský archiv (MZA) v Brně, A 12, Akta šlechtická, sg. XXXIX/10 Lichtenštejnové – knížata (Lichtenštejnové-Kastelkornové, resp. Lichtenštejnové – hrabata na rozdíl od toho sg. XXXIX/9). Radimský, Jiří: *C 2. Tribunál – pozůstalosti.* Inventář MZA. Brno 1958; Hurt, Rudolf: *A 12. Akta šlechtická.* Inventář MZA. S. l., s. d. K rodu Lichtenštejnů-Kastelkornů nejnověji Konečný, Michal – Vašek, Leoš: *Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkornu a Morava v časech třicetileté války.* In: Konečný, Michal: Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkornu a Morava v časech třicetileté války. Katalog výstavy konané od 4. 6. do 3. 10. 2010 na Státním hradě Pernštejně. Brno 2010.

Obr. 2: Neznámý rytec: Portrét Karla z Lichtenštejna. Grafika, počátek 18. století (Khevenhüller, Franz Christoph: Conterfet Cupferstich. Leipzig 1721–1722. Moravská zemská knihovna, Oddělení rukopisů a starých tisků, sg. St-3-0001.674,1,2; foto Tomáš Knoz)

ných politických dějin, za druhé v souvislosti s majetkovými zisky a ztrátami rodu Lichtenštejnů.[13] Jde vlastně o spor o historickou paměť, v němž lichtenštejnská koncepce vystupuje do značné míry jako apologetická.

13 K n o z , Tomáš: *Pobělohorské konfiskace.* Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty. Brno 2006; t ý ž : *Konfiskationen nach 1620 als politischer und juristischer*

Obr. 3: Neznámý malíř: Portrét Gundakara z Lichtenštejna před zámkem v Moravském Krumlově, konfiskovaným pánům z Lipé, před polovinou 17. století (foto Lichtenštejnské knížecí sbírky Wien – Vaduz)

V rodinném archivu Berchtoldů se nachází pamflet z 19. století, v němž je bezprostředně poukazováno na souvislost mezi „barbarskými konfiskacemi, kažením mince a bohatnutím osob a rodů“ přímo angažovaných v procesu konfiskací. V uváděném dokumentu se přitom uplatňuje

Prozess. Frühneuzeit-Info 12, 2001, Heft 1, s. 40–52. Základním dílem k problému stále zůstává kniha B í l e k , Tomáš V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1882–1883.

velmi typický historický stereotyp, s nímž se ostatně, byť v okrajových prostředích historického diskurzu, můžeme setkat i v současnosti a který v souladu s probuzením 19. století reflektuje antipodální vnímání českých dějin: Čech = evangelík = pokrok a proti tomu Němec = katolík = reakce. Sledována je vývojová linie od konverze Karla z Lichtenštejna (jež bývá tradičně interpretována jako konverze z oportunních důvodů[14]), přes jeho roli na straně císaře během stavovského povstání, až k roli v soudním aparátu císaře, kdy si na rozdíl od jiných příslušníků české katolické aristokracie dokáže sednout za předsednický stolec při exekučním procesu soudícím účastníky povstání, při staroměstské exekuci i při zasedáních konfiskační komise. Sledovaná vývojová linie tohoto pojetí vrcholí zaznamenáním majetkového profitu z pobělohorských konfiskací: *„Gerade so, mit nemlicher Herzenshärte, wie, bei dieser Confiscations-Commission in Böhmen der Fürst Karl Liechtenstein praesidierte* […]. “[15]

Naproti tomu nicméně vznikají apologetické koncepce, které reagují na negativní obraz Lichtenštejnů, a pro něž se v tomto ohledu stává klíčovým pojmem termín *„Richtigstellung“*.[16] Zmíněné *„Richtigstellung“* se má dít podle autorů těchto konceptů prostředky odborné historiografie proti falešnému a účelově vytvořenému obrazu vzniklému prostředky žurnalistiky a publicistiky, jednostranně konstruovanému nacionálními a sociálními politickými proudy (v jednom případě lze zaznamenat pozoruhodnou skutečnost, jež ovšem v souvislosti se sledovanými fenomény není uplatněna ani zdaleka ojediněle, totiž prolnutí historické paměti se zcela aktuálními politickými postoji, a sice v konkretizaci sledovaného pojmu ve vazbě *„Richtigstellung sozialdemokratischer Fälschungen“*): *„Von der Parteien Gust und Hass entstellt, schwankt der Charakterbild in der Geschichte.“* Podle autora jednoho z apologetických pojetí pocházejícího z okruhu historiků spjatých s lichtenštejnským rodovým prostředím se v české historické literatuře údajně obecně rozšířilo mínění, že odpovědnost za „národní neštěstí“ nese místodržitel Karel z Lichtenštejna. Karel nicméně nastoupil svou úřední a společenskou kariéru již poměrně dlouho před Bílou horou, nepatřil tedy ke skupině, která profitovala bezprostředně z porážky stavovského povstání. Podle autora konceptu císař potřeboval někoho, na koho by snesl hlavní odpovědnost za způsob potrestání povstání, a to byl Lichtenštejn, který se z pozice svého úřadu nemohl vyhnout předsednictví u soudu a u exekuce.

14 Winkelbauer, Thomas: *Fürst und Fürstendiener*. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters. Wien – München 1999, s. 89–93.

15 MZA Brno, Rodinný archiv Berchtoldů, G 138, Pamflet na konfiskační protokol po Bílé hoře, namířený proti Lichtenštejnům a Ditrichštejnům s básní oplakávající porážku na Bílé hoře, inv. č. 593, kart. 199, 19. století.

16 Sammlungen des Fürsten von Liechtenstein, Hausarchiv (SLHA), Familienarchiv (FA), kart. 482 (autor neuveden, pravděpodobně Franz Wilhelm), Fürst Karl von Liechtenstein und sein Anteil an der Verwaltung Böhmens nach der Schlacht am Weissen Berge. Eine Richtigstellung, strojopis, s. l., s. d.

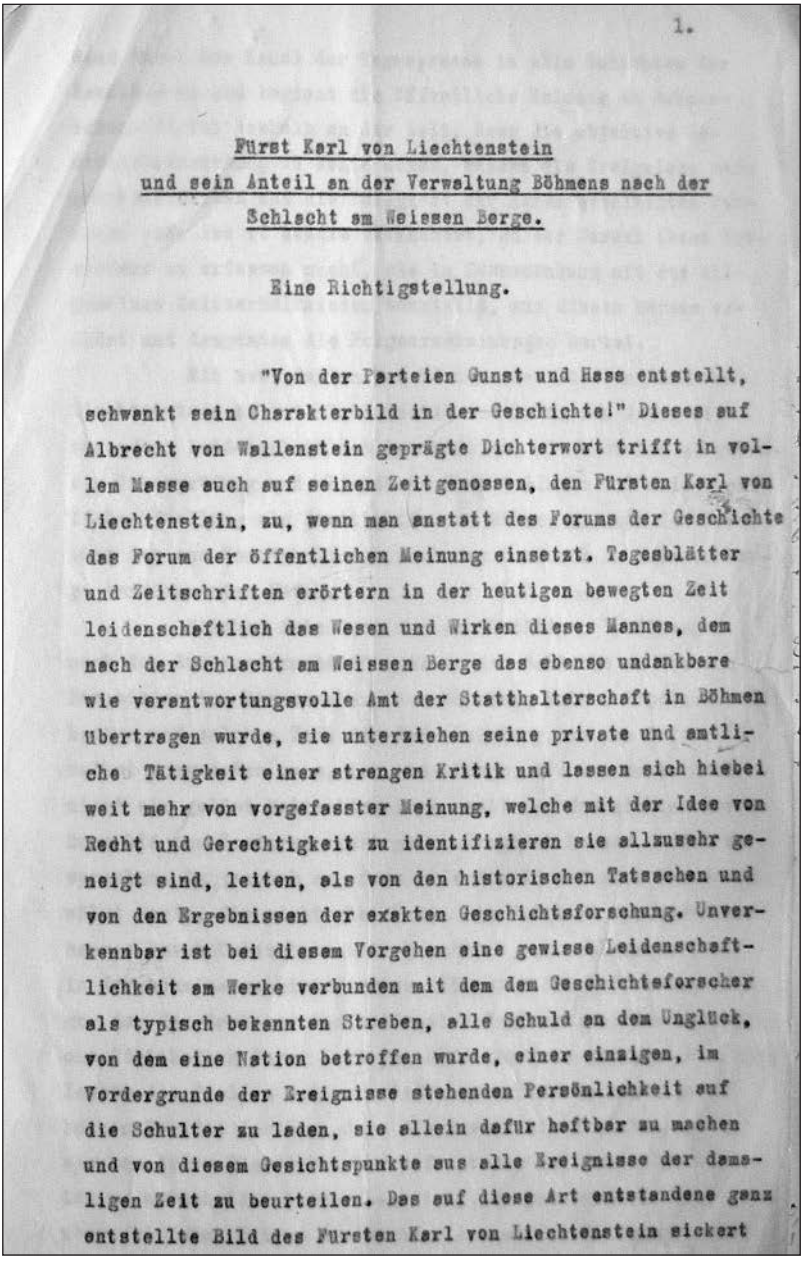

1.

Fürst Karl von Liechtenstein
und sein Anteil an der Verwaltung Böhmens nach der
Schlacht am Weissen Berge.

Eine Richtigstellung.

"Von der Parteien Gunst und Hass entstellt, schwankt sein Charakterbild in der Geschichte!" Dieses auf Albrecht von Wallenstein geprägte Dichterwort trifft in vollem Masse auch auf seinen Zeitgenossen, den Fürsten Karl von Liechtenstein, zu, wenn man anstatt des Forums der Geschichte das Forum der öffentlichen Meinung einsetzt. Tagesblätter und Zeitschriften erörtern in der heutigen bewegten Zeit leidenschaftlich das Wesen und Wirken dieses Mannes, dem nach der Schlacht am Weissen Berge das ebenso undankbare wie verantwortungsvolle Amt der Statthalterschaft in Böhmen übertragen wurde, sie unterziehen seine private und amtliche Tätigkeit einer strengen Kritik und lassen sich hiebei weit mehr von vorgefasster Meinung, welche mit der Idee von Recht und Gerechtigkeit zu identifizieren sie allzusehr geneigt sind, leiten, als von den historischen Tatsachen und von den Ergebnissen der exakten Geschichtsforschung. Unverkennbar ist bei diesem Vorgehen eine gewisse Leidenschaftlichkeit am Werke verbunden mit dem dem Geschichtsforscher als typisch bekannten Streben, alle Schuld an dem Unglück, von dem eine Nation betroffen wurde, einer einzigen, im Vordergrunde der Ereignisse stehenden Persönlichkeit auf die Schulter zu laden, sie allein dafür haftbar zu machen und von diesem Gesichtspunkte aus alle Ereignisse der damaligen Zeit zu beurteilen. Das auf diese Art entstandene ganz entstellte Bild des Fürsten Karl von Liechtenstein sickert

Obr. 4: Strojopisný spis Franz Wilhelm (?): Fürst Karl von Liechtenstein und sein Anteil an der Verwaltung Böhmens nach der Schlacht am Weissen Berge. Eine Richtigstellung (SLHA, FA, kart. 482; foto Tomáš Knoz)

Ve skutečnosti prý právě Lichtenštejn prosadil vyhlášení pardonu a zmírnění některých trestů na rebelech. Jak je tedy patrné, historický, resp. politický spor o dějinnou roli Karla z Lichtenštejna se ve sledované souvislosti příliš neliší od jiných podobných střetů, např. od sporu o „věrnost či zradu" vůdce moravských stavů a někdejšího spolužáka Karla z Lichtenštejna, moravského zemského hejtmana Karla staršího ze Žerotína, a vytváří vlastní sekundární metahistorii.[17]

Spolu politickým konceptem *„Richtigstellung"* se při konstrukci lichtenštejnské paměti lze setkat také s konceptem majetkovým. Oproti výše uváděným názorům o majetkovém profitu Lichtenštejnů a Ditrichštejnů z pobělohorských konfiskací se jako s místem paměti pracuje s koncepcí dlouhodobého a postupného nabývání majetku Lichtenštejny a s odkazem na jejich společnou paměť a úzké rodové i majetkové sepětí s dalšími starobylými českými a moravskými rody, především s pány z Boskovic.[18]

V lichtenštejnském rodovém archivu se nachází francouzsky psaný neautorizovaný a nedatovaný spisek, který lze volně datovat do období mezi lety 1918 a 1938 *Historique de l'acquisition de domaines propriétés de la maison princiérs de Liechtenstein sur le territoirs de l'Etat Tchécoslovaque.*[19] Jde o podrobný záznam majetku rodu Lichtenštejnů na území tehdejšího Československa. Lze předpokládat, že jde o paměť dokumentovanou z konkrétních právních důvodů, vztahujících se k mezinárodně chápanému postavení Lichtenštejnů v Československé republice (v tomto ohledu se tedy neodlišuje od podstatně starších dokumentů, které nejednou odkazují na kategorie spjaté s rodovou pamětí v okamžiku, kdy jde o zcela aktuální posílení právní či sociální pozice rodu nebo jeho konkrétního příslušníka[20]). Daný dokument se vyznačuje několika důležitými charakteristikami, jež jsou

17 SLHA, FA, kart. 482, (autor neuveden, pravděpodobně Franz Wilhelm), Fürst Karl von Liechtenstein und sein Anteil an der Verwaltung Böhmens nach der Schlacht am Weissen Berge. Eine Richtigstellung, strojopis, s. l., s. d. Radikálnější verze: SLHA, FA, kart. 479, Aus der Geschichte des Hauses Liechtenstein. Richtigstellung sozialdemokratischer Fälschungen. Von einem hervoragendes Fachmanns (v závorce rukopisně dopsáno Dr. Franz Wilhelm). Srov. V á l k a , Josef: *Karel starší ze Žerotína a problém jeho zrady.* In: Knoz, Tomáš (ed.): Morava v době renesance a reformace. Brno 2001, s. 59–67.

18 D u f k o v á , Kateřina: *Jan Šembera Černohorský z Boskovic a lichtenštejnské dědictví.* Magisterská diplomová práce (v přípravě).

19 SLHA, FA, kart. 482, Karl I. von Liechtenstein, Biographica, Historique de l'acquisition de domaines propriétés de la maison princiérs de Liechtenstein sur le territoirs de l'Etat Tchécoslovaque.

20 V Moravském zemském archivu, a to například ve fondu Tribunální pozůstalosti či ve fondu Akta šlechtická, se nachází celá řada dokumentů, které evidentně vznikaly z konkrétních právních důvodů, což vedlo k vytváření jejich ověřených opisů a vkládání do mladších akt. V souvislosti s rozvojem rodové prestiže jsou často uváděny opisy významných právních dokumentů (např. povyšovacích listin či svatebních smluv) Karla I. z Lichtenštejna, v souvislosti s barokním i pozdějším majetkovým uspořádáním bývá velmi často uváděn například testament Gundakara z Lichtenštejna. Podcenit ovšem nelze ani symbolickou roli těchto konkrétních právních dokumentů. MZA Brno, C 2, Tribunální pozůstalosti, sg. L, Lichtenštejnové; MZA Brno, A 12, Akta šlechtická, sg. XXXIX/10, Lichtenštejnové.

relevantní pro chápání rodové paměti. V první řadě jde o přesnost, s níž jsou využity prameny. Druhou je důraz na zaznamenání způsobu a doby nabytí jednotlivých lichtenštejnských majetků. V souladu s obvyklým vnímáním rodových dějin ve vztahu k državám, jež lze ve vztahu k Lichtenštejnům sledovat v dlouhém trvání (a jež například Ondřej Horák ve své disertační práci o moderních lichtenštejnských konfiskacích považuje za jeden ze stěžejních bodů jejich rodových dějin, charakterizovaný konfrontací suchých právních pojmů s velkými emocemi[21]), lze u jednotlivých lokalit analyzovat několikerý způsob nabytí: 1. staré rodové majetky, které Lichtenštejnové získali ve středověku za služby českým králům a moravským markrabatům (např. Mikulov, Lednice, Valtice); 2. majetky získané bučovickým dědictvím (např. Úsov, Bučovice, Pozořice s Vranovem); 3. majetky získané koupí: v tomto případě lze rozlišit majetky získané koupí od představitelů významných českých či moravských šlechtických rodů, často na pozadí příbuznosti nebo společenského partnerství (např. Prostějov, Plumlov), a drobnější či větší koupě sloužící k prostorovému uzavření a sjednocení jednotlivých rodových držav, časově se tyto koupě podle dokumentu týkají především období kolem roku 1600 a kolem roku 1730, nicméně nikoliv výhradně (např. znovunabytí Lednice, Břeclav, Šternberk); 4. zisky z pobělohorských konfiskací: ty jsou popsány také velmi podrobně, a to včetně základních informací o majetkových a politických souvislostech před jejich ziskem ze strany Lichtenštejnů; jejich zisk bývá hodnocen v kontextu bodu 1 jako zisk za službu panovníkovi a státu nebo v kontextu bodu 3 jako koupě od císařské dvorské komory nebo od předchozího držitele, kupříkladu Albrechta z Valdštejna (například Krnov, Moravská Třebová).[22]

Konstrukce společné rodové paměti s pány z Boskovic je také dlouhodobou záležitostí. Když podle informací z dobového tisku roku 1840 procházel kníže Lichtenštejn spáleniště zámku v Moravské Třebové, výrazně se zajímal o osud raně renesančních památek – starého portálu, erbů, portrétních reliéfů a nápisových desek pánů z Boskovic. Když byly v požářišti nalezeny, nechal je pečlivě vyčistit, opravit a osadit na nová místa v areálu zámku.[23] Lichtenštejnové v 19. století a dokonce ani Lichtenštejnové v raném novověku teoreticky nemuseli uměle „prodlužovat" svou paměť a slávu poukazováním na spříznění s Boskovici, protože sami byli stejně starým a mocným rodem s domácími kořeny. To jednoznačně dokládá i příslušná kapitola ve spise Bartoloměje Paprockého z Hlohol

21 H o r á k , Ondřej: *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním.* Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století. Praha 2010.

22 SLHA, FA, kart. 482, Karl I. von Liechtenstein, Biographica, Historique de l'acquisition de domaines propriétés de la maison princiérs de Liechtenstein sur le territoirs de l'Etat Tchécoslovaque.

23 SLHA, Herrschaften (H), kart. H 255, Mährisch Trübau, Zur Renovierung des Fürst Liechtensteinischen Schlosses.

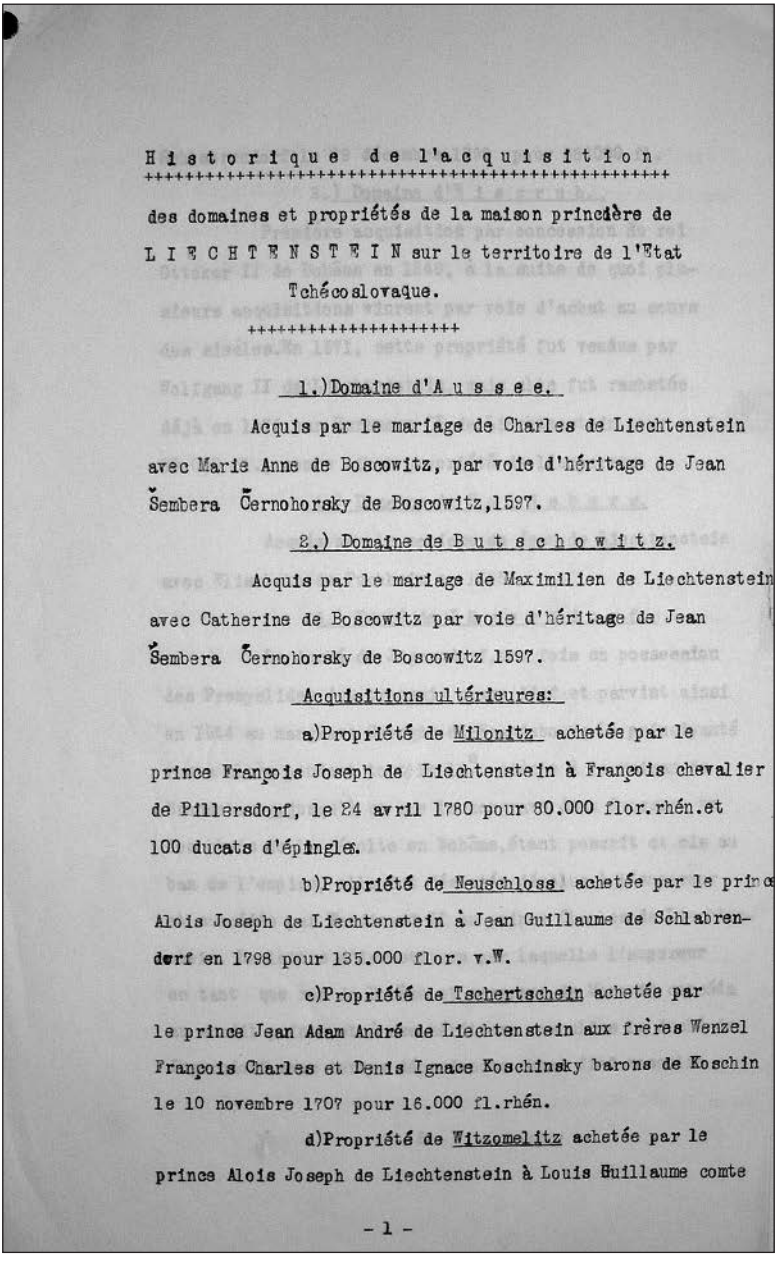

Historique de l'acquisition
++

des domaines et propriétés de la maison princière de LIECHTENSTEIN sur le territoire de l'Etat Tchécoslovaque.

++++++++++++++++++++++

1.) Domaine d'Aussee.

Acquis par le mariage de Charles de Liechtenstein avec Marie Anne de Boscowitz, par voie d'héritage de Jean Šembera Černohorsky de Boscowitz, 1597.

2.) Domaine de Butschowitz.

Acquis par le mariage de Maximilien de Liechtenstein avec Catherine de Boscowitz par voie d'héritage de Jean Šembera Černohorsky de Boscowitz 1597.

Acquisitions ultérieures:

a) Propriété de Milonitz achetée par le prince François Joseph de Liechtenstein à François chevalier de Pillersdorf, le 24 avril 1780 pour 80.000 flor. rhén. et 100 ducats d'épingles.

b) Propriété de Neuschloss achetée par le prince Alois Joseph de Liechtenstein à Jean Guillaume de Schlabrendorf en 1798 pour 135.000 flor. v.W.

c) Propriété de Tschertschein achetée par le prince Jean Adam André de Liechtenstein aux frères Wenzel François Charles et Denis Ignace Koschinsky barons de Koschin le 10 novembre 1707 pour 16.000 fl. rhén.

d) Propriété de Witzomelitz achetée par le prince Alois Joseph de Liechtenstein à Louis Guillaume comte

- 1 -

Obr. 5: Strojopisný spis „Historique de l'acquisition de domaines propriétés de la maison princiérs de Liechtenstein sur le territoirs de l'Etat Tchécoslovaque" (SLHA, FA, kart. 482, Karl I. von Liechtenstein, Biographica; foto Tomáš Knoz)

Zrcadlo slavného margkrabství Moravského, byť byla napsána ještě v době před Karlovou konverzí, a týká se jí tedy autorova určitá tendence k mírnému upozadění významu moravské nekatolické šlechty.[24] Samozřejmě že poukaz na příbuzenský poměr s rodinou Boskoviců jako příslušníky starobylé moravské šlechty lichtenštejnskou rodovou paměť v symbolické rovině multiplikoval. Zároveň ale legalizoval jejich majetkové počínání, protože zdůrazňoval skutečnost nabytí statků na základě rodinných pout před jejich nabytím díky konfiskačnímu procesu. Již v období mezi lety 1600 a 1620 Karel z Lichtenštejna podobně jako například Karel starší ze Žerotína studoval rodokmeny vlastního rodu a osobně či prostřednictvím svých dvorských historiků a bibliotekářů dohledával informace o svých předcích. Zároveň ovšem Karel i jeho bratr Maxmilián pátrali po památkách na Boskovice. Z korespondence mezi Maxmiliánem z Lichtenštejna a Karlem ze Žerotína týkající se žerotínského, dříve boskovického domu v Olomouci se ukazuje, že v pomyslném souboji o „boskovickou" paměť si právě Lichtenštejnové a Žerotínové již v tomto období výrazně konkurovali (i do současnosti představuje společné a v jistém slova smyslu konkurenční místo paměti uvedených rodů jednak boskovické dědictví na čele s Moravskou Třebovou, ale i zámek ve Velkých Losinách a v Břeclavi).[25] Zároveň z ní vyplývá, že rodová paměť byla také v tomto případě pěstována i ze zcela praktických důvodů. Analogické postupy bychom v pramenech našli i v konstrukci společných míst paměti s dalšími důležitými tradičními rody, především Pernštejny (Prostějov, Pardubice) a Šternberky (Šternberk).

Místo paměti: Vranovská hrobka

Výrazným konceptem místa paměti rodu Lichtenštejnů jakožto navázání na rodovou paměť pánů z Boskovic je také lichtenštejnská hrobka v kryptě paulánského kostela ve Vranově u Brna. V souladu s dnešním

24 Karel I. z Lichtenštejna, v době vzniku Paprockého díla komorník rakouského arcikníže Matyáše, je zde vnímán především v souvislosti s linií rodu Lichtenštejnů, kterou představovala jeho pozice nejstaršího syna Hartmana z Lichtenštejna a další dlouhá řada předků, již Paprocký vede zpět až k roku 1212, kdy podle něj měli Lichtenštejnové vstoupit do služeb českého krále Přemysla Otakara. Již tehdy se v jejich erbu měl projevit jejich vztah k Moravě: „… *Slavná Moravo, ač toto péro mé / O předku erbu téhož nevyrazí / však pokudž zemi Pán z Nebe nezkazí / jméno tu jeho slavné nezahyne / čímž dál tím více ozdobněji slyne.*" Paprocký ovšem nezapomíná ani na skutečnost, že sňatkem Karla s Annou a Maxmiliána s Kateřinou z Boskovic Lichtenštejnové propojují své dějiny s historií dalšího významného moravského šlechtického rodu. A tak je v tomto oficiálním dobovém genealogickém spisu moravanství předbělohorských Lichtenštejnů zdůrazněno zcela nepochybným způsobem. Paprocký z Hlohol, Bartoloměj: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského.* Olomouc 1593. Reprint Ostrava 1993, f. 143r–144v.

25 Zemský archiv (ZA) v Opavě, pobočka Olomouc, Rodinný archiv Žerotínů, kn. 38, list Karla st. ze Žerotína Maxmiliánu z Lichtenštejna, Třebíč, 1629, únor, 19., f. 78r–78v; list Karla st. ze Žerotína Maxmiliánu z Lichtenštejna, f. 121.

stavem výzkumu historických pohřebních strategií lze přitom konstatovat, že i v obecné rovině jde o jeden z nejvýznamnějších prostředků konstrukce paměti a konstrukce minulosti.[26] Šlo o monumentální stavbu, kde byla těla zemřelých příslušníků rodu blízko Bohu (pro uložení ostatků příslušníků rodu Lichtenštejnů zřejmě programově nebyl vybrán například farní kostel v rodovém rezidenčním městě nebo zámecká kaple, nýbrž místo s výrazným duchovním posláním[27]), a zároveň o monumentální stavbu, jež měla rodu poskytnout rozměr trvalosti (při budování nové hrobky na počátku 19. století se v souvislosti s možností uložení co největšího počtu generací příslušníků rodu uvažuje o kapacitě hrobky[28]). Dalším výrazným komponentem je potom vytvoření společného místa paměti pro celý rod, vedoucí k vytvoření výrazného dynastického povědomí. Na rozdíl od sepulkrálních koncepcí některých aristokratických rodů, které preferují systém oddělených pohřebních míst podle jednotlivých linií (např. Althannové nebo Žerotínové[29]), jde u Lichtenštejnů od počátku o vyjádření jednoty. Ačkoliv je budování hrobky záležitostí Maxmiliána z Lichtenštejna a jeho ženy Kateřiny, je prvním vladařem rodu pochovaným na Vranově Maxmiliánův bratr Karel I. z Lichtenštejna. Na Vranově jsou navíc po vymření karlovské linie a převzetí titulu vládnoucích knížat pochováváni i potomci Gundakara z Lichtenštejna, kteří původně měli vlastní sepulkrum v rakouském Wilfersdorfu.[30] Za neopomenutelnou entitu je tedy nutné považovat také symbolickou funkci komplexu na Vranově, vytvářenou poutním kostelem, klášterem a rodovou hrobkou, jíž je podřízena i funkce praktická. Karel Eusebius z Lichtenštejna jistě ne náhodou ihned na první straně své *„Instrukce o stavebním díle“* použil formulace, z nichž vyplývá, že aristokratická stavba – můžeme samozřejmě myslet na palác v Plumlově, ale stejně tak i na komplex ve Vranově – je především místem paměti.[31]

---

26 Král, Adolf Bunny: *Liechtensteinská hrobka na Vranově u Brna*. Vlastivědný věstník moravský 21, 1969, s. 121–131; týž: *Liechtensteinská hrobka na Vranově u Brna*. Brno 1970; týž: *Objev původního vstupu do liechtensteinské hrobky na Vranově u Brna*. Vlastivědný věstník moravský 36, 1984, s. 69–73; týž: *Hrobka na Vranově u Brna*. Vranov u Brna 1989; týž: *Liechtensteinská hrobka na Vranově*. In: Poutní místo Vranov. Vranov u Brna 1996, s. 50–57.

27 Knoz, Tomáš: *Grablegen und Grabkapellen des mährischen Adels von der Renaissance bis zum Barock*. Thesen zur Problematik. In: Hengerer, Mark (ed.): Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit. Köln – Weimar – Wien 2005, s. 449–482.

28 Král, A. B.: *Hrobka na Vranově u Brna*, nestránkováno.

29 Knoz, Tomáš: *Althannové v sále předků – mezi legendou a skutečností*. In: Samek, Bohumil (ed.): Sál předků na zámku ve Vranově nad Dyjí. Brno 2003, s. 7–24; Winkelbauer, Thomas – Knoz, Tomáš: *Geschlecht und Geschichte*. Grablegen, Grabdenkmäler und Wappenzyklen als Quellen für das historisch-genealogische Denken des österreichischen Adels in 16. und 17. Jahrhunderts. In: Bahlcke, Joachim – Strohmeyer, Arno (edd.): Konstruktion der Vergangenheit. Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 29. Berlin 2002, s. 129–178.

30 Winkelbauer, T.: *Fürst und Fürstendiener*.

31 SLHA, FA, kart. 501, Karl Eusebius von Liechtenstein, Manuskripte, Instruktion über

Založení konventu a krypty ukazuje hned na několik stavebních kamenů celé koncepce výkladu historie rodu. Pokud jde o roli pánů z Boskovic, jde o prezentaci představitelů dvou důležitých moravských historických rodů po konverzi, v okamžiku významné katolické náboženské fundace, napodobující vzorovou fundaci panovníka (pauláni ve Vídni).[32] Karel z Lichtenštejna se ostatně staral i o analogickou paměť svého tchána Jana Šembery z Boskovic všestrannou podporou jeho monumentálního mausolea v minoritském kostele sv. Janů v Brně. Na Vranově je vedle úlohy zakladatele Maxmiliána z Lichtenštejna několika způsoby „zvěčněna" role Šemberovy dcery Kateřiny z Boskovic, již později neopomněl zdůraznit ani malíř Jan Jiří Etgens na barokní fresce znázorňující scénu založení kláštera s hrobkou. Hrobka na Vranově v sobě nicméně zahrnuje i další elementy konstrukce paměti. Vedle propojení s Boskovici je významným místem paměti v dlouhém trvání propojujícím celý rod, tedy nikoliv pouze linii zakladatele. Svým založením, osudy i stavebním vývojem navíc do značné míry odkazuje na podobný vývoj císařské hrobky v kryptě vídeňského kapucínského kostela, což opět může být vnímáno jako svědectví o ambicích rodu Lichtenštejnů. Při postupných dostavbách hrobky zůstává i při monumentalitě nově vznikajících částí vždy respektován původní historický prostor s relativně prostými rakvemi zakladatelů dynastických linií, což ostatně odpovídá i dobovým zvyklostem v profánní oblasti, resp. v oblasti sídelní aristokratické architektury. Zároveň je výrazným uměleckým a uměleckořemeslným způsobem zdůrazněn význam „staré hrobky", a to například prostřednictvím rozdílu výškových úrovní obou částí hrobky, výrazné umělecky zpracované dělící mříže či do detailu zpracované dvojice dveří dělících tento prostor od hlavní lodi „nové hrobky".[33]

Vlastní přítomnost tělesných pozůstatků zakladatelů hrobky je při konstrukci místa paměti zprostředkovávána i dalšími způsoby. Komunikaci mezi „textem a obrazem" zde může na jedné straně vytvářet zřejmě takřka muzeální uchování fundační listiny jakožto textu-objektu (jejíž paměť byla navíc prolongována a multiplikována různými novodobými opisy, které lze v současnosti nalézt paralelně v rodovém archivu Lichtenštejnů a v archivu

Gebau. Edice Fleischer, Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684).* Wien 1910.

32 Mihola, Jiří: *Fratres minimi. Německo-česká provincie řádu paulánů v 16.–18. století (s hlavním zřetelem k dějinám moravských konventů)*. Disertační práce. Brno 2007, příloha 9. Císař Ferdinand II. zakládá na korutanském vídeňském předměstí paulánský klášter Andělů Strážných. Na vybudování poskytuje částku 1000 florénů, dalších 4000 florénů vynakládá ze státní pokladny na obživu řeholníků a 300 florénů na sloužení jedné stálé mše za úspěšné trvání rakouského „císařského" domu, s. 298–304. Týž: *K počátkům paulánského řádu v českých zemích.* Sborník prací Pedagogické fakulty MU v Brně. Řada společenských věd 18, 2001, s. 26–36.

33 MZA Brno, F 115, Lichtenštejnský stavební úřad Lednice, mapa 5772, Fürst Liechtenstein'sche Gruft in Wranau, Zugang zu alten Gruft, Ansicht, Grundriss, Eisgrub 1927; mapa 5775 a 5776, Železné dveře do staré hrobky.

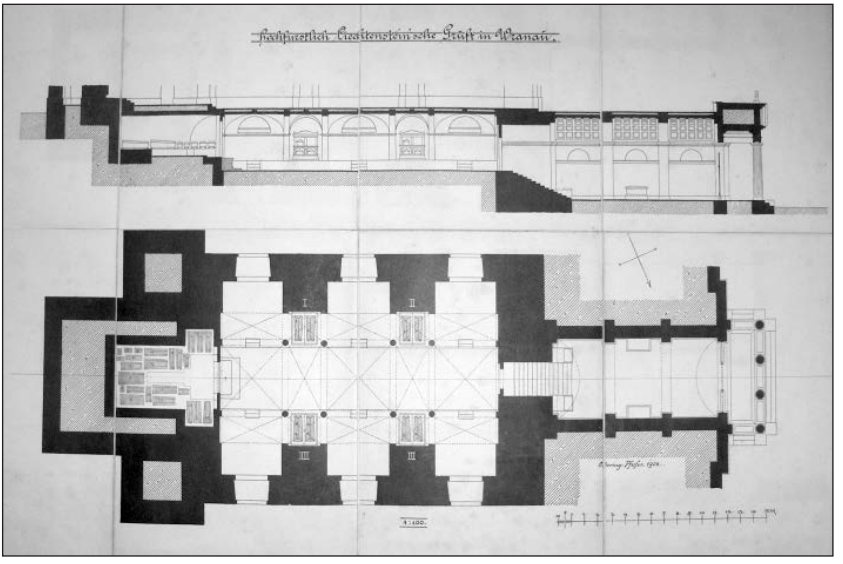

Obr. 6: Stará a nová hrobka Lichtenštejnů ve Vranově u Brna, kresba, kol. 1900 (SLHA Wien, karton H 470, Vranov u Brna; foto Tomáš Knoz)

Obr. 7: Stará hrobka Lichtenštejnů ve Vranově u Brna, současný stav (foto Tomáš Knoz)

Obr. 8: Nová hrobka Lichtenštejnů ve Vranově u Brna, současný stav (foto Tomáš Knoz)

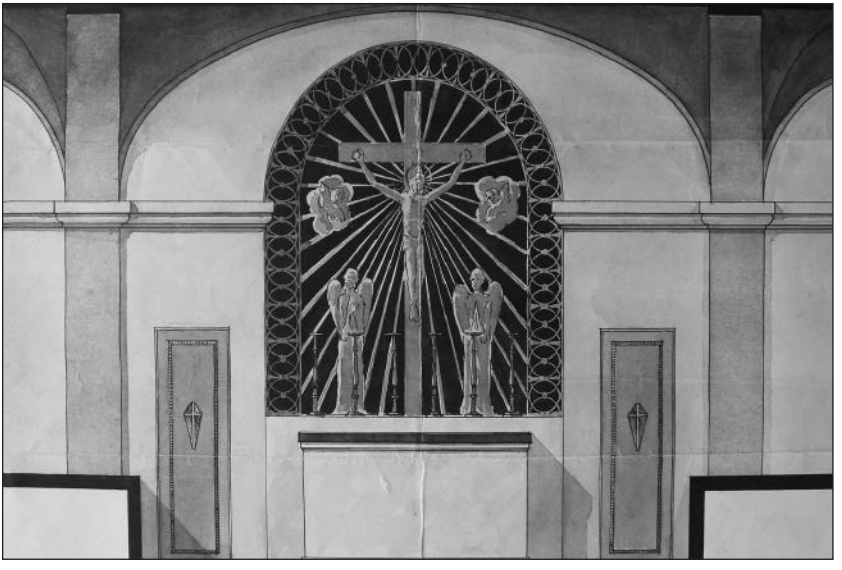

Obr. 9: Mříž oddělující novou a starou hrobku Lichtenštejnů ve Vranově u Brna, Förster, kolor. kresba, 1927 (MZA Brno, F 115, Lichtenštejnský stavební úřad Lednice, mapa 5772; foto Tomáš Knoz)

vranovských paulánů[34]) a ikonografické zachycení rituálu založení – setkání zakladatelů se stavitelem na fresce Jana Jiřího Etgense.[35] Podobný typ historizující zakladatelské scény v ikonografické podobě zachycující stavitele, který ukazuje stavebníkovi plány nebo ho seznamuje se stavbou, není v pozdně středověkém a raně novověkém období zcela neobvyklý. Z prostředí kláštera v Klosterneuburgu jej známe dokonce hned ve dvojí podobě. Z prostředí zástřizlovsko-ditrichštejnských Boskovic zase lze komparovat ikonografický motiv zakládání kláštera a setkání fundátorů s řeholníky, kteří budou jejich fundaci naplňovat vlastním duchovním obsahem. Etgensova freska však umožňuje pokusit se odhalit ještě další zákonitosti konstrukce paměti u Lichtenštejnů. Především je komponována jako svět sám o sobě. Podoba postav zakladatelů je převzata z různých starších portrétů a zakomponována do nového rámce. Na obraze jsou dále zastoupeny všechny složky podílející se na vytváření lichtenštejnské paměti, tedy vedle vlastního vladařského páru (Kateřina z Boskovic je na zakládací listině explicitně jmenována spolu se svým manželem jako spoluzakladatelka konventu a na rozdíl od ostatních latinských podpisů se podepsala česky jako *„Katerzina Kniezna z Litenssteina“*[36]) i stavitel (Ondřej Erna), díky jehož invenci je rodová paměť umělecky realizována, a také paulánští řeholníci (podle zakládací listiny to byl v první řadě *„frater Antonius Pillot, provincialis indignus“*), kteří jí dají duchovní obsah a zároveň i rozměr věčnosti. Zároveň jsou tímto způsobem na vyobrazení zastoupeny všechny stavy, jež paměť a sláva knížecího zasahuje. Chlapce-pážata, kteří v popředí obrazu ukazují na scénu, lze v tomto kontextu snad tedy chápat nejen jako zprostředkovatele mezi osobami na scéně a návštěvníkem, ale také jako zprostředkovatele na časové ose, vlastní historickou paměť.[37]

---

34 SLHA, H, kart. H 469, Posoritz, Zakládací listina kláštera paulánů na Vranově u Brna, různé opisy. MZA Brno, E 52, Pauláni Vranov u Brna, Rabensburg, 1633, září, 14. Srov. M i h o l a , J.: *Fratres minimi*, příloha 10, Kníže Maxmilián z Lichtenštejna spolu se svou manželkou Kateřinou Černohorskou z Boskovic zakládá na Vranově u Brna paulánský konvent a daruje mu vsi Vitčice, Pavlovice, Srbice a městečko Tištín, s. 305–308.

35 A n t o š o v á , Jana: *Jan Jiří Etgens*. Kostel sv. Janů v Brně, Vranov u Brna, Czenstochovská kaple v Brně-Zábrdovicích: brněnská díla v autorově tvorbě. Magisterská diplomová práce. Brno 2009, především s. 36–50.

36 M i h o l a , J.: *Fratres minimi*, s. 307.

37 A n t o š o v á , J.: *Jan Jiří Etgens*, především s. 37–38 a 40–43. Jiným prostředkem pěstování paměti rodu Lichtenštejnů a jejich sepulkrálního kultu na Vranově ve vrcholně barokním období je vytvoření epitafu v interiéru kostela, jakož i další aktivity podporované mimo jiné Erdmundou z Lichtenštejna a Ditrichštejna. K r á l , A. B.: *Hrobka na Vranově u Brna*, nestránkováno. Král ovšem ve své práci pracuje také s pojmem „zapomnění“, který je možné vnímat jako jisté opositum k „paměti“, a to nikoliv ve smyslu cíleného „damnatia memoriae“ (jak je v barokním období známe například v souvislosti s reformačními předky katolických šlechticů). V případě Králova výkladu o Vranově se tento pojem objevuje v souvislosti s dočasným „zapomenutím“ na existenci původního vstupu do lichtenštejnské hrobky z lodi kostela, k němuž došlo po vybudování „nové“ hrobky.

Obr. 10: Jan Jiří Etgens, zakládací scéna kostela a kláštera ve Vranově u Brna, nástropní malba, klášterní repositorium, po 1737 (foto archiv Jiřího Miholy)

Z výše uvedeného je tedy patrné, že umístění rodové hrobky ve významném poutním kostele, geograficky dosti vzdáleném od profánního rodového sídla, není pouze jednou z možných „pohřebních strategií" aristokratického rodu.[38] Již krátce po stavbě staré části hrobky a v nemenší míře i v průběhu 19. století po vybudování nové empírové fáze hrobky se prosazuje důležitý fenomén, kdy pouť za Pannou Marií Vranovskou se do jisté míry stává zároveň poutí k předkům rodu Lichtenštejnů.[39] Fenomén náboženské pouti se prolíná s fenoménem „turistické" návštěvy míst spjatých s místem posledního odpočinku významných osob.[40] V případě

38 Šlechtické pohřební strategie se autor předkládaného příspěvku pokusil rozdělit na hroby ve farních kostelích či kostelích v rezidenčním městě, hroby v zámeckých kostelích a kaplích, hroby v klášterních kostelích, hroby v zemských metropolích, v panovnických centrech a v katedrálách, hroby ve hřbitovních kaplích. K n o z , T.: *Grablegen und Grabkapellen des mährischen Adels*, s. 449–482.

39 K a l i s t a , Zdeněk: *Česká barokní pouť*. K religiozitě českého lidu v době barokní. Žďár nad Sázavou 2001, především kap. V zrcadle vranovské legendy a písně, s. 95–124, kde se autor, věren svému specifickému literárnímu stylu, pokusil podat charakteristiku osobnosti Maxmiliána z Lichtenštejna v souvislosti se založením kláštera na Vranově jakožto odrazovým můstkem pro vytvoření, resp. renesanci zdejší poutní tradice.

40 Tento princip na příkladu cesty Kryštofa Václava z Nostic dokládá Jiří Kubeš. K u b e š , Jiří (ed.): *Kryštof Václav z Nostic, Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*. Praha 2004.

Vranova a Lichtenštejnů je přitom nezanedbatelnou skutečností, že raně barokní konstrukce rodové paměti daná vztahem mezi rezidencí a hrobkou, kterou zaznamenává listina Maxmiliána z Lichtenštejna, je oživena v 19. století zásadními přestavbami rezidenčního areálu Lednice-Valtice a vytvořením celé skupiny profánních memorií na jedné straně a stejně zásadní přestavbou hrobky jakožto sakrální rodové memorie na straně druhé.[41] Propojení pouti k ochránkyni kostela s poutí k předkům Lichtenštejnů, byť z politických důvodů vyjadřované zpravidla pouze v implicitní formě, potom nabývá obzvláštního významu v době komunismu. Poutník směřující na Vranov se svou poutí de facto přihlašuje hned ke dvěma „nepřátelům socialismu" zároveň, tedy k církvi a šlechtě (srovnej například film režiséra Vladimíra Michálka *Zapomenuté světlo*[42]). Významu přítomnosti Lichtenštejnů jakožto bezprostřední součásti vranovské poutní tradice si je ostatně vědoma i zdejší duchovní správa. Je to patrné například z listu vranovského faráře Oldřicha Mifka adresovaného jedné z jeho rakouských příbuzných, v němž pisatel hovoří o případných úmrtích příslušníků rodu Lichtenštejnů. Vyjadřuje v něm svoje přání, aby se Lichtenštejnové i nadále nechali ukládat do hrobky na Vranově, neboť to považuje za důležité z hlediska paměti rodu i víry.[43]

---

41 Podobná symbolická komunikace mezi „profánní" a „sakrální" rodovou memorií se objevuje již v předchozích obdobích, například na malém prostoru komplexu althannovského zámku Vranov nad Dyjí mezi sálem předků a zámeckou pohřební kaplí. Knoz, T.: *Althannové v sále předků*, s. 7–24.

42 Film *Zapomenuté světlo* režiséra Vladimíra Michálka byl natočen roku 1996 a je volnou interpretací stejnojmenné knihy Jakuba Demla (1934) podle scénáře Mileny Jelinek. Ve filmu je venkovský farář Holý (Boleslav Polívka), na jehož straně mimo jiné stojí také hrabě Kinský (Antonín Kinský), pracující jako řidič v místním ústavu sociální péče, konfrontován s normalizačními stranickými úřady a potažmo i církevními představiteli sdruženými v prorežimní organizaci Pacem in terris. O tom webové stránky Československé filmové databáze http://www.csfd.cz/film/6683-zapomenute-svetlo. Citováno 2. 7. 2012. Srov. Šimíček, Michal: *Obraz české komunistické minulosti v českém filmu 90. let 20. století*. Nepublikovaná bakalářská diplomová práce. Brno 2007, s. 31–32. O mýtech šlechty ve druhé polovině 20. století srov. též Švaříčková-Slabáková, Radmila: *Šlechta v Čechách a na Moravě ve druhé polovině 20. století – její obraz, její hodnoty a její paměť*. In: Knoz, Tomáš – Dvořák, Jan (edd.): Šlechta v proměnách věků. Brno 2011, s. 253–271.

43 O tom, že se Oldřich Mifek spolu s brněnskou etnoložkou Miroslavou Ludvíkovou podíleli na snahách o zachycení a obnovení tradice vranovské barokní pouti v moderní době, svědčí i jejich korespondence s historikem Zdeňkem Kalistou, o níž referuje Renata Ferklová. Ferklová, Renata: *Barokní poutník Zdeněk Kalista*. K připravovanému vydání knihy Česká barokní pouť. K religiozitě českého lidu v době barokní z písemné pozůstalosti Z. Kalisty. Distance, Revue pro kritické myšlení 1998, č. 1. Elektronická verze. Přednášky ke stažení. Internetový odkaz: http://www.distance.cz/rocnik-1998/25-rocnik-1998/1-cislo/872-barokni-poutnik-zdenek-kalista. Citováno 8. 7. 2012. Upravený text vyšel také jako předmluva ke knize Kalista, Zdeněk: *Česká barokní pouť*. K religiozitě českého lidu v době barokní. Žďár nad Sázavou 2001, kap. Ferklová, Renata: *O genezi Kalistovy České barokní poutě*, s. 3–14. Srov. Weinlich, A.: *Mariánské poutní místo Vranov*. Vranov 1892; Ludvíková, Miroslava (ed.): *Poutní místo Vranov*. Vranov u Brna 1996. List Oldřicha Mifka: SLHA, FA, Karton 480, Karl I. von Liechtenstein, Landeshauptmann von Mähren, Brief von P. Oldřich Mifek, s. d., s. l. (adresátka listu neuvedena).

Obr. 11: Karel Engel, Klasicistní průčelí nové hrobky ve Vranově u Brna, 1817–1821, současný stav (foto Tomáš Knoz)

Závěr

Konstrukce paměti rodu Lichtenštejnů je poměrně složitým komplexem entit, zahrnujícím proměnné i trvající konstrukce, dekonstrukce a rekonstrukce. Jde o paměť ovlivněnou konkrétními dobově podmíněnými právními potřebami spojovanými s výrazným vzestupem rodu v první polovině 17. století a jejím následným udržováním a pěstováním v dlouhém trvání, jež byla multiplikována rozšířením rodové paměti o hornorýnské Lichtenštejnsko v 18. století, vytvářením moravské „lichtenštejnské krajiny" v 19. století a samozřejmě také posílením apologetického elementu po dvojím odnětí pozemkového majetku rodu Lichtenštejnů ve 20. století. V této souvislosti jde o dějinnou paměť pěstovanou v kontextu obecné historické paměti, s níž v některých situacích vystupuje jako komplementární, nicméně v některých případech proti ní jako apologetická či dokonce její opositum. Tyto paměti se zdaleka netýkají pouze událostí dramatických, k nimž v souvislosti s rodem Lichtenštejnů došlo před polovinou 20. století, ale sahají i do podstatně hlubší minulosti a prostřednictvím odkazů se navíc různé časové etapy konstrukce lichtenštejnské paměti propojují do „dlouhého trvání". Při nekomplementárním vztahu „paměti Lichtenštejnů" a „paměti

na Lichtenštejny“ lze přitom s jistým zjednodušením hovořit o určité „konkurenci pamětí“ nebo dokonce „sporu pamětí“.[44]

Příkladů, s jejichž pomocí by bylo možné uvedené teze doložit a prostřednictvím jednotlivých případů také sumarizovat, lze najít celou řadu. V některých případech jsou koncentrovány do časově a místně úzce vymezeného prostoru. Ukázku práce s pamětí (nepamětí, zapomněním) rodu Lichtenštejnů či na rod Lichtenštejnů tak lze například dokumentovat na trojím případu prolnutí lichtenštejnské a žerotínské rodové paměti na sklonku vlády a po smrti Karla I. z Lichtenštejna, tedy v období propojujícím fenomén pobělohorských konfiskací s fenoménem budování vranovské hrobky: 1. Již v průběhu života Karla z Lichtenštejna byla připomínána paměť na jisté etapy jeho života, jež měla vyvolat určitý aktuální efekt. Karel starší ze Žerotína se na něj obracel ve dvacátých letech 17. století jako na císařského místodržitele v Čechách za účelem restituce svého brandýského statku a později ve věci zmírnění protireformačních opatření. Jen jakoby mezi řádky přitom knížeti připomínal jejich vzájemné přátelství z dob společných studií na akademii v Ivančicích (a implicitně také společný postup v období habsburského bratrského sporu), a tím vlastně i nekatolickou minulost knížete.[45] 2. Jiný, nicméně analogický fenomén lze sledovat po smrti českého místodržitele roku 1627. V konfiskační korespondenci zaznamenávané císařskou dvorskou komorou se tehdy objevila celá řada listů adresovaných většinou císaři Ferdinandovi II. a týkajících se různých majetkových nároků, v nichž pisatelé odkazovali na údajná, nicméně v daném okamžiku již neověřitelná rozhodnutí Karla z Lichtenštejna coby českého místodržitele v jejich věci.[46] 3. Do stejné kategorie lze zařadit také v jiné souvislosti citovaný list Karla ze Žerotína Maxmiliánovi z Lichtenštejna, ve kterém Žerotín ve snaze obhájit legalitu žerotínského dědictví po pánech z Boskovic odkazuje i na souhlas Karla

44 V uvedené souvislosti do značné míry závisí na historické kontextualizaci a přivlastnění určité historické osobnosti či historického fenoménu. V případě hodnocení raně novověkých Lichtenštejnů (především Karla I. z Lichtenštejna) se toto děje na základě jeho kontextualizace v rámci českých dějin, jak to ostatně činí například již Ernest Denis (D e n i s , Arnošt: *Čechy po Bílé hoře*. Díl. I. Vítězství církve. Praha 1921, především s. 17–66). Tomuto přístupu konkuruje kontextualizace raně novověkých Lichtenštejnů v rámci rakouských dějin, která je předpokladem zcela jiného hodnocení. Například životopis Karla Eusebia z Lichtenštejna s edicí jeho díla je vydán Společností pro novější dějiny Rakouska (Gesellschaft für Neuere Geschichte Österreichs). F l e i s c h e r , Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684)*. Wien 1910. Obzvláště v posledním půlstoletí je český a rakouský pohled konfrontován s novou kontextualizací porýnského Lichtenštejnska jakožto jednoho z důležitých identifikačních principů rodu Lichtenštejnů.

45 Karel st. ze Žerotína Karlu z Lichtenštejna, Vídeň, 1620, prosinec, 13.: *„Osvícené a vysoce urozené kníže, pane a švagře mně laskavě příznivý! Služby své povolné V. kn. Mti vzkazuji, na všem se dobře míti vinšuji.* […] “ NA, Stará manipulace, sg. Ž 22, Žerotínové, číslo 21, Správa brandýských panství, především f. 1r–1v. Edice H r u b ý , František (ed.): *Moravská korespondence a akta I.* Brno 1934, s. 451–452. K n o z , Tomáš: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*. Osoby, příběhy, struktury. Brno 2001, s. 64–69.

46 K n o z , T.: *Pobělohorské konfiskace*, s. 390, 400–401.

z Lichtenštejna jakožto tehdejšího vladaře lichtenštejnského rodu. Konec konců, Žerotín při odkazu na jednání s Karlem z Lichtenštejna hovoří o „blahé paměti“ zesnulého českého místodržitele.[47]

Erinnerungsorte der Liechtenstein
Einleitende Thesen

Die Konstruktion der Erinnerung an die Familie der Liechtenstein stellt ein kompliziertes Geflecht von Entitäten dar, das sich wandelnde sowie fortdauernde Konstruktionen, Dekonstruktionen und Rekonstruktionen umfasst. Es handelt sich um eine von konkreten, jeweils zeithistorisch bedingten Rechtsbedürfnissen beeinflusste Erinnerung, verbunden mit dem Aufstieg der Familie in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts sowie deren nachfolgender Festigung und Prestigepflege mit langer Fortdauer, die durch die Erweiterung der Familienerinnerung an das am Hochrhein gelegene Liechtenstein im 18. Jahrhundert, die Schaffung einer „liechtensteinischen Landschaft“ in Mähren im 19. Jahrhundert und selbstverständlich auch durch die Stärkung des apologetischen Elements nach der doppelten Wegnahme des Grundbesitzes der Familie Liechtenstein im 20. Jahrhundert multipliziert wurde. In diesem Zusammenhang geht es um eine geschichtliche Erinnerung, die im Kontext der allgemeinen historischen Erinnerung gepflegt wird, die mit dieser Erinnerung in einigen Situationen komplementär ist, dessen ungeachtet jedoch in einigen Fällen gegen diese als apologetisches bzw. letztlich sogar deren Oppositum auftritt. Diese Erinnerungen betreffen bei weitem nicht allein dramatische Ereignisse, zu denen es im Zusammenhang mit dem Geschlecht der Liechtenstein vor der Mitte des 20. Jahrhunderts kam, sondern die Erinnerungen greifen auch in die wesentlich tiefere Vergangenheit zurück und binden mit Hilfe von Verweisen zudem verschiedene Zeitetappen der Konstruktion der liechtensteinischen Erinnerung in die „longue durée“ ein. Im Rahmen der inkomplementären Beziehung zwischen der „Erinnerung der Liechtenstein“ und der „Erinnerung an die Liechtenstein“ kann dabei mit einer gewissen Vereinfachung von einer bestimmten „Konkurrenz der Erinnerungen“ oder schließlich sogar einem „Streit der Erinnerungen“ gesprochen werden. Beispiele, mit deren Hilfe sich die aufgestellten Thesen belegen und mittels einzelner Fälle zudem summieren ließen, gibt es zahlreiche. In einigen Fällen sind diese zeitlich und räumlich auf einen eng begrenzten Raum konzentriert. Als repräsentative Beispiele für zwei Typen der liechtensteinischen Erinnerungsorte in Mitteleuropa lassen sich das Phänomen der Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg (Erinnerungsort als Punkt in menschlicher Erinnerung / Erinnerung an die Liechtenstein) und das Phänomen der liechtensteinischen Familiengruft in Wranau bei Brünn (Erinnerungsort als Punkt auf der Karte / Erinnerung der Liechtenstein) anführen. Beide erwähnten Phänomene sind zugleich durch ihre Entstehungszeit in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts miteinander verbunden.

47 ZA Opava, pobočka Olomouc, Rodinný archiv Žerotínů, kn. 38, list Karla st. ze Žerotína Maxmiliánu z Lichtenštejna, Třebíč, 1629, únor, 19., fol. 78r–78v.

Osoby a události

Thomas Winkelbauer

Karel z Lichtenštejna a staroměstská exekuce 21. června 1621 jako české místo paměti v zrcadle historiografie

Charles I of Liechtenstein and the Old Town Square execution on June 21, 1621 as a place of the Czech memory in the mirror of historiography

Charles I of Liechtenstein, an important figure in the history of his family and in the Habsburg Empire of the first quarter of the seventeenth century, has so-far not received an adequate historical biography. His image has been connected with and formed in the context of the loss in the Battle of the White Mountain, the Estates' Revolt and the ensuing political, social and property changes. Already in course of his life he was criticized by his contemporaries and since the nineteenth century he became one of the main villains of the 'White Mountain' myth in the Czech historical memory. The moralizing view of his personality still appears in some contemporary popularizing works.

Key words: Charles I of Liechtenstein, Czech historiography, Czech historical memory, the myth of the 'White Mountain'

Úvod

Karel z Lichtenštejna (1569–1627), který držel mimořádně rozsáhlé statky na Moravě a v Rakousku a později i ve Slezsku a Čechách a byl prvním příslušníkem svého rodu povýšeným do knížecího stavu, dosáhl v posledním desetiletí 16. a v první čtvrtině 17. století navýsost pozoruhodné kariéry v Markrabství moravském, na dvoře císaře Rudolfa II. v Praze, po roce 1608 na dvoře Rudolfova bratra Matyáše ve Vídni a po roce 1620 i ve službách císaře Ferdinanda II. Volker Press ho ve svém trefném přehledu dějin lichtenštejnského rodu označil za klíčovou osobnost rodových dějin, *„za osamělou postavu historické velikosti, která nepasuje do žádné šablony a jíž se ostatní obávají a nenávidí ji, potřebují ji a závidí jí"*.[1] Názoru amerického

1 P r e s s , Volker: *Das Haus Liechtenstein in der europäischen Geschichte*. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (Hgg.): Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven. Vaduz – München – Wien 1988², s. 15–85, zde s. 49. Základní biografická díla o Karlovi z Lichtenštejna: v o n F a l k e , Jacob: *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein*. Bd. 2. Wien 1877, s. 125–242 a H a u p t , Herbert: *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von*

Obr. 1: Kníže Karel I. z Lichtenštejna (1569–1627), kolem roku 1625 (Liechtenstein, The Princely Collections, Vaduz – Vienna, inv. č. GE 1203)

Böhmen. Hofstaat und Sammeltätigkeit. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. 2 Bde. Wien – Köln – Graz 1983; srov. i Winkelbauer, Thomas: *Fürst und Fürstendiener*. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters. Wien – München 1999, s. 55–62; dále: Stögmann, Arthur: *Karel z Lichtenštejna, Albrecht z Valdštejna a převratné změny v Čechách po bitvě na Bílé hoře (1620–1627)*. In: Fučíková, Eliška – Čepička, Ladislav (edd.): Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae? Praha 2007, s. 295–303 a Vařeka, Marek: *Mocenské aktivity knížete Karla I. z Lichtenštejna a jeho bratrů v Horním Slezsku*. In: Brňovják, Jiří – Gojniczek, Wacław – Zářický, Aleš (edd.): Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století). Katowice – Ostrava 2011, s. 177–196.

historika Henryho F. Schwarze z roku 1943 bychom ani po sedmi desetiletích neoponovali: *„Of all the statesmen who served the House of Habsburg in the first quarter of the seventeenth century, the career of none is more interesting nor, in some of its aspects, more important than that of Karl v. Liechtenstein. In it is mirrored that complex of conflicting loyalties, of personalities and principles, which makes the history of the years between 1600 and 1620 in the Habsburg lands so fascinating a problem. It is, therefore, unfortunate that Liechtenstein has never been made the subject of an adequate biographical study.“*[2]

V české národní paměti a ve velké části české historiografie od poloviny 19. století je Karel z Lichtenštejna obsažen v první řadě jako císařský místodržící v Království českém po bitvě na Bílé hoře 8. listopadu 1620 a jako předseda mimořádného tribunálu, který soudil účastníky českého stavovského povstání a vyvrcholil 21. června 1621 veřejnou popravou 27 šlechticů a měšťanů na Staroměstském náměstí v Praze.

Než se budu na příkladech věnovat názorům současníků a českých historiků 19., 20. a raného 21. století na Karla z Lichtenštejna, je třeba nejprve stručně zrekapitulovat některá důležitá „fakta“ o jeho historické roli v neuralgických letech 1620–1623.[3]

- Během stavovského povstání v letech 1619/20 byl Karel z Lichtenštejna vykázán jako *„očividný nepřítel této země* [tj. Moravy] *“* ze země a jeho moravské a slezské statky byly povstalci zkonfiskovány.
- Vévoda Maxmilián Bavorský jmenoval před svým odjezdem z Čech po bitvě na Bílé hoře a před svým návratem do Mnichova 15. listopadu 1620 knížete z Lichtenštejna svým zástupcem s titulem *„subdelegovaný commissarius“*. Toto (zprvu provizorní) jmenování potvrdil 2. prosince císař Ferdinand II.
- Karel z Lichtenštejna se pokoušel ve vypleněné a zpustošené zemi, se kterou zejména císařská armáda, ale i přinejmenším některé části vojsk Katolické ligy zacházely jako s dobytým nepřátelským územím, obnovit s chatrnými silami klid a pořádek.
- Od prosince 1620 byly na výslovný příkaz císaře Ferdinanda II. připravovány trestní procesy proti předákům českých povstalců, pokud se „nespasili“ útěkem do zahraničí.
- V polovině ledna 1621 omlouval Karel z Lichtenštejna v dopise císaři Ferdinandu II. skutečnost, že dosud nezatkl hlavní účastníky povstání, tím, že nechtěl porušit sliby, které povstalcům dal Maxmilián Bavor-

2 Schwarz, Henry Frederick: *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century.* Cambridge, Mass. 1943, s. 281.

3 Následující stručné informace vychází primárně ze dvou standardních děl: Gindely, Anton: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges.* Bd. 4: Die Strafdekrete Ferdinands II. und der Pfälzische Krieg. Prag 1880; Petráň, Josef: *Staroměstská exekuce.* Praha 1971 (nové nezměněné vydání 2004).

ský (bavorský vévoda slíbil při dobytí Prahy všem ochranu života a majetku).

- 6. února 1621 bylo Karlovi z Lichtenštejna zasláno císařské psaní se soupisem osob, které měl zatknout. Poté, co se tak stalo, byl ve Vídni sestaven mimořádný soudní dvůr, který měl zatčené osoby odsoudit jako velezrádce. Předsedou soudu byl jmenován Karel z Lichtenštejna, jeho zástupcem nejvyšší zemský hofmistr v Čechách Adam z Valdštejna, přísedícími pak bývalý předseda pražského apelačního soudu, hejtman Malé Strany, tři říšští dvorní radové, tři apelační radové a dva radové dolnorakouské vlády. Soudní dvůr byl ustaven 15. března 1621 na Pražském hradě. Jednacími jazyky byly němčina a čeština.
- Rozsudek, resp. návrh rozsudku soudního dvora zněl u všech obžalovaných na konfiskaci jejich statků a u 27 z nich na trest smrti, v některých případech spojený s krutým zostřením. 26. května 1621 potvrdil císař – mimochodem poté, co 10. května sepsal svou závěť – veškeré návrhy na změny, které mu předložila jím ustavená mimořádná komise, a modifikoval v některých bodech návrh rozsudku pražského tribunálu: pěti osobám byl prominut trest smrti, některým bylo zmírněno zostření trestu.
- 19. června 1621 byl rozsudek v Praze slavnostně vyhlášen.
- 21. června 1621 bylo 27 odsouzených (3 páni, 7 rytířů a 17 měšťanů) popraveno na tribuně postavené před Staroměstskou radnicí. Hlavy dvanácti popravených byly napíchnuty na Staroměstskou mosteckou věž. Císař Ferdinand II. se v tomto okamžiku nacházel na pouti v Mariazellu.
- 17. ledna 1622 jmenoval císař knížete z Lichtenštejna svým místodržícím v Království českém s prakticky neomezenou mocí. Ten pak úřad císařského místodržícího v Čechách vykonával až do své smrti v únoru 1627.
- 18. ledna 1622 byl v Praze ustaven konfiskační soud pro Čechy, jehož předsedou se stal Karel z Lichtenštejna. Soud zasedal do podzimu 1627, pokračoval tedy i po Karlově smrti. Odsouzeno bylo 680 osob, z toho ne méně než 166 ke ztrátě veškerého jmění.
- Karel z Lichtenštejna získal po roce 1622 obrovské majetky v Čechách a rovněž na Moravě, a sice zčásti císařským darováním a zčásti koupí – mimo jiné i pomocí zisků ze svého podílu v „mincovním konsorciu“ v letech 1622/23, resp. z „dlouhé mince“.
- K „mincovnímu konsorciu“ náleželi mj. (ostatní členové nejsou známi jmenovitě): obchodník a bankéř Jan de Witte, Albrecht z Valdštejna, Karel z Lichtenštejna, Jan Oldřich z Eggenbergu (nejvyšší císařský hofmistr a prezident tajné rady), Pavel Michna (sekretář České komory) a Jakob Bassevi (představený pražské židovské obce). Nekontrolované zhoršování mince (*Kipper- und Wipperzeit*) vedlo ke stále

vyšší inflaci, která skončila 11. prosince 1623 tzv. mincovní kaladou, kdy byla kiprová mince („dlouhá mince“) znehodnocena císařským patentem o 87 % (de facto státní bankrot).

- Vyšetřování údajných nelegálních obchodů a obohacování Karla z Lichtenštejna během jeho účasti na „mincovním konsorciu“, které nařídil císař Ferdinand II. v roce 1628, skončilo bezvýsledně. Ferdinand III. přikázal krátce po svém nástupu na trůn, aby bylo vyšetřování obnoveno. Výsledek tohoto vyšetřování v roce 1640 ukázal, že Karel z Lichtenštejna zaplatil po „mincovní kaladě“ za panství Černý Kostelec v Čechách, koupené v srpnu 1623 včetně inkorporovaných statků Škvorec a Křenice – stejně jako i jiní „váleční zbohatlíci“ oněch let (zejména Eggenberg a Valdštejn) – „dlouhou“ mincí. Císař Leopold I. osvobodil v roce 1665 Karlova syna a dědice Karla Eusebia od všech dalších nároků, které by proti němu a jeho statkům mohly být kvůli jeho otci ještě vzneseny, a to poté, co Karel Eusebius vyjádřil ochotu zaplatit náhradu škody ve výši 275.000 zlatých. Proces s Lichtenštejny o náhradu škody byl definitivně ukončen teprve v listopadu 1681.[4]

Karel z Lichtenštejna v hodnocení svých současníků

Nekatoličtí současníci hodnotili velmi kriticky již Lichtenštejnovu konverzi ke katolické církvi v roce 1599.[5] Například Matthias Matuška, bývalý (1584–1594) regent (tzn. nejvyšší panský úředník) na žerotínském panství Židlochovice na jižní Moravě, si do svého diáře na rok 1599 poznamenal, že Lichtenštejn konvertoval kvůli světské slávě, přiměl ke stejnému kroku i svou manželku a svého bratra a nutil ke konverzi tyranským způsobem i své poddané. Tím si získal oblibu u jezuitů a papeže, takže mu byli k službám a doporučili císaři Rudolfu II. jeho přijetí do tajné rady.[6]

---

4 Srov. Gindely, Anton: *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen.* Nach dem Tode des Verfassers hg. von Theodor Tupetz. Leipzig 1894, s. 348–362; Ernstberger, Anton: *Hans de Witte.* Finanzmann Wallensteins. Wiesbaden 1954, s. 108–126; Winkelbauer, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 62.

5 Ke konverzi Karla z Lichtenštejna srov. souhrnně Winkelbauer, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 89–93.

6 *„Toho líta oznámenýho nějaký pan Karel z Liknštejna, který Valtice držel a dceru pana Jana Šembery za manželku měl, budouce prve i s předky svými náboženství evangelického, pro slávu světskou kotrlec převrhl a k náboženství římskému přistoupil, ženu svou a bratra k týmuž náboženství přivedl, potom tyranství nemalý o náboženství s lidmi a zvláště s poddanými svými vedl, ani mateře své neušetřujíce, že jest musela táž mateř jeho, nemuhúc před ním o to náboženství pokoje užíti, do jinej země před ním ujeti. A tak z těch příčin obdržel u jezujitů a papeže lásku, takže jsou jej v službu za tejnou radu císaři Rudolfovi Římskýmu komendovali. Potomně jsouce v tom ouřadu, zemi Moravské, jsouce rodičem jejím i obyvatelem té země, při tomž císaři zle sloužil.“* Cit. podle Winkelbauer, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 91, pozn. 176. Markrabě Jiří Friedrich Braniborsko-Ansbašský informoval koncem června 1601 falckého kurfiřta z císařského dvora mimo jiné o tom, že Karel z Lichtenštejna nebyl u císaře *„přijat a mluvilo se o něm obecně*

Karel z Lichtenštejna se však ani po své konverzi nenechal jezuity nebo apoštolským nunciem instrumentalizovat. Když se Filippo Spinelli, nuncius u císařského dvora (1598–1603), obrátil v srpnu 1601 na Lichtenštejna s prosbou, zda by se u císaře zasadil o to, aby byla určitá záležitost vyřízena dle představ kurie, odmítl Lichtenštejn s lapidárním odůvodněním: *„Sono cattolico, ma non papalino."*[7] Se Spinelliho nástupcem Giovannim Stefanem Ferrerim (1604–1607) měl Lichtenštejn, jak se zdá, nezkalený vztah.[8] Nuncius Antonio Caetani (1607–1610) napsal naproti tomu do Říma poté, co Karel z Lichtenštejna opustil začátkem září 1607 po přijetí své demise císařem Prahu, že Lichtenštejn dělá spoustu věcí jen naoko a z ohledu na lidi. Údajně se s přehnanou horlivostí zúčastňuje všech navenek viditelných náboženských obřadů. Když ale jde o skutečný úspěch katolického náboženství a jeho podpora by byla velmi důležitá, ukazuje se být *„zdráhavým a chladnějším než led"*.[9] Dokonce ani po Lichtenštejnově smrti 12. února 1627 se nuncius Carlo Carafa nedokázal přimět dodržovat zásadu *„De mortuis nil nisi bene"*. 17. února naopak napsal kardinálu – nepotovi Francescu Barberinimu do Říma, že úmrtí knížete z Lichtenštejna není ztrátou ani pro katolické náboženství ani pro císaře, protože byl mimořádně chladným, neřkuli špatným katolíkem.[10]

„Již současníky byl Karel z Lichtenštejna zpodobňován jako císařův přisluhovač, který se bez skrupulí obohatil na zkonfiskovaných statcích a nových mincovních poměrech [...]."[11] Okolo poloviny 17. století se zdálo, že na Karlovi z Lichtenštejna ulpělo dokonce i u části katolické šlechty v Čechách stigma typického defraudanta a korupčníka. Sylvie Černínová (Sylvia Czernin) rozená Caretto di Millesimo pochybovala v roce 1649 v dopise svému

---

špatně, protože svou čestnou ženu [Annu, rozenou Černohorskou z Boskovic] *přinutil před rokem k náboženství, čímž se skoro usoužila k smrti. Když byla nyní přivezena ke zdejšímu dvoru, nechal ji sedět; naproti tomu se ve dne v noci* [...] *zdržoval u vdovy z Bernsteinu, dcery Španěla dona Johana Manriquese* [tj. María Manrique de Lara y Mendoza, od roku 1582 vdova po Vratislavu II. z Pernštejna]*, takže odtud odjela s úmyslem už se k němu nikdy nevrátit."* Von Ranke, Leopold: *Sämtliche Werke*. Bd. 7: Zur Deutschen Geschichte. Vom Religionsfrieden bis zum Dreißigjährigen Krieg. Leipzig 1868, s. 283.

7 Stloukal-Zlinský, Karel: *Karel z Lichtenštejna a jeho účast na vládě Rudolfa II. (1569–1607)*. Praha 1912 (rozšířený separát z: Český časopis historický 18 [1912], s. 21–37, 153–169 a 389–434), s. 20 a 70.

8 Srov. Stloukal, K.: *Karel z Lichtenštejna*, s. 96–98.

9 *„Questo signore faccia molte cose per apparenza et per sodisfare al mondo, come è quello di communicarsi ogni otto giorni e far per ordinario la vita con cappucini, stando dell' hore intiere inginocchioni à meditare et orare, e nondimeno trattandosi qualche causa di religione, dove il suo aiuto potrebbe esser molto di profitto, si ritrovi più pigro e freddo come un ghiaccio."* Stloukal, K.: *Karel z Lichtenštejna*, s. 33n., pozn. 7.

10 *„La morte del sopradetto prencipe non si stima perdita nè per la religion cattolica nè per il servitio di S. M^tà, poichè era cattolico freddissimo, per non dir peggio, et era persona per ineshauste sue ricchezze più temuta che amata* [...]." Kollmann, Ignatius (ed.): *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide res gestas Bohemicas illustrantia*. Bd. 1/1: 1622–1623. Pragae 1923, s. 41, pozn.

11 Stögmann, A.: *Karel z Lichtenštejna*, s. 302.

manželovi Heřmanovi, že by císař byl ochoten svěřit Karlovu synu Karlu Eusebiovi úřad nejvyššího purkrabího v Praze: *„Z Lichtenštejna nebude* [nejvyšší purkrabí], *aby tak hospodařil v zemi, jako jeho votec, ví to císař dobře!“*[12]

Karel z Lichtenštejna sám se cítil být již za svého života posuzován nespravedlivě. Z jeho dochované korespondence s císařem Ferdinandem II., jejíž edici vydal v roce 1868 Christian d'Elvert,[13] zřetelně vyplývá, že *„Lichtenštejn pociťoval historicky unikátní úřad ‚vicekrále Čech' jako úřad čestný, avšak ve všech směrech nevděčný a náročný“*.[14] V dopise jezuitskému knězi Jonasi Ladnitzerovi, kterého pověřil rekatolizací opavského a krnovského vévodství ve Slezsku,[15] odmítl Karel z Lichtenštejna v únoru 1626, rok před svou smrtí, jakoukoliv odpovědnost za pražský mimořádný tribunál, konfiskace a své quasi diktátorské zmocnění. V tomto dopise, mistrovském rétorickém díle bohatém na anafory, které mám k dispozici pouze v soudobém výtahu pořízeném krátce (?) po smrti knížete, skládal účty ze své činnosti císařského místodržícího v Čechách. Mimo jiné v něm napsal:

„Kdo uvedl pouze s boží pomocí, bez několika přidaných radů, sekretářů, písařů po vítězství [míněno na Bílé hoře] *v největším zmatku vše do takového pořádku, že mohl Váš Majestát krátce po vítězství začít postupně užívat království?* [...] *Kdo uskutečnil takovou ostrou exekuci bez povyku a nebezpečí* [obecné] *povahy, a tím mu* [= si] *přivodil nepřátelství mnoha lidí a rodů v pokolení, ba, protože jinde* [míněno zjevně: na Moravě] *se nic takového neuskutečnilo, byl nazýván tyranem, jako by to nebyl Váš majestát, ale jen moje vůle a choutky? Kdo dokázal takovým vystupováním a obratností, že z toho nevznikla žádná vřava, dostat z Prahy a Království* [českého] *predikanty? Kdo je po většinu času ve velkém nebezpečí a stará se inter malleum et imcudem* [tzn. mezi kladivem a kovadlinou] *nebezpečí z Říše a Uher bez naděje na pomoc od dvora* [sic!]*?* [...] *Kdo postavil své mincovnictví* [tj. v Opavě] *do služeb Vašeho Majestátu, byť z něj jiná knížata ve Slezsku užívala mnoho 100.000? Kdo kvůli nahromaděným velkým záležitostem zůstal v Praze skoro jako ve stálém vězení?* [...] *To všechno jsem Vám tímto nechtěl zamlčet* [sic!], *abyste byl zpraven a měl více informací a tu naléhavou potřebu mohl namítat na patřičných místech.“*[16]

---

12 Cit. podle Mať a, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700).* Praha 2004, s. 816, pozn. 251.

13 D'Elvert, Christian: *Weitere Beiträge zur Geschichte der böhmischen Länder im siebzehnten Jahrhunderte.* (Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 17). Brünn 1868.

14 Stögmann, A.: *Karel z Lichtenštejna*, s. 303.

15 Kroess, Alois SJ: *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu.* Bd. II/1: Beginn der Provinz, des Universitätsstreites und der katholischen Generalreformation bis zum Frieden von Prag 1635. Wien 1927, s. 291, 323–326 a Bd. II/2: Die böhmische Provinz der Gesellschaft Jesu unter Ferdinand III. (1637–1657). Wien 1938, s. 441 a 704; Haupt, H.: *Fürst Karl I. von Liechtenstein.* Textband, s. 30. Srov. i Stögmann, A.: *Karel z Lichtenštejna,* s. 303.

16 Sammlungen des Fürsten von Liechtenstein, Hausarchiv (SLHA), Familienarchiv (FA), karton 478, *„Extract aus einem schreiben weiland fürst Carls von Liechtenstein, volmechtigen*

Karel z Lichtenštejna v hodnocení českých historiků od druhé poloviny 19. století

V české historické paměti a velké části české historiografie 19. a 20. století hraje Karel z Lichtenštejna jako jedna z hlavních postav mýtu „Bílé hory" stylizovaného do národní tragédie roli „padoucha". Od romantické fáze českého národního „obrození" v raném 19. století zaujímá tento mýtus – ve výtvarném umění a literatuře nezřídka téměř nábožensky vzývaný jako Kalvárie, resp. Golgota českého národa – klíčové místo v českém národním vědomí, které je silně fixováno na dějiny 15., 16. a 17. století. Slovy Jaroslava Pánka, jednoho z předních současných historiků raného novověku:[17] *„České stavovské povstání proti Habsburkům v letech 1618–1620, zvláště pak jeho vyústění v bělohorské bitvě a staroměstské exekuci, je tématem, které vzrušuje i tíží nejen historiky, ale také českou veřejnost bezmála čtyři staletí. Zejména od počátku 19. století zaujímala k této otázce své stanovisko každá generace, a to velmi rozdílně, v závislosti na politických a náboženských postojích svých představitelů. Bílá hora se stala symbolem, který vyrostl do mýtického podobenství o pádu a následném znovuzrození národa."*[18]

Liberální moravskoněmecký úředník, politik a nesmírně produktivní historický publicista a editor Christian d'Elvert (1803–1896)[19] zdůvodnil svou již zmíněnou edici korespondence Karla z Lichtenštejna s císařem Ferdinandem II., která vyšla v roce 1868, (mimo jiné) výslovně *„záchranou cti za jeho konání jako místodržícího zejména Hurterem*[20] [...] *tvrdě napadaného knížete Lichtenštejna* [...], *jenž by mohl být podle nových sdělení nahlížen v mír-*

---

statthalters im khönigreich Böheimb, an Pater Jonas [Ladnitzer SJ], selbiger zeith am khay(serlichen) hoff", Lanškroun, 15. února 1626.

17 Válka, Josef: *Jaroslav Pánek – český historik v přelomové době*. In: Mikulec, Jiří – Polívka, Miloslav (edd.): Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka. 2 sv. Praha 2007, zde sv. 1, s. 9–18, resp. (verze v angličtině: *Jaroslav Pánek – the Czech Historian at the Breaking Time*) 19–29.

18 Pánek, Jaroslav: *Mezi postižitelnou minulostí a dějinným mýtem*. In: Petráň, J.: Staroměstská exekuce, s. 307–311, zde s. 307. Srov. mj. Kavka, František: *Bílá hora a české dějiny*. Praha 1962 (nové vydání 2003); Evans, Robert: *Bílá hora a kultura českých zemí*. Československý časopis historický 17, 1969, s. 845–862; týž: *The Significance of the White Mountain for the Culture of the Czech Lands*. Bulletin of the Institute of Historical Research 44, 1971, s. 34–54; Mamatey, Victor S.: *The Battle of the White Mountain as Myth in Czech History*. East European Quarterly 15, 1981, s. 335–345; Petráň, Josef: *Na téma mýtu Bílé hory*. In: Traditio & Cultus. Miscellanea historica Bohemica Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata. Praha 1993, s. 141–162; Petráň, Josef – Petráňová, Lydia: *The White Mountain as a symbol in modern Czech history*. In: Teich, Mikuláš (ed.): Bohemia in History. Cambridge 1998, s. 143–163.

19 Bretholz, Berthold: *D'Elvert, Christian Ritter*. In: Allgemeine Deutsche Biographie 47, 1903, s. 653–655, internetová verze: http://www.deutsche-biographie.de/pnd116463430.html?anchor=adb (citováno dne 10. 7. 2012); Bartešek, Ivo: *Christian d'Elvert, Spisy historicko-statistické sekce a ediční pokusy k dějinám českých zemí 17. století*. Folia historica Bohemica 14, 1990, s. 301–327.

20 Viz von Hurter, Friedrich: *Geschichte Kaiser Ferdinands II*. Bd. 4. (Geschichte Kaiser Ferdinands II. und seiner Eltern. Personen-, Haus- und Landesgeschichte, Bd. 11).

nějším světle jako umírňující, chytrý, taktní, více jako hnaná než jako hnací síla“.[21]

D'Elvertův mladší současník Anton Gindely (1829–1892), bilingvní a v obou jazycích publikující syn uherského Němce a Češky, který až do své smrti zaujímal postoj nadnárodního Velkorakušana,[22] došel ve svém standardním díle o českém stavovském povstání a prvních letech třicetileté války, které vyšlo v roce 1880 a je založeno na primárních pramenech, k závěru, že Lichtenštejn po svém jmenování císařským místodržícím v Čechách v polovině ledna 1622 *„vzal plně za své názory tam vládnoucí strany* [...]. *Neboť zatímco až do té doby mírnil leckterou tvrdost rozkazů* [císaře], *které mu byly vydány, náležel od tohoto okamžiku k nejhorším utlačovatelům země* [tj. Čech]. *Žádné z drakonických opatření, která musela přivodit její zkázu, v něm potom nenašla odpůrce. Mincovní kontrakt, který uzavřel s císařem* [...], *v něm vyvolal nenasytnou lačnost po penězích a zahnal ho na cestu zločinu. Díky vstřícnému postoji Lichtenštejna vzniklo mezi ním a císařskými rady porozumění a císař dal svou větší důvěru najevo tím, že knížete uvolnil z podřadného postavení, které dosud jako subcommissarius bavorského vévody zastával, a jmenoval ho svým místodržícím s neomezenou mocí.“*[23]

Později ve svém díle o protireformaci v Čechách posuzoval Gindely Lichtenštejnovu vládu v Čechách mírněji: *„Jméno knížete je úzce spjato se vším utrpením, pod nímž Čechy úpěly po bitvě na Bílé hoře. Na největším hoři, náboženském pronásledování, však neměl přímou vinu; chtěl i do budoucna povolit užívání kalicha, ale musel se své shovívavosti vzdát v důsledku protikladných názorů a rozkazů* [z Vídně]. *Stejně tak málo od něj pochází plán ztrestat všechny držitele statků kvůli jejich účasti na povstání konfiskací. Tento plán se vylíhl ve Vídni, a ani tam zpočátku ne s plnou tvrdostí, s níž byl později proveden* [...]. *Lichtenštejnovi byla z dobrých důvodů vyčítána jeho účast na mincovní smlouvě, kvůli níž se Čechy propadly do žebroty; i zde byl ale Lichtenštejn spíše nástrojem Michnovým, který si tak chtěl dopomoci k postavení a majetku.“*[24]

Karel Stloukal (1887–1957), pozdější archivář a (od roku 1935) profesor obecných dějin na Univerzitě Karlově,[25] posoudil Lichtenštejnovu

---

Schaffhausen 1864, s. 675–678 (Anhang I. Carl Lichtenstein und die Güterconfiscationen in Böhmen nach der Schlacht am Weißenberg).

21 D'Elvert, Ch.: *Weitere Beiträge*, s. IV.

22 Hamann, Brigitte: *Anton Gindely – ein altösterreichisches Schicksal.* In: Busek, Erhard – Stourzh, Gerald (Hgg.): Nationale Vielfalt und gemeinsames Erbe in Mitteleuropa. Vorträge anläßlich der Verleihung des Anton Gindely-Preises für Geschichte der Donaumonarchie. Wien 1990, s. 27–37; Kutnar, František – Marek, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví.* Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha 1997, s. 294–298.

23 Gindely, A.: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges.* Bd. 4, s. 94.

24 Gindely, A.: *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, s. 421n.

25 Srov. Kutnar, F. – Marek, J.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 726–728; Hoffmannová, Jaroslava – Pražáková, Jana: *Biografický slovník archivářů českých zemí.* Praha 2000, s. 597.

konverzi v roce 1912 ve své disertaci, založené především na spisech týkajících se nunciatury Filippa Spinelliho (1598–1603) uložených ve vatikánském archivu, jako *„věc čistě vnější“* a *„prospěchářskou spekulaci“*.[26] Vycházela z *„touhy po moci a obohacení, snahy přiblížiti se vznešeným rodům katolickým a usnadniti si přístup ke dvoru“*.[27] Stloukal však dodává, že Lichtenštejnova konverze byla na druhou stranu pouze indikátorem obecného vývoje: *„Konec 16. věku značí už dekadenci velkých myšlének reformace. Starý husitism zkornatěl v dogmatických sporech* [...]. *Česká společnost nekatolická byla zauzlena v rozporech mezi náboženstvím a skutečným životem* [...]. *Naproti tomu nová společnost vycházející z katolicismu stojí zde sebevědomá až k pohrdání, plná odvahy k životu;* [...] *chápe život střízlivěji a praktičtěji* [...]. *Lidé tak silných pudů životních a takového smyslu pro skutečný stav věcí, jako byl Lichtenštejn, bezděčně gravitovali ke straně katolické, která jim dávala volnost pohybu a oddanost k své víře odměňovala hojně výhodami pozemskými. Také do budoucnosti slibovala strana ta lepší naděje svou uvědomělou agilností, která měla v Římě pevné ohnisko a v mocných Habsburcích oddané služebníky.“*[28]

Po roce 1918 navázali historici socializovaní ještě za Rakouska-Uherska i mladší čeští historici hladce na české historiografické tradice předválečné doby. Historik středověku a raného novověku Otakar Odložilík (1899–1973),[29] který vyučoval od roku 1934 jako profesor československých dějin na Univerzitě Karlově a v roce 1939 a znovu pak v roce 1948 emigroval do USA, charakterizoval v roce 1934 ve své stati o politických a hospodářských následcích bitvy na Bílé hoře českého místodržícího Karla z Lichtenštejna takto: *„Nebyl fanatik a kdyby nebylo vytrvalého nátlaku z Vídně, nebyl by asi ve věcech náboženských postupoval překotně a do krajností.* [...] *Oba* [moravský místodržící František z Ditrichštejna a Karel z Lichtenštejna] *byli povahy rázné a neústupné, avšak Lichtenštejn snadno podléhal pokušením, jichž bylo nemálo v době nebývalých přesunů majetkových a zmatků politických a hospodářských; neosvědčil také nikdy mnoho opatrnosti při volbě pomocníků a spojenců, a pustil se i do akcí mravně považlivých a pohoršlivých.“*[30]

V komunistické éře se obraz Karla z Lichtenštejna vykreslený českými historiky – nejen v publikacích pro odborníky, ale především v těch určených pro širší veřejnost – podstatně nezměnil.[31] Například František

26 Stloukal, K.: *Karel z Lichtenštejna*, s. 33.
27 Tamtéž, s. 34.
28 Tamtéž, s. 34.
29 Kutnar, F. – Marek, J.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 790–793; Hoffmannová, J. – Pražáková, J.: *Biografický slovník*, s. 463n.
30 Odložilík, Otakar: *Politické a hospodářské poměry po Bílé hoře*. In: Prokeš, Jaroslav (ed.): Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna. Sborník osmi statí. Praha 1934, s. 61–84, zde s. 66.
31 K českému národnímu dějepisectví v letech 1945, resp. 1948 a 1989 srov. obecně velmi podnětnou stať Pavla Kolář e: *Die nationalgeschichtlichen master narratives in der tschechischen Geschichtsschreibung der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Entstehungskontexte, Kontinuität und Wandel. In: Brenner, Christiane – Franzen, E. Erik – Haslinger, Peter – Luft,

Kavka (1920–2005), přední specialista na dějiny 14.–17. století, který v letech 1953–1964 působil jako docent na Katedře československých dějin a od roku 1964 až do svého propuštění v roce 1970 jako řádný profesor na Ústavu dějin Univerzity Karlovy,[32] píše ve své knize o bitvě na Bílé hoře a českých dějinách vydané v roce 1962, že Karel z Lichtenštejna nebyl náboženský fanatik, zato v otázkách hospodářských a finančních neznal ohledy *„a nezkrotná touha po majetku jej vedla k úplnému hyenismu, s nímž dovedl vyslídit nejvíce utajené movitosti svých obětí“*.[33] Následkem konfiskací statků se tak *„stará česká šlechta i nejrůznějšími příbuzenskými svazky italizuje, hispanizuje a posléze, v 18. století, germanizuje, a stává se tak mrtvým údem českého národa“*.[34]

Mnohostranný archivář a historik Josef Petráň (nar. 1930), od roku 1990 profesor českých dějin na Univerzitě Karlově a od roku 1992 ředitel univerzitního archivu, jeden z nejlepších znalců dějin 16.–18. století,[35] podal ve svém známém díle o pražském mimořádném tribunálu, které poprvé vyšlo v roce 1971, relativně vyvážený posudek o místodržícím Lichtenštejnovi: *„Ani s vojenskou posilou* [Maxmiliána Bavorského] *neměl Lichtenštejn* [jako místodržící v Čechách] *úlohu lehkou. Zpočátku bral ohledy na veřejné mínění stavovských kruhů, uklidněné poněkud sliby bavorského exekutora* [Maxmiliána Bavorského]. *Na druhé straně byl vystaven denunciacím svých nepřátel u císařova dvora, kteří v předstíraném i upřímném fanatismu tvrdili, že ponechává vychladnout želízko, jež by se mělo kout žhavé.* [...] *Lichtenštejn byl pro intriky vhodným objektem. Jednak stál v správě země nejvýš, jednak myslel i jednal samostatně, což mezi jinými tajnými rady* [císaře] *působilo obavy a nevraživost. Jeho cílevědomá a často nečekaná rozhodnutí vždy bezpečně vedla k vlastnímu prospěchu. V pravý čas konvertoval od bratrské víry ke katolíkům, rozpoznal, kdy je třeba se obrátit od krále Rudolfa k Matyášovi v roce 1608, a velkorysou finanční politikou, v níž pamatoval především na sebe* [...], *si znepřátelil mnohé závistníky.“*[36]

K věcně podobnému, avšak mnohem více moralizujícímu posudku dospěl Josef Janáček (1925–1994), někdejší (1970–1981) vedoucí Oddělení starších dějin Historického ústavu Československé akademie věd,[37] ve své knize z roku 1978 o dějinách českých zemí v první třetině 17. století:

Robert (Hgg.): Geschichtsschreibung zu den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse. München 2006, s. 209–241.

32 Pánek, Jaroslav – Vorel, Petr (edd.): *Lexikon současných českých historiků.* Praha 1999, s. 132; Hoffmannová, J. – Pražáková, J.: *Biografický slovník*, s. 306n.

33 Kavka, F.: *Bílá hora* (vydání z r. 1962), s. 235.

34 Tamtéž, s. 242.

35 Hoffmannová, J. – Pražáková, J.: *Biografický slovník*, s. 490; Maur, Eduard: *K životnímu jubileu Josefa Petráně.* In: Beneš, Zdeněk – Maur, Eduard – Pánek, Jaroslav (edd.): Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně. Praha 1991, s. 7–22.

36 Petráň, J.: *Staroměstská exekuce*, s. 72.

37 Hoffmannová, J. – Pražáková, J.: *Biografický slovník*, s. 270n.

„O Lichtenštejnově charakteru si [v polovině listopadu 1620, v okamžiku jeho jmenování ‚subdelegovaným komisařem' vévody Maxmiliána Bavorského] *nikdo ze současníků nedělal iluze, i když mnozí lidé chápali jako jeho přednost, že se nedává strhnout k fanatismu a projevuje zpravidla sklon k střízlivému posuzování událostí a lidí."*[38] Charakter Karla z Lichtenštejna a jeho roli místodržícího v Čechách (konkrétně v roce 1622) hodnotil Janáček takto: *„I když se zpočátku radikálním vídeňským kruhům zdálo, že nepostupuje vůči povstalcům v Čechách dost tvrdě, Lichtenštejn se dokázal autoritativně prosadit a vídeňský kurs pomsty podporoval bez velkých kompromisů.* [...] *Lichtenštejnovy zásluhy se přehlížet nedaly, jeho schopnosti a píle zasluhovaly uznání; otazník zůstával pouze nad jeho pochybným charakterem a zištností. Vědělo se velmi dobře, že myslí neustále na svůj vlastní prospěch, a ačkoliv si dosud počínal velmi uvážlivě* [...], *nikdo si nedělal iluze o jeho nevybíravých cestách k moci a majetku."*[39]

Že tato explicitně moralizující a hodnotící perspektiva formuje obraz Karla z Lichtenštejna přinejmenším u některých českých historiků a pravděpodobně u převážné části zájemců o historii a politické veřejnosti v České republice dodnes, ukazuje článek, který publikoval v roce 2007 Roman Vondra v časopise *Historický obzor*,[40] který čtou zřejmě v první řadě žáci a studenti a dále pak učitelé dějepisu na českých gymnáziích.[41] Vondra (ročník 1979) napsal mimo jiné monografii o dějinách českých zemí v 18. století,[42] je členem redakce *Biografického slovníku českých zemí*, který vydává Historický ústav Akademie věd České republiky (od roku 2004 dosud vyšlo 14 svazků), a vyučuje externě historii na Fakultě humanitních věd Univerzity Karlovy v Praze.[43]

Hned v prvním odstavci o Karlu z Lichtenštejna jako *„osobnosti české minulosti"* ho Vondra charakterizuje následovně: *„Neváhal zřeknout se své původní víry, ač za svou strmou kariéru vděčil zpočátku přízni Rudolfa II., neváhal jej zradit, když se mu větší šance otevřela ve službách Matyáše. Po bitvě na Bílé hoře už nebral ohledy na nic a na nikoho, snad vyjma císaře Ferdinanda II., jehož vítězství nad odbojnými stavy se mu podařilo proměnit v osobní zlatý důl. Bezuzdnou chamtivostí dokázal dovést svůj vlastní stát k faktickému bankrotu."*[44]

---

38 Janáček, Josef: *Valdštejn a jeho doba.* Praha 1978, s. 200.
39 Tamtéž, s. 261.
40 Vondra, Roman: *Osobnosti české minulosti. Karel z Lichtenštejna (1569–1627).* Historický obzor 18, 2007, s. 273–277. Příspěvek nebyl zařazen do – se 756 stranami skutečně objemného – svazku od téhož autora: *Osobnosti české historie.* Praha 2009.
41 Na webových stránkách *Historického obzoru* se píše: *„V redakční radě působí přední čeští historikové. Historický obzor může pomoci k přípravě k maturitě, ke zkouškám na vysokou školu i během studia na vysoké škole."* http://obzor.hyperlink.cz/hoinfo.htm (citováno dne 11. 7. 2012).
42 Vondra, Roman: *České země v letech 1705–1792: věk absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků.* Praha 2010.
43 Srov. http://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=ucit&kod=14892 (citováno dne 11. 7. 2012).
44 Vondra, R.: *Osobnosti české minulosti. Karel z Lichtenštejna,* s. 273.

V období, kdy byl Karel z Lichtenštejna místodržícím v Čechách, se podle autora projevil jako krutý oportunista myslící pouze na svůj vlastní materiální prospěch: *„Byl to právě Karel z Lichtenštejna, kdo se měl ujmout hrůzostrašné režie potrestání české stavovské obce za její vzpouru proti legitimně přijatému panovníkovi. Jako dokonalý oportunista Lichtenštejn správně vycítil, že tato pozice mu nabízí naprosto nebývalé možnosti – mohl dosáhnout téměř neomezené moci, impozantním způsobem navýšit své úctyhodné jmění a vyřídit si účty se všemi skutečnými i domnělými soupeři. Pokořená země mu doslova byla vydána na milost a nemilost.“*[45] *„Naprosto bez slitování podepsal Karel z Lichtenštejna vynesené hrdelní tresty a nařídil jejich bezodkladné vykonání.“*[46] Činnost mincovního konsorcia v letech 1622 –1623 shrnuje Vondra takto: *„Ve skutečnosti tato úzká skupina vyvolených realizovala během necelých dvou let patrně největší krádež státních finančních prostředků v českých dějinách.“*[47]

V tradiční interpretaci českých dějin po roce 1620 jako dějin oběti, v nichž Karel z Lichtenštejna figuruje jako jeden z pachatelů, hraje důležitou roli i protireformace a vynucená katolická konfesionalizace, o níž jsme se dosud nezmiňovali. Lichtenštejnova aktivní účast na tomto dění byla dle názoru Romana Vondry odměněna přijetím do habsburského rodového Řádu zlatého rouna: *„Za své zásluhy o šíření katolické víry obdržel Karel z Lichtenštejna 8. září 1622* [ve skutečnosti už 27. dubna[48]] *řád Zlatého rouna. Jedním z bezprostředních podnětů k tomu, že se španělský král Filip III. rozhodl tímto prestižním vyznamenáním ocenit pravě Karla z Lichtenštejna, byly patrně i rychle se šířící zvěsti o tom, jak kníže na svých panstvích brutálně potírá novokřtěnce.“*[49] Tuto prokazatelně nesprávnou interpretaci vyvrací již jen prostá skutečnost, že Františkovi kardinálovi z Ditrichštejna, císařskému gubernátorovi na Moravě, byl příkaz z Vídně, aby z Moravy vykázal novokřtěnce, zaslán teprve 17. září 1622. Ještě v roce 1625 byli novokřtěnci (Hutterity) sklepmistr Bernhard Schmid, bednář a mlynář na valtickém panství Karla z Lichtenštejna v Dolních Rakousích (dnes Valtice na jižní Moravě), dále pak, jak se zdá, lékař Karlovy manželky Anny (roz. Černohorské z Boskovic, zemřela v červnu 1625), pobývající na Karlově dvoře nebo na lednickém panství, i bývalá chůva Karlova syna Karla Eusebia.[50] Ještě na jaře 1629 se bratr Karla z Lichtenštejna Gundaker pokoušel při-

45 Tamtéž, s. 275.
46 Tamtéž, s. 275n.
47 Tamtéž, s. 276. Podobně soudil v roce 1880 Anton(ín) Gindely; viz výše v textu pozn. 22.
48 H a u p t , H.: *Fürst Karl I. von Liechtenstein.* Textband, s. 28.
49 V o n d r a , R.: *Osobnosti české minulosti. Karel z Lichtenštejna,* s. 277.
50 7. prosince 1625 psal Karel z Lichtenštejna císaři Ferdinandu II., že na jeho moravském panství v Lednici jsou v Nových Mlýnech již jen takoví *„novokřtěnci“*, kteří *„se rádi nabídli podvolit se obrácení, a sami požádali o lhůtu, jen aby se informovali,* [a] *kterým, protože se každý den jeden po druhém obrací, jsem až do této doby umožnil zůstat“*. SLHA, Herrschaft Eisgrub, karton 5/1, kníže Karel z Lichtenštejna císaři Ferdinandovi II., Lanškroun, 7. prosince 1625 (na venkovní straně: 1626), koncept načisto na polovině strany.

mět Bernharda Schmida, který stále ještě spravoval valtický vinný sklep, ke konverzi – zda úspěšně, to z pramenů nevyplývá.[51]

Je – abychom navázali na Henryho F. Schwarze citovaného v úvodu – skutečně politováníhodné, že se Karel z Lichtenštejna dosud nestal předmětem adekvátní, tzn. rozsáhlé ani apologetické ani moralizující, biografické studie, která by se chopila podnětů vzešlých z novějších dějin šlechty[52] a historiografie věnované raně novověké habsburské monarchii.[53] Po přečtení tohoto příspěvku je však asi každopádně jasné, že na otázku „Kdo byl Karel z Lichtenštejna?" dostaneme od českého maturanta nebo člověka vzdělaného v historii mnohem spíše smysluplnou odpověď než od rakouského.

Karl von Liechtenstein und das „Prager Blutgericht" vom 21. Juni 1621 als tschechischer Erinnerungsort im Spiegel der Historiographie

Wenngleich Karl von Liechtenstein sowohl aus Sicht der Geschichte seines eigenen Geschlechts als auch mit Blick auf die Geschichte des habsburgischen Reiches im ersten Viertel des 17. Jahrhunderts die zweifellos interessanteste und bedeutendste Persönlichkeit darstellt, liegt über den Liechtenstein bislang keine diese Rolle adäquat würdigende historische Biographie vor. Karl von Liechtenstein wird insbesondere im Kontext der mit der Niederlage des böhmischen Ständeaufstands am Weißen Berg sowie den politischen, gesellschaftlichen und eigentumsmäßigen Veränderungen verbundenen Ereignisse, wahrgenommen und bewertet, zu denen es nachfolgend in den böhmischen Ländern kam. Bereits zu Lebzeiten musste sich Karl von Liechtenstein mit einer kritischen Bewertung vonseiten seiner Zeitgenossen (Nichtkatholiken wie Katholiken) auseinandersetzen und im Kontext seines „zweiten Lebens" stieg er dann seit dem 19. Jahrhundert in der historischen Erinnerung der Tschechen zu einer der entscheidenden negativen Gestalten des als nationale Tragödie stilisierten Mythos „Weißer Berg" auf. Die Analysen der Arbeiten der Historiker aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und zu Beginn des 20. Jahrhunderts (Ch. d'Elvert, A. Gindely, K. Stloukal), der Ära der Ersten Republik (O. Odložilík), des Zeitraums des kommunistischen Regimes (F. Kavka, J. Petráň, J. Janáček) sowie der Gegenwart zeigt, dass neben dem Bemühen um eine sachliche und ausgewogene Darstellung der Rolle Karls von Liechtenstein im zeithistorischen Kontext weiterhin eine moralisierende und wertende Sicht auf die untersuchte Persönlichkeit überlebt, was im Falle einiger popularisierender Arbeiten nicht frei von fehlerhaften Interpretationen der historischen Zusammenhänge ist (R. Vondra).

51 Winkelbauer, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 150n. Srov. týž: *Die Vertreibung der Hutterer aus Mähren 1622: Massenexodus oder Abzug der letzten Standhaften?* In: Mennonitische Geschichtsblätter 61, 2004, s. 65–96.

52 Srov. např. Asch, Ronald G.: *Europäischer Adel in der Frühen Neuzeit.* Eine Einführung. Köln – Weimar – Wien 2008; Sikora, Michael: *Der Adel in der Frühen Neuzeit.* Darmstadt 2009.

53 Viz např. Maťa, Petr – Winkelbauer, Thomas (Hgg.): *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740.* Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas. Stuttgart 2006; Leeb, Rudolf – Pils, Susanne Claudine – Winkelbauer, Thomas (Hgg.): *Staatsmacht und Seelenheil.* Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie. Wien – München 2007.

Jan Županič

Lichtenštejnský rod v Rakousko-Uhersku
K otázce suverénního postavení dynastie*

The Liechtenstein Family in the Austro-Hungarian Empire: on the sovereign position of a dynasty

The study focuses on the situation of the Liechtenstein Family within Austria (Austro-Hungarian Empire) with a special focus on the specific position of the head of the dynasty (the ruling prince). The author mainly inquires into the questions of extraterritoriality, citizenship, possessions and social status of the Liechtensteins. Important is especially the issue of Liechtenstein property part of which represented the so-called endowment of the Liechtenstein Principality. Its income however was too low and did not allow local rulers to live up to their social position. The narrow connection of the Liechtenstein Principality with Austria provoked already in the nineteenth century a debate about the principality's independence and after the First World War became an important argument of Czechoslovakia against recognizing this country's sovereignty.

Key words: the Liechtensteins, Austria, extraterritoriality, citizenship, family contract

Když roku 1866 zanikl Německý spolek a Lichtenštejnsko získalo plnou suverenitu, vynořila se před jeho panovníky řada nových otázek. Ty nesouvisely jen s delegováním určitých státních záležitostí knížectví na podunajskou monarchii, ale také s postavením panující dynastie v rámci Rakousko-Uherska. Lichtenštejnové totiž po staletí patřili mezi nejvyšší aristokracii této říše a naprostá většina jejich majetků se nacházela právě zde. Zatímco v knížectví patřilo dynastii pouze 189 hektarů půdy,[1] v Rakousku roku 1914 činila výměra jejich statků plných 184 342 hektarů a řadila je mezi vůbec nejbohatší pozemkové vlastníky v Evropě. Převážná část (cca 160 000 ha) těchto majetků se rozkládala na území českých zemí a v Dolních Rakousích. Malé statky ale vlastnili Lichtenštejnové také v Uhrách (92 ha), Sasku (169 ha) a Prusku (164 ha).[2] Většina panství patřila panujícímu knížeti, některé ale vlastnili i příslušníci jiných větví. V první řadě šlo o Moravský Krumlov, který od roku 1771 do svého vymření roku 1908 vlastnila sekundogenitura rodu.[3]

* Tato studie vznikla v rámci grantu GAČR č. 410/12/1141.

1 Z toho pouze 11 hektarů orné půdy. Zbytek tvořily lesy.

2 Šlo o části panství s přesahem na území sousedních států: Rumburk (Sasko) a Krnov (Prusko).

3 V majetku této větve byly od roku 1802 i Velké Losiny. Zatímco ale po vymření linie

Zatímco postavení příslušníků nepanujících větví bylo jasné (patřili mezi rakouskou aristokracii a jejich postavení u dvora bylo určeno habsburskými zvyklostmi a předpisy), pozice panujícího knížete a jeho nejbližších příbuzných v monarchii byla kodifikována teprve během druhé poloviny 19. století prostřednictvím několika nejvyšších rozhodnutí císaře Františka Josefa, z nichž některé později získaly platnost zákona.

V prvé řadě šlo o právo exteritoriality. Tato výsada náležela členům habsbursko-lotrinského domu a výjimečně byla udílena i v monarchii usazeným členům panujících či dříve panujících rodů.[4] Takto privilegované osoby nepodléhaly řádným soudům monarchie, ale jen úřadu nejvyššího dvorního maršálka a totéž se týkalo i jejich movitého majetku. Exteritorialita se ale nevztahovala na reálné jmění (pozemkové vlastnictví včetně fideikomisů), které i nadále podléhalo řádným c. k. soudům a úřadům.

Lichtenštejnům bylo právo exteritoriality uděleno nejvyšším rozhodnutím císaře Františka Josefa I. z 30. července 1851 (a výnosem ministerstva spravedlnosti č. 183 z 10. srpna téhož roku vtěleným do říšského zákoníku). Nárok na něj získal ale jen panující kníže s manželkou a nezletilými dětmi. Vztahovalo se tak výlučně na Aloise II. a jeho nástupce v úřadu lichtenštejnského vladaře, tedy jen na nejužší rodinu panujícího knížete.

Protože toto privilegium neměl dokonce ani následník lichtenštejnského trůnu po dosažení zletilosti, požádal v polovině roku 1880 kníže Jan II. rakouského císaře o rozšíření privilegia exteritoriality na všechny členy domu a zároveň rozšíření privilegií samotného knížete.[5] Exteritorialita tak měla být rozšířena i na knížecí rezidence, jeho dopravní prostředky (koně a kočáry) a také na jeho bezprostřední doprovod při celních prohlídkách.

Tyto požadavky ale rozhodně odmítl rakousko-uherský ministr zahraničí Heinrich Karl svobodný pán von Haymerle (1828–1881), podle kterého kníže svou žádostí překročil únosné meze. Rozšíření tohoto druhu privilegií rozhodně nedoporučil a byl ochoten akceptovat pouze exteritorialitu majorátního paláce na Bankovní ulici.

Když se Jan II. dozvěděl, že je jeho žádost pro monarchii neakceptovatelná, omezil po jednání s ostatními členy rodu požadavek exteritoriality jen na dva své sourozence: princeznu Terezii (1850–1938) a prince Františka (1853–1938). Terezie byla totiž v době vydání výnosu jeho jedinou svobodnou sestrou (roku 1882 se provdala za bavorského prince Arnulfa), František pak byl jako jediný bratr bezdětného Jana II. dědicem lichtenštejnského trůnu, na který skutečně roku 1929 usedl. Oběma sourozencům

knížetem Rudolfem (1838–1908) zdědili Moravský Krumlov jeho příbuzní z rodu knížat Kinských, Losiny přešly na příslušníka primogeniturní linie prince Aloise (1855–1963), otce budoucího panujícího knížete Františka Josefa II.

4 Během 19. století toto privilegium získali (kromě Lichtenštejnů) rody Bourbon (rodina krále Karla X.), Braganza, Cumberland a Sachsen-Weimar.

5 K celé otázce srov. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei (Vorträge), Nr. 3730/1880.

navíc výsada exteritoriality náležela do dosažení zletilosti. Takto upravenou žádost již Haymerle doporučil a císař František Josef nejvyšším rozhodnutím z 3. října 1880 schválil. V obecnou známost vstoupila tato výsada po vydání výnosu ministerstva spravedlnosti č. 134 z 5. listopadu 1880.[6]

V případě prince Františka ale privilegium exteritoriality vzbuzovalo jisté rozpaky.[7] Na rozdíl od svého bratra, který vykonával úřad panujícího knížete a udržoval si vůči Vídni odstup, totiž působil od roku 1878 v rakousko-uherských diplomatických službách, a byl tak státním zaměstnancem podunajské monarchie. Zřejmě proto, že jeho privilegované postavení nevycházelo z platného mezinárodního práva, ale jen z ceremoniálních a diplomatických ohledů na jeho osobu, nebylo na rozdíl od bratrova v Rakousku po rozpadu říše roku 1918 uznáváno.

Komplikovaná byla i otázka občanství. Všichni členové lichtenštejnského rodu totiž byli občany Lichtenštejnska. Zatímco ale zákony knížectví připouštěly institut dvojího občanství, podle rakouského práva ztrácel obyvatel monarchie, který přijal občanství jiného státu, občanství rakouské. Přestože obě země byly od poloviny 19. století úzce propojeny, šlo o nezanedbatelný právní problém. Situace byla vyřešena až roku 1887, kdy bylo postavení Lichtenštejnů upraveno zvláštním výnosem rakousko-uherského ministra zahraničí a císařského domu Gustava hraběte Kálnokyho. Podle něj nebyli členové tohoto rodu pocházející od prvního suverénního panovníka Jana I. rakouskými občany, ale pouze disponovali právy, která náležela občanům Rakouského císařství.[8]

Příslušníci lichtenštejnské primogenitury tak představovali velmi pozoruhodnou skupinu rakouských občanů-neobčanů. Měli totiž práva obyvatel císařství, ovšem ve skutečnosti rakouskými občany nebyli. Většina členů rodiny pak podléhala c. k. zákonům, někteří ale disponovali právem exteritoriality, a byli tak postaveni na roveň členům habsbursko-lotrinské dynastie. Status výlučnosti dynastie dále upevnilo nejvyšší rozhodnutí císaře Františka Josefa z roku 1903. Při příležitosti sňatku prince Aloise (1855–1963) s jeho neteří arcivévodkyní Alžbětou Amálií[9] (1878–1960) totiž prohlásil, že se jedná o spojení dvou panovnických dynastií, a vyzdvihl tím Lichtenštejny nad ostatní knížecí rody habsburské monarchie.

Kromě právního postavení členů lichtenštejnského rodu byl komplikovaným problémem i lichtenštejnský majetek. Na movité jmění panovníka

6 Opis listu c. a k. ministerstva zahraničí dr. Hermannovi von Hampe, zástupci knížete Jana II., Liechtensteinisches Landesarchiv, Signatur RE 1919/6087 ad 589.

7 K jeho osobnosti srov. např. W a k o u n i g , Marija: *Ein Grandseigneur der Diplomatie.* Die Mission von Franz de Paula Prinz von und zu Liechtenstein in St. Petersburg 1894–1898. Wien – Berlin 2007.

8 Toto privilegium se ale týkalo jen lichtenštejnské primogenitury. Sekundogenitura na Moravském Krumlově a Velkých Losinách podobná práva neměla.

9 Alžběta Amálie byla nejmladší dcerou císařova bratra Karla Ludvíka a tedy sestrou ná-sledníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este a tetou budoucího císaře Karla I.

a jeho nejbližších se totiž vztahovalo právo exteritoriality, ovšem nemovité majetky na území Rakousko-Uherska nadále byly nedílnou součástí monarchie.[10] Všechny lichtenštejnské statky na území rakousko-uherské monarchie proto byly podřízeny zdejším zákonům a knížata z nich odváděla příslušné daně a poplatky. Plnou suverenitu měl panující kníže jen nad svými nemovitostmi v knížectví. Protože podle říšského zákona č. 61 z roku 1868 podléhaly záležitosti fideikomisů (zejména jejich zakládání, konfirmace, změny podstaty apod.) rozhodnutí vlády a musely být schváleny říšskou radou, byly tímto způsobem ve druhé polovině 19. století upraveny i některé majetkové záležitostí lichtenštejnské dynastie. Zákonem č. 62 ze 16. května 1874 tak bylo povoleno rozšíření rodového fideikomisu panujících knížat z Lichtenštejna o další statky v Čechách a na Moravě a 12. ledna 1893 pak byla lichtenštejnská rodinná smlouva vyhlášená knížetem Aloisem II. Josefem 1. srpna 1842 inkorporována jako zákon č. 15/1893 do předlitavského zákoníku.[11]

Právě zákon z roku 1893 byl pro dynastii věcí nejvyšší důležitosti a otázka jeho recepce do československého právního řádu se stala předmětem dlouholetého soudního sporu, který Lichtenštejnové po roce 1918 vedli s Československou republikou.[12] Dokument měl několik rovin. Především potvrzoval platnost starších rodových smluv: fideikomisního ujednání bratrů Karla, Maxmiliána a Gundakara z Lichtenštejna z roku 1606 a závěti knížete Hartmana z Lichtenštejna z roku 1672.

První smlouva z roku 1606 zaváděla tzv. fideikomisní substituci, tedy způsob dědění majetku a zákaz postupování lichtenštejnských statků mimo rod. Nástupnictví vycházelo ze zásad primogenitury a byly z něj vyloučeny ženy a také muži duchovního stavu, včetně členů rytířských řádů. Ti se mohli správy rodových panství ujmout jen po získání papežského dispensu, který by jim umožnil vrátit se do světského stavu. Hartmanova závěť z roku 1672 dále posilovala pravomoci hlavy rodu a stanovovala pravidla nástupnictví. Dědicem rodového fideikomisu se tak mohl stát pouze ten člen rodu, který uzavřel stavovsky přiměřený sňatek (tedy sňatek s osobou stejně

10 Podle některých autorů (např. H o r á k , Ondřej: *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století. Dizertační práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity. Brno 2007, s. 122) mělo Rakousko-Uhersko v roce 1880 uznat exteritorialitu hraničních lichtenštejnských statků Břeclav a Lednice. Takové nařízení ale nikdy vydáno nebylo.

11 K této otázce srov. M a r x e r , Wilfried: *Das Hausgesetz des Fürstenhauses von Liechtenstein und dessen Verhältnis zur staatlichen Ordnung Liechtensteins*. Erweitertes Manuskript eines Vortrages in der Erwachsenenbildung Stein-Egerta vom 2. 12. 2002. Beiträge Liechtenstein-Institut Nr. 17/2003.

12 Srov. Q u a d e r e r , Rupert: *Liechtenstein und die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg*. In: Prague Papers on the History of International Relations. Prague – Vienna 2008, s. 265–290; H o r á k , O.: *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním*, s. 113–149; D a l l a b o n a , Lucia: *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem 1. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des fürstlich-liechtensteinischen Besitzes*. Diplomarbeit. Wien 1978.

vznešeného šlechtického rodu) schválený panujícím knížetem a ostatními Lichtenštejny, a pouze za podmínky, že byl katolického vyznání.[13]

Rodinná smlouva Aloise II. z roku 1842 oba dokumenty dále doplnila a rozvinula. Upravila totiž postavení knížecího rodu jako panující dynastie, propojila úřad lichtenštejnského panovníka s funkcí hlavy rodu a zakotvila pravidla následnictví podle zásad fideikomisního ujednání z roku 1606. Lichtenštejnský trůn tak byl dědičný podle práva primogenitury pro potomky knížete Jana I. (1760–1836), a pokud by tato linie vymřela po meči, přiznávala nástupnická práva mladší, moravskokrumlovské větvi. V případě vyhasnutí celého rodu přecházela panovnická a dědická práva na ženy a dále na jejich mužské potomky, pokud by ovšem pocházeli ze starošlechtického rodu.

Mimořádně významný prvek smlouvy z roku 1842 představovaly paragrafy zabývající se ekonomickou stránkou výkonu panovnických práv. Nedílnou součástí nově vzniklého knížectví Lichtenštejn totiž byl i kapitál, jehož výnos umožňoval zdejším panovníkům vést stavovsky přiměřený život. Příjmy ze zdejších korunních statků totiž byly příliš nízké a v podstatě nestačily ani na pokrytí správy knížectví. Původně byl celý kapitál uložen v bance Švábského kraje, ovšem na základě dohody z roku 1754 došlo k přeměně jeho části v peněžní fideikomis zajištěný výnosy z moravských panství Úsov, Šternberk a Karlovec. Po zániku Svaté říše římské byl dohodou z roku 1809 švábský kapitál investován do rakouských státních dluhopisů s čtyřprocentním ročním úrokovým výnosem.

Oba finanční zdroje představovaly podle smlouvy z roku 1842 dotaci Lichtenštejnského knížectví a nemohly být nijak zmenšovány nebo dále postupovány. Výnos z dluhopisů i peněžního fideikomisu směl být využit jen k pokrytí nákladů na správu knížectví, k rozšíření jeho území, na modernizaci země nebo případně k dalšímu navýšení kapitálu.

Držitelem všech těchto statků a výnosů z nich byl výlučně panující kníže, nikoli další členové rodu. Kníže byl ale zavázán dodržovat územní integritu Lichtenštejnska v celém rozsahu (čímž byl míněn i kapitál a peněžní fideikomis z výnosu moravských statků) a v případě možnosti teritorium svého státu dále rozšiřovat. Pokud by v budoucnu došlo prostřednictvím mírové smlouvy, mezistátní nebo sňatkové dohody k rozšíření knížectví, pak mělo toto území a jeho obyvatelé nadále představovat nedílnou součást Lichtenštejnska.

Postavení panujícího knížete z Lichtenštejna v monarchii ale vyvolávalo i řadu otázek. Z hlediska mezinárodního práva představovala zapeklitý problém otázka dědičného členství v panské sněmovně. Základ vzniku této instituce vytvořila Schmerlingova (též Únorová) ústava z roku 1861.

13 Hartmanova závěť se ale týkala pouze Gundakarovy větve. Závaznou pro celý rod se stala až po vymření starší (Karlovy) linie roku 1712. Tehdy také veškeré majetky (včetně Vaduzu a Schellenbergu) přešly právě na tuto Gundakarovu větev.

Patentem o říšské radě byla totiž zřízena nejen poslanecká sněmovna obesílaná jednotlivými zemskými sněmy volenými na základě kuriového práva, ale také sněmovna panská s členy jmenovanými císařem. Dvoukomorový systém zůstal zachován i po uzákonění dualismu a přijetí Prosincové ústavy v Předlitavsku roku 1867. Rakouská panská sněmovna přitom představovala zvláštní formu horních komor parlamentů evropských monarchií a v jistém smyslu byla obdobou britské sněmovny lordů. Nezasedali v ní totiž jen dospělí členové habsbursko-lotrinské dynastie, velkostatkářská aristokracie a zástupci vysokého kléru, ale také panovníkem jmenovaní tzv. doživotní členové, tvořeni zástupci šlechty, intelektuálů, průmyslníků, armády a úřednictva. Pro rodovou aristokracii bylo určeno dědičné členství, na které žádný neurozený rakouský občan nedosáhl. Na základě paragrafu 3 Únorové a Prosincové ústavy bylo privilegium dědičného členství omezeno na *„plnoleté představitelé domácích šlechtických rodů s rozsáhlým pozemkovým majetkem, kterým císař udělil dědičnou hodnost říšských radů"*. Panující kníže z Lichtenštejna, kterým byl po celou dobu ústavní vlády v Rakousku Jan II., získal toto důstojenství ihned po vydání Únorové ústavy roku 1861. Již ve své době vzbudila tato skutečnost mimořádnou pozornost. Jan II. byl totiž jediným panovníkem suverénního státu, který byl zároveň členem parlamentu jiné země.[14]

Zatímco v době svého vzniku tyto zákony a výnosy upevnily postavení Lichtenštejnů v monarchii, po vypuknutí války roku 1914 a zejména po zániku Rakousko-Uherska se pro ně staly spíše přítěží, protože při pohledu zvnějšku prohlubovaly jejich závislost na Vídni. Roku 1880 navíc lichtenštejnský kníže vyslovil oficiální souhlas s tím, aby zájmy knížectví v zahraničí nadále zastupovala podunajská monarchie. Tento krok u řady zahraničních politiků a právníků sice vyvolal otázku, zda je knížectví vůbec samostatné, ve skutečnosti šlo ale o pouhé potvrzení statu quo. Jak bylo již opakovaně zdůrazněno, lichtenštejnští panovníci většinou sledovali prorakouskou linii a s ohledem na jejich vazby na vídeňský dvůr a s přihlédnutím k mezinárodní a ekonomické bezvýznamnosti jejich státu byl výkon samostatné zahraniční politiky iluzorní. Navíc i v éře Německého spolku, kdy si knížectví vydržovalo ve Frankfurtu vyslance, žádal kníže v určitých případech o pomoc rakouské diplomaty. Například když roku 1860 chtěl mladý Jan II. navštívit královnu Viktorii, požádal o zprostředkování rakouského vyslance u britského královského dvora Rudolfa hraběte Apponyiho. Ten se následně obrátil na státního sekretáře zahraničního

14 V případě ostatních členů rodu nešlo o větší problém. Z primogenitury získal dědičné členství ještě roku 1871 princ František (1802–1887), po kterém je zdědil jeho syn Alfréd (1842–1907) a následně vnuk František (1868–1929). Od roku 1861 pak totéž privilegium náleželo i hlavě moravsko-krumlovské sekundogenitury. Několik členů dynastie bylo jmenováno doživotními členy panské sněmovny. K této otázce srov. L a n j u s , Friedrich Graf: *Die erbliche Reichratswürde in Österreich.* Schloß Haindorf am Kamp – Langenlois 1939.

úřadu lorda Johna Russela a zdůraznil přitom, že žádá o pomoc raději jeho jako ministra zahraničí než přímo královský dvůr, protože Jan II. není jen rakouským aristokratem, ale především nezávislým panovníkem.

Jisté rozpaky (zejména v zahraničí) vzbuzovala také skutečnost, že i když byl hlavním městem Lichtenštejnského knížectví Vaduz, sídlila většina centrálních úřadů knížectví v Rakousku, zejména ve Vídni. Sídlem panovníka pak byly vedle tří vídeňských paláců (majorátního či městského na Bankovní ulici, zahradního v Rossau a paláce na Panské ulici[15] (*Herrengasse*), zámky Valtice a Lednice (v Lichtenštejnsku až do přestavby vaduzského hradu kníže žádné reprezentativní sídlo neměl) a k poslednímu odpočinku byla knížata i další členové dynastie tradičně ukládáni do rodové hrobky ve Vranově u Brna.

Faktická vláda knížectví, které byl podřízen zemský správce ve Vaduzu, se nacházela v hlavním městě monarchie. Většina lichtenštejnských ústředních orgánů přitom sídlila v majorátním paláci s okny vedoucími na Bankgasse a Minoritenplatz, ležícími nedaleko rakousko-uherského ministerstva zahraničí. Správu země řídili téměř výlučně občané rakousko-uherské monarchie, přičemž někteří byli později za své zásluhy poctěni čestným lichtenštejnským občanstvím či (velmi vzácně) knížetem povýšeni do šlechtického stavu. Kabinetní kancelář knížete, stejně jako rodový archiv, pozoruhodná obrazová galerie a rozsáhlá fideikomisní knihovna měly sídlo v zahradním paláci[16] na Fürstengasse. Knížecí účtárna se sice nacházela mimo Vídeň, ale nikoli v Lichtenštejnsku. Jejím sídlem byl zámek v moravských Bučovicích. Fungovala jako ústřední revizní účetní úřad pro veškeré knížecí majetky, jako revizní úřad pro správu knížecích fondů a nadřízená instituce lichtenštejnských 22 správních a 24 lesních úřadů. Ve Vaduzu bylo umístěno jen ředitelství zdejších knížecích statků, ale tato kancelář nehrála vzhledem k malé rozloze korunního majetku v zemi větší úlohu.

Před rokem 1914 nehrály tyto záležitosti v podstatě žádnou roli. Komplikované mezinárodní postavení Lichtenštejnska a zejména úzká provázanost státu a dynastie s Rakousko-uherskou monarchií se v plné síle ukázaly až za první světové války a v letech bezprostředně následujících. V teoretické rovině vypuknutí první světové války pro knížectví žádnou změnu neznamenalo, protože Lichtenštejnsko nebylo členem žádných mocenských bloků, skutečnost byla ale zásadně odlišná.

Jako velmi problematické se ukázalo v první řadě jednání členů dynastie po začátku konfliktu. Lichtenštejnové byli sice občany neutrálního knížectví, protože ale vyrůstali v podunajské monarchii, kde se také nacházely jejich majetky, je logické, že na straně tohoto státu byly i jejich sympatie. Jan II. se jako vždy držel mimo politické události, prorakouský postoj ale jasně

15 Tento palác byl roku 1913 zbořen a nahrazen moderní budovou.
16 Dnes je zde Liechtenstein Museum.

proklamoval následník trůnu princ František, který se po vypuknutí konfliktu přihlásil do vojenské služby monarchie. V bojových jednotkách c. a k. armády pak sloužilo hned několik příslušníků lichtenštejnské primogenitury a jeden z nich, princ Jindřich (1887–1915), dokonce našel na polském bojišti smrt. Lichtenštejnové totiž ve 20. století jednali jako knížata Svaté říše římské. Jejich vlastní země (Lichtenštejnsko) pro ně ještě stále představovala jen základ určité společenské prestiže, za nejdůležitější i nadále považovali své vazby vůči Rakousko-Uhersku a zejména vůči habsburské dynastii. Zatímco ale v 18. (a snad i v první polovině 19. století) byl tento postoj bez výhrad obecně akceptován, v nacionalismem zmítaném 20. století byl již naprosto nepřípustný. Pochopitelná provázanost lichtenštejnské dynastie se zájmy Rakousko-Uherska proto vzbuzovala jisté pochyby o mezinárodním postavení a nezávislosti knížectví. Za první světové války právě tato skutečnost odůvodnila ostré zásahy ze strany států Dohody vůči Lichtenštejnsku. Po jejím skončení pak Československé republice posloužila jako záminka pro neuznání státní suverenity Lichtenštejnského knížectví a k následné realizaci pozemkové reformy na lichtenštejnských statcích.[17]

Das Haus Liechtenstein in Österreich-Ungarn
Zur Frage der souveränen Stellung eines aristokratischen Geschlechts

Als im Jahre 1866 Liechtenstein seine volle Souveränität erhielt, standen seine Regenten vor zahlreichen neuen Fragen. Diese hingen auch mit der Stellung der herrschenden Dynastie innerhalb Österreich-Ungarns zusammen. Die Liechtenstein gehörten zum Hochadel des Reiches, wo sie zudem über den größten Teil ihres Besitzes verfügten. Die Position des herrschenden Fürsten innerhalb der Monarchie (vor allem das Recht der Exterritorialität) erfuhr freilich erst in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts ihre Kodifizierung. Personen mit dem Recht der Exterritorialität unterstanden nicht den ordentlichen Gerichten der Monarchie, sondern ausschließlich dem Amt des Obersthofmarschalls, während deren Grundbesitz auch weiterhin den ordentlichen k. k. Gerichten und Behörden unterstand. Dem Fürsten von Liechtenstein und seinen engsten Familienangehörigen wurde dieses Recht im Jahre 1851 erteilt, 1880 jedoch *ad personam* auf die beiden Geschwister Johanns II. – Prinzessin Therese und Prinz Franz (den späteren Fürsten Franz I.) – erweitert. Als kompliziert erwies sich zudem die Frage der Staatsbürgerschaft. Sämtliche Angehörigen der liechtensteinischen Familie galten nämlich als Bürger Liechtensteins. Während jedoch die Gesetze des Fürstentums eine doppelte Staatsbürgerschaft gestatteten, verlor nach österreichischem Recht ein Bürger der Monarchie, der die Staatsbürgerschaft eines anderes Landes annahm, diejenige Österreichs. Erst im Jahre 1887 wurde dieser Zustand geändert, als die Nachfahren des Fürsten Johanns I. die Rechte österreichischer Staatsbürger erhielten, ohne jedoch selbst österreichische Staatsbürger zu sein. Der Fürst selbst gehörte darüber hinaus seit 1861 als erbliches Mitglied dem österreichischen Herrenhaus an. Eine interessante Frage stellte jene

17 Srov. H o r á k , O.: *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním*, s. 126 nn. Argumenty zastánců lichtenštejnské svrchovanosti přehledně shrnul prof. JUDr. Jaromír Sedláček. Srov. S e d l á č e k , Jaromír: *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého.* Sv. I. Tištěný posudek. Olomouc 1928.

des liechtensteinischen Besitzes dar. Sämtliche Güter der Liechtenstein auf dem Territorium der österreichisch-ungarischen Monarchie waren zwar den dortigen Gesetzen unterworfen und die Fürsten zahlten hierauf entsprechende Steuern und Abgaben. Volle Souveränität besaß der regierende Fürst aber lediglich über seine Liegenschaften im Fürstentum selbst. Im Jahre 1893 wurde jedoch der liechtensteinische Familienvertrag vom August 1842, der die Stellung des regierenden Fürstengeschlechts als herrschende Dynastie regelte, das Amt des liechtensteinischen Fürsten mit der Funktion des Familienoberhaupts verknüpfte und die Nachfolgeregeln gemäß den Grundsätzen des Fideikommiss-Abkommens verankerte, als Gesetz Nr. 15 in das cisleithanische Gesetzbuch inkorporiert. Ein Teil der liechtensteinischen Besitzungen in Österreich (in Mähren) verkörperte darüber hinaus die sog. Dotation des Fürstenhauses Liechtenstein, deren Einnahmen ziemlich gering ausfielen und es den dortigen Regenten nicht gestatteten, ein standesgemäßes Leben zu führen. Die enge Verbindung zwischen Liechtenstein und Österreich warf bereits im 19. Jahrhundert zahlreiche Fragen hinsichtlich der Unabhängigkeit des Fürstentums auf, was nach dem Ersten Weltkrieg der neu entstandenen Tschechoslowakei eines der Argumente gegen eine Anerkennung der Souveränität dieses Landes lieferte.

Rupert Quaderer

Beneš zastává „našemu přijetí nepřátelské stanovisko“
Lichtenštejnsko, Společnost národů a Československo

Beneš maintains “a position adversary to our admission”
Liechtenstein, the UN and Czechoslovakia

After the First World War, the Liechtenstein Principality experienced difficulties having its sovereignty recognized. In order to achieve this goal, it attempted to enter the UN. The Liechtenstein dynasty also hoped that the UN would protect its Czechoslovak estates imperiled by the new land reform. In the end, the UN did recognize Liechtenstein as a sovereign state but it refused to grant it membership on the ground that Liechtenstein was not able to fulfill the UN requirements.

Key words: Liechtenstein, the First World War, sovereignty, the UN, the land reform, Czechoslovakia

A) Společnost národů

Zkušenost první světové války významně přispěla k tomu, že byla dne 10. ledna 1920 formálně uvedena do života Společnost národů (Société des Nations; League of Nations). Rozpuštěna byla 19. dubna 1946, rok po založení Organizace spojených národů.[1] Společnost národů byla *„mezinárodní organizací ke kontrole dodržování mírových smluv, zprostředkování v případě konfliktů a podpoře mezinárodní spolupráce“*.[2] Na Pařížské mírové konferenci byla schválena Úmluva (Pakt) o Společnosti národů, která se stala *„integrální součástí mírových smluv“*.[3] Orgány Společnosti národů byly stálý úřad tajemnický se sídlem v Ženevě, Shromáždění členů a dále Rada tvořená zástupci velmocí a jinými státy, které se ve členství střídaly. Členové

1 *Brockhaus Enzyklopädie in 30 Bänden*. 21. Auflage. Band 29. Leipzig – Mannheim 2006, s. 186. Viz též *Staatslexikon Recht Wirtschaft Gesellschaft*. Band 8. Freiburg 1963, odst. 290–295; *Historisches Lexikon der Schweiz* (http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F26468.php, citováno 14. dubna 2011).
2 Viz http://www.bwbs.de/bwbs_biografie/Voelkerbund_G104.html (citováno 12. dubna 2011).
3 *Staatslexikon Recht Wirtschaft Gesellschaft*. Band 8, odst. 291.

Společnosti se spojili na dobrovolné bázi, *„aniž by tím ztratili svou mezinárodněprávní subjektivitu.* […] *Suverenita členů* [nebyla…] *v zásadě dotčena.“*[4]

Ve Shromáždění měl každý člen jeden hlas.[5] K usnesení schůze Shromáždění nebo Rady se vyžadoval souhlas všech členů Společnosti zastoupených na schůzi.[6] Každý člen tak měl v zásadě možnost veta. Společnost národů si primárně vytkla za cíl *„udržování míru“* a *„omezení státního zbrojení na nejmenší míru“*.[7] Členové Společnosti národů se zavázali *„šetřit a hájit nynější územní celistvost a politickou nezávislost všech členů Společnosti proti každému vnějšímu útoku“*.[8] Kromě rozhodčího, smírčího a nalézacího řízení (Stálý mezinárodní soudní dvůr) náležely do této sféry hospodářské a vojenské sankce proti agresorům až po možnost vyloučení člena.[9]

B) Švýcarsko a Společnost národů

Švýcarsko nepatřilo k zakládajícím členům Společnosti národů. Bylo však mezi *„státy pozvanými, aby přistoupily k Úmluvě“*.[10] Vstup do Společnosti národů byl v samotné Švýcarské konfederaci sporným tématem.[11] Podstatnou překážku členství ve Společnosti národů představovala otázka neutrality. Před rezignací na integrální neutralitu varovalo především vojenské velení. Tato obava panovala ve Švýcarsku kvůli požadované solidaritě při sankčních opatřeních Společnosti národů. Tzv. Londýnskou deklarací mocností ze 13. února 1920 uznala Společnost národů vojenskou neutralitu Švýcarska, požadovala ale jeho *„účast na kolektivních hospodářských sankcích proti narušitelům míru“*.[12] Tento návrh povzbudil příznivce vstupu Švýcarska do Společnosti národů. 16. května 1920 v lidovém hlasování vyslovil souhlas se členstvím ve Společnosti lid i kantony. *„Švýcarsko se tak stalo členem společenství států, jehož akty tvořily integrální součást mírového diktátu z Versailles. I nadále bylo považováno za neutrální stát, jeho neutralita ale nyní byla ‚diferencovanější‘.“*[13] *„Prohlášením, podle kterého je trvalá neutralita Švýcarska a záruka nedotknutelnosti jeho území slučitelná se Společností národů, byl hlavní požadavek Švýcarska splněn. Spolková rada* [švýcarská vláda – pozn. překl.]

4 Tamtéž.
5 Článek 3 Úmluvy o Společnosti národů. Publikováno v: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého.* Ročník 1922, zákon č. 102/1922 Sb. (Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem, protokol a deklarace).
6 Článek 5 Úmluvy o Společnosti národů.
7 Články 8 a 9 Úmluvy o Společnosti národů.
8 Článek 10 Úmluvy o Společnosti národů.
9 Články 12–17 Úmluvy o Společnosti národů.
10 Příloha Úmluvy o Společnosti národů.
11 Viz k tomu článek *Société des nations.* In: Historisches Lexikon der Schweiz (http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F26468.php, citováno 14. dubna 2011); Bonjour, Edgar: *Geschichte der Schweizerischen Neutralität.* Band II. Basel 1980, s. 315–343.
12 Von Greyerz, Hans: *Der Bundesstaat seit 1848.* In: Handbuch der Schweizer Geschichte. Band 2. Zürich 1980, s. 1147.
13 Tamtéž.

vysoce oceňovala historický význam této listiny a stavěla ji na roveň Deklaraci věčné neutrality [*Deklaration der immerwährenden Neutralität*] *z roku 1815.*“[14]

C) Pokus Lichtenštejnska o přistoupení

1) Příprava

Otázka vstupu do Společnosti národů se v Lichtenštejnsku stala předmětem diskusí v únoru 1919.[15] V souvislosti s otázkou neutrality a suverenity se ukázalo, že by zahraničněpolitické postavení Lichtenštejnska bylo členstvím v mezinárodní organizaci posíleno. Memorandum sepsané princem Eduardem z Lichtenštejna[16] v květnu 1919 pro Pařížskou mírovou konferenci se věnovalo rovněž přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů. Členství ve Společnosti národů považovalo za záruku zdárného politického a ekonomického vývoje Lichtenštejnska. V srpnu 1919 si *„připojení se ke Společnosti národů“* stanovil jako svůj zahraničněpolitický cíl i zemský sněm – lichtenštejnský parlament.[17] Princ Eduard při zasedání zemského sněmu zdůraznil, že Lichtenštejnsko může ve Společnosti národů spatřovat *„štít na ochranu svých spravedlivých státních nároků“*.[18]

Dalším závažným důvodem pro vstup do mezinárodního společenství států bylo, že se pozemková reforma v Československu začala stávat reálnou hrozbou pro pozemkové vlastnictví lichtenštejnského rodu. Princ Eduard pokládal ochranu Společnosti národů v této otázce za mimořádně důležitou. Zemský sněm se usnesl, že se připojí k zahraničněpolitickým cílům tak, jak je formuloval princ Eduard. Vyzval vládu, aby adresovala Pařížské mírové konferenci novou nótu požadující uznání neutrality Lichtenštejnska a obsahující žádost o přijetí do Společnosti národů.

2) Žádost o přijetí

Lichtenštejnsko stálo před otázkou, jak by mělo začít usilovat o vstup do Společnosti národů a s jakými závazky by členství v ní bylo spojeno. Od dubna 1920 probíhalo různé vyjasňování ohledně správného okamžiku podání žádosti o přijetí, správné formulace jejího textu a otázky, jakou cestou by měla být podána. V otázce načasování panovala shoda do té míry, že bylo považováno za smysluplné, aby se Lichtenštejnsko přihlásilo až poté, co do Společnosti národů vstoupí Švýcarsko. Švýcarský ministr Felix Calonder

14 Bonjour, E.: *Geschichte der Schweizerischen Neutralität.* Band II, s. 338.

15 Viz Quaderer, Rupert: *Neutralitäts- und Souveränitätsprobleme Liechtensteins im Umfeld des Ersten Weltkrieges.* In: Kleinstaat und Menschenrechte. Festgabe für Gerard Batliner. Basel – Frankfurt/M. 1993, s. 43–61; Raton, Pierre: *Les Institutions de la Principauté de Liechtenstein.* Paris 1949; týž: *Liechtenstein, Staat und Geschichte.* Vaduz 1969.

16 Princ Eduard z Lichtenštejna (1872–1951), v letech 1919–1921 lichtenštejnský vyslanec ve Vídni.

17 Liechtensteinisches Landesarchiv, protokol ze zasedání zemského sněmu z 28. srpna 1919.

18 Tamtéž.

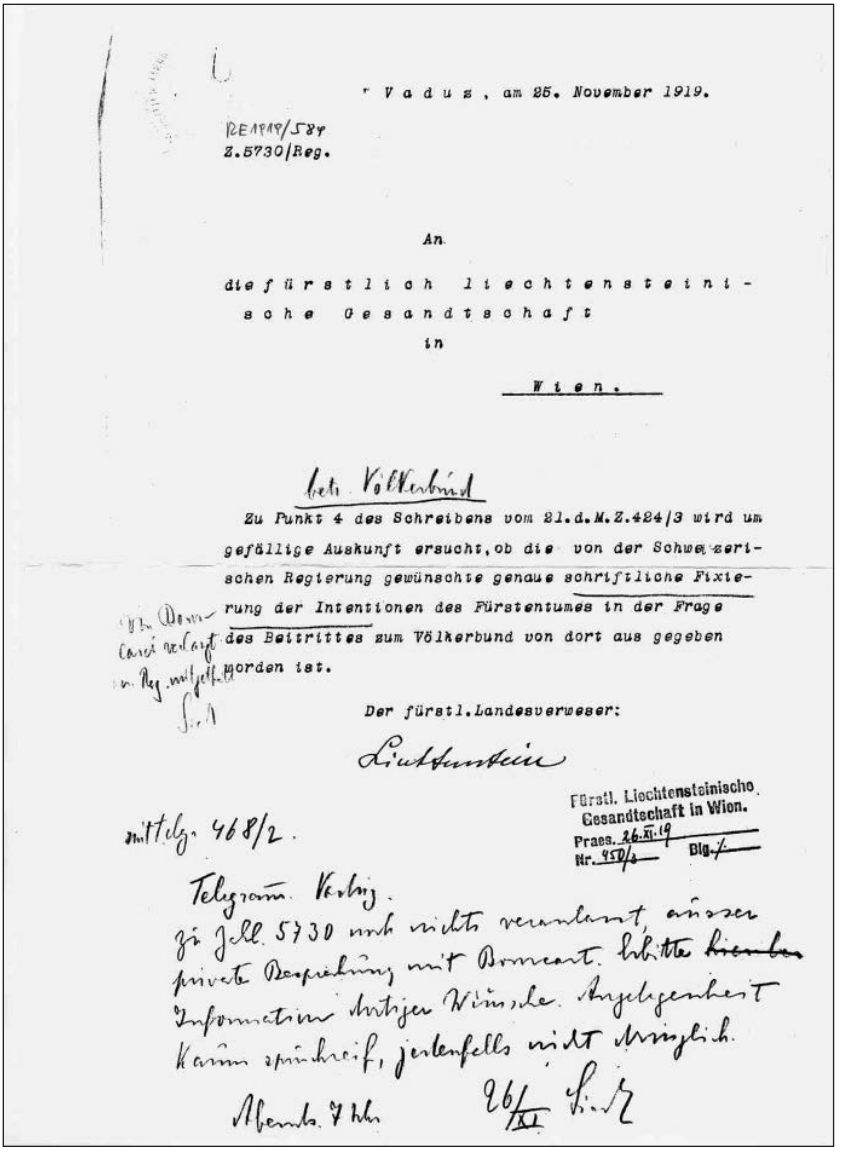

Vaduz, am 25. November 1919.

RE1919/584
Z.5730/Reg.

An

die fürstlich liechtensteinische Gesandtschaft

in

Wien.

betr. Völkerbund

Zu Punkt 4 des Schreibens vom 21.d.M.Z.424/3 wird um gefällige Auskunft ersucht, ob die von der Schweizerischen Regierung gewünschte genaue schriftliche Fixierung der Intentionen des Fürstentumes in der Frage des Beitrittes zum Völkerbund von dort aus gegeben worden ist.

Der fürstl. Landesverweser:

Liechtenstein

Fürstl. Liechtensteinische Gesandtschaft in Wien.
Praes. 26.XI.19
Nr. 450/3 Blg. /

mittelg. 468/2.

Telegramm. Vorbrig.
zu Zahl 5730 noch nichts veranlasst, ausser private Besprechung mit Bonncart. Erbitte ~~hierüber~~ Information dortiger Wünsche. Angelegenheit kaum spruchreif, jedenfalls nicht dringlich.

Abends 7 Uhr 26/XI

Obr. 1: Dopis zemského správce Karla z Lichtenštejna lichtenštejnskému vyslanectví ve Vídni, 25. listopadu 1919 (Liechtensteinisches Landesarchiv)

prohlásil v květnu 1919, že si Švýcarsko vroucně přeje, aby *„do Společnosti národů chtěly být přijaty všechny naše sousední státy“*.[19] Calonder také konstatoval, že Společnost národů některé státy nepřizvala ke členství. Patřila k nim Andorra a San Marino, které *„dosud nevystupovaly jako samostatné státy, stejně jako Lichtenštejnsko a Monako“*.[20] Uvedené státy, s výjimkou Lichtenštejnska, byly dosud z hlediska mezinárodního práva zastupovány státy, které patřily k zakladatelům Společnosti národů. Monako už bylo podle Calondera ke vstupu do Společnosti národů přihlášeno Francií. Calonderova konstatování obsahovala zřetelná upozornění na těžkosti, před nimiž Lichtenštejnsko stálo v souvislosti s přijetím do Společnosti národů.

V říjnu 1919 zkoumal princ Eduard výhody a nevýhody členství Lichtenštejnska ve Společnosti národů.[21] Dle jeho názoru by členství přineslo tu výhodu, že by byla zaručena suverenita a integrita Lichtenštejnska a při válce Společnosti národů proti *„narušiteli míru“* by ekonomická situace Lichtenštejnska byla *„neporovnatelně lepší“*, než kdyby Lichtenštejnsko stálo mimo Společnost. Za možnou nevýhodu princ Eduard považoval, že by Lichtenštejnsko mohlo být nuceno vyslat kontingent *„exekutivní ozbrojené moci Společnosti národů“*. Princ Eduard doufal, že bude Lichtenštejnsku přiznána věčná neutralita stejně jako Švýcarsku. Obával se však, že Společnost národů *„mimořádné zacházení“* s jedním členem nejspíše odmítne.

Jak princ Eduard dále uvedl, byl knížetem pověřen odjet jako jeho *„mimořádný vyslanec“* do Paříže, zahájit tam jednání o přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů a ovlivňovat francouzskou vládu *„ohledně poměrů v Československu v lichtenštejnském smyslu“*.[22]

Princ Eduard dále naléhal na zahájení jednání se Společností národů, aby zdůraznil suverenitu Lichtenštejnska, a zajistil tak *„ve větší míře“* podporu Francie a Anglie pro lichtenštejnské zájmy u vídeňské reparační komise.[23] Kromě toho si dělal starosti kvůli jednáním v Praze o zajištění dodávek potravin a uhlí.

Koncem dubna 1920 sdělil Emil Beck,[24] lichtenštejnský chargé d'affaires v Bernu, že musí na dotaz vlády, zda nastal čas pro to, aby se Lichtenštejnsko přihlásilo ke vstupu do Společnosti národů prostřednictvím Švýcarska, *„odpovědět záporně“*.[25] Švýcarský parlament údajně schválil vstup

19 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(B)/1, karton 83, Beitritt zum Völkerbund, 11. června 1919, Calonderova odpověď na interpelaci ve Stavovské radě (horní komoře švýcarského parlamentu – pozn. překl.).
20 Tamtéž.
21 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1919/5402ad589, 30. října 1919, princ Eduard vládě.
22 Tamtéž.
23 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1919/5623ad589, 6. listopadu 1919; vyslanectví Vídeň vládě.
24 Emil Beck (1888–1973), v letech 1919–1933 chargé d'affaires lichtenštejnského vyslanectví v Bernu.
25 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/2019ad141, 29. dubna 1920.

do Společnosti a podal přihlášku. Rozhodnutí však ještě bude 16. května podrobeno lidovému hlasování. Teprve poté nadejde pro Lichtenštejnsko správný okamžik k poradě se švýcarskými zástupci.

5. července 1920 informoval Emil Beck Vídeň, že se příští zasedání Rady Společnosti národů, kde se bude jednat o přijetí nových států, uskuteční 27. července v San Sebastiánu (Španělsko).[26] Případná přihláška by musela být podána do 15. července. Do té doby bylo ještě nutné vyjasnit, zda má přihlášku za Lichtenštejnsko podat Švýcarsko jako člen Společnosti národů – jako to zařídila Itálie pro San Marino – nebo zda bude účelnější, když Lichtenštejnsko podá přihlášku samo. Jak informoval Emil Beck, touto cestou se vydaly některé ruské sukcesivní státy (Ukrajina, Estonsko, Lotyšsko). Švýcarský politický departement (EPD) – švýcarské ministerstvo zahraničních věcí – prohlásil, že je ochoten přihlášku za Lichtenštejnsko podat prostřednictvím svého vyslance v Londýně. Podle Emila Becka však ještě bylo nutné vyjasnit dvě otázky. Lichtenštejnsko mělo

1. být zproštěno jakéhokoli závazku podílet se na vojenských akcích;
2. mít přiznánu alespoň vojenskou neutralitu.

Tyto požadavky předložil Emil Beck švýcarskému ministerstvu zahraničních věcí. Pokud jde o první bod, neshledalo ministerstvo žádné důvody, které by měly být na překážku, protože Lichtenštejnsko už delší dobu nevydržovalo žádné vojsko. V případě druhého bodu však švýcarská vláda dávala najevo velké pochybnosti. Žádost o neutralitu měla dle jejího posouzení nulové vyhlídky na úspěch. Švýcarsku sice byla vojenská neutralita Londýnskou deklarací přiznána, avšak pouze *„s ohledem na jeho jedinečnou situaci“*. Všem ostatním členským státům byl článkem 16 Úmluvy o Společnosti národů neutrální postoj upřen. Švýcarská vláda neviděla ani možnost požádat pro Lichtenštejnsko o vojenskou neutralitu poté, co se sama odvolávala na jedinečné postavení Švýcarska. Obávala se, že by to mohlo být vykládáno jako akt neloajality Švýcarska. Pokud by Lichtenštejnsko trvalo na tomto nároku, bylo by možnou cestou, že by se přihlásilo samo. Švýcarské ministerstvo zahraničních věcí očekávalo ještě před 15. červencem zprávu, jak hodlá Lichtenštejnsko postupovat.

V pozadí se švýcarské úřady na přípravě lichtenštejnské žádosti o vstup do Společnosti národů intenzivně podílely. Švýcarský velvyslanec v Římě získal od tamního ministerstva zahraničí informaci, že ve věci přijetí malých států není dosud nic rozhodnuto.[27] Vycházel z toho, že Lichtenštejnsko bude posouzeno stejně jako ostatní státy a při příštím zasedání Shromáždění Společnosti národů bude mít stejné podmínky.

---

26 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/3104ad141, 5. července 1920, vyslanectví Bern vyslanectví Vídeň.

27 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(B)/8, karton 8, Les États étrangers et la Société des Nations, 17. června 1920, švýcarské vyslanectví v Římě švýcarskému ministerstvu zahraničních věcí.

Švýcarský velvyslanec v Paříži hlásil do Bernu, že Lucembursko a San Marino podaly své žádosti přímo generálnímu tajemníkovi Společnosti národů.[28] O žádostech se mělo rozhodnout na příštím zasedání Shromáždění. Monako představovalo zvláštní případ. Protože bylo spojeno vlastními smlouvami s Francií, neuzavíralo žádné smlouvy, aniž by si bylo jisté podporou Francie. Lichtenštejnsko a Monako však nebyly shodnými případy, pokud šlo o jejich mezinárodněprávní postavení. Lichtenštejnsko se tedy podle švýcarského velvyslance mohlo obrátit přímo na generálního tajemníka Společnosti národů stejně jako Lucembursko nebo San Marino.

Švýcarský vyslanec v Londýně předběžně jednal s ředitelem politického oddělení stálého tajemnického úřadu Společnosti národů o formálních náležitostech žádosti o přijetí, aniž by však zmínil Lichtenštejnsko.[29] Vyslanec doporučoval, aby se Lichtenštejnsko ve své žádosti o přijetí zaručilo, že bude dodržovat mezinárodní závazky Společnosti národů a akceptovat její předpisy, pokud jde o vojenské síly.

Názor švýcarské vlády se ve Vídni setkal s porozuměním. Její postoj potvrdila rovněž konzultace s francouzským vyslancem ve Vídni. Princ Eduard považoval výslovné uznání neutrality Lichtenštejnska v daném okamžiku za *„zcela zbytečné“*, protože by mělo být *„zproštěno závazku poskytovat vojenskou pomoc“*.[30] Vojenský útok pokládal kvůli malé rozloze své země za nepravděpodobný. Jako průchozí území pro cizí vojska nepřicházelo Lichtenštejnsko dle jeho názoru v úvahu proto, že je ze západu a jihu chráněno neutrálním Švýcarskem a vojenské tažení přes hranici s Rakouskem by mohlo vést opět jen na švýcarské území. Protože Lichtenštejnsko nemělo žádné vojsko, bylo jediným závazkem, který by mohl vyplynout z neuznání neutrality, očekávání, že Lichtenštejnsko nebude dodávat státům zapojeným do vojenského konfliktu potraviny a válečný materiál. Lichtenštejnsko by se kromě toho muselo podílet i na finančních a obchodních opatřeních proti státům, které porušily závazky vyplývající ze členství ve Společnosti národů. Tyto důsledky by na sebe Lichtenštejnsko mohlo vzít podle mínění prince Eduarda *„bez nebezpečí závažného poškození svých zájmů“*.

V červnu 1920 se podařilo *„konečně pro vstup do Společnosti národů získat“* knížete Jana II.,[31] jak napsal princ Eduard Emilu Beckovi.[32] Přihláška měla být podána prostřednictvím Švýcarska *„s výhradou, že se Lichtenštejn-*

28 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(B)/8, karton 8, Les États étrangers et la Société des Nations, nedatováno, švýcarské vyslanectví v Paříži švýcarskému ministerstvu zahraničních věcí.

29 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(B)/8, karton 8, Les États étrangers et la Société des Nations, 26. června 1920, švýcarské vyslanectví v Londýně švýcarskému ministerstvu zahraničních věcí.

30 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/3159ad141, 11. července 1920; Vyslanectví ve Vídni vládě.

31 Jan II. z Lichtenštejna (1840–1929), v letech 1858–1929 vládnoucí kníže z Lichtenštejna.

32 Liechtensteinisches Landesarchiv, Akta vyslanectví Bern, karton 6, 4. června 1920.

sko nebude vojensky podílet na válkách Společnosti národů". Veden těmito nadějnými úvahami a také pod vlivem nálady v samotném Lichtenštejnsku, schválil kníže Jan II. v červenci 1920 přihlášku do Společnosti národů. Dal ale podmínku, že *„Lichtenštejnské knížectví bude vzhledem k jeho malé velikosti a absenci ozbrojené moci zbaveno závazku jakékoli vojenské služby"*.[33] Jako důvod tohoto rozhodnutí uvedl princ Eduard postoj *„veřejnosti"* v Lichtenštejnsku, která se odjakživa *„vyslovovala pro vstup"*. Tento postoj byl ještě posílen přistoupením Švýcarska.

Nyní bylo nutné velmi spěchat, aby se podařilo stihnout lhůtu pro přihlášení. Emil Beck byl 9. července telegraficky pověřen vídeňským vyslanectvím podáním přihlášky prostřednictvím Švýcarska.[34] Princ Eduard neinterpretoval tento krok jako novou akci, ale jako pokračování záměru, který započal nótou mírové konferenci v květnu 1919, a byl tedy v běhu již dlouhou dobu.

Žádost o přijetí, datovaná 14. července 1920, byla podepsána zemským správcem princem Karlem.[35] Lichtenštejnské vyslanectví ve Vídni zaslalo žádost vyslanectví v Bernu, aby ji předalo generálnímu tajemníkovi Společnosti národů.[36] Žádost o přijetí sepsaná ve francouzštině se odvolávala na článek 1, odstavec 2 Úmluvy o Společnosti národů. Ten zní takto: *„Každý ze států, dominií a kolonií, jež si svobodně vládnou a které nejsou uvedeny v příloze, mohou se státi členy Společnosti, bude-li jejich přijetí usneseno dvěma třetinami Shromáždění, předpokládaje, že poskytnou účinné záruky svého upřímného úmyslu zachovávati své mezinárodní závazky a že přijmou Společností předepsanou úpravu svých branných sil a své výzbroje vojenské, námořní a vzduchoplavecké."*[37] Lichtenštejnská vláda v žádosti konstatovala, že během první světové války zůstala neutrální. Dále zdůrazňovala, že Lichtenštejnsko od roku 1866 (sic, správně: 1868) nemá žádný vojenský kontingent. Z toho odvozovala, že již uskutečnila všechna opatření, která by Společnost národů mohla vyžadovat, pokud jde o vojenské síly a vyzbrojení Lichtenštejnska. Na závěr Lichtenštejnsko vyjádřilo vroucí přání spolupracovat v rámci svých sil na mírovém programu Společnosti národů a žádalo Radu, aby žádost předložila Shromáždění.[38]

---

33 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/3159ad141, 11. července 1920, vyslanectví ve Vídni vládě.

34 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/3159ad141, 11. července 1920, vyslanectví ve Vídni vládě.

35 Princ Karel z Lichtenštejna (1878–1955), od prosince 1918 do září 1920 zemský správce (předseda vlády) v Lichtenštejnsku.

36 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/4038ad141, 14. července 1920, žádost o přijetí (dobová kopie) ve francouzštině.

37 Citováno podle: zákon č. 102/1922 Sb., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem, protokol a deklarace. Část 1.: Úmluva o Společnosti národů.

38 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/4038ad141, 14. července 1920, žádost o přijetí (kopie). „... *Le Gouvernement Princier du Liechtenstein est demeuré neutre au cours de la dernière guerre et a donné toutes garanties de son intention sincère d'observer ses engagements*

Švýcarský velvyslanec v Londýně Charles R. Paravicini zaslal tento dopis siru Ericu Drummondovi,[39] generálnímu tajemníkovi Společnosti národů.[40] Paravicini odůvodňoval zprostředkovatelské služby Švýcarska tím, že převzalo diplomatické zastoupení Lichtenštejnska ve Velké Británii. Od švýcarského ministerstva zahraničních věcí dostal pokyn zdůrazňovat, že tato švýcarská akce má pouze charakter prosté zprostředkovatelské mise. Sir Drummond potvrdil dopisem z 20. července 1920 přijetí lichtenštejnské žádosti o přijetí do Společnosti národů a slíbil, že dá žádost po obdržení všech dalších potřebných dokumentů na vědomí všem členům Společnosti.[41]

Formulování žádosti o přijetí bylo kvůli otázce neutrality spojeno s několika těžkostmi. První návrh vypracovaný Emilem Beckem obsahoval ještě odstavec s žádostí, aby Shromáždění Společnosti národů zvážilo možnost přiznat Lichtenštejnsku status neutrálního státu.[42] Toto přání Lichtenštejnska bylo vzhledem k jeho zkušenostem získaným po první světové válce pochopitelné. Na doporučení Švýcarska však Lichtenštejnsko *„alespoň pro tento okamžik"* na vyjádření takové prosby rezignovalo.[43] Pochyby Švýcarska vyplývaly z obavy, že se dostane do rozporuplné situace, protože při vstupu do Společnosti národů prohlásilo samo o sobě, že je jeho postavení jedinečné a podmíněné dějinným vývojem.[44] Na druhé

internationaux. Depuis l'année 1866, la Principauté de Liechtenstein ne possède plus de contingents militaires. Le Gouvernement Princier se croit donc fondé à admettre qu'il a déjà réalisé toutes les mesures que la Société pourrait être amenée à exiger en ce qui concerne les forces et les armements militaires du Liechtenstein. Désirant vivement collaborer, dans la mesure de ses forces, à l'oeuvre de paix entreprise par la Société des Nations, le Gouvernement du Liechtenstein se permet donc de prier le Conseil de la Société de bien vouloir transmettre sa demande d'admission à l'Assemblée de la Société des Nations."

39 James Eric Drummond (1876–1951), 16. hrabě z Perthu, diplomat; soukromý tajemník ministerského předsedy Herberta Henryho Asquitha, poté ministrů zahraničí E. Greye (1915–1916) a Arthura Jamese Balfoura (1916–1918); člen britské delegace na Pařížské mírové konferenci v roce 1919; první generální tajemník Společnosti národů (1919–1933); velvyslanec v Římě (1933–1939); od roku 1941 člen Sněmovny lordů. *Brockhaus Enzyklopädie in 30 Bänden.* 21. Auflage. Band 21. Leipzig – Mannheim 2006, s. 252.

40 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/4038ad141, 15. července 1920, Paravicini Ericu Drummondovi, generálnímu tajemníkovi Společnosti národů (dobová kopie, ve francouzštině).

41 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/4038ad141, 20. července 1920; Drummond švýcarskému velvyslanectví v Londýně.

42 Liechtensteinisches Landesarchiv, Akta vyslanectví Bern, karton 6, 14. července 1920, návrh Emila Becka (ve francouzštině): *„… En outre, le Gouvernement Princier serait extrêmement reconnaissant, si l'Assemblée était en mesure, de considérer la possibilité de reconnaître à la Principauté le régime d'État neutre, vu sa situation géographique à la frontière de la Suisse neutre et l'exiguïté de son territoire."*

43 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(B)/8, karton 24, složka B.56.41.15.16 (Lichtenštejnsko/Společnost národů), 19. července 1920, švýcarské ministerstvo zahraničních věcí švýcarskému vyslanectví v Londýně.

44 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(B)/8, karton 24, složka B.56.41.15.16 (Lichtenštejnsko/Společnost národů), 19. července 1920, švýcarské ministerstvo zahraničních věcí švýcarskému vyslanectví v Londýně: *„…que la Suisse est dans une situation unique motivée par une tradition de plusieurs siècles qui a été explicitement incorporé dans le droit des gens."*

straně mělo Švýcarsko zájem na tom, aby jeho malý soused nebyl zaplétán do vojenských dobrodružství.[45] Švýcarská vláda konstatovala už v říjnu 1919, že má pro Švýcarsko velký význam neprodleně získat určitý vliv na Lichtenštejnsko.[46] Zvláště se obávala, že bude v Lichtenštejnsku zřízeno kasino, a obecně byla toho názoru, že by se tento region mohl stát útočištěm nežádoucích osob všeho druhu. A konečně se jí zdálo výhodné mít možnost vlivu na tuto *„ucpávku ve východním pohraničí"*,[47] pokud by se německá dominance v krátké době rozšířila do Vorarlberska. Lichtenštejnsko doufalo, tolik švýcarské ministerstvo zahraničních věcí, že s ním bude zacházeno jako se San Marinem nebo Monakem a že Společnost národů nebude v žádném případě požadovat jeho účast na vojenských operacích. Švýcarské ministerstvo zahraničních věcí bylo toho názoru, že by velvyslanec mohl při této příležitosti poukázat na zanedbatelný význam lichtenštejnské neutrality. Celkově však velvyslanec neměl zmiňovat pokusy Lichtenštejnska uchovat si svůj současný neutrální status.

Rovněž Emil Beck došel k názoru, že požadavek na uznání neutrality nebude možné udržet.[48] Ani Lucembursko, které takový požadavek vyjádřilo, s ním neprorazilo. Společnost národů se zkrátka nepovažovala za společenství neutrálních států, ale vyžadovala od svých členů solidární jednání vůči zemím, které naruší světový mír. Pouhé zmínění žádosti o status neutrálního státu by dle názoru Emila Becka mohlo přijímacímu řízení uškodit. Dotaz by pak byl případně postoupen komisi Společnosti národů pro vojenské otázky, která by podle čl. 9 Úmluvy o Společnosti národů vydala dobrozdání *„o otázkách vojenských, námořních a vzduchoplaveckých vůbec"*. Lichtenštejnsko však nechtělo být v žádném případě podrobeno dlouhému posuzování vojenských otázek. Chtělo se vyhnout kritickým vyjádřením, zda dokáže splnit závazky požadované Společností národů. Z tohoto důvodu použil Beck v žádosti o přijetí formulaci *„ne possède plus de contingents militaires"* („už nemá žádné vojenské kontingenty"). Narážel tím na článek 8 Úmluvy, který vyžadoval omezení státního zbrojení na nejmenší míru. Tím mělo být řečeno, že v případě Lichtenštejnska lze už tento závazek považovat za splněný.

Jako pojistku pro případné pozdější návrhy vypustil Beck ze žádosti o přijetí Lichtenštejnska formulaci požadovanou článkem 1 o přistoupení k Úmluvě *„sans aucune réserve"* („bez výhrady"). Doufal, že si touto variantou textu ponechá manévrovací prostor pro případné zvláštní zacházení s Lich-

45 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(B)/8, karton 24, složka B.56.41.15.16 (Lichtenštejnsko/Společnost národů), 19. července 1920, švýcarské ministerstvo zahraničních věcí švýcarskému vyslanectví v Londýně.

46 Liechtensteinisches Landesarchiv, mikrofilm Schweizerisches Bundesarchiv, 2001(B)/2, karton 11, 17. října 1919, výtah z protokolu o zasedání vlády.

47 *„…ce petit Etat tampon dans ses marches orientales."*

48 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/4523ad141, 21. července 1920, vyslanectví Bern vyslanectví Vídeň. Níže uvedené citáty pocházejí z této zprávy.

tenštejnskem ve věci vojenských závazků. Současně s prosbou o předání žádosti Společnosti národů sdělil švýcarskému ministerstvu zahraničních věcí, že si knížecí vláda vymiňuje využít dobrých služeb švýcarské vlády k vyjádření lichtenštejnského přání uchovat v rámci Společnosti národů aktuální stav tradiční lichtenštejnské neutrality.[49] Emil Beck byl toho názoru, že by vhodnou příležitostí ke vznesení této otázky mohla případně být realizace celní unie s neutrálním Švýcarskem. Toto hospodářské propojení by podle Becka mohlo umožnit rozšířit neutralitu, kterou Společnost národů zaručila Švýcarsku, i na Lichtenštejnsko.[50]

Řízení o přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů se protahovalo. 8. září 1920 sdělil náměstek generálního tajemníka Společnosti národů Emilu Beckovi, že žádost Lichtenštejnska bude projednána na příštím zasedání Shromáždění Společnosti národů 15. listopadu 1920 v Ženevě.[51] Protože Shromáždění mohlo od Lichtenštejnska případně požadovat bližší informace, měl být jeho zástupce v Ženevě k dispozici. Emil Beck naléhal na vládu, aby v této věci brzy rozhodla.[52] Jako dobrá zpráva pro Lichtenštejnsko mohlo být vnímáno vyjádření švýcarského generálního štábu o otázce neutrality z vojenského hlediska. Generální štáb došel k závěru, že Lichtenštejnsko je *„v důsledku své vojenské situace skutečně chráněno vojenskou neutralitou Švýcarska, dokud si Švýcarsko neutralitu bude moci zachovat“*. Tím bylo – jak toto vyjádření interpretoval Emil Beck – *„vojenské neutrality Lichtenštejnska prakticky dosaženo“*.

Vláda ve Vaduzu si však dávala na čas s požadovaným jmenováním zástupce do Ženevy. To lze zřejmě vysvětlit skutečností, že v září 1920 byla v Lichtenštejnsku se vší tvrdostí vedena diskuse o ústavě a vzniklá krizová situace vládu a zemský sněm plně zaměstnávala. Teprve po druhé urgenci ze strany Emila Becka mu vídeňské vyslanectví sdělilo, že ho kníže určil jako lichtenštejnského zástupce na Shromáždění Společnosti národů v Ženevě.[53] Princ Eduard neopomněl při této příležitosti Emilu Beckovi zdůraznit, že obstarávání zahraničněpolitických záležitostí i nadále přísluší jemu samotnému, princi Eduardovi. Toto vyjádření dobře ilustruje názor prince Eduarda na spolupráci s Emilem Beckem.

Princ Eduard byl začátkem listopadu ještě v dobrém rozmaru a Emilu Beckovi sdělil: *„Podle obecného stavu věcí by přijetí Lichtenštejnska do Společ-*

49 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(B)/8, karton 24, složka B.56.41.15.16, 14. července 1920, vyslanectví Bern švýcarskému ministerstvu zahraničních věcí. *„...de maintenir, dans le cadre de la Société, le régime actuel de sa neutralité traditionnelle.“*

50 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/4523ad141, 21. července 1920, vyslanectví Bern vyslanectví Vídeň.

51 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/443ad141, 8. září 1920, náměstek generálního tajemníka vyslanectví v Bernu.

52 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/4443ad141, 23. září 1920, vyslanectví v Bernu vládě.

53 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/4714ad141, 12. října 1920, vyslanectví ve Vídni vládě.

nosti národů nemělo narazit na potíže.“[54] Měl pouze obavu, že kvůli postavení knížecího rodu *„budou případně znovu vysloveny stejné pochybnosti“*, jaké byly o suverenitě a neutralitě Lichtenštejnska vznášeny českou stranou.

Mezitím však začaly pomalu ale jistě mlít mlýny Společnosti národů. 1. zasedání 5. komise Shromáždění Společnosti národů se konalo v Ženevě 20. listopadu 1920. Jeho úkol spočíval v projednání žádostí o přijetí několika států. Za tímto účelem byly ustaveny tři podkomise vždy o 7 členech. Lichtenštejnskem se zabývala 2. podkomise. Předsedou této podkomise byl Brit lord Robert Cecil.[55] V podkomisi byly dále zastoupeny tyto státy: Švédsko (Hjalmar Branting), Kanada (George Eulas Foster), Itálie (Tommaso Tittoni), Francie (René Viviani), Polsko (Bohdan Winiarski) a Československo (Štefan Osuský).[56] Kromě žádosti Lichtenštejnska zkoumala 2. podkomise rovněž žádost Rakouska a Bulharska. Švýcarsko v této podkomisi nebylo zastoupeno. Bylo mu však přiznáno právo přednést v diskusi podkomise své stanovisko k žádostem o přijetí obou jeho sousedních států, Rakouska a Lichtenštejnska.[57]

Cecil se na *„předsedu lichtenštejnské delegace v Ženevě“* obrátil se čtyřmi otázkami, které bylo nutné ověřit:[58]

„1. Is your Government recognised de jure or de facto, and by which States?

2. Does your country possess a stable Government and settled frontiers? What are its size and its population?

3. Is your country fully self-governing?

4. What has been the conduct of your country including both acts and assurances with regard to:

(1) Your international obligations,

(2) The prescriptions of the League as to armaments.“

Stejným dopisem požádal Robert Cecil Emila Becka, aby byl později připraven se dostavit, pokud si to podkomise bude přát. Na základě tohoto sdělení byl Emil Beck od 23. do 27. listopadu 1920 v Ženevě 2. podkomisi k dispozici.

---

54 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/5372ad141, 3. listopadu 1920, vyslanectví ve Vídni Emilu Beckovi.

55 Edgar Algernon Robert Viscount Cecil of Chelwood (1864–1958), britský politik, 1916–1918 ministr blokády, podílel se významnou měrou na vypracování Úmluvy o Společnosti národů. V letech 1923–1946 byl předsedou této organizace a v letech 1926–1927 vedl britskou delegaci při jednáních komise pro odzbrojení v Ženevě. V roce 1937 obdržel Nobelovu cenu míru. V roce 1946 ho OSN zvolila doživotním čestným předsedou. *Brockhaus Enzyklopädie in 30 Bänden.* 21. Auflage. Band 5. Leipzig – Mannheim 2006, s. 186.

56 Liechtensteinisches Landesarchiv, Akta vyslanectví Bern, karton 6, 22. listopadu 1920, soudobý opis se seznamem členů 2. podkomise.

57 K tomu srov. zprávu vedoucího sekce zahraničních věcí Švýcarského politického departmentu (švýcarského ministerstva zahraničí – pozn. překl.) švýcarské vládě, 27. prosince 1920. Publikováno v: *Diplomatische Dokumente der Schweiz.* Band 8. Bern 1988, s. 32–42.

58 Liechtensteinisches Landesarchiv, Akta vyslanectví Bern, složka „Společnost národů“, č. 1445/1920, 22. listopadu 1920. Originální dokument v angličtině.

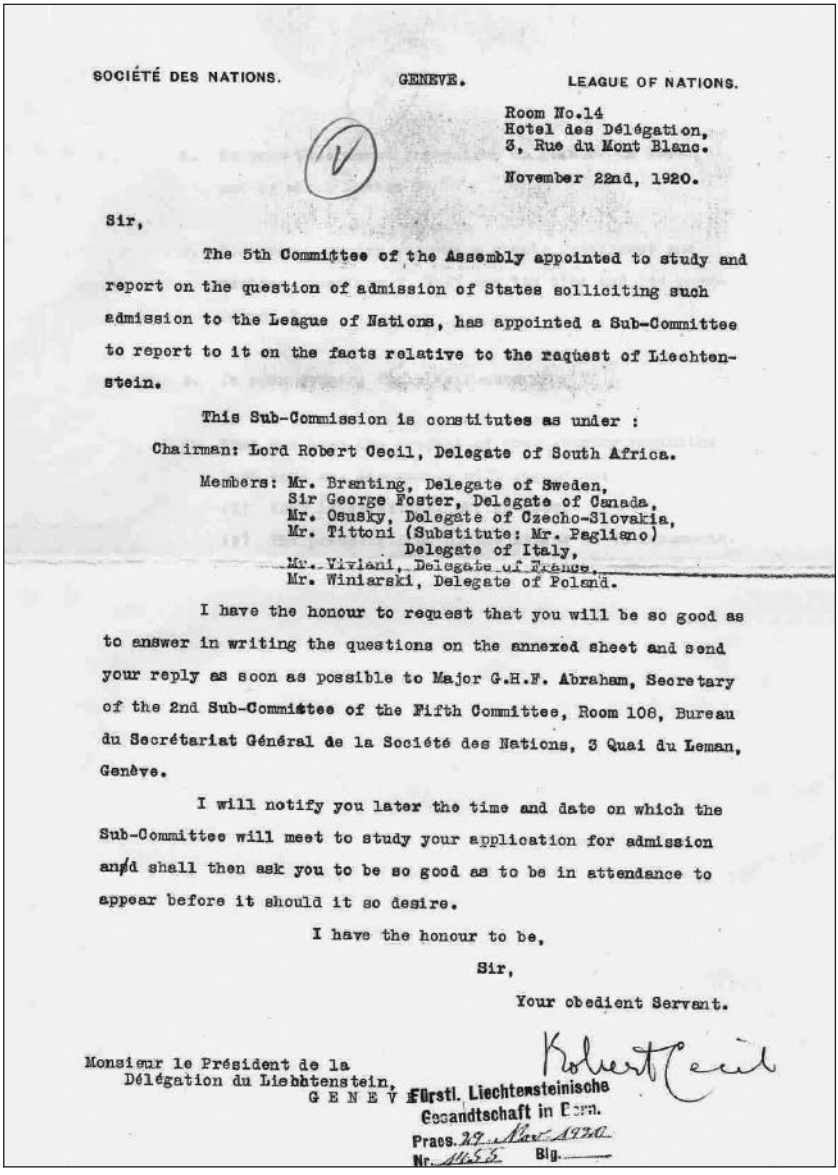

SOCIÉTÉ DES NATIONS. GENEVE. LEAGUE OF NATIONS.

Room No.14
Hotel des Délégation,
3, Rue du Mont Blanc.

November 22nd, 1920.

Sir,

The 5th Committee of the Assembly appointed to study and report on the question of admission of States soliciting such admission to the League of Nations, has appointed a Sub-Committee to report to it on the facts relative to the request of Liechtenstein.

This Sub-Commission is constitutes as under :

Chairman: Lord Robert Cecil, Delegate of South Africa.

Members: Mr. Branting, Delegate of Sweden,
Sir George Foster, Delegate of Canada,
Mr. Osusky, Delegate of Czecho-Slovakia,
Mr. Tittoni (Substitute: Mr. Pagliano)
Delegate of Italy,
Mr. Viviani, Delegate of France,
Mr. Winiarski, Delegate of Poland.

I have the honour to request that you will be so good as to answer in writing the questions on the annexed sheet and send your reply as soon as possible to Major G.H.F. Abraham, Secretary of the 2nd Sub-Committee of the Fifth Committee, Room 108, Bureau du Secrétariat Général de la Société des Nations, 3 Quai du Leman, Genève.

I will notify you later the time and date on which the Sub-Committee will meet to study your application for admission and shall then ask you to be so good as to be in attendance to appear before it should it so desire.

I have the honour to be,

Sir,

Your obedient Servant.

Robert Cecil

Monsieur le Président de la
Délégation du Liechtenstein,
G E N E V E

Fürstl. Liechtensteinische
Gesandtschaft in Bern.
Praes. 29. Nov. 1920
Nr. 1165 Big.

Obr. 2: Lord Cecil Rhodes píše předsedovi lichtenštejnské delegace v Ženevě, 22. listopadu 1920 (Liechtensteinisches Landesarchiv)

3) Odmítnutí žádosti o přijetí

a) Přípravná jednání

15. listopadu se Emil Beck zúčastnil jako pozorovatel zahajovacího zasedání Shromáždění Společnosti národů a navázal styky i se švýcarskými delegáty. Nemohl však zjistit, jaké má Lichtenštejnsko vyhlídky na přijetí do Společnosti národů. Beck vládu upozornil na hrozící nebezpečí, že s Lichtenštejnskem bude jednáno jako s přívěškem Rakouska, pokud by nebylo schopno doložit svůj status suverénního státu.[59] Považoval rovněž za nevýhodu, že je Lichtenštejnsko projednáváno ve stejné skupině s Rakouskem a Bulharskem, tedy dvěma poraženými státy první světové války.

Beckovy pochybnosti sdílel i princ Eduard.[60] Obával se, že by odmítnutí přijetí těchto států mohlo vést k *„rozvleklému posuzování"* lichtenštejnské žádosti o přijetí. Podle prince Eduarda bylo důležité, aby bylo Lichtenštejnsko přijato během probíhajícího zasedání Shromáždění Společnosti národů, a byla tak veřejně uznána jeho suverenita. Princ Eduard přikládal tomuto kroku značný význam kvůli nakládání s knížecím majetkem v Československu. Odložení přijetí Lichtenštejnska *„současně s oněmi dvěma válčícími státy"* by podle prince Eduarda opět zavdalo příčinu ke zpochybňování lichtenštejnské neutrality. Princ Eduard doporučil Emilu Beckovi obrátit se na švýcarskou delegaci a požádat ji, aby se *„co možná nejvřeleji a nejnaléhavěji"* ujala lichtenštejnských nároků.

Švýcarští delegáti na zasedání Shromáždění Společnosti národů v Ženevě obdrželi od své vlády instrukce týkající se přijetí nových členů už 12. listopadu.[61] V případě žádostí Lucemburska, San Marina, Monaka a Islandu, které se nacházely ve zvláštní situaci a přály si alespoň zčásti zachovat svou neutralitu, dostala švýcarská delegace pokyn nezasazovat se o jejich přijetí s výjimkou Lucemburska. Měla se však pokusit zabránit, aby při přijímání Lucemburska byla projednávána jeho neutralita. Co se týče Lichtenštejnska, měla se švýcarská delegace nejprve pokusit zjistit stanovisko ostatních států.

Od švýcarské delegace, kterou tvořil švýcarský prezident Giuseppe Motta,[62] bývalý ministr Gustave Ador a několik odborníků, mezi nimi profesor Max Huber,[63] se Emil Beck dozvěděl, že situace Lichtenštejnska

59 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/5264ad141, 23. listopadu 1920.

60 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/5313AD141, 23. listopadu 1920, vyslanectví ve Vídni vyslanectví v Bernu.

61 Schweizerisches Bundesarchiv, E.1004.1, Protokoly švýcarské vlády, protokol č. 3556 ze dne 12. listopadu 1920.

62 Giuseppe Motta (1871–1940), v letech 1911–1940 ministr švýcarské vlády, 1920–1940 vedoucí Švýcarského politického departementu (EPD), tj. ministerstva zahraničních věcí. *Historisches Lexikon der Schweiz.* Band 8. Basel 2008, s. 765–767.

63 Max Huber (1874–1960), z Curychu. 1894–1897 studium práv v Lausanne, Curychu a Berlíně (zde získal doktorát). V roce 1902 povolán na Katedru ústavního, církevního a mezinárodního veřejného práva Univerzity Curych, kde působil až do roku 1921. Jako stálý právní poradce švýcarského ministerstva zahraničí zastupoval Huber Švýcarsko v roce

nevypadá příliš nadějně. Vyplývalo to především z okolnosti, že všechny ostatní malé státy *„už byly vyřazeny“*.[64] Žádost San Marina byla odmítnuta kvůli formální chybě, Monako svou žádost stáhlo. Žádost Lichtenštejnska tedy znamenala, že Shromáždění bude muset projednat obecně otázku malých států. Motta proto poradil Emilu Beckovi, aby *„v závislosti na náladě v podkomisi souhlasil s přesunutím projednávání* [lichtenštejnské] *žádosti na příští Shromáždění“*.[65]

Švýcarská komise odborníků konstatovala už v říjnu 1920 v jedné zprávě pro švýcarskou vládu v rámci příprav na jednání Shromáždění Společnosti národů, že není v zájmu Shromáždění, *„aby byly přijímány za plnoprávné členy politické útvary, které kvůli své malosti nebo politické nevyzrálosti budou ve vleku té či oné mocnosti“*.[66] Pro Švýcarsko však bylo obtížné chtít bránit ve vstupu do Společnosti národů zrovna malým státům, *„zejména Lichtenštejnsku“*. Švýcarsko tak muselo v souvislosti s otázkou neutrality řešit dilema. Aby neoslabilo své zvláštní postavení, nemělo zájem na tom *„přiznávat jednotlivým trpasličím státům trvalou neutralitu“*. Max Huber, právní poradce švýcarské delegace, se vyjádřil zcela jasně: *„Nemáme zájem na tom, aby neutralita, která byla Švýcarsku zaručena jen díky uznání jeho jedinečné situace, byla přiznána i jiným státům.“*[67] Huber zastával názor, že Švýcarsko musí být velmi opatrné, pokud jde o neutralitu Lichtenštejnska. Obával se, že při případném zpochybnění neutrality Lichtenštejnska by mohla být snadno zpochybněna i neutralita Švýcarska.

b) Předběžná jednání s tajemníkem 2. podkomise

Emil Beck se – očividně vylekán touto zprávou – pokoušel spojit s generálním tajemníkem Společnosti národů. Byl přijat pouze tajemníkem 2. podkomise. Ten předal Beckovi dopis se čtyřmi otázkami, které formu-

---

1907 na 2. haagské a v roce 1919 na Pařížské mírové konferenci; sehrál důležitou roli při novém formulování doktríny o neutralitě v souvislosti se vstupem Švýcarska do Společnosti národů. Opakovaně vedl švýcarské delegace v různých grémiích Společnosti národů, zvláště pak při odzbrojovací konferenci v roce 1932, a v letech 1925–1927 předsedal Mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu, jehož členem byl v letech 1922–1932. Jako člen Mezinárodního výboru Červeného kříže, jehož předsedou byl v letech 1928–1944, se rozhodující měrou podílel na vybudování jeho organizační struktury (stanovy Mezinárodního červeného kříže z roku 1928) a ve 30. a 40. letech přispěl k ustálení mezinárodního humanitárního práva. *Historisches Lexikon der Schweiz.* Band 6. Basel 2006, s. 510.

64 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/600, 29. listopadu 1920, Emil Beck vyslanectví ve Vídni.

65 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/600, 29. listopadu 1920, Emil Beck vyslanectví ve Vídni.

66 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(B)/8, karton 7, složka: B.56.41.1.12.1., 1. října 1920, Komise odborníků švýcarské vládě.

67 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(B)/8, karton 7, složka: B.56.41.1.12.1, 26. října 1920, protokol konference komise pro projednání bodů programu 1. zasedání Shromáždění Společnosti národů.

loval už Robert Cecil. Emil Beck zodpověděl dotazy na radu tajemníka komise několika málo stručnými větami, *„protože by to jinak nikdo nečetl."*[68]

První otázku týkající se uznání lichtenštejnské vlády ostatními státy, tzn. otázku suverenity Lichtenštejnska, zodpověděl Beck historickým vývojem knížectví. Zmínil především suverenitu dosaženou přijetím do Rýnského spolku v roce 1806 a její uznání Vídeňským kongresem v roce 1815. V tomto náčrtu lichtenštejnských dějin se ani slovem nezmínil o úzkých vztazích mezi Lichtenštejnskem a Rakouskem a už vůbec ne o smluvené celní a daňové unii. Předjímaje námitku, kterou bylo možné očekávat, upozornil Beck na to, že vládnoucí kníže nikdy nebyl rakouským státním příslušníkem, ale byla mu přiznána exteritorialita jako zahraničnímu panovníkovi. Jako důležitý argument však zmínil, že v roce 1919 akceptoval velký počet států diplomatické zastupování lichtenštejnských zájmů Švýcarskem, a tím uznaly i suverenitu Lichtenštejnska.[69]

Druhou otázku týkající se stability vlády a vytyčených státních hranic zodpověděl Emil Beck poukázáním na skutečnost, že kníže Jan II. panuje už od roku 1858, což je jistě nutné hodnotit jako doklad stabilního vládnutí. Kritickými body se ukázaly být informace o rozloze a počtu obyvatel Lichtenštejnska. Na území o rozloze 159 km² a s 11.000 obyvateli nebylo dle názoru zástupců velkých států možné udržet stát.

Na třetí otázku, zda moc výkonná vládne nezávisle, Beck odpověděl: *„Notre Gouvernement est absolument indépendant."* („Naše lichtenštejnská vláda je absolutně nezávislá.") Jeho konstatování, že zemský sněm je volen lidem, však odpovídalo pravdě jen zčásti, protože tři poslance jmenoval kníže. Jako doklad nezávislosti Lichtenštejnska Beck dále uvedl, že všechny smlouvy uzavřené s jinými státy lze v krátké lhůtě vypovědět.

Ohledně čtvrté otázky týkající se mezinárodních závazků Lichtenštejnska Beck konstatoval, že jeho vláda mezinárodní závazky vždy úzkostlivě dodržovala, a po roce 1866 dokonce uskutečnila úplné odzbrojení.

c) Vystoupení Emila Becka před 2. podkomisí (25. listopadu)

Na 25. listopadu 1920 pozvala 2. podkomise Emila Becka, aby přednesl lichtenštejnské stanovisko. Jednalo se o posouzení lichtenštejnské žádosti o přijetí.[70] Zasedání mělo členům komise poskytnout možnost klást lichtenštejnskému zástupci kritické otázky týkající se různých dosud nevyjasněných premis přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů.

---

68 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/600, 29. listopadu 1920, zpráva Emila Becka vyslanectví ve Vídni.

69 Liechtensteinisches Landesarchiv, Akta vyslanectví Bern, karton 6, nedatováno (26. listopadu 1920), Emil Beck tajemníkovi 2. podkomise 5. komise. Níže uvedené citáty pocházejí z tohoto dopisu.

70 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/600, 29. listopadu 1920, zpráva Emila Becka vyslanectví ve Vídni. Níže uvedené citáty a výroky pocházejí z této zprávy.

Členové komise se v první řadě zabývali otázkou suverenity Lichtenštejnska. Beck argumentoval proti vzneseným pochybnostem tvrzením, že většina členů Společnosti národů lichtenštejnskou nezávislost nedávno výslovně uznala při převzetí zastupování lichtenštejnských zájmů Švýcarskem. Jako druhý doklad uznání lichtenštejnské suverenity uvedl Emil Beck mírovou smlouvu ze St. Germain s již několikrát zmíněným potvrzením lichtenštejnsko-rakouských hranic. Námitku, že nezávislost Lichtenštejnska omezila smlouva o celní unii s Rakouskem, vyvracel Beck upozorněním, že za prvé celní unie už rok neexistuje, za druhé ji Lichtenštejnsko mohlo svobodně vypovědět a za třetí si Lichtenštejnsko výslovně vyhradilo suverénní práva.[71]

Ošemetnější záležitostí byla stále znovu vznášená námitka závislosti Lichtenštejnska na Rakousku, inspirovaná asi československou stranou. Jako důkaz této závislosti bylo uváděno členství knížete v rakouské panské sněmovně,[72] čímž měla být dokázána i rakouská státní příslušnost knížete. Beck tuto závislost a rakouskou národnost knížete energicky popřel a poukázal na to, že rakouské ústavní právo nestanovovalo rakouské občanství jako nezbytný předpoklad členství v panské sněmovně. Jako důkaz podpírající tento názor uvedl Beck exteritorialitu, kterou Rakousko přiznalo knížeti a členům jeho rodiny. Beck však ve své zprávě pro Vídeň poznamenal, že mu při jeho výkladu chyběly dokumenty, kterými by svá tvrzení mohl doložit.

Další kritickou poznámku vyslovil lord Cecil. Vyjádřil pochybnost, že by Lichtenštejnsko mohlo vyhovět pojmu *„self governing state"* tak, jak jej definuje Úmluva o Společnosti národů. Tento pojem vyžaduje totiž nejen, aby byl stát právně suverénní, ale i skutečně nezávislý. Cecil tím měl na mysli, že Lichtenštejnsko není nezávislé a životaschopné ani ekonomicky ani právně. Beck na to odvětil, zda je vůbec myslitelné, aby byl nějaký stát skutečně zcela nezávislý na ostatních státech.[73]

Členové komise chtěli rovněž vědět, jak je to s demokratičností lichtenštejnské ústavy. Beck se ve své odpovědi soustředil na probíhající revizi

---

71 Liechtensteinisches Landesgesetzblatt 1876/3, vydáno 25. prosince 1876, Smlouva mezi Rakouskem-Uherskem a Lichtenštejnskem o pokračování rakousko-lichtenštejnské celní a daňové unie založené v roce 1852, článek 1: *„Jeho Jasnost suverénní kníže z Lichtenštejna zachovává, aniž by tím byla dotčena Jeho výsostná zeměpanská práva, … na dalších 12 let … systém cel, státních monopolů …, tak jak existoval v zemi Vorarlbersko, na základě příslušných zákonů…"*

72 Panská sněmovna: *„První komora bývalé rakouské Říšské rady existovala od roku 1861 do roku 1918; skládala se ze 4 kategorií členů: 1) ze jmenovaných arcivévodů; 2) z arcibiskupů a biskupů, kterým náležela knížecí hodnost; 3) z příslušníků šlechtických rodů, kterým císař udělil „právo dědičně zasedat v Říšské radě"; 4) z rakouských občanů, jmenovaných císařem doživotně za zásluhy o stát a církev, vědu a umění."* http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.h/h515463.htm (citováno 17. 5. 2011).

73 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/600, 29. listopadu 1920, zpráva Emila Becka vyslanectví ve Vídni.

ústavy z roku 1862 a upozornil přitom šikovně na zamýšlené zavedení práva na tzv. lidovou iniciativu a referendum.

Obtížnější se pro Becka ukázalo být zodpovězení otázky týkající se splnění článku 10 Úmluvy o Společnosti národů.[74] Emil Beck musel přiznat, že Lichtenštejnsko neuvažuje o vytvoření armády. Poukázal však na ustanovení § 21 lichtenštejnské ústavy, které zavazovalo každého Lichtenštejnce k obraně vlasti.[75] Beck využil zásadní mírové snahy Společnosti národů a jejího zasazování se o omezení zbrojení k poznámce, že lze doufat, že pokročilé odzbrojení Lichtenštejnska nebude na překážku jeho přijetí do Společnosti národů.

Posledním okruhem otázek v rámci posuzování žádosti byla malá rozloha Lichtenštejnska. Zástupce Francie se podle Beckovy zprávy nechal slyšet, že považuje za nespravedlivé, aby měl tak malý stát ve Shromáždění úplně stejné hlasovací právo jako stát velký. Francie proto dle jeho slov zvažovala, že bude v případě přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů požadovat revizi Úmluvy. Velkým státům by dle francouzských představ mělo být přiznáno více hlasů v poměru k počtu obyvatel. Zástupci ostatních států ale tento francouzský návrh odmítli, protože by se tím *„zvrátila celá Úmluva o Společnosti národů"*.[76] Kritická nálada vůči přijímání malých států vycházela i z toho, že podle článku 5 Úmluvy byl k přijetí usnesení Shromáždění a Rady potřeba jednomyslný souhlas. To značně zvyšovalo vliv malých států na úkor velmocí.

Giuseppe Motta, který byl připuštěn na jednání podkomise, vyjádření Emila Becka podpořil. Zdá se ale, že předpoklady pro přijetí Lichtenštejnska už nepovažoval za příliš příznivé. Tím lze vysvětlit jeho návrh, aby v případě zamítnutí lichtenštejnské žádosti o přijetí bylo knížectví přijato pouze s poradním hlasem. Podle slov Emila Becka však i tento návrh narazil na *„jisté pochyby"*.

Po tomto bodě byli Emil Beck i Giuseppe Motta z jednání podkomise propuštěni. Beck se ještě téhož dne snažil získat pro podporu lichtenštejnské žádosti o přijetí italského zástupce. Věřil, že bude moci Itálii získat na svou stranu argumentem, že by přijetí Lichtenštejnska vytvořilo precedent pro přijetí San Marina. Itálie by pak, prohlásil Beck, mohla posílit své postavení, protože by San Marino pravděpodobně delegovalo italského zástupce. Ital-

74 Čl. 10 Úmluvy o Společnosti národů: *„Členové Společnosti národů se zavazují šetřit a hájit nynější územní celistvost a politickou nezávislost všech členů Společnosti proti každému vnějšímu útoku. Při útoku, hrozbě nebo nebezpečí útoku navrhne Rada prostředky, jak zabezpečiti provedení tohoto závazku."* Citováno podle: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého.* Ročník 1922, zákon č. 102/1922 Sb. (Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem, protokol a deklarace).

75 Lichtenštejnská ústava z roku 1862, § 21: *„Každý muž schopný nosit zbraň je až do dovršení šedesátého roku věku v případě nouze povinen bránit vlast."*

76 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/600, 29. listopadu 1920, zpráva Emila Becka vyslanectví ve Vídni. Níže uvedené citáty pocházejí z této zprávy.

ský vyslanec slíbil, že záležitost Lichtenštejnska přednese ve velké komisi. Beck se však později dozvěděl, že italský delegát, jak se zdálo, tento názor v podkomisi *„zcela nesdílí“*.

Švýcarská delegace posoudila šance Lichtenštejnska na přijetí do Společnosti národů jako menší.[77] Tento vývoj byl podmíněn především tím, že žádosti jiných malých států jako San Marina a Monaka byly staženy nebo jejich projednání odročeno. Dalším důvodem tohoto postoje podle zprávy o činnosti švýcarské delegace bylo, že přijetí velmi malých států by zmenšovalo vůli USA vstoupit do Společnosti, pokud měly všechny státy bez ohledu na svou velikost jeden hlas.

d) Jednání Emila Becka s lordem Cecilem (26. listopadu)

Následující den, 26. listopadu, přijal Emila Becka na krátké audienci lord Cecil.[78] Beck se pokoušel podepřít své stanovisko z předchozího dne dalšími argumenty. Kriticky poznamenal, že se Československo v důsledku pozemkové reformy, o kterou usiluje, dostává do střetu zájmů a je soudcem ve vlastní věci.

Cecil vysvětlil své stanovisko k žádosti Lichtenštejnska o přijetí. Poznamenal, že těžkosti s přijetím Lichtenštejnska nevyplývají z otázky suverenity, ale pouze z malé velikosti státu v souvislosti se skutečností, že ve Společnosti národů platí zásada rovnoprávnosti. Cecil byl toho názoru, že se Lichtenštejnsko z tohoto důvodu asi bude muset vzdát svého hlasovacího práva. Pokud za to ale na oplátku získá záruku nedotknutelnosti svého území a přísunu potravin, *„dosáhlo asi toho, co může spravedlivě požadovat.“*

Postaven před rozhodnutí, že bude Lichtenštejnsko přijato do Společnosti národů bez hlasovacího práva, nebo vůbec, vyslovil se Beck pro rezignaci na hlasovací právo. Považoval však za nevyhnutelné, aby za to Lichtenštejnsko získalo od Společnosti národů potřebné přísliby. Kromě výslovného uznání suverenity státu a územní integrity bylo dle Becka nutné usilovat zejména o úplné osvobození od všech vojenských závazků. Obtížně splnitelnou podmínkou se pro Lichtenštejnsko ukázaly být požadované platby příspěvků spojených se členstvím ve Společnosti národů. Podle informace Emila Becka bylo nutné očekávat pohledávky vůči knížectví ve výši asi 70 000 franků ročně.

e) Porady ve Vaduzu, Vídni a Bernu (26. listopadu – 2. prosince)

Emil Beck ještě 26. listopadu, v den své audience u Cecila, požádal vládu ve Vaduzu o další informativní podklady o Lichtenštejnsku a kní-

77 Schweizerisches Bundesarchiv, 2001(B)/8, karton 7, složka B.56.41.1.12.1., 13. prosince 1920, zpráva švýcarské vládě o činnosti švýcarské delegace na 1. zasedání Shromáždění Společnosti národů.

78 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/600, 29. listopadu 1920, zpráva Emila Becka vyslanectví ve Vídni. Níže uvedené citáty pocházejí z této zprávy.

žecím rodu. Beckovi leželo na srdci zejména vyvrácení tvrzení, že členství knížete Jana II. v rakouské panské sněmovně je důkazem jeho rakouské státní příslušnosti. Předseda vlády Josef Peer[79] však nemohl k této otázce podat podrobné informace, protože neměl potřebné dokumenty.[80] Musel se teprve spěšným dopisem – odeslaným v den Beckovy audience u Cecila – obrátit na lichtenštejnské vyslanectví ve Vídni s žádostí o podporu. Také Peerovi se diskuse o získaném členství knížete z Lichtenštejna v panské sněmovně jevila jako *„nejpovážlivější otázka“*, která byla *„pravděpodobně načata československou stranou“*, aby z ní bylo možné odvodit zjevně nevýhodné závěry týkající se občanství a suverenity knížete.[81] Ve svém stanovisku Peer dle vlastních slov odpověděl *„velmi obecně“* a *„řekl pravdu a nic“*.

Ve Vídni mezitím především princ Eduard intenzivně využíval zahraničněpolitické styky. Obracel se na vyslance různých států, zda by svým vládám nepředložili prosbu knížete, aby nevystupovaly proti přijetí Lichtenštejnska.[82] Beck se měl podle mínění prince Eduarda spojit také se zástupcem Rakouska v Ženevě, hrabětem Albertem Mensdorffem,[83] bývalým rakousko-uherským velvyslancem v Londýně. Mensdorff byl podle prince Eduarda zkušeným diplomatem a přítelem knížecího domu.

Vážnou záležitostí byly informace vyžádané Beckem dne 26. listopadu 1920. Princ Eduard poskytl v delším výkladu argumenty k oslabení vznesených důvodů pro zamítnutí lichtenštejnské žádosti.[84] Pokud jde o hlasovací právo na Shromáždění Společnosti národů, byl princ Eduard toho názoru, že článek 4 výslovně stanovuje, že každý člen má jeden hlas.[85] Argumentoval, že Společnost národů „[byla] *vytvořena právě k ochraně malých národů, a bylo by proto nelogické vylučovat nějaký stát právě kvůli jeho*

79 Josef Peer (1864–1925), Rakušan, od září 1920 do března 1921 zemský správce (předseda vlády) v Lichtenštejnsku.

80 Liechtensteinisches Landesarchiv, Akta vyslanectví Bern, karton 6, 26. listopadu 1920, Peer vyslanectví v Bernu.

81 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/5296ad141, 26. listopadu 1920, předseda vlády Peer vyslanectví ve Vídni.

82 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/5313ad141, 23. listopadu 1920, vyslanectví ve Vídni vyslanectví v Bernu.

83 Albert hrabě Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein (1861–1945) byl rakousko-uherský diplomat a politik. Hrál významnou roli v diplomacii před 1. světovou válkou a během ní. V roce 1919 sice ze státních služeb odešel, přesto však zastupoval Rakouskou republiku roku 1920 v Ženevě při jejím přijímání do Společnosti národů. V roce 1922 vyjednal ženevské protokoly o půjčce Společnosti národů na ekonomickou a finanční obnovu Rakouska. http://de.wikipedia.org/wiki/Albert_von_Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein (citováno 18. května 2011).

84 Liechtensteinisches Landesarchiv, Akta vyslanectví Vídeň, 29. listopadu 1920, vyslanectví ve Vídni vyslanectví v Bernu.

85 Článek 3, odst. 4 Úmluvy o Společnosti národů: *„Ve schůzích Shromáždění má každý člen Společnosti po hlasu a nesmí míti více než tři zástupce.“* Článek 4, odst. 6: *„Ve schůzích Rady má každý člen v ní zastoupený po hlasu a nesmí míti více než jednoho zástupce.“* Citováno podle: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého.* Ročník 1922, zákon č. 102/1922 Sb. (Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem, protokol a deklarace).

malosti". Změna Úmluvy podle návrhu, který v podkomisi přednesla Francie, by znamenala, že *„chtějí náhle vytvořit členy první a druhé kategorie"*. Pokud by však Lichtenštejnsko bylo možné přijmout pouze touto cestou, měl si Beck vyžádat názor jednotlivých zástupců komise a informovat o něm.[86]

Princ Eduard podal rovněž obsáhlé vysvětlení ohledně členství knížete Jana II. v rakouské panské sněmovně. Doložil, že kníže Jan II. byl do rakouské panské sněmovny přijat v roce 1861. Udělení členství bylo odůvodněno tím, že *„hlava hlavní linie zaujímá jako suverénní německý kníže výjimečné státoprávní postavení"*. Jan II. byl navíc *„na rozdíl od ostatních členů panské sněmovny"* oslovován *„milý bratranče"*. Toto oslovení bylo obvyklé *„pouze u členů císařského rodu a u suverénních osob"*. Jmenování členem Panské sněmovny tedy bylo nutné chápat jako *„propůjčení vyznamenání, které propůjčoval suverén suverénovi"*. Princ Eduard také na příkladu přijetí různých cizozemců do panské sněmovny ukázal, že rakouské občanství nebylo *„bezpodmínečnou náležitostí"* pro dědičné jmenování členem Říšské rady.

Veškeré intenzivní úsilí však nevedlo k žádoucímu úspěchu pro Lichtenštejnsko. Už 29. listopadu 1920 hlásil předseda vlády Peer do Vídně, že švýcarské noviny *Neue Zürcher Zeitung* napsaly, že Lichtenštejnsko *„nebude přijato za řádného člena Společnosti národů"*.[87] Jako důvody zamítnutí byly udávány *„maličká územní rozloha a počet obyvatel"*. Peer považoval tuto Jobovu zvěst dokonce ještě za výhodu. Domníval se, že v odůvodnění zamítnutí je obsaženo plné uznání suverenity Lichtenštejnska, protože při *„jejím zpochybnění by muselo dojít k zamítnutí ve smyslu nedostatku suverenity"*. Peer si proto kladl otázku, zda má Lichtenštejnsko i nadále usilovat o přijetí do Společnosti národů. Byl toho názoru, že by to pouze dávalo příležitost Československu znovu nastolit otázku suverenity, a to zejména s odkazem na členství knížete v rakouské panské sněmovně.

2. prosince, kdy už zprávy o pravděpodobném zamítnutí lichtenštejnské žádosti kolovaly novinami, zaujal princ Eduard stanovisko ke zprávě Emila Becka o jeho činnosti v Ženevě ve dnech 23.–27. listopadu.[88] S Beckovými návrhy ohledně dalšího postupu souhlasil i kníže. Ve Vídni si však již nedělali velké naděje. Beck dostal pokyn uvést na pravou míru případné mylné názory o lichtenštejnském státu, aby byly *„alespoň pro protokol a budoucnost objasněny určité nesprávnosti"*. Jinak princ Eduard sdílel názor, který sdělil lord Cecil Emilu Beckovi, a sice že Lichtenštejnsko musí být spokojeno, když od Společnosti národů získá záruku nedotknutelnosti svého území a přísunu potravin. Princ Eduard dle svých slov nespojoval

86 Liechtensteinisches Landesarchiv, Akta vyslanectví Bern, karton 6, 29. listopadu 1920, vyslanectví ve Vídni vyslanectví v Bernu. Níže uvedené citáty pocházejí z této zprávy.

87 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/5333ad141, 29. listopadu 1920, předseda vlády Peer vyslanectví ve Vídni. Neue Zürcher Zeitung (NZZ) ze dne 29. listopadu 1920, č. 1948. Níže uvedené citáty pocházejí z této zprávy.

88 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/5404ad141, 2. prosince 1920, vyslanectví ve Vídni vyslanectví v Bernu. Níže uvedené citáty pocházejí z tohoto stanoviska.

s přijetím Lichtenštejnska do Společnosti národů žádné větší cíle. Výkon hlasovacího práva by však podle něho poskytl příležitost *„vyvést Lichtenštejnsko trochu z jeho dosavadní neznámosti“*.

Knížeti i princi Eduardovi se *„stažení žádosti o přijetí do Společnosti národů“* jevilo z taktických důvodů jako *„nevhodné“*.[89] Nechali pouze na Beckově rozhodnutí, zda pozmění žádost o přijetí ve smyslu svých podnětů. To však bylo zamýšleno pouze pro případ, že by se při změně žádosti dalo očekávat předložení souhlasného návrhu velké komisi.

f) Diskuse 5. komise Společnosti národů (6. prosince)

Co se mezitím odehrálo v Ženevě? 5. komise Společnosti národů se o lichtenštejnské žádosti radila 6. prosince, aniž by projednávané body dále konzultovala s lichtenštejnským zástupcem. Beck tak už nemohl obhajovat argumenty připravené ve Vídni. Rovněž 6. prosince Beck informoval, že se Společnost národů usnesla ustavit komisi, která měla zkoumat, *„zda nemá být malým státům ve Společnosti národů přiznáno zvláštní postavení, které by odpovídalo jejich potřebám“*.[90]

5. komise zastávala ve své zprávě o žádosti o přijetí Lichtenštejnska z 6. prosince, která byla předložena celému Shromáždění, názor, že žádosti nelze vyhovět: *„The committee is of opinion that the application of Lichtenstein* [sic] *cannot be granted, as this State does not appear to be in position to carry out all the international obligations imposed by the Covenant.“*[91] Komise však vyjádřila přání, aby speciální komise Společnosti národů prověřila, zda a jak by bylo možné přičlenit ke Společnosti národů suverénní státy, které kvůli své malé velikosti nemohou být přijaty za řádné členy.

Komise na základě čtyř položených otázek konstatovala:[92]

1. Žádost o přijetí Lichtenštejnska byla podána v souladu s pravidly.

2. Lichtenštejnská vláda byla de iure uznána několika státy. Uzavřela celou řadu smluv s různými zeměmi.

3. Lichtenštejnsko má stabilní vládu, rozlohu 157 km² a 10 000 až 11 000 obyvatel.

V odpovědi na 4. a 5. otázku, zda si Lichtenštejnsko vládne samostatně a jak vláda jedná a co prohlašuje v souvislosti se svými mezinárodními závazky, komise konstatovala:

„There can be no doubt that juridically the Principality of Lichtenstein [sic] *is a sovereign State, but by reason of her very limited area, small population, and her geographical position, she has chosen to depute to others some of the attributes*

89 Tamtéž.

90 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/5478ad141, 6. prosince 1920, vyslanectví v Bernu vyslanectví ve Vídni.

91 Liechtensteinisches Landesarchiv, kopie Schweizerisches Bundesarchiv, 2001(B)/8,24, 6. prosince 1920, Document de l'Assemblée Nr. 178. Tištěný exemplář ve francouzštině a angličtině.

92 Tamtéž.

of sovereignty. For instance, she has contracted with other Powers for the control of her Customs, the administration of her Posts, Telegraphs and Telephone Services, for the diplomatic representation of her subjects in foreign countries, other than Switzerland and Austria, and for final decisions in certain judicial cases.

Lichtenstein has no army.

For the above reasons, we are of opinion that the Principality of Lichtenstein could not discharge all the international obligations which would be imposed on her by the Covenant."[93]

Na závěr zpráva uváděla názor Giuseppa Motty vyjádřený při zasedání komise. Prohlásil, že si Švýcarsko přeje, aby bylo Lichtenštejnsko přijato za plnoprávného člena. V případě zamítnutí doufal, že bude nalezen prostředek, jak Lichtenštejnsko nenechat mimo společenství států sdružených ve Společnosti národů. Motta navrhl, aby švýcarské zastoupení zastupovalo vůči Společnosti národů i zájmy Lichtenštejnska.

g) Rozhodnutí o nepřijetí (17. prosince)

17. prosince 1920 byl na lichtenštejnské vyslanectví doručen telegram Emila Becka následujícího znění: *„Přijetí za řádného člena zamítnuto Shromážděním. Zkoumání mimořádného postavení malých států postoupeno komisi."*[94] Emil Beck se na základě sdělení švýcarské delegace, že se 15. prosince bude ve Shromáždění Společnosti národů projednávat žádost Lichtenštejnska o přijetí, odebral do Ženevy. Měl v úmyslu mluvit s referentem komise a upozornit ho, že se návrhy podkomise nezakládaly na tom, že bude suverenita Lichtenštejnska uznána jen jako omezená. Podařilo se mu navázat kontakt s tajemníkem stálého tajemnického úřadu. Ten Beckovi potvrdil, že byla veskrze uznána plná suverenita Lichtenštejnska. Důvodem pro odepření přijetí byla pouze malá velikost státu.

Beck ještě vyhledal i ministra Mottu. Ten prohlásil, že zpočátku měl v úmyslu hovořit o lichtenštejnské otázce. Protože však musel mluvit za Rakousko, Vorarlbersko a Německo, nemůže tak již učinit. Chtěl ale dle svých slov přimět lorda Cecila, aby poukázal na zvláštní postavení Lichtenštejnska.

Žádost o přijetí Lichtenštejnska se dostala na pořad jednání v pátek 17. prosince jako první bod programu. Lord Cecil zastával stanovisko 5. komise, že přijetí nelze doporučit kvůli malé územní rozloze. Jako východisko navrhl ustavit komisi, která by se zabývala otázkou, *„zda nemá být malým státům ve Společnosti národů přiznáno zvláštní postavení a zda a případně jaké změny Úmluvy by k tomu byly potřeba."*

93 Tamtéž.

94 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/5629ad141, 20. prosince 1920, dopis Emila Becka vyslanectví ve Vídni. Potvrzení telegramu ze 17. prosince 1920. Níže uvedené citáty pocházejí z tohoto dopisu.

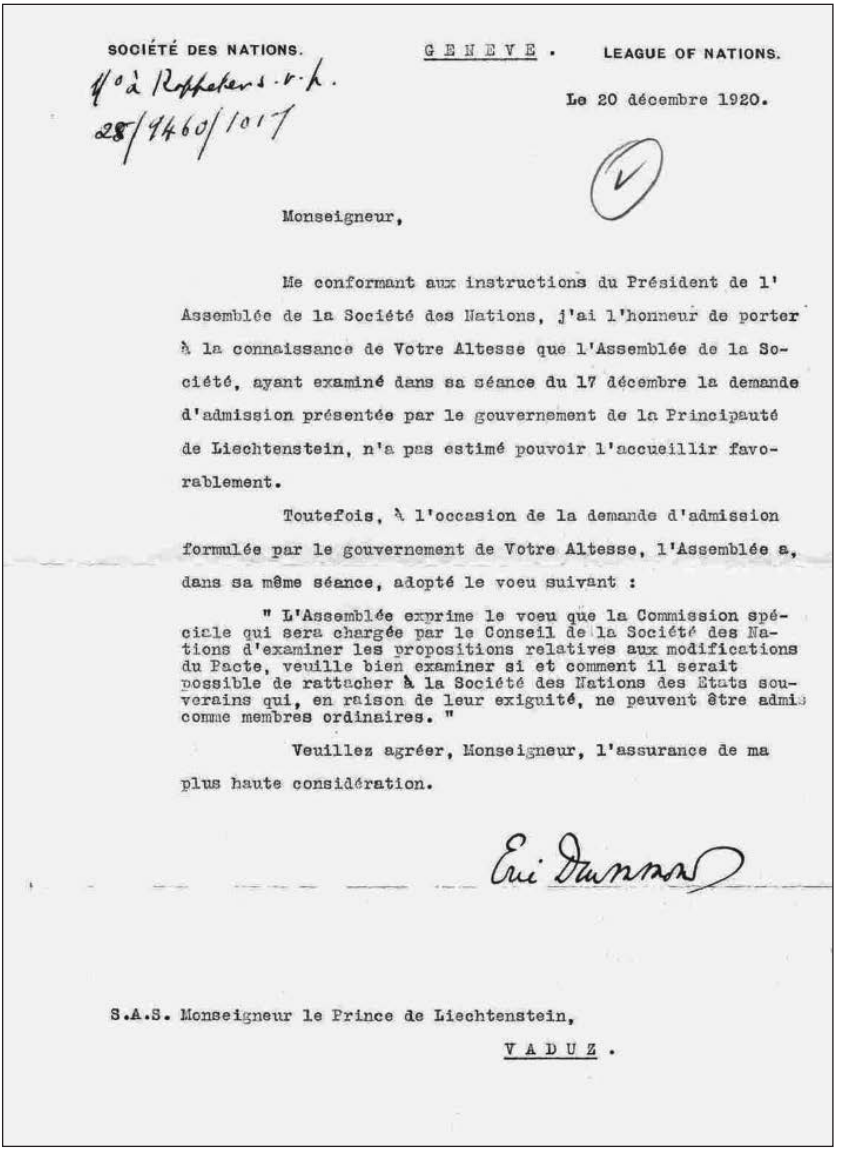

SOCIÉTÉ DES NATIONS. GENEVE. LEAGUE OF NATIONS.

Le 20 décembre 1920.

Monseigneur,

Me conformant aux instructions du Président de l'Assemblée de la Société des Nations, j'ai l'honneur de porter à la connaissance de Votre Altesse que l'Assemblée de la Société, ayant examiné dans sa séance du 17 décembre la demande d'admission présentée par le gouvernement de la Principauté de Liechtenstein, n'a pas estimé pouvoir l'accueillir favorablement.

Toutefois, à l'occasion de la demande d'admission formulée par le gouvernement de Votre Altesse, l'Assemblée a, dans sa même séance, adopté le voeu suivant :

" L'Assemblée exprime le voeu que la Commission spéciale qui sera chargée par le Conseil de la Société des Nations d'examiner les propositions relatives aux modifications du Pacte, veuille bien examiner si et comment il serait possible de rattacher à la Société des Nations des Etats souverains qui, en raison de leur exiguité, ne peuvent être admis comme membres ordinaires. "

Veuillez agréer, Monseigneur, l'assurance de ma plus haute considération.

Eric Drummond

S.A.S. Monseigneur le Prince de Liechtenstein,

VADUZ.

Obr. 3: Generální sekretář Společnosti národů Eric Drummond píše knížeti Janu II. z Lichtenštejna, 20. prosince 1920 (Liechtensteinisches Landesarchiv)

Komise musela rozhodnout o dvou otázkách:

1. O přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů.

2. O návrhu nechat přičlenění malých států prozkoumat komisí.

Podle jmen bylo hlasováno pouze o otázce přijetí Lichtenštejnska. Pro přitom hlasovalo pouze Švýcarsko, všichni ostatní (28 států) proti. Druhý návrh komise jednomyslně přijala. Její usnesení znělo takto: *„Shromáždění vyjadřuje přání, aby speciální komise, která bude Radou Společnosti národů pověřena posouzením návrhů na změnu Úmluvy, prozkoumala, zda a jakým způsobem by bylo možné přičlenit ke Společnosti národů suverénní státy, které kvůli jejich malé velikosti nelze připustit v postavení řádných členů.“*

Emil Beck ve své zprávě pro vyslanectví ve Vídni poznamenal, že si Lichtenštejnsko mohlo toto zamítnutí ušetřit stažením žádosti nebo jejím odložením na pozdější dobu.[95] V zamítnutí však spatřoval i tu výhodu, že se nyní začne pracovat na vytvoření zvláštního statusu pro malé státy (kromě Lichtenštejnska bylo míněno Monako, San Marino, Andorra a Island). Beck byl toho názoru, že se Lichtenštejnsko musí pokusit získat přednosti Společnosti národů (uznání suverenity, záruku nedotknutelnosti území, zajištění přísunu potravin, uhlí a surovin – nezmiňoval knížecí majetky v Československu!), aniž by muselo převzít závazky člena (povinnost platit příspěvky, povinnost postavit vojsko atd.). Beck doufal, že mu stálý tajemnický úřad poskytne příležitost ovlivnit redakci návrhů.

20. prosince 1920 informoval generální tajemník sir Drummond z pověření předsedy Společnosti národů knížete Jana, že Shromáždění Společnosti národů zamítlo žádost Lichtenštejnska o přijetí poté, co ji 17. listopadu projednalo na svém zasedání.[96] 30. prosince 1920 potvrdil přijetí tohoto dopisu Josef Martin, vedoucí kabinetní kanceláře.[97]

h) Reakce v lichtenštejnských novinách (prosinec 1920)

Oboje lichtenštejnské noviny *Liechtensteiner Volksblatt* (Lichtenštejnský lidový list) a *Oberrheinische Nachrichten* (Hornorýnské zprávy) se Společností národů podrobně zabývaly, především pak otázkou zamítnutí žádosti Lichtenštejnska o přijetí v prosinci 1920.

List *Oberrheinische Nachrichten* využil zamítavý postoj Společnosti národů k podpoře požadavku jemu blízké Křesťansko-sociální strany, aby Lichtenštejnsko vyvíjelo samostatnější politiku. Už v září 1919 *Oberrheinische Nachrichten* poznamenaly, že *„malé státy Andorra a San Marino* […] *dosud nevystupovaly samostatně, stejně tak Lichtenštejnsko a Monako“*.[98] 1. pro-

95 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/5629ad141, 20. prosince 1920, vyslanectví v Bernu vyslanectví ve Vídni.

96 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/141, Ženeva, 20. prosince 1920, League of Nations knížeti z Lichtenštejna (opis; původní text ve francouzštině).

97 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/141, 30. prosince 1920, Kabinetní kancelář Ericu Drummondovi, generálnímu tajemníkovi Společnosti národů.

98 Oberrheinische Nachrichten 71, 20. září 1919.

since 1920 převzaly *Oberrheinische Nachrichten* zprávu *Neue Zürcher Zeitung* o zamítnutí lichtenštejnské žádosti o přijetí.[99] *Oberrheinische Nachrichten* k tomu poznamenaly, že tím *„byly zklamány různé naděje různých stran, které se pojily s přijetím do Společnosti národů,* […] *“*. 10. prosince publikovaly *Oberrheinische Nachrichten* delší článek o rozhodnutí 5. komise *„nepřijmout za členy Společnosti národů úplně malé státy jako Lichtenštejnsko, Monako, San Marino atd.“*[100] Autor konstatoval, že Společnost národů zpochybňuje *„naši státnost“*. Tázal se, zda je to následek *„tzv. teorie přívěšku, podle které byla naše země v důsledku svých dřívějších mnohočetných vztahů s Rakouskem, v důsledku smluv, ale především kvůli své správě rakouskými úředníky atd. skutečně jen částí Rakouska“*. *„Těžiště mezinárodní politiky“* se nyní podle autora musí nacházet ve Vaduzu a v Bernu. Tato poznámka nebyla narážkou namířenou jen proti knížecí kabinetní kanceláři ve Vídni, ale i proti princi Eduardovi jakožto vedoucímu vídeňského vyslanectví.

O týden později *Oberrheinische Nachrichten* konstatovaly, že *„asi ještě nikdy nebylo trefněji a jasněji vyjádřeno heslo ‚Lichtenštejnsko Lichtenštejncům!‘“* než návrhem přijímací komise zamítnout žádost Lichtenštejnska o přijetí.[101] Tento návrh byl odůvodněn tím, že Lichtenštejnsko *„postoupilo v důsledku své malé velikosti a geografické polohy část svých výsostných státních práv jiným státům“*. Přijímací komise podle novin z těchto důvodů došla k přesvědčení, že Lichtenštejnsko není schopno *„splnit všechny povinnosti uložené členům Společnosti národů“*. Lidová strana, jak dále uváděl článek, právem *„proti této neuvěřitelné závislosti na starém Rakousku bojovala“*. *„Z mezinárodního hlediska* […] *byla naše samostatnost více zdáním než skutečností.“* Skutečnost, že Lichtenštejnsko nebylo přijato Společností národů, znamenala podle autora článku *„špatný verdikt o naší minulosti!“*

Ve svém vydání z 24. prosince se *Oberrheinische Nachrichten* tématu věnovaly znovu. Citovaly švýcarský list *Neue Zürcher Zeitung*, který konstatoval, že Lichtenštejnsko bylo *„zváženo na vahách a shledáno ‚příliš lehkým‘“*.[102] Ještě nikdy, domníval se autor článku v *Oberrheinische Nachrichten*, nebyl *„vysloven tak zničující výrok o teorii přívěšku a praxi naší země vůči starému Rakousku* […] *“*. *„Požadavky Lidové strany a jejích přátel se nyní určitě budou i v horních regionech a protivníkům jevit jako jdoucí správným směrem,“* domníval se autor. Ve vydání z 31. prosince opakoval jiný článek dříve vyslovené argumenty a na závěr mínil, že nyní platí více než dosud heslo: *„Lichtenštejnsko právě nyní úplně a zcela Lichtenštejncům!“*[103]

Liechtensteiner Volksblatt zastával podle očekávání opačné pozice než *Oberrheinische Nachrichten*, tedy stanovisko obhajující politiku vlády.

99 Oberrheinische Nachrichten 95, 1. prosince 1920.
100 Oberrheinische Nachrichten 97, 10. prosince 1920.
101 Oberrheinische Nachrichten 99, 18. prosince 1920.
102 Oberrheinische Nachrichten 100, 24. prosince 1920.
103 Oberrheinische Nachrichten 101, 31. prosince 1920.

1. prosince přinesl *Liechtensteiner Volksblatt* stručnou zprávu, že se *„přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů* […] [jeví] *jako vyloučené“*.[104] Jako důvod tohoto rozhodnutí uvedly noviny *„maličkou rozlohu území“* a *„velmi nízký počet obyvatel“*. Návrh Švýcarska *„nepřijmout sice Lichtenštejnsko za řádného člena, ale umožnit mu zastupovat jeho zájmy ve Společnosti národů“* narazil podle listu *„na potíže“*. 22. prosince zaujal *Liechtensteiner Volksblatt* stanovisko ke článku v *Oberrheinische Nachrichten*. Autor zdůraznil, že článek v *Oberrheinische Nachrichten* je způsobilý *„otevřít v tuzemsku i zahraničí dokořán brány mylným názorům o otázce naší suverenity“*.[105] Lichtenštejnsko dosáhlo, čeho chtělo, totiž uznání své suverenity Společností národů, uvádělo se dále v listu. Pisatel v delším článku novinám *Oberrheinische Nachrichten* vytýkal, že se na samostatnost Lichtenštejnska dívají *„stejnou optikou“* jako Češi. Ti však pošilhávají po knížecích *„majetcích nacházejících se v českých zemích“*. Námitky proti přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů přicházely podle článku téměř výlučně od *„mladé mocnosti“* – míněno bylo Československo – a *„teď znovu“* od *Oberrheinische Nachrichten*. Autor chtěl dle svých slov zabránit, aby kvůli článku v *Oberrheinische Nachrichten* vznikly v zahraničí nesprávné názory. Lichtenštejnsko je zkrátka příliš malé a příliš nevýznamné, než aby bylo přijato do Společnosti národů, argumentoval *Liechtensteiner Volksblatt* ještě v únoru 1921.[106] Snažit se *„vyšťourat“* jiné důvody je údajně zbytečné. Malá velikost Lichtenštejnska, tolik článek, podmiňuje zkrátka vždy *„určitou závislost* […] *na ekonomicky silnějším státu“*. Dříve to byla podunajská monarchie, *„nyní to má být a bude Švýcarsko.“*

i) Reakce Vídně a Vaduzu (prosinec)

Ve Vídni a Vaduzu se zodpovědné osoby snažily, aby škody byly co nejmenší. S výsledkem porad a rozhodnutím Společnosti národů mohly být spokojeny v tom smyslu, že byla potvrzena suverenita Lichtenštejnska. Na tuto skutečnost kladla vláda i kabinetní kancelář ve svých vyjádřeních pro veřejnost velký důraz. Kabinetní kancelář označila článek týkající se Společnosti národů, který byl publikován v *Oberrheinische Nachrichten*, jako *„nenávistné, skutečnosti neodpovídající výpady“*, které je třeba korigovat.[107] Justiční oddělení ústřední knížecí kanceláře sepsalo z tohoto důvodu stanovisko, *„které mělo sloužit jako osvěta proti příslušným tendenčním a nesprávným novinovým zprávám v knížectví a Československu.“*[108] Lichtenštejncům bylo údajně nutné jasně ukázat, co si myslet o *„novinových zvěstech v Oberrheinische Nachrichten“*.

104 Liechtensteiner Volksblatt 96, 1. prosince 1920.
105 Liechtensteiner Volksblatt 101, 22. prosince 1920.
106 Liechtensteiner Volksblatt 10, 5. února 1921.
107 Liechtensteinisches Landesarchiv, SF 1.9/1920/213, 29. prosince 1920, kabinetní kancelář předsedovi vlády.
108 Tamtéž.

V různých novinách byl proto uveřejněn text usnesení Shromáždění Společnosti národů, že byla ustavena speciální komise, která měla prozkoumat, zda a jak by bylo možné přičlenit ke Společnosti národů ty suverénní státy, které kvůli své malé velikosti nemohou být přijaty za řádné členy.[109] Článek upozorňoval i na zprávu 5. komise z 6. prosince 1920, která Lichtenštejnsko označovala z právního hlediska za suverénní stát.

D) Další snahy a postoj Československa

Lichtenštejnsko sledovalo otázku svého přičlenění ke Společnosti národů i v následujícím roce. Protože podnět ke zkoumání, zda by bylo možné přičlenit malé státy, vzešel ze Švýcarska, panovala v Lichtenštejnsku naděje, že Švýcarsko bude do této komise jmenováno a mohlo by pak obhajovat lichtenštejnské stanovisko.[110] Návrhy na revizi Úmluvy ve prospěch malých států měly být podány do 31. března 1921, aby mohly být projednány na zářijovém zasedání Shromáždění Společnosti národů.

Předseda lichtenštejnské vlády Peer navštívil koncem ledna 1921 v Bernu Giuseppa Mottu, vedoucího Švýcarského politického departementu (EPD, tj. švýcarského ministerstva zahraničí), a poděkoval mu za jeho vystupování ve prospěch Lichtenštejnska na Shromáždění Společnosti národů.[111] Motta se při této příležitosti vyjádřil, že to pro Lichtenštejnsko dopadlo dobře, protože mu byly přiznány všechny výhody, které Společnost národů může poskytnout, aniž by muselo nést horentní náklady. Peer Mottu požádal, aby svou vřelou a cennou podporou a přímluvou poctil knížectví i na nadcházejícím podzimním zasedání Shromáždění Společnosti národů, které bude jednat a rozhodne o jím – Mottou – iniciovaném přičlenění Lichtenštejnska ke Společnosti.

EPD také signalizoval Lichtenštejnsku ochotu zasazovat se o uskutečnění jím vzneseného návrhu.[112] Emil Beck proto EPD obratem sdělil, že intencím a potřebám Lichtenštejnska by asi nejlépe vyhovovalo, *„kdyby bylo možné* […] *zajistit knížectví výhody a záruky Společnosti národů, aniž by tím muselo převzít i její břemena a povinnosti.“*[113]

Emil Beck se spojil s Paulem Rueggerem[114] z EPD a jednal s ním o dalším postupu. Důležitou otázkou bylo formulování nové žádosti

109 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/141, 29. prosince 1920, návrh sdělení pro noviny.
110 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/600, 24. ledna 1921, zpráva vyslanectví v Bernu pro vyslanectví ve Vídni.
111 Liechtensteinisches Landesarchiv, SF 1.10/1921/9, 31. ledna 1921, Peerova zpráva.
112 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/807ad600, 27. ledna 1921, švýcarský politický departement (EPD), oddělení Zahraniční věcí, lichtenštejnskému vyslanectví v Bernu.
113 Liechtensteinisches Landesarchiv, Akta vyslanectví Bern, karton 6, č. 174/21, 22. února 1921, vyslanectví Bern Švýcarskému politickému departementu (EPD).
114 Ruegger, Paul (1897–1988), z Luzernu. Ruegger studoval práva v Lausanne, Mnichově a Curychu, kde v roce 1917 promoval. V roce 1918 vstoupil jako spolupracovník Maxe Hubera do služeb Švýcarského politického departementu a byl v letech 1920–1925 tajemníkem

o přijetí. Beck a Ruegger navrhli společně text, který dle jejich názoru odpovídal lichtenštejnským potřebám. Klíčová věta této formulace zněla: *„L'Assemblée de la Société des Nations* [...] *déclare considérer la Principauté de Liechtenstein comme état ami et associé à la Société des Nations bénéficiant de tous les privilèges et garanties des Membres de la Société des Nations."*[115] („Shromáždění Společnosti národů prohlašuje, že pokládá Lichtenštejnsko za spřátelený a přičleněný stát, který požívá všech výhod a záruk členů Společnosti národů.") Tato úmyslně velmi obecná formulace – která se nezmiňovala o zproštění vojenských a finančních závazků – měla zlepšit vyhlídky na přijetí. Vláda ve Vaduzu vyjádřila s formulací souhlas.[116] Princ Eduard mínil: *„Pokud nám tato formulace bude potvrzena, lze z ní kdykoliv odvodit tyto výhody, případně požadovat a dosáhnout oficiální interpretace."*[117] Princ Eduard pověřil Emila Becka, aby s EPD v Bernu dojednal příslušný postup. Jakmile Švýcarsko podnikne první kroky, chtěl se princ Eduard obrátit na zástupce různých států (Velké Británie, Francie, Itálie, Argentiny, Belgie, Řecka, Holandska, Švédska, Španělska, Polska, Rumunska). Byl přesvědčen, že tyto státy projeví *„největší a nejblahovolnější zájem"* o Lichtenštejnsko a vysloví se v jeho prospěch.

Záležitost se však nevyvíjela tak, jak Lichtenštejnsko doufalo. Společnost národů totiž nejmenovala do komise zkoumající otázku přičlenění malých států švýcarského zástupce.[118] Z tohoto důvodu odpadla i možnost předložit komisi prostřednictvím Švýcarska navrženou formulaci. Komise, která zasedala nejprve v Ženevě a potom v Londýně, byla tvořena zástupci devíti států. Jejím místopředsedou byl československý ministr zahraničí Eduard Beneš.

EPD zaslalo neoficiálně stálému tajemnickému úřadu Společnosti národů „memorandum".[119] V tomto memorandu se navrhovalo dovolit malým státům podílet se na činnosti všech institucí Společnosti národů, aniž by byly přijaty za členy. Tato varianta by byla proveditelná beze změny Úmluvy. Druhé řešení spatřovalo memorandum v subsidiární formě členství: malým státům měl být dle tohoto návrhu přiznán status *„États alliés"* (po vzoru

švýcarské delegace na šesti prvních zasedáních Shromáždění Společnosti národů. V letech 1926–1928 pracoval jako zastupující generální tajemník u Mezinárodního soudního dvora v Haagu. V roce 1946 se zúčastnil posledního zasedání Shromáždění Společnosti národů a vyjednával za Švýcarsko s OSN o její imunitě a privilegiích ve Švýcarsku. *Historisches Lexikon der Schweiz.* Band 10. Basel 2010, s. 526–527.

115 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/807ad600, 21. února 1921, vyslanectví v Bernu vyslanectví ve Vídni.

116 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/807ad600, 7. března 1921, vláda pro vyslanectví Vídeň.

117 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1920/1537ad600, 2. dubna 1921, vyslanectví ve Vídni vyslanectví v Bernu.

118 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/600, 8. června 1921, vyslanectví v Bernu vyslanectví ve Vídni.

119 Liechtensteinisches Landesarchiv, Akta vyslanectví Bern, karton 6, nedatováno (opis); poznámka na okraji: *„Obdrženo neoficiálně od Dr. Rueggera, 4. června 1921."*

„přidružených území“ staré švýcarské konfederace). Malý stát by se mohl spojit s některým členským státem a byl by jím zastupován ve Společnosti.

Lichtenštejnské vyslanectví ve Vídni dále upozorňovalo na význam členství Lichtenštejnska ve Společnosti národů. Princ Eduard sdělil Emilu Beckovi: *„Vy i já musíme pokládat za náš nejdůležitější diplomatický úkol prosadit na zářijovém zasedání přičlenění Lichtenštejnska ke Společnosti národů.“*[120] Podle prince Eduarda vyžaduje především *„vývoj věcí v Čechách“ „rozhodným způsobem* […] *podniknout vše, aby byla zaručena možnost obrátit se případně na soud Společnosti národů“*. Princ Eduard měl rovněž pochybnosti kvůli složení komise, která měla tyto otázky zkoumat. Část členů neměla dle jeho názoru žádný zvláštní zájem o tyto otázky. Naproti tomu Beneš bude *„zastávat našemu přijetí nepřátelské stanovisko“*.

Odmítavý postoj Beneše vůči přijetí Lichtenštejnska potvrzovaly i zprávy od švýcarské strany. Švýcarský konzul v Praze, Gerold Déteindre, sondoval v květnu 1921, jaký je postoj československé vlády ve věci případného převzetí zastoupení lichtenštejnských zájmů v Praze Švýcarskem. Beneš podle něj odůvodňoval své pochybnosti o suverenitě Lichtenštejnska tím, *„že přece Lichtenštejnské knížectví nebylo přijato do Společnosti národů.“*[121] Toto stanovisko, konstatuje dále „poznámka“ švýcarského velvyslance, zaujímala československá delegace na prvním zasedání Shromáždění společnosti národů koncem roku 1920. Beneš, který této delegaci předsedal, nejen energicky vystupoval *„proti přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů“*. Jako zpravodaj 2. podkomise 5. komise také požadoval *„výslovně odůvodnit“* nepřijetí Lichtenštejnska *„nedostatkem suverenity knížectví“*. Švýcarská delegace v reakci na tento postoj zdůraznila, že *„charakter“* Lichtenštejnska jako suverénního státu *„nelze zpochybňovat“*. Postoji Prahy vůči Lichtenštejnsku jako *„zemi s údajným nedostatkem suverenity“* bylo údajně možné čelit argumentem, že Švýcarsko převezme *„zastupování zájmů státu, který byl uznán jako suverénní“*. Na popud švýcarské delegace obsahovala závěrečná zpráva 5. komise v souladu s tím i prohlášení *„…que juridiquement, la Principauté est un Etat souverain“* [že právně viděno je knížectví suverénním státem]. Shromáždění Společnosti národů *„tuto rezoluci s formálním odkazem na Lichtenštejnsko jednohlasně schválilo, a tím potvrdilo suverenitu této zemičky“*.

Význam zajištění nároku na suverenitu pro knížecí rod v souvislosti s chystanou pozemkovou reformou v Československu ukazuje posudek

120 Liechtensteinisches Landesarchiv, RE 1921/2831ad600, 15. června 1921, vyslanectví ve Vídni vyslanectví v Bernu.

121 Schweizerisches Bundesarchiv, 2001(E)/1969/262, karton 43, 12. května 1921, švýcarský konzulát v Praze EPD. Viz k tomu Quaderer, Rupert: *Liechtensteins Bemühungen um die Errichtung einer diplomatischen Vertretung in Prag nach dem Ersten Weltkrieg*. In: Ročenka textů zahraničních profesorů / The Annual of Texts by Foreign Guest Professors. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Praha 2008, s. 177–206.

Lea Strisowera[122] *„Die Souveränität des Fürsten von Liechtenstein“* („Suverenita knížete z Lichtenštejna“) ze 4. března 1921:[123] Strisower se v něm odvolává na výrok Společnosti národů jako na doklad uznání suverenity Lichtenštejnska. Suverenitou státu odůvodňuje i suverenitu vládnoucího knížete, který je jako nejvyšší bezprostřední orgán *„nositelem suverénní státní moci svého státu“*. S tímto právním postavením knížete – tolik Strisower – *„není slučitelný … osobní poddanský poměr vůči jinému státu“*. To znamená, že vládnoucí kníže nemůže být současně občanem jiného státu. Z toho vyplývá, že vládnoucí kníže z Lichtenštejna nemůže být považován ani za rakouského občana.

Všeobecná nálada ve Společnosti národů byla mezitím Lichtenštejnsku nepříznivá. Na zasedání v září 1921 byly sice přijaty pobaltské státy a Společnost národů se rozšířila na 51 členských států.[124] Ve věci přičlenění nejmenších států však Shromáždění schválilo pouze obecně jejich přijímání, aniž by však přijalo konkrétní usnesení.

V další zprávě EPD sděloval, že návrhu Švýcarska, aby byla nejmenším mezinárodním útvarům ve Společnosti národů přiznána role *„přidružených území“*, nebylo vyhověno.[125] Shromáždění sice byla myšlenka přijetí malých států spíše sympatická, přesto však vydalo rezoluci, že teprve vývoj Společnosti národů ukáže, jakým způsobem bude možné nejmenší státy k práci Společnosti národů přibrat.

Švýcarsko navrhovalo tři možná řešení této otázky:

a) Vlády malých států budou o činnosti Společnosti národů informovány přímo nebo nepřímo sousedním státem.

b) Malé státy budou zmocněny vyslat na zasedání Shromáždění Společnosti národů zástupce, pokud se Shromáždění bude radit o záležitostech týkajících se jejich zájmů.

c) Malé státy se budou moci podílet na činnosti technických organizací Společnosti národů s poradním hlasem. (Lichtenštejnsko by se tak například mohlo zúčastnit konference tranzitní organizace, kde by se projednávaly i poměry na železnici na jeho území.)

Shromáždění Společnosti národů se nedokázalo rozhodnout pro *„žádný z navržených systémů“*.[126] Pouze se 4. října 1921 usneslo, že počká

122 Leo Strisower (1857–1931), řádný profesor mezinárodního práva veřejného, mezinárodního práva soukromého a dějin právní filozofie na Univerzitě Vídeň. Viz k tomu Braunedер, Wilhelm: *Leseverein und Rechtskultur*. Der Juridisch-politische Leseverein zu Wien 1840 bis 1990. Wien 1992, s. 311.

123 Hausarchiv der Regierenden Fürsten von Liechtenstein Vaduz, karton 35, 4. března 1921; jako mikrofilm č. 288 v Liechtensteinisches Landesarchiv.

124 Schweizerisches Bundesarchiv, 2001(B)/8, karton 7, složka 56.41.1.12.1, 19. prosince 1921, zpráva švýcarské vlády pro švýcarský parlament.

125 Schweizerisches Bundesarchiv, 2001(B)/8, karton 7, složka B.56.41.4.4.1, nedatováno, zpráva o programu jednání 3. zasedání Shromáždění Společnosti národů.

126 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(E)/1969/262, karton 59, 12. dubna 1927, „Notiz. Liechtenstein und der Völkerbund“ (kopie v Liechtensteinisches Landesarchiv).

na další vývoj. Otázka přijetí malých států pak nebyla dále sledována. *„Celá záležitost ale zůstala ležet v archivech Společnosti národů, odkud ji nikdo nevyzvedl, ani Lichtenštejnsko."*[127]

Jako stručná dodatečná úvaha budiž zmíněna jedna *„poznámka"* z roku 1927.[128] Jednalo se o to, zda *„orgány Společnosti národů, opírajíce se pouze o skutečnost, že Lichtenštejnsko není členským státem, odpírají* [mohou odepřít] *vyhovět požadavku Lichtenštejnska, aby se zabývaly konfliktem mezi Lichtenštejnskem a členským státem Společnosti národů"*. Konkrétně vyvstala otázka, zda lze článek 17[129] Úmluvy aplikovat *„na spor, který má v současnosti Lichtenštejnsko s Československem ohledně otázky pozemkového majetku knížecího rodu Lichtenštejnů v Československu"*. Podle názoru autora této *„poznámky"* by se Společnost národů měla tímto konfliktem zabývat. Zabývala se už *„analogickým konfliktem mezi Rumunskem a Maďarskem v roce 1923"*. Rozhodující bylo, že se Společnost národů musela věnovat pouze těm sporným případům, které by podle článku 12 Úmluvy Společnosti národů *„mohly vést k roztržce"*. Navzdory těmto úvahám se zdá, že k takovému zprostředkovatelskému kroku Společnosti národů nedošlo. Na základě spisového materiálu uloženého v archivech alespoň nelze žádné takové zprostředkování doložit.

E) Shrnutí

Skutečnost, že Společnost národů zamítla jeho žádost o přijetí, znamenala pro Lichtenštejnsko zahraničněpolitickou porážku. Snahy odstranit přijetím do mezinárodního společenství států jednoznačně pochyby o neutralitě a suverenitě Lichtenštejnska, vyjádřené během první světové války a po ní, ztroskotaly. Přesto se však usilování o vstup do Společnosti národů vyplatilo. Zamítnutí žádosti o přijetí nebylo odůvodněno chybějící suverenitou, ale malou velikostí Lichtenštejnska a z toho vyplývající neschopností splnit závazky vyžadované Společností národů.

Možná by k úspěchu žádosti o přijetí vedla spíše přímá cesta – kdyby Lichtenštejnsko nevyužilo zprostředkování ze strany Švýcarska. Tím, že se nechalo zastupovat Švýcarskem, Lichtenštejnsko přiživilo argumentaci, že není schopno se o sebe postarat ve všech záležitostech. Přímou intervencí by bývalo jasně dokázalo svou samostatnost a výrazněji se odlišilo od jiných malých států jako Monako a San Marino, které zastupovala Francie, resp. Itálie. Je však nutné vzít v úvahu, že lichtenštejnský diplomatický aparát

127 Raton, P.: *Liechtenstein*, s. 73.

128 Schweizerisches Bundesarchiv, E 2001(E)/1969/262, karton 59, 12. dubna 1927, „Notiz. Liechtenstein und der Völkerbund" (kopie v Liechtensteinisches Landesarchiv).

129 Článek 17 Úmluvy o Společnosti národů: *„Při sporu mezi dvěma státy, z nichž jen jeden je členem Společnosti,* […] *budou stát nebo státy mimo Společnosti jsoucí vyzvány, aby za účelem vyřízení sporu na sebe vzaly povinnosti uložené členům, za podmínek, které Rada uzná za spravedlivé."* Citováno podle: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého.* Ročník 1922, zákon č. 102/1922 Sb. (Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem, protokol a deklarace).

se teprve budoval a byl tvořen pouze dvěma zástupci, princem Eduardem a Emilem Beckem. Kromě toho bylo v té době nutné nově upravit vztahy se Švýcarskem, Rakouskem a Československem, čímž byly osoby odpovědné za zahraniční politiku velmi vytíženy. K tomu je třeba přičíst, že kníže Jan II. již nedokázal plnit svou úlohu energické vůdčí osobnosti, která udává směr. Také vláda ve Vaduzu byla v zahraniční politice málo aktivní. Princ Karel se sice pokoušel navázat vztahy se Švýcarskem, avšak jeho nástupce Josef Peer viděl svůj hlavní úkol v nově sepisované lichtenštejnské ústavě. Iniciativa v zahraniční politice tedy z velké části spočívala na bedrech prince Eduarda. Ten vyvinul enormní aktivitu a navázal rozmanité vztahy s diplomatickými zástupci ve Vídni. Jeho přílišná, misionářsky působící horlivost však byla někdy kontraproduktivní. Negativní dopad na jeho činnost měla také geografická vzdálenost Vídně od Ženevy a tříštění aktivit do mnoha oblastí.

Jako taktickou chybu Lichtenštejnska lze zřejmě hodnotit pokus získat status neutrálního státu. Tato lichtenštejnská snaha byla sice ve světle zkušeností první světové války pochopitelná, Společnost národů se však právě i na základě válečných zkušeností nechápala jako neutrální organizace, nýbrž vyžadovala od svých členů solidaritu proti případným narušitelům míru. Kromě toho je třeba si uvědomit, že Lichtenštejnsko mělo v důsledku své neutrality, nejednoznačně vyhlášené při vypuknutí první světové války, špatnou pověst u států Dohody, což především v případě Francie ještě doznívalo. K tomu přistupoval postoj Československa, které kvůli své plánované pozemkové reformě pracovalo na zamítnutí lichtenštejnské žádosti o přijetí. Protože bylo zastoupeno v příslušné podkomisi, mohlo také v této věci uplatnit svůj vliv. Kromě toho se při zamítnutí členství Lichtenštejnska ve Společnosti národů protnuly zájmy Francie a Československa. Francie si stěží dokázala představit, že tak malý stát jako Lichtenštensko by měl v Radě a Shromáždění Společnosti národů stejná práva jako „velký národ". Francie měla navíc ze zahraničněpolitických důvodů – jednalo se o otázku zabezpečení vůči Německu – zájem na dobrých vztazích s Československem.

A nakonec i Lichtenštejnsko samotné mělo pochyby, zda jeho členství ve Společnosti národů není „příliš velkým soustem". To se navenek projevilo spíše váhavým, s pochybami a omezeními spojeným rozhodnutím usilovat o členství. Lichtenštejnsko chtělo profitovat z výhod a záruk poskytovaných Společností národů, aniž by bylo ochotno či schopno převzít všechny požadované závazky.

Švýcarsko se snažilo stát Lichtenštejnsku po boku. V důsledku přímého sousedství byly lichtenštejnskými aktivitami dotčeny jeho vlastní zájmy. Právě tyto vlastní zájmy však jasně vytyčovaly hranice švýcarského zasazování se ve prospěch Lichtenštejnska. Švýcarská konfederace byla ve své angažovanosti pro Lichtenštejnsko omezena i svým mimořádným statusem jediného neutrálního státu ve Společnosti národů.

Z pohledu Lichtenštejnska je možné argumentům Společnosti národů vytknout, že z hlediska mezinárodního práva lze jen obtížně odůvodňovat rozhodnutí o přiznání členství velikostí státu. Pozadí tohoto postoje Společnosti národů je spíše nutné hledat v politické rovině.

Je tak nutné konstatovat, že se na otázce zamítnuté žádosti Lichtenštejnska o přijetí do Společnosti národů znovu ukázalo, že pro malý stát je zahraniční politika trnitou a strmou cestou. Po dvou nevydařených pokusech podílet se na mezinárodním dění spolu s jinými státy při „velkých příležitostech" – totiž na mírové konferenci v Paříži a ve Společnosti národů v Ženevě – se Lichtenštejnsko muselo soustředit na menší dohody omezující se na bilaterální vztahy. Bilaterální dohody bylo potřebné a možné uzavřít se dvěma sousedními státy: s Rakouskem a Švýcarskem.

Epizodu s marným pokusem Lichtenštejnska o přijetí do Společnosti národů lze také pokládat za lichtenštejnské místo paměti. Je to ovšem místo paměti negativního rázu. Marné snažení Lichtenštejnska o přijetí do Společnosti národů se stalo traumatizující událostí lichtenštejnských dějin, která s sebou nesla stigma neuznání jako samostatného státu spolu s latentní obavou, že by se takové rozhodnutí mohlo za srovnatelných předpokladů opakovat. Tato událost působila na lichtenštejnskou politickou scénu i následně, dokud nebylo mezinárodněprávní uznání Lichtenštejnska považováno za zajištěné přijetím do několika mezinárodních organizací.

Beneš vertrete „einen unserer Aufnahme feindlichen Standpunkt"
Liechtenstein, der Völkerbund und die Tschechoslowakei

Der Kleinstaat Liechtenstein hatte nach dem Ersten Weltkrieg Schwierigkeiten wegen der Anerkennung seiner Neutralität und seiner Souveränität. Durch eine Mitgliedschaft in einer internationalen Organisation wollte Liechtenstein seine aussenpolitische Position stärken. Der neu gegründete Völkerbund schien dazu die geeignete Institution zu sein. Ein weiterer gewichtiger Grund für einen Beitritt Liechtensteins in eine internationale Staatengemeinschaft war die Bodenreform in der Tschechoslowakei. In der durch die Bodenreform vorgesehenen Enteignung sah das Haus Liechtenstein eine ernsthafte Bedrohung seines Grundbesitzes in Böhmen und Mähren.

Am 14. Juli 1920 richtete Liechtenstein über die Vermittlung der Schweiz das Aufnahmegesuch an den Völkerbund. Nach verschiedenen Abklärungen, Vorgesprächen und Interventionen vertrat die 5. Kommission die Auffassung, *"that the application of Lichtenstein* [sic] *cannot be granted, as this State does not appear to be in position to carry out all the international obligations imposed by the Covenant."* Die Kommission stellte jedoch fest, dass Liechtensteins Souveränität nicht in Zweifel gezogen werden könne. Die Vollversammlung folgte dieser Interpretation und lehnte am 17. Dezember 1920 die Aufnahme Liechtensteins mit allen gegen die Stimme der Schweiz ab.

Die Ablehnung seines Aufnahmegesuches bedeutete für Liechtenstein einen aussenpolitischen Rückschlag. Das Unternehmen hatte sich für Liechtenstein aber trotzdem gelohnt, da die Ablehnung nicht mit fehlender Souveränität begründet worden war, sondern mit der Kleinheit Liechtensteins und seiner daraus erwachsenden Unfähigkeit, dem vom Völkerbund geforderten Verpflichtungen erfüllen zu können.

Václav Horčička

Nástin problematiky působení rodu Lichtenštejnů v českých zemích v období druhé světové války*

An outline of issues connected with the activities of the Liechtenstein Family in the Czech lands during the Second World War

The article investigates the activities of the Liechtenstein Family in the Czech lands in 1938–1945. The author mainly focuses on the attempt of Prince Francis Joseph II to achieve the revision of the first Czechoslovak land reform due to which the family lost most of its landed possessions. He also inquires into the issue of nationality of the ruling prince and the situation on the Liechtenstein estates in course of the war. Based on the study of archival materials of Czech, Liechtenstein and German provenience he concludes that the requested revision of the Czech land reform did not take place. Simultaneously he determines that Francis Joseph II did not claim the Liechtenstein nationality and his surroundings presented him to the occupation authorities as an ethnic German.

Key words: Francis Joseph II of Liechtenstein, Protectorate Bohemia and Moravia, World War II

V souvislosti s normalizací česko-lichtenštejnských vztahů v letech 2009–2010 došlo v poslední době také ke vzrůstu zájmu o dějiny rodu knížat z Lichtenštejna na území bývalého Československa. Pozornost je věnována hlavně jejich klíčovým momentům, tj. průběhu československé první pozemkové reformy na rodových statcích, konfiskaci majetku dynastie v roce 1945 a také období druhé světové války.[1]

I přesto, že se vztahu dynastie k českým zemím v letech 1938–1945 věnovali například Peter Geiger, Hanspeter Lussy a Rodrigo López,[2] jde

* Studie vznikla v rámci řešení grantového projektu GAČR č. P410/12/1141.

1 K první československé pozemkové reformě srov. např. Horák, Ondřej: *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století. Praha 2010, s. 132. Ke konfiskaci rodového majetku srov. Horčička, Václav: *Die Tschechoslowakei und die Enteignungen nach dem Zweiten Weltkrieg*. Der Fall Liechtenstein. Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 58, 2010, No. 5, s. 413–431.

2 Geiger, Peter: *Kriegszeit. Liechtenstein 1939 bis 1945*. 1–2. Vaduz – Zürich 2010; Lussy, Hanspeter – López, Rodrigo: *Finanzbeziehungen Liechtensteins zur Zeit des Nationalsozialismus*. Studie im Auftrag der Unabhängigen Historikerkommission Liechtenstein Zweiter Weltkrieg. Bd. 1. Vaduz – Zürich 2005.

o téma dosud nedostatečně zpracované. Zatímco lichtenštejnští a švýcarští historikové narazili na jazykovou bariéru,[3] která jim zabránila efektivně pracovat v českých archivech, čeští historikové až donedávna nejevili o moderní dějiny rodu Lichtenštejnů a dějiny knížectví Lichtenštejnsko zájem. Čas od času se také potýkali s omezeními v přístupu k materiálům uloženým v lichtenštejnských archivech.

Tento článek je založen na výsledcích výzkumu prováděného v Liechtensteinisches Landesarchiv, v Hausarchiv der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein ve Vaduzu a Vídni. Dále jsem využil fondy českého Národního archivu, pražského Archivu bezpečnostních složek a v Berlíně umístěného Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. Současně bych chtěl zdůraznit, že se zde nebudu věnovat aktivitám dynastie v Lichtenštejnsku a v Rakousku, jimiž se v nedávné minulosti důkladně zabývala Unabhängige Historikerkommission Liechtenstein – Zweiter Weltkrieg pod vedením Petera Geigera.[4] Vztah Lichtenštejnů k německé okupační moci a centrálním úřadům v Berlíně pak zmíním především v souvislosti s jejími aktivitami na území okupované Československé republiky.

* * *

Druhá světová válka byla pro Lichtenštejny nesnadným obdobím a platilo to také o jejich situaci v českých zemích. Z pohledu pozdějšího vývoje československo-lichtenštejnských vztahů jsou velmi zásadní tvrzení, kterými československé ministerstvo zemědělství krátce po druhé světové válce odůvodňovalo své rozhodnutí uvalit na pozemkový majetek hlavy rodu, kterou byl od roku 1938 kníže František Josef II., národní správu. Rozhodnutí ministerstva zemědělství o zavedení národní správy a jmenování národního správce z 26. června 1945 obsahovalo až absurdní argumenty. Zvláště zdůvodnění rozhodnutí neslo stopy dobového komunistického žargonu.

Po suchém konstatovaní, že se podle § 3 a 4 odst. 1 dekretu číslo 5 prezidenta republiky z 19. května 1945 uvaluje nucená správa, následovala lekce z dějepisu. Lichtenštejnové prý získali svůj majetek loupeží od původních českých vlastníků odměnou za služby císaři, a stali se tak *„nepřáteli československého národa“*. Velmi významný byl poukaz na to, že se Lichtenštejnové v nedávné minulosti údajně přihlásili k německému národu. Převážně německá správa jejich majetku měla za války pronásle-

3 Mezi výjimky patří pro vývoj po druhé světové válce Späti, Christoph: *Die Schweiz und die Tschechoslowakei 1945–1953*. Wirtschaftliche, politische und kulturelle Beziehungen im Polarisationsfeld des Ost-West-Konflikts. Zürich 2000.

4 Závěrečný výstup z práce komise: Geiger, Peter a kol.: *Questions concerning Liechtenstein during the National Socialist period and the Second World War*. Refugees, financial assets, works of art, production of armaments. Final report of the Independent Commission of Historians Liechtenstein / Second World War (ICH). Vaduz – Zürich 2009.

dovat partyzány a také poskytovat informace německé armádě, vycházet vstříc požadavkům okupantů (například v personální oblasti) a ochotně poskytovat válečné dodávky. Ministerstvo uzavíralo oznámení tvrzením, že vedoucí úředníci sice na sklonku války uprchli, ale i tak mají značný vliv na zbývající české osazenstvo ústředního ředitelství. Jako důkaz uvádělo, že ještě nebyl vytvořen závodní výbor odborů.[5] Argumenty ministerstva zemědělství byly natolik podivné, že dokonce i právníci kanceláře prezidenta republiky soudili, že by mohly *„na mezinárodním fóru vyvolati ironickou kritiku"*.[6]

Rozhodnutí i přesto obsahovalo závažná věcná tvrzení. Nejpodstatnější byla:

1. Kníže se před válkou přihlásil k německé národnosti.

2. Lichtenštejnští úředníci a zaměstnanci byli většinou organizovaní nacisté a aktivně napomáhali okupační moci.

Otázka, jaké národnosti byl, resp. k jaké národnosti se v průběhu války hlásil vládnoucí kníže František Josef II., není snadno zodpověditelná. Je tomu tak i přesto, že Zemský národní výbor (ZNV) v Brně v roce 1946 v zamítavém stanovisku (výměru) k odvolání knížete proti konfiskaci rodového majetku v Československu tvrdil, že *„v celé naší zemi bylo a je všeobecně známo"*, že je Němec.[7] Není bez zajímavosti, že stejný argument zopakoval u příležitosti zamítnutí stížnosti knížete proti konfiskaci v roce 1951 také československý správní soud.[8]

Údajná německá národnost knížete se po válce stala hlavním argumentem potvrzujícím oprávněnost konfiskace. Je ovšem patrné, že šlo o argument účelový. Z příslušníků neutrálních cizích států se týkal vlastně jen občanů Lichtenštejnska. Jako na Němce se tak například nehledělo na německy mluvící občany za války neutrálního Švýcarska. Ministerstvo vnitra vydalo 25. srpna 1945 oběžník č. 5, ve kterém byly podřízené úřady informovány, že *„ve Švýcarsku existuje jen švýcarská národnost a mateřský jazyk nemá podle tamních zákonů žádný význam"*. Národní výbory tedy neměly Švýcary, pokud nešlo o kolaboranty, považovat za osoby státně nespolehlivé.[9] Podobně velkoryse se mělo podle ministerstva vnitra přistupovat také k Rakušanům. *„Občany demokratického Rakouska nepovažujeme za Němce ve smyslu proti Němcům vydaných rozhodnutí, tato nařízení*

5 Ministerstvo zemědělství, 26. 6. 1945, No. Z. 20.037-V/1/1945, Liechtensteinisches Landesarchiv (dále jen: LLA), kt. V 143/33.

6 Právní rozbor o zavedení národní správy a o konfiskaci zemědělského a lesního majetku Františka Josefa II. z Lichtenštejna, 7. 11. 1945, No. chybí, Národní archiv Praha, fond Ministerstvo spravedlnosti, kt. 1700.

7 ZNV v Brně Františku Josefovi II., 16. 1. 1946, Nr. 86/VIII/26-46, Národní archiv Praha, fond MV-NR, kt. 2419. Německá verze rozhodnutí v LLA, kt. V 143/41.

8 Rozhodnutí NSS, 21. 11. 1951, No. G. Z. 138/46-5, Sammlungen des Fürsten von Liechtenstein, Hausarchiv (dále jen: SLHA), Familienarchiv (dále jen: FA), kt. 647.

9 Ministerstvo vnitra ČSR, 25. 8. 1945, oběžník č. 5, LLA, kt. 143/34.

se na ně tedy nevztahují," konstatovalo se v informaci pro československé ministerstvo zahraničních věcí.[10] Pro národní výbory v Čechách vydal ZNV v Praze vlastní oběžník obdobného obsahu.[11] V roce 1949 se komunistické Československo dohodlo s Bernem o výplatě odškodného za znárodněný švýcarský majetek.[12] Stejně velkorysý přístup ovšem československé úřady neprojevily vůči občanům rovněž neutrálního Lichtenštejnska, přičemž nešlo jen o šest členů knížecí rodiny (včetně knížete), ale také o dalších 24 poškozených vlastníků.[13]

Při pohledu na léta okupace však nelze tezi o lichtenštejnské národnosti členů dynastie bezvýhradně potvrdit. Bez diskuse je pouze jejich lichtenštejnské občanství, na které měli nárok všichni příslušníci rodu (Domu lichtenštejnského) podle tzv. Domácího zákona.[14] Ve spisech z období války, zachovaných v různých archivech, se nevyskytuje tvrzení, které Lichtenštejnové užívali po válce, že by František Josef II. byl „lichtenštejnské národnosti". Bylo tomu tak přesto, že se podle potvrzení místního národního výboru ve Velkých Losinách z roku 1945, kde kníže v meziválečném období žil v rodině otce, již před válkou v obci policejně hlásil jako lichtenštejnský občan s lichtenštejnskou národností.[15]

Současně je ale třeba zdůraznit, že potvrzení z Velkých Losin nebylo ojedinělé. Také místní národní výbor v Zahrádkách u České Lípy ve svém dopise Okresnímu národnímu výboru v České Lípě uváděl, že podle výpovědí místních občanů české i německé národnosti se zde usedlý bratranec knížete Františka Josefa II. princ Emanuel z Lichtenštejna společně se svým otcem před válkou vždy hlásili k lichtenštejnskému občanství i národnosti.[16] Princ Emanuel ostatně po válce ve stížnosti proti konfiskaci svého majetku v Československu šikovně tvrdil, že *„existuje řada suverénních států, které nemají vlastní jazyk, jako např. Spojené státy americké, Švýcarsko a také Lichtenštejnsko. Nikoho by nenapadlo považovat Američana za Angličana, protože mluví anglicky nebo Švýcara za Francouze, Itala nebo Němce, protože jeho mateřským jazykem je francouzština, italština nebo němčina."*[17]

---

10 Ministerstvo vnitra ministerstvu zahraničních věcí, 25. 7. 1945, Nr. Z. III. Dr. 5G. 920/1945, LLA, kt. V 143/34.
11 Zemský národní výbor v Praze, 24. 7. 1945, Nr. KNS 955-1945, LLA, kt. V 143/34.
12 Späti, Ch.: *Die Schweiz und die Tschechoslowakei*, s. 614.
13 Eidgenössisches Politisches Departement (EPD) FL vyslanectví, 18. 7. 1968, No. P. B. 24. Liecht. 113, Nationalisierungschäden, LLA, kt. V 143/112.
14 Horčička, Václav – Suchánek, Drahomír – Županič, Jan: *Dějiny Lichtenštejnska.* Praha 2011, s. 87.
15 Místní národní výbor ve Velkých Losinách, 18. 7. 1945, Národní archiv Praha, fond Nejvyšší správní soud (NSS), kt. 523.
16 Místní národní výbor v Zahrádkách u České Lípy Okresnímu národnímu výboru v České Lípě, 25. 1. 1946, No. K č. j. III-Pk-Zsk-71e/45 – 9. ledna 1946, Archiv bezpečnostních složek Praha, 2M, kt. 13411.
17 Princové Emanuel a Jan z Lichtenštejna Okresnímu národnímu výboru v České Lípě, 26. 9. 1945, LLA, kt. 148/80.

Nelze však vyloučit možnost, že se za války kníže k německé národnosti fakticky, byť ne de iure, hlásil a to v rozporu se svým přesvědčením, tedy především s ohledem na své majetkové a politické zájmy. Napovídala by tomu skutečnost, že někteří členové lichtenštejnské vlády a knížetem najatý německý advokát dr. Albrecht Dieckhoff v kontaktu s německými a protektorátními úřady zdůrazňovali německou etnicitu panovníka. Zvláště významná byla národnost ve vztahu k soudům v protektorátu. Dieckhoff vznesl v červnu 1939 ve věci soudní jurisdikce vůči „zahraničním Němcům" (*volksdeutsche Ausländer*), za jejichž příslušníka knížete vydával, dotaz přímo na říšského protektora Konstantina von Neuratha.[18] Protektorovu odpověď se mi sice nepodařilo v archivech nalézt, z interního materiálu knížecí kabinetní kanceláře ale vyplývá, že nebylo žádných pochyb o příslušnosti českých protektorátních soudů ve sporech vedených knížetem v občanskoprávních záležitostech.[19] Kníže tedy byl německými okupačními úřady považován za „zahraničního Němce", který po obsazení Sudet v roce 1938 na rozdíl od německých občanů Československa nezískal říšskoněmecké občanství.

Vídeňský vládní prezident Dr. Hans Dellbrügge potvrdil v červenci 1941, údajně na žádost knížecí lichtenštejnské kabinetní kanceláře, že *„na vládnoucího knížete Františka Josefa z Lichtenštejnu se nahlíží jako na příslušníka německé národnosti"*.[20] Pronacistický lichtenštejnský vicepremiér Alois Vogt ujišťoval na podzim 1942 během své návštěvy Berlína říšské ministerstvo zahraničí, že *„kníže sice není nacistou, ale je veskrze uvědomělým Němcem"*.[21] Tato ujištění očividně padla na úrodnou půdu, protože v červnu 1943 říšské ministerstvo zahraničí v interním materiálu uvedlo, že *„kníže František Josef II. prokazoval v každém případě na rozdíl od svého předchůdce* [tj. Františka I. – pozn. autora] *neustále porozumění pro Třetí říši a vždy se hlásil ke své německé národnostní příslušnosti"*.[22]

Ještě v roce 1984 napsal bratr knížete Františka Josefa II. princ Karel Alfréd bonnskému právníkovi Gert-Iro Stamp-Ilkovi, že *„mateřským jazykem lichtenštejnských občanů je němčina a jsou samozřejmě německé národnosti, ke které jsem se samozřejmě vždy hlásil i já"*.[23] Je však třeba zdůraznit, že k tomuto vyjádření došlo v souvislosti s neúspěšným pokusem Lichtenštej-

18 Dieckhoff von Neurathovi, 13. 6. 1939, No. Dr. D/ulhu, LLA, kt. V 13/9.

19 Notiz (zřejmě Kabinetní kancelář, šifra A. K.), 22. 5. 1940, No. chybí, LLA, kt. V 13/12.

20 *„Der regierende Fürst Franz Josef v. Liechtenstein als deutscher Volkszugehöriger anzusehen ist."* Dellbrügge kabinetní kanceláři, 20. 7. 1941, No. Ref. I a – Pst – 11570/41, SLHA, FA, kt. 594.

21 *„Der Fürst sei zwar kein Nationalsozialist, aber durchaus deutschbewusst."* Protokol, 24. 11. 1942, No. Dg. Pol. Nr. 89, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Berlin (dále jen PAAA), Regal (dále jen R) 133, kt. 28417.

22 *„Jedenfalls hat Fürst Franz Joseph II. im Gegensatz zu seinem Vorgänger stets Verständnis für das Dritte Reich gezeigt und sich immer zu seiner deutschen Volkszugehörigkeit bekannt."* Aufzeichnung, 29. 6. 1943, No. zu Prot. A 8339 VII 110, PAAA, R 133, kt. 28417.

23 *„Die liechtensteinischen Staatsbürger als Muttersprache deutsch haben und selbstverständlich*

nů dosáhnout od Spolkové republiky Německo odškodnění za majetkové ztráty utrpěné v Československu, a mohlo tak být účelově formulováno.[24] Ostatně Spolková republika Německo přesto odmítla Lichtenštejny odškodnit.[25]

Kníže sám, pokud je známo, během války jasné stanovisko ke své národnosti nezaujal, nicméně v háklivých záležitostech zřejmě platilo, že se panovník jako suverén neměl exponovat. Jistě tomu tak bylo například ve věci revize hranic druhé republiky ve prospěch Německa, o kterou lichtenštejnská správa – patrně jako řada dalších šlechtických rodů – projevila po Mnichovu zájem, mj. z ekonomických důvodů (došlo k rozdělení hospodářských celků novou státní hranicí). Podle dokumentu zachovaného v knížecím Hausarchivu probíhala na podzim 1938 prostřednictvím legačního rady v politickém oddělení říšského ministerstva zahraničí v Berlíně Johanna Karla von Stechowa jednání o změně vedení nové státní hranice v okolí Břeclavi. Autor, kterým byl zřejmě šéf knížecí Kabinetní kanceláře Josef Martin, uváděl, že žádost o změnu hranice nemůže *„jako suverén"* předložit sám kníže, ale bude tak zřejmě muset učinit lesní úřad v Břeclavi, snad za podpory obce Lednice.[26]

Je otázkou, na kterou by měl dát odpověď další výzkum, zda byly československé úřady o těchto aktivitách informovány, a pokud ano, proč těmito informacemi neoperovaly po válce. Sám se domnívám, že alespoň částečně tyto skutečnosti známy byly. Rozhodně to platilo v otázce snah o změnu průběhu hranic.

Podle hlášení předsedy hraniční delimitační subkomise I brigádního generála Otakara Zahálky se Lichtenštejnové při vytyčování hranic druhé československé republiky snažili spolu s některými dalšími šlechtickými rody dosáhnout jejich posunu tak, aby jejich pozemky ležely v co největší míře na území Říše.[27] Důvodem byla podle Zahálky skutečnost, že v Česko-

deutscher Volkszugehörigkeit, zu der ich mich selbstverständlich immer bekannt habe, sind." Princ Karel Alfréd z Lichtenštejna Gert-Iro Stamp-Ilkovi, 13. 11. 1984, LLA V 143/124.

24 Princ Karel Alfréd v této věci dlouho bez pozitivního výsledku jednal s německými úřady a usiloval o schůzku s německým spolkovým ministrem zahraničních věcí Hansem Dietrichem Genscherem. Srov. např. Karel Alfréd Abeleinovi (poslanec Spolkového sněmu), 29. 6. 1981, LLA, kt. V 143/123.

25 Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten an die Schweizerische Botschaft, Nóta lichtenštejnské vládě, 24. 3. 1972, No. V 7 – 92.03/3, PAAA, Bestand 86, Band 1241. Spolková republika Německo tvrdila, že kníže František Josef II. nemá na odškodnění nárok, protože není jejím občanem.

26 Anonym (Martin Dieckhoffovi nebo Trauttmannsdorff Fischerovi?), 21. 12. 1938, SLHA, Kabinettskanzlei (dále jen KK), kt. 135-181 1938.

27 Generál hlásil, že *„tato činnost* [pokus dosáhnout posun hranice ve prospěch Říše – pozn. autora] *byla hlášena například u velkostatkáře (nebo jeho přímých podřízených) Lichtenštejna, Kinského, Thurn-Taxise, Barraty, Schönborna, Buquoy aj."* Přípis předsedy delimitační subkomise I brigádního generála Otakara Zahálky předsednictvu ministerské rady upozorňující na záměrné akce velkostatkářů ve prospěch Německa, 18. 11. 1938, No. 927, *Protifašistický a národně osvobozenecký boj českého a slovenského lidu 1938–1945.* Edice dokumentů. I. díl, 3. svazek. Praha 1983, s. 111.

slovensku nebyl definitivně vyjasněn osud části pozemků, které po pozemkové reformě zůstaly ve správě původních vlastníků. Obavy o osud tohoto majetku pak vedly k zájmu o jejich „přesun" do bezpečnějšího Německa.

Úřady byly také zběžně informovány o údajných kontaktech členů dynastie s činiteli Sudetendeutsche Partei v roce 1938. Platilo to především o bratranci knížete princi Emanuelovi, proti kterému bylo po válce marně vedeno vyšetřování pro podezření z kolaborace. Materiály zachované v pražském Archivu bezpečnostních složek dokládají, že policejní orgány si byly vědomy, že princ nebyl nacistickým sympatizantem, ale podobně jako většina členů dynastie byl orientován křesťansko-sociálně. Předseda Místního národního výboru v Zahrádkách u České Lípy v lednu 1946 hlásil, že princ i za války *„podporoval nepřímo zdejší křesťanské socialisty a pokud zde v zámku byl někdo ubytován z řad nacistů, dělo se tak jenom z přinucení"*.[28]

Na druhou stranu ale československé ministervo vnitra po válce v interním materiálu určeném ministerstvu zahraničí tvrdilo, že princ Emanuel byl v roce 1938 klíčovou figurou v jednáním mezi Lichtenštejny a pronacistickou Sudetendeutsche Partei v čele s Konradem Henleinem. Cílem těchto jednání bylo dosáhnout revize československé pozemkové reformy.[29] Vzhledem k tomu, že šlo o tvrzení postavené na neúplných informacích pocházejících údajně z Henleinova archivu, bylo pro Prahu očividně jednodušší nepřistupovat po válce ve sporu o konfiskaci majetku na diskusi o válečném konání Lichtenštejnů a spokojit se s poukazem na jejich údajnou německou národnost. Vztah Lichtenštejnů k Henleinovu hnutí by však neměl zůstat stranou zájmu historiků.

Domněnku o německé národnosti knížete potvrzují také výsledky sčítání lidu, které proběhlo v prosinci 1930. Ve sčítacím archu byla tehdy u jména budoucího knížete uvedena národnost německá. Sčítací arch ale vykazuje formální nedostatky, nebyl především v rozporu s předpisem podepsán přednostou domácnosti, princem Aloisem, ale jen neznámým úředníkem lichtenštejnské správy. Sám kníže v soukromí prohlásil, že sčítací arch byl padělán.[30] Princ Karel Alfréd v této souvislosti po válce v dopise československému ministerstvu zemědělství tvrdil, že kníže *„při žádném sčítání lidu sčítán nebyl"*. V době sčítání 1. prosince 1930 totiž údajně nepobýval na území Československa.[31]

---

28 Místní národní výbor v Zahrádkách u České Lípy Okresnímu národnímu výboru v České Lípě, 25. 1. 1946, No. K č. j. III-Pk-Zsk-71e/45 – 9. ledna 1946, Archiv bezpečnostních složek, 2 M, kt. 13411.

29 Čs. ministerstvo vnitra ministerstvu zahraničních věcí, 16. 10. 1947, No. VII-F-3868/592-10/X-1947, publikováno in: P i n t e r o v á , Jana: *Knížectví Lichtenštejnsko a jeho vztahy s Českou republikou od roku 1918 do současnosti se stručným historickým přehledem.* Diplomová práce FSV UK. Praha 2000, příloha č. 8.

30 Konferenz auf Schloss Vaduz, 14.–18. April 1947, No. chybí, LLA, Kt. V 143/75.

31 Karel Alfréd konfiskačnímu odboru Ministerstva zemědělství, 27. 11. 1945, LLA, kt. V 143/80.

Přesto platí, že Lichtenštejnové neměli pravdu, když tvrdili, že kníže nebyl v ČSR sčítán. Nebylo podstatné, že se ke dni sčítání nenacházel ve Velkých Losinách, kde byl hlášen. Do sčítání totiž byly zahrnuty i dočasně nepřítomné osoby. Ze sčítacího archu navíc vyplývá, že zde zřejmě byl, protože je uveden spolu s ostatními členy rodu v části A (*„osoby v bytě přítomné“*) a nikoli v části B (*„obyvatelé bytu, kteří jsou* […] *dočasně nepřítomni“*) dotazníku.[32] Je tedy nutné konstatovat rozpor mezi tvrzením prince Karla Alfréda, že se František Josef II. nenacházel v době sčítání na území ČSR na straně jedné a obsahem sčítacího archu na straně druhé.[33] Není ale vyloučeno, že zanesení Františka Josefa II. do části A mohlo být důsledkem chybného postupu lichtenštejnské správy nebo sčítacího komisaře. Ovšem i kdyby tomu tak bylo, je otázkou, zda byl zápis v archu skutečně v rozporu s realitou. Úřady totiž národnost zjišťovaly podle mateřské řeči (*Muttersprache*), výjimku pak připouštěly jen u osob židovského původu. Podle tehdejších předpisů by i v případě korektního vyplnění dotazníku Lichtenštejnům pravděpodobně nezbývalo než se přihlásit k české či německé národnosti. V tzv. *Poučení a návodu, jak se má vyplňovati sčítací arch* při sčítání v roce 1930 bylo uvedeno: *„Jinou národnost, než pro kterou svědčí mateřský jazyk, lze zapsati jen tehdy, jestliže sčítaná osoba nemluví mateřským jazykem ani ve své rodině ani v domácnosti a úplně ovládá řeč oné národnosti. Židé však mohou vždy přiznat národnost židovskou.“*[34] Jazykové pojetí národa tak zde naráželo na politické nebo zemské pojetí národa, obvyklé u české aristokracie.

Výše uvedená jednání s německými úřady v protektorátu i v Berlíně souvisela především se zájmem dynastie o zvrat výsledků první československé pozemkové reformy. Jejím průběhem se zde nebudu zabývat a zájemce odkazuji na disertační práci Ondřeje Horáka.[35] Snahám o revizi pozemkové reformy bude v budoucnosti třeba věnovat ještě pozornost, byť se jimi již zabýval Peter Geiger a Nezávislá komise historiků. Lze nicméně předpokládat, že vzhledem k tomu, že se nedochovala kompletní dokumentace řady úřadů a institucí, například protektorátního Bodenamtu či vídeňské pobočky Německé osidlovací společnosti (*Deutsche Ansiedlungsgesellschaft*), nebudou výsledky zcela jednoznačné.

Po Mnichovu se kníže prokazatelně odhodlal otevřít revizi pozemkové reformy. Situace byla příznivá, protože Němci hned po Mnichovu oznámili záměr v Sudetech revizi provést, a to s cílem vypudit nové české vlastníky.[36]

32 Sčítání lidu 1.–2. 12. 1930, Velké Losiny (Groß-Ullersdorf), Nr. 268, Národní archiv Praha, Kt. 7900.

33 Také lichtenštejnská vláda na podzim 1945 potvrdila, že kníže František Josef II. nepobýval v době sčítání (1930) na území Československa. FL vyslanectví Bern EPD, 17. 12. 1945, No. 1149, LLA, kt. V 143/80.

34 *Poučení a návod, jak se má vyplňovati sčítací arch*, 1930, LLA, kt. V 13/4.

35 H o r á k , O.: *Liechtensteinové mezi konfiskací vyvlastěním.*

36 Zpráva z 15. 2. 1939 o stavu obtížných jednání s Německem, in: *Mnichov 1938 v řeči*

Hamburský právník a údajně nepříliš aktivní člen NSDAP a SS Albrecht Dieckhoff doporučil již v létě 1938 lichtenštejnskému premiérovi Josefu Hoopovi zahájit příslušné kroky.[37] Po nezbytných přípravách dal kníže v prosinci 1938 zřejmě svému bratrovi princi Karlu Alfrédovi pokyn, aby se dopisem obrátil na zastupujícího gauleitera Sudetské župy Karla Hermanna Franka. Požadoval v něm restituci panství Rumburk, Ruda na Moravě, Hanušovice a Lanškroun (o nějž jevil největší zájem), která padla zcela či částečně za oběť pozemkové reformě. Šlo o statky o celkové rozloze větší než 20 000 hektarů. Na oplátku princ, jménem svého bratra, mimo jiné sliboval poskytnout půdu německým osídlencům v Sudetech, a aktivně se tak zapojit do germanizace pohraničí. Pro tyto účely dával k dispozici pět dvorů (*Meierhöfe*) o celkové rozloze zhruba 650 hektarů.[38] V dubnu 1939 pak kníže projevil zájem o návrat části černokosteleckého panství, které leželo nedaleko Prahy.[39]

Frankova reakce sice není známa, zřejmě však byla – i vzhledem k jeho spíše plebejskému naturelu stranického radikála – vyhýbavá. Jednání totiž pokračovala také v následujících letech. Vzhledem k tomu, že se v knížecím rodinném archivu a v Lichtenštejnském zemském archivu zachovala jen část korespondence s Dieckhoffem, je jejich průběh možné rekonstruovat pouze částečně. Nejintenzivněji se vyjednávalo v letech 1939–1941.

Zvlášť dobrý přístup měl Dieckhoff na Rassen und Siedlungshauptamt SS (RuSHA), s nímž sám spolupracoval. Během návštěvy knížete v Berlíně v březnu 1939 proběhla na RuSHA jednání za účasti jeho šéfa SS Gruppenführera Günthera Panckeho, prince Karla Alfréda, Dieckhoffa a dalších osob. Byl mezi nimi SS Oberführer Curt von Gottberg, který byl záhy poté odeslán do protektorátu, kde převzal vedení dvou oddělení ministerstva zemědělství (od roku 1942 sloučených do Pozemkového úřadu – Bodenamtu).[40]

Jednání se pak dále vlekla. Němci verbálně uznávali, že pozemková reforma byla také v případě Lichtenštejnů „nespravedlivá“, zřejmě se však zdráhali vyvodit z toho praktické závěry. Argumentovalo se například válkou způsobeným nedostatkem personálu Pozemkového úřadu a potřebami

archivních dokumentů. (Komentář k edici Státního ústředního archivu v Praze Protifašistický a národně osvobozenecký boj českého a slovenského lidu, 1938–1945, příloha XXX). Ed. Zdeněk Šamberger. Praha 2000, s. 160–162.

37 Geiger, Peter: *Krisenzeit. Liechtenstein in den Dreissigerjahren 1928–1939*. Bd. 2. Vaduz – Zürich 1997, s. 243.

38 Karel Alfréd Karl Hermannu Frankovi, 6. 12. 1938, No. chybí, LLA, kt. V 13/6. Šlo o dvory (*Meierhöfe*) Krnov/Jägerndorf, Úsov/Aussee-Kloppe, Lužice u Šternberku/Luschitz bei Sternberg, Karlovec/Karlsberg a Staré Město u Moravské Třebové/Altstadt bei Mähr. Trübau.

39 Geiger, Peter: *Kriegszeit*. Bd. 2, s. 242.

40 Lussy, H. – López, R.: *Finanzbeziehungen Liechtensteins*. Bd. 1, s. 301. K Bodenamtu: Brandes, Detlef: *Češi pod německým protektorátem*. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945. Praha 1999, s. 199–200.

protektorátu.[41] Jednoznačně pak Němci vylučovali návrat Říší vlastněné půdy a připouštěli pouze restituci na úkor protektorátního, obecního či soukromého majetku.[42]

Vzhledem k neochotě Němců restituovat majetek, který patřil Říši, se Lichtenštejnové ve svých žádostech soustředili na majetek soukromých osob, společností a obcí. Na jejich úkor vznesl kníže v září 1940 nárok na sedm územních celků, z toho čtyři ležely v protektorátu a tři v Sudetech. Celková rozloha těchto statků dosahovala zhruba 28 000 hektarů. Naprostou většinu požadované plochy tvořily statky v protektorátu Plumlov (11 150 hektarů), Adamov (7 100 ha) a Kostelec nad Černými Lesy (4 400 ha).[43]

Německé okupační orgány však nebyly ochotny žádosti vyhovět. Svědčí o tom mimo jiné skutečnost, že ještě na sklonku roku 1941 Bodenamt souhlasil s výplatou části náhrady vyplývající z pozemkové reformy za knížetem požadované černokostelecké panství.[44] Zmocněnec knížete princ Karel Alfréd proti tomu u okupačních úřadů ostře protestoval s tím, že František Josef II. neuznává generální dohodu uzavřenou v roce 1934 (správně 6. března 1930) s československými úřady o provedení pozemkové reformy, kterou považuje za vnucenou.[45]

Z jednoho dopisu prince Karla Alfréda z prosince 1941 vyplývá, že jednání o revizi pozemkové reformy byla neznámo přesně kdy zastavena kvůli *„vypuknutí války, povolání knížecího zástupce do armády a kvůli zaneprázdnění úřadů naléhavějšími úkoly“*.[46] Zda však tyto snahy pokračovaly i v letech 1942–1945 a s jakým výsledkem, je třeba blíže zdokumentovat.

Především je třeba potvrdit či vyvrátit hypotézu, že k dohodě o revizi mezi Lichtenštejny a německými úřady nakonec nedošlo.[47] Sám se domnívám, že revize neproběhla. Bylo tomu tak ze stejných důvodů jako v případě jiných českých (*böhmisch*) aristokratických rodin (například Clary-Aldringenů či Buquoyů).[48] Počáteční vstřícnost Henleinova křídla v Sudetendeutsche Partei a říšského protektora von Neuratha vůči šlechtě se střetávala a nakonec podlehla Heydrichově a K. H. Frankově či lépe řečeno

41 Dieckhoff Ritterovi (kabinetní kancelář), 14. 2. 1940, No. hu fg, LLA, V 13/12.
42 Komisární vedoucí Bodenamtu kabinetní kanceláři, 23. 7. 1940, No. VI. Li 2/29/P/Sch., LLA, kt. V 13/12.
43 Martin komisárnímu vedoucímu Bodenamtu, 1. 9. 1940, No. ad 2/40, LLA, kt. V 13/12.
44 Princ Karel Alfréd komisárnímu vedoucímu Bodenamtu, 23. 12. 1941, No. Z. 7652, LLA, kt. V 13/13.
45 Tamtéž.
46 Princ Karel Alfréd komisárnímu vedoucímu Bodenamtu, 23. 12. 1941, No. Z. 7652, LLA, kt. V 13/13. Není jasné, zda byla dohoda uzavřena ještě s Konstantinem von Neurathem, nebo již s Reinhardem Heydrichem, který byl zastupujícím říšským protektorem jmenován v září 1941.
47 Lussy, H. – López, R.: *Finanzbeziehungen Liechtensteins*. Bd. 1, s. 302.
48 Hořejš, Miloš: *Šlechta a nacistická pozemková politika v českých zemích*. In: Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století. Praha 2011, s. 190–192.

SS prosazované představě o oslabení a posléze i likvidaci českého živlu na Moravě a poté i v Čechách. V něm pak neměla sehrát rozhodující roli šlechta, ale německé rolnictvo. Podle dokumentů zachovaných v českých archivech složky SS v protektorátu chovaly k Lichtenštejnům nedůvěru a vytýkaly jim například orientaci na Švýcarsko.[49]

Snaha dosáhnout revize pozemkové reformy, ale i ohledy na mocnou Velkoněmeckou říši, která ohrožovala samostatnost Lichtenštejnského knížectví, vedly během války knížete Františka Josefa II. k řadě vstřícných gest vůči Berlínu. Současně ale Lichtenštejnové nevycházeli bezvýhradně vstříc přáním německé okupační moci v protektorátu.

Lichtenštejnové měli v protektorátu k 1. dubnu 1945 celkem 215 zaměstnanců, z toho 191 Čechů a 24 Němců. Vedoucími všech podniků v protektorátu byli Češi, kterých bylo během války nově přijato 68.[50] Do stavu zaměstnanců bylo započítáno osazenstvo centrálního ředitelství v Olomouci s 23 zaměstnanci, které bylo příslušné i pro statky v Sudetech a v Rakousku. Také mezi nimi měli Češi většinu (12), centrálním ředitelem byl Čech František Svoboda. Češi zde dokonce zastávali výrazně vyšší počet míst ve dvou nejvyšších platových třídách než Němci.[51] Ředitel Svoboda byl za války vyšetřován pro podezření z velezrady a musel se hájit před lidovým soudem ve Vratislavi, kde v jeho prospěch svědčil generální zmocněnec knížete pro správu statků na území bývalé ČSR, princ Karel Alfréd.[52]

Také v Sudetech byli nadále zaměstnáváni Češi, jejich poměr k Němcům byl podle tvrzení samotných Lichtenštejnů od roku 1938 v podstatě konstantní. Lichtenštejnská správa odmítla mzdově zvýhodnit Němce a dosazovat je na odpovědná místa obsazená Čechy, provádět represivní zákroky proti pronásledovaným či k partyzánům zběhlým zaměstnancům a jejich rodinám nadále vyplácela mzdy. V jednotlivých případech, kdy byl tlak německých úřadů příliš silný, sice došlo k výměně příslušného úředníka, ten však zůstal na jiné pozici v lichtenštejnských službách.[53] Princ Karel Alfréd a správa statků intervenovali ve prospěch gestapem zadržených zaměstnanců a pomocí poukazů na hospodářské zájmy Říše se

49 Vedoucí řídícího úseku SD v Praze SS Obersturmbannführer Walter Jacobi po válce uvedl, že princ Karel Alfréd v roce 1943 zintenzívnil pod dojmem vývoje války své vztahy se švýcarským generálním konzulátem v Praze. Jacobi, Gesellschaftskreise um das Schweizer Generalkonsulat, 1. 12. 1946, Archiv bezpečnostních složek, fond Stíhání nacistických válečných zločinců, kt. 325-166-3.

50 Note of August 30, 1945 to the Checkoslovakian (sic!) government, No. chybí, LLA, kt. V 134/38.

51 Tamtéž.

52 Denkschrift in der Angelegenheit der liechtensteinischen Besitzungen i. d. ČSR, 22.–28. 6. 1945, No. chybí, LLA, kt. V 143/62.

53 Například ve vedení lesní správy v Olomouci byl lesní inspektor české národnosti Vepřek vystřídán Němcem, lesmistrem ing. Schreiberem. Original zu Verteidigung der tschechischen Beamten, bez data a čísla, LLA, V 143/32.

jim v některých případech podařilo vymoci jejich propuštění.[54] V souvislosti s diskusemi s německými úřady o platech zaměstnanců údajně Karel Alfréd prohlásil, že lichtenštejnská správa nikdy neprovozovala rasovou politiku a nehodlá ji provozovat ani nadále.[55] Současně Lichtenštejnové zaměstnávali řadu Čechů, aby jim umožnili vyhnout se pracovnímu nasazení v Říši. Údajně bez ekonomické potřeby a přes kritiku německých úřadů najali další lesní učně a poskytli krycí pracovní místa několika manželkám svých zaměstnanců.[56] Zdá se, že čeští zaměstnanci byli na lichtenštejnských statcích spokojeni. Upozorňovalo na to dokonce rozhodnutí ministerstva zemědělství z 26. června 1945 o zavedení národní správy.[57]

Vztahy Lichtejštejnů k okupační moci měly řadu podob, vzhledem k rozsahu této materie zde mohla být věnována pozornost jen některým. Ve finanční oblasti mnohé objasnila již zmíněná studie Lópeze a Lussyho. Chování lichtenštejnské správy v jednotlivých místech v protektorátu i Sudetech však bude třeba dále zkoumat. Podobně se bude třeba zabývat kontakty Lichtenštejnů s československou exilovou vládou v Londýně, kterou kníže údajně finančně podporoval.[58] Dosavadní znalosti této problematiky se totiž opírají o dokumenty a vyjádření lichtenštejnské provenience.

Die Frage des Wirkens der Fürstenfamilie Liechtenstein in den Böhmischen Ländern während des Zweiten Weltkrieges – ein Abriss

Während des Zweiten Weltkrieges, als der tschechoslowakische Staat de facto zu existieren aufhörte, mussten sich die Liechtenstein gegen das Risiko einer Annexion ihres Alpenstaats durch Hitlerdeutschland wappnen und zugleich einen *modus vivendi* mit den nationalsozialistischen Okkupanten auf dem Territorium der Tschechoslowakei finden. Auf der einen Seite widerstanden sie so erfolgreich den Bestrebungen einer Germanisierung ihrer Verwaltung im Protektorat, auf der anderen Seite versuchten sie zudem die neu entstandene Situation zu ihren Gunsten auszunutzen. Bereits im Herbst 1938 begannen sie deshalb Verhandlungen über eine Revision der ersten tschechoslowakischen Bodenreform, in deren Folge sie gegen eine partielle Entschädigung den Großteil ihres Grundbesitzes verloren hatten. Der Bruder des Fürsten wandte sich in dieser Angelegenheit an Karl Hermann Frank.

54 Tamtéž.

55 Memorandum über die Frage der Enteignung Fürst Liechtenstein'schen Grundbesitzes in der Tschechoslowakei, 29. 5. 1945, No. chybí, LLA, kt. V 143/32.

56 Note of August 30, 1945 to the Checkoslovakian (sic!) government, No. chybí, LLA, kt. V 134/38.

57 Ministerstvo zemědělství ČSR, Bescheid über die Einführung der Nationalverwaltung und Ernennung eines Nationalverwalters, 26. 6. 1945, No. Z. 20.037-V/1/1945, LLA, kt. V 143/33. Ministerstvo tvrdilo, že čeští zaměstnanci jsou stále pod vlivem bývalých německých kolegů, o čemž měla svědčit již zmíněná skutečnost, že zde po válce nebyl založen závodní výbor odborů.

58 Rozhovor s Jeho Jasností knížetem Janem Adamem II. z Lichtenštejna, 11. 1. 2000 na hradě ve Vaduzu (autorizováno), in: P i n t e r o v á , J.: *Knížectví Lichtenštejnsko*, příloha č. 1, s. 91.

Er forderte eine Restitution der Herrschaften Rumburg (Rumburk), Eisenberg an der March (Ruda na Moravě), Hannsdorf (Hanušovice) sowie Landskron (Lanškroun) und als Gegenleistung versprach er u. a., deutschen Ansiedlern in den Sudeten Boden zur Verfügung zu stellen. Weitere Verhandlungen fanden während des offiziellen Besuches von Franz Josef II. in Berlin im März 1939 statt. Die Gespräche fanden nachfolgend bis zum Jahre 1941 ihre Fortsetzung. Im September 1940 erhob der Fürst Anspruch auf sieben territoriale Einheiten, von denen vier im Protektorat und drei in den Sudeten lagen. Die Gesamtfläche dieser Güter erreichte annähernd 28.000 Hektar. Die zentralen NS- und Protektoratsbehörden erteilten zwar einer Revision der Bodenreform offenkundig während des Krieges keine Zustimmung, sahen aber zugleich im Fürsten einen ethnischen Deutschen, wenngleich ohne reichsdeutsche Staatsbürgerschaft. Folglich lässt sich die These einer liechtensteinischen Nationalität bzw. die Annahme, der Fürst selbst habe sich während des Krieges als Liechtensteiner präsentiert, nicht bestätigen.

Místa a umění

Michal Konečný

Krajina mezi Lednicí a Valticemi jako místo paměti

The landscape between Lednice and Valtice as a memory place

The landscape around the main residences of the princely house of Liechtenstein in Valtice and Lednice has since the end of the eighteenth century been complemented by several buildings which well fitted the concept of modern English garden theories. They nevertheless also had a symbolic aspect connected with the importance of individual family members and the family history. Beside the artificial ruin of John's Castle (Hansenburg) reflecting the continuity of the family estate since the thirteenth century there are also buildings which despite their prototype in contemporary sample literature played the role of personal 'memory places' of Prince John I of Liechtenstein.

Key words: Liechtenstein, Lednice, Valtice, Josef Hardmuth, palladianism

Komponovaná krajina mezi Lednicí a Valticemi, patřící k nejvýznamnějším projektům tohoto druhu v Evropě, představovala už od dob baroka zjevnou výkladní skříň významu a moci knížat z Lichtenštejna. Polarita rezidence opavských a krnovských knížat ve Valticích a letohrádku v Lednici, který si spolu se zahradou přijel prohlédnout i císař Leopold I., zde dávala široký prostor nejrůznějším architektonickým koncepcím, často závislým na symbolickém aparátu, který vycházel z aktuálního společenského a mocenského postavení jednotlivých vládnoucích knížat. Jak upozornil už Jiří Kroupa, Valtice během svých četných přestaveb, při kterých až do poloviny 18. století zůstaly pietně zachovány části původního středověkého hradu, nesly postupně podobu raně barokního sídla Karla I. z Lichtenštejna s nástěnnými malbami oslavujícími svého majitele, rezidence španělského granda Antonína Floriána či luxusního sídla předního velmože říše knížete Josefa Jana Adama, na jehož interiérech se podíleli významní vídeňští dekoratéři v čele s Antoniem Beduzzim.[1] Snahy lichtenštejnských knížat vepsat prostřednictvím erbů, válečných trofejí či odkazů na symboliku řádu Zlatého rouna do architektury hlavní rodové rezidence své jméno, učinily z Valtic jedinečné místo rodové paměti, srovnatelné s výrazovými prostředky habsburského domu.

1 K r o u p a , Jiří: *Zámek Valtice v baroku.* Corrigenda k jedné studii. Jižní Morava 34, 1998, s. 73–89; t ý ž : *Zámek Valtice v 17. a 18. století.* In: Kordiovský, Emil (ed.): Město Valtice. Valtice 2001, s. 155–196.

Letohrádek v Lednici, přestavěný za vlády Karla Eusebia z Lichtenštejna a následně za jeho syna Jana Adama Ondřeje, měl jako *architectura recreationis* funkci zcela odlišnou, přestože i Lednice hrála v rodovém mocenském poli nezastupitelnou roli. Byla totiž jediným moravským majetkem, který zůstal v rukou Lichtenštejnů i po prodeji původní rodové majetkové základny s centrem v Mikulově v roce 1560. Tato majetkoprávní skutečnost však získala na aktuálnosti až na přelomu 18. a 19. století, kdy se začala formovat konečná podoba lednicko-valtického areálu. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že v Lednici měla zahrada s ohledem na funkci sídla stejný, ne-li větší význam než samotná budova zámku, což přetrvalo až do neogotických úprav v polovině 19. století. Původní italská a následně francouzská formální zahrada začala od druhé poloviny vlády nadšeného anglofila knížete Aloise I. z Lichtenštejna (1759–1805) ustupovat nové krajinářské kompozici, do které byly po vzoru proslulých sentimentálních zahrad v Anglii jako Stowe, Stourhead, Claremont zasazeny četné voluptuární stavby.[2]

Umělá osvícenská zahrada, jejíž součástí se stal kromě nedochovaných staveb i symbol areálu – Turecká věž, dnes nazývaná minaret, z let 1797–1804, začala po roce 1805, kdy panství zdědil kníže Jan I. (1760–1836), ustupovat mnohem aktuálnější módě přirozeného anglického krajinářského parku. Během této etapy byla zcela změněna krajina, nově protkaná sítí rybníků a vodních kanálů, kterou doplnily antikizující stavby knížecího architekta Josefa Hardtmutha a následně neoklasicistní projekty jeho následovníků Josefa Kornhäusela a Josefa Franze Engela. Kolosální a nákladný projekt proměny jihomoravské krajiny se protáhl až do závěru 20. let 19. století, což se přirozeně odrazilo nejen ve změnách ve vedení knížecí stavební kanceláře, ale také ve vývoji architektonických forem nově vznikajících staveb.

V četné uměleckohistorické literatuře jsou v souvislosti s lednicko-valtickým areálem nejčastěji vyzdvihovány inspirační a ideové vzory, které u vzniku celého projetu stály. Původní koncepce osvícenské zahrady, odvozená od podoby císařských zámků v Schönbrunnu a Laxenburgu nebo zahrady Malého Trianonu, měla být později nahrazena vzorem první anglické kontinentální zahrady anhaltsko-dessavského vévody Leopolda III. Friedricha ve Wörlitz či přímo anglickými sídly a jejich zahradami, které poznal kníže Alois I. při svém dlouhodobém pobytu na britských ostrovech.[3] Důležitou roli zde sehrála také móda antikizujícího historismu, využívaná

2 Nejnověji o zahradních koncepcích knížat z Lichtenštejna i se starší literaturou Kräftner, Johann (Hg.): *Oasen der Stille.* Die grossen Landschaftsgärten in Mitteleuropa. Wien 2008. Českou literaturu k tématu naposledy shrnul Zatloukal, Pavel: *Příběhy z dlouhého století.* Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002.
3 Von Falke, Jacob: *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein.* Dritter Band. Wien 1882, s. 281.

nejen Habsburky, ale také dalšími panovníky Svaté aliance v čele s ruským carem Alexanderem I. Interpretace ideových základů zahrady je podobně jako hledání vzorů velmi rozmanitá. Hardtmuthovy projekty bývají dávány do souvislosti se zednářskou číselnou symbolikou nebo s literární předlohou Gulliverových cest. Celkově však vznik zahrady koresponduje s rozmachem anglomanie mezi preromanticky a romanticky orientovanou aristokracií, která se snažila přenést na kontinent formy anglické kultury, včetně fenoménu průmyslové revoluce.

Přední znalec středoevropské architektury 1. poloviny 19. století Pavel Zatloukal přičítá neméně významnou roli vzorníkové literatuře, která, podobně jako v předchozích obdobích, jasně formulovala aktuální architektonické trendy.[4] Dochované moravské zámecké knihovny i dobová publicistika dávají tušit, že povědomí o anglických zahradách mělo nejširší středoevropské publikum. Vedle propagačních publikací pojednávajících o konkrétních zahradách v Anglii či Německu se brzy prosadila osoba lipského grafika Gottfrieda Grohmanna, který začal od 90. let 18. století vydávat vzorníky pro ideální zahrady a drobné architektury v egyptském, gotickém či antikizujícím stylu. Všeobecně dostupná publikace se stala jasným vzorem pro podobu či úpravu několika moravských romantických staveb.

Pod Grohmannovým vlivem vznikla například výmalba hradu Bítova, zahrada na svazích pod hradem Pernštejnem, haugwitzovský park Schönwald u Jinošova a s největší pravděpodobností také brněnská zahrada anglo-chinoise barona Ignáce Schröffela z Mannsberku. Dva návrhy Grohmannova kolegy Johanna Jacoba Wagnera využil po konzultacích s knížetem Aloisem I. i Josef Hardtmuth pro Lednici, kde vytvořil umělou zříceninu římského akvaduktu a první projekt Janohradu.

V těchto souvislostech se stavby lednicko-valtického areálu jeví jako pozoruhodný, na straně druhé však nepříliš originální derivát vzorů a vzorníkové literatury, který z poměrně značného počtu podobných středoevropských zahrad vyniká pouze svými naddimenzovanými proporcemi. Tuto skutečnost zdůrazňuje i činnost dalších architektů Josefa Kornhäusela, autora těsně svázaného s tradicemi francouzské revoluční architektury, jehož práce jsou jasně ovlivněny Durandovou učebnicí architektury z roku 1809, a Josefa Franze Engela, který čerpal zejména z architektonických projektů esterházyovské stavební kanceláře v Eisenstadtu, kde působil jako korektor originálního francouzského architekta Charlese Moreaua.

Otázkou však zůstává, zda není možné výslednou podobu jednotlivých architektur v lednicko-valtickém areálu, na místě pro samotné Lichtenštejny symbolickém, interpretovat v rámci jejich vlastní rodové paměti a aktuální reprezentace. Absence konkrétního rodového památníku, odkazujícího

4 Zatloukal, P.: *Příběhy z dlouhého století*, s. 59–66.

na předky-tvůrce, tak jak jej známe z Wörlitz, případně ze Stowe, je totiž v Lednici více než nápadná. Kromě obelisku, vztyčeného na paměť nepříliš slavného míru v Campo Formio v roce 1797, je memoriální tradice spojena pouze s umělou zříceninou Janohradu (Hansenburg) z let 1801–1808, která má svým jménem připomínat předka Lichtenštejnů, nejvyššího hofmistra rakouského vévody Albrechta III. Jana I. Jeden z prvních významných příslušníků rodu založil prostřednictvím koupě Lednice v roce 1370 důležitou tradici kontinuity místa; tato skutečnost se pak jednoznačně odrazila na „gotických" formách Janohradu – adekvátních pro středověkého rytíře –, který se stal jeho památníkem, jakkoli je idea umělé gotické zříceniny odvozena od podobných projektů v čele s proslulým Löwenburgem hessensko-kasselských vévodů ve Wilhelmshöhe. V tomto ohledu má navíc název zjevně symbolický přesah, neboť křestní jméno středověkého Lichtenštejna a stavebníka objektu z 19. století bylo totožné. Jistým předobrazem pro Janohrad mohl být i Gothic House ve Wörlitz, určený zejména pro veřejnou prezentaci středověkých sbírek a aplikovaných částí renesančních interiérových dekorací z vévodské městské rezidence v Dessau.[5] Podobnou funkci totiž do značné míry plnil i Janohrad. Památník a zároveň voluptuární stavba využívaná k lovu sloužila pro uložení středověkých zbraní z knížecí zbrojnice.

Středověké reminiscence jsou nicméně v lednicko-valtickém areálu začátku 19. století spíše okrajovou záležitostí; důležitým stylovým východiskem je zde zejména návrat k antikizujícím formám, v nichž bylo podle projektu Josefa Hardtmutha vystavěno Rendezvous, nazývané také Dianin chrám (1812), a memoriální kolonáda na Rajstně (1812–1816). Interpretace staveb většinou vychází ze srovnání s podobnými formami, využívanými v Anglii a publikovanými ve vzornících, nicméně antická tradice měla pro členy knížecí rodiny velmi osobní a přitažlivou formu, vycházející z legendární rodové genealogie.

V roce 1804 uveřejnil moravský historik a topograf Franz Josef Schwoy v brněnském vlastivědném časopisu *Patriotisches Tageblatt* seriál o historii knížecího rodu Lichtenštejnů.[6] Na jinak nepříliš zajímavém genealogickém přehledu jsou zajímavé zejména počátky rodu. Schwoy je na základě rodové tradice odvozuje od římského patricia Gaia Actia, který zemřel kolem roku 390 v Attestu. Jeho rozvětvení potomci, bojující s barbarskými Góty, se následně stali zakladateli několika významných evropských dynastií; z hlavní větve se stali ferrarští vévodové věhlasného

5 K r u p p , Inge: *Deutsche Gärten und Parks*. In: Sarkowicz, Hans (Hg.): Die Geschichte der Gärten und Parks. Frankfurt am Main 1998, s. 203–210.

6 S c h w o y , Franz Josef: *Genealogie des Hoch fürstliches Hauses Liechtenstein*. Patriotisches Tageblatt oder öffentliches Correspondenz und Anzeige Blat für sämmtliche Bewohner aller kais. kön. Erblände über wichtige, interresirende, lehrreiche oder vergnügende Gegenstände zur Beförderung des Patriotismus. Brünn 1804, Nr. 25 (28. 3.), s. 321–324; Nr. 26 (31. 3.), s. 335–338; Nr. 27 (4. 4.), s. 351–354.

rodu d'Este, přičemž příslušníci vedlejší větve, vládnoucí v Parmě a Lucce, se během následujících století dostali až na území dnešního Rakouska, kde založili moc a slávu budoucích Lichtenštejnů. Legenda tvořená ne neobvyklým barokním stereotypem vznikla s největší pravděpodobností v období baroka a svým hledáním významného mýtického předka, legitimizujícího výsadní postavení jeho potomků, jasně odkazuje na dějový syžet podobných genealogií, vytvářených dvorním historiografem Leopolda I. Franciscem Colinem z Marienbergu (Serényiové, Kounicové, Žerotínové).[7] Je pravděpodobné, že římský původ rodu mohl souviset s diplomatickými aktivitami knížete Antonína Floriána z Lichtenštejna, zastávajícího v letech 1691–1694 post císařského ambasadora u papežského stolce; knížeti, který se aktivně zapojil do společenského života římské aristokracie, byla legenda jakoby ušitá na míru. Překvapující je však její platnost ještě na začátku 19. století, kdy se vyhnula osvícenské kritice a nadále plnila funkci oficiální knížecí historiografie. Podobnou skutečnost je možné v moravském prostředí vystopovat pouze v případě barokní legendy o sarmatském původu uherské rodiny Serényiů, jejíž domnělé polské kořeny nepozbývají nic na aktuálnosti ani v současnosti. Ještě více než platnost lichtenštejnské legendy je pozoruhodná skutečnost, že antická tradice rodu byla v době vzniku lednicko-valtického areálu nedílnou součástí rodové identifikace, což se pravděpodobně odrazilo ve zvolených architektonických formách, v nichž je do zcela nového kontextu zasazena i přítomnost dalších antických ruin i ikonografie sochařských děl Josefa Kliebera.

Rendezvous, prakticky využívané jako shromaždiště u příležitosti opulentních parforsních honů, vychází z forem římského triumfálního oblouku. V souvislosti s rodovou legendou se zvolené římské formy stavby stávají zhmotnělou kulisou tradice, která má však podobně jako v případě Janohradu svoji praktickou funkci i aktuální přesah ke stavebníkovi. Triumfální oblouk je opět zejména památníkem knížete Jana I., významného vojevůdce napoleonských válek, proslulého zejména podpisem bratislavského míru z roku 1805. Voják a zároveň mírotvůrce, jakkoli nevýhodný mír podepsal, zvolil triumfální oblouk, a zařadil se tak po bok samotného Napoleona a dalších tvůrců triumfálních architektur, jako byla Braniborská brána, či Brána hrdinů na vídeňském Heldenplatzu. Podobné vyznění explicitně memoriálního charakteru zvolil Jan I. i v případě kolonády na Rajstně, věnované památce zemřelého otce a bratrů. Kolonáda, kombinovaná opět s triumfálním obloukem, odkazuje na válečnickou minulost rodinných příslušníků, kteří jsou zde vypodobněni jako strážci rodového odkazu v antických tógách a v přítomnosti římských uren. Návaznost na sílu rodové tradice je zde stejně silná jako přítomnost antikizujících forem (karyatid)

7 Miltová, Radka – Konečný, Michal: *Pour décrire les grandes actions*. Mytologické obrazy hraběcí rodiny Serényiů jako výraz reprezenace. Opuscula historiae artium 59, 2010, s. 52–67.

na současně vznikajících architekturách. Vědomí antických souvislostí ve formách reprezentace může významově posunout i Engelův portikus navržený pro rodovou hrobku pod klášterním chrámem ve Vranově u Brna. Zvolené formy, nikterak neobvyklé, by zde mohly být chápány jako reminiscence na vstup do římského Pantheonu, jemuž musel ustoupit původní, architektonicky aktuální projekt ve tvaru egyptské pyramidy.

Argument zdůrazňující závislost na vzorníkové literatuře a přebírané motivy z ostrovní architektury dostává nové souvislosti zejména v okamžiku, kdy se vezmou v potaz fiktivní genealogie samotných anglických aristokratů, hledajících svůj původ v římské aristokracii z časů antického Říma. K tomuto symbolickému postoji jim dávala dostatečný důvod i současná politická situace. Whigové z okruhu lorda Burlingtona ztotožňovali svoje liberální názory se ctnostmi republiky a svého „Caesara" viděli v stuartovském tyranovi Jakubu II., kterého jako římského exulanta spojovali s vrcholně barokní kulturou. Tu přirozeně odmítli a s ní i barokní exponenty, jako byli architekti James Gibbs či Christoph Wren; na jejich místo upřednostnili ideál Palladia a Scamozziho, rozvíjený Colinem Campbelem a Williamam Kentem.[8] Princip „kontinuální fikce", stejný u Lichtenštejnů jako u urozených britských rodin, pronikl v Anglii i do míst kolektivní paměti. Typickým příkladem je mondénní lázeňské město Bath, jedna z výkladních skříní anglického neopalladianismu, jehož pověst těžila zejména ze své antické a římské tradice. Skutečnost, kterou si neopomněl do svého deníku zapsat snad žádný urozený návštěvník ze střední Evropy, se pak stala klíčovým stylovým precedentem pro neoklasicistně formulovanou lázeňskou architekturu v celé Evropě, jakkoli její centra neměla už s antickou tradicí nic společného.

Římský revival skončil v lednicko-valtickém areálu odchodem Josefa Hardtmutha z knížecích služeb a začátkem projekční činnosti Josefa Kornhäusela a jeho nástupce Josefa Franze Engela. Dva nejvýznamnější projekty spojené s činností knížecí kanceláře za jejich působení, tedy Apolonův chrám a Chrám Tří grácií, jsou navzdory alegorickým a na antiku odkazujícím pojmenováním pouze dokonalými ukázkami výrazových prostředků francouzské revoluční architektury. Objednavatel kníže Jan I. zde jakoby rezignoval na vytváření dalších míst spojených s rodovou pamětí a naopak se přihlásil k progresivním architektonickým formám, využívaným jeho blízkými příbuznými – knížecí rodinou Esterházy. Ohlasy francouzské revoluční architektury, přenesené na moravská lichtenštejnská panství přes Uhry, se na konci 20. let 19. století staly oficiálním lichtenštejnským stylem, jemuž ustoupil například i původní projekt Hraničního zámečku ve formách středověkého strážního hradu.

8 Ayres, Philip: *Classical Culture and the Idea of Rome in Eighteenth-Century England.* Cambridge 1997, zejména s. 95–105.

Výsledkem tohoto příspěvku měla být navržená teze o jiném chápání významu voluptuárních staveb v lednicko-valtickém areálu. Ačkoli zde knížecí rodina Lichtenštejnů využívala vesměs varianty unifikované vzorníkové literatury, nalezla v jejich použití hlubší symbolickou rovinu, bezprostředně související s rodovou tradicí a kontinuitou vlády Lichtenštejnů nad jihomoravskou krajinou. Symbolický význam staveb, jakkoli se, alespoň pokud jde o Janohrad, blíží romantismu, má v případě aluzí na rodovou legendu mnohem blíže k baroknímu vnímání pietas, než k výsledkům soudobého životního stylu aristokratických anglofilů. Význam lednicko-valtického areálu jako uměle vytvořeného místa rodové paměti zdůrazňují obdobné lichtenštejnské projekty na Moravě – Adamov a Nové Zámky u Litovle, kde navzdory použití podobných forem ideové vyznění chybí. Zjevná návaznost na hlubší význam krajiny mezi Valticemi a Lednicí se objevuje spíše na rakouské straně lichtenštejnských dominií, v krajině pravděpodobného původu rodu u měst Brühl a Mödling, kde se symbolická role staveb projevila s podobnou intenzitou jako na jižní Moravě. V případě přijetí této teze jsou lichtenštejnské stavební projekty a jejich „osobní" ideový koncept zcela výjimečným projevem aristokratické reprezentace v čase nastupujícího industriálního věku.

Die Landschaft zwischen Eisgrub (Lednice) und Feldsberg (Valtice) als Erinnerungsort

Im Rahmen der baulichen Aktivitäten der Fürsten von Liechtenstein an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert entstanden in der komponierten Landschaft zwischen Feldsberg und Eisgrub zahlreiche kleinere Lustbauten, die – im Kontext aristokratischer Repräsentation – neben ihrer praktischen Funktion zugleich eine bedeutende Familiensymbolik besaßen. Neben dem offenkundig bekanntesten Beispiel – Janohrad (Hansenburg), einer künstlichen Ruine, benannt nach dem ersten Besitzer der dortigen Herrschaft aus dem Geschlecht der Liechtenstein – befinden sich hier einige weitere antikisierende Bauten, die offenkundig auf die barocke Historiographie der Familie verweisen, die noch im 19. Jahrhundert als Urahn den römischen Patrizier Gaius Actius anführte. Die in der Mehrheit der Fälle aus der zeitgenössischen Musterliteratur übernommenen Bauten gewannen so eine neue, symbolische Rolle. Mit Hilfe dieser Erinnerungen an die antike Tradition (Kolonnade auf dem Rajstno-Hügel, sog. Rendezvous, römischer Aquädukt) wurde u. a. die Persönlichkeit des Bauherrn, des Fürsten Johann I. von Liechtenstein, präsentiert, der sich an diesen „Orten persönlicher Erinnerung" mit den römischen Tugenden identifizierte.

Radka Miltová

Mytologická tematika v moravských rezidencích Lichtenštejnů jako součást rodové paměti

The mythological themes in Moravian residences of the Liechtensteins as part of the family memory

The study focuses on selected issues of painted decorations in the Liechtenstein residences in Moravia, especially in the Chateaus Plumlov and Valtice. Both studied Liechtenstein residences and their interior decorations represent, each in its way, a strategy of developing the family memory. The Chateau of Plumlov, by its iconographic program and formal aspect of decoration connected with similar European residences, belongs to the category of places of highest representation, the princely residences. This tradition was followed also in the decorative programs of the nineteenth century. The decoration in Valtice intentionally 'imitates' the great Baroque glory of the Liechtensteins and thus continues developing and strengthening the family memory.

Key words: Classical mythology, Baroque art, the Liechtenstein family, Plumlov, Valtice

Mýty antického světa se od dob renesance staly integrální součástí výzdob světských rezidencí, jejichž interiéry se plnily uměleckými díly s mytologickou tematikou, čerpanou především z textu Ovidiových *Metamorfóz*, Vergiliovy *Aeneidy* či Homérovy *Iliady* a *Odyssey* a dalších klasických zdrojů. Tyto malířské cykly však nesou vedle základní narativní linie četné alegorické významy, a umožňují tak odkrýt celou řadu interpretací, vždy samozřejmě spojenou s konkrétním historickým kontextem zakázky. Ve shodě s vlivnými raně novověkými mytografickými pracemi (zvláště díly Vinzenza Cartariho *Le imagini con la sposizione de i dei degli antichi*, Natale Contiho *Mythologiae sive explicationis fabularum libri decem* a Karla van Mandera *Wtlegginghe op de Metamorphosis*) každý mýtus lze podchytit v trojí rovině interpretace – historické, morální a přírodně-alegorické. Takové aspekty je možné nalézt v mnoha raně novověkých programech: zejména přírodně-alegorické či astrologické konotace prolínaly alegoriemi ročních dob, denních cyklů, živlů či planetárních božstev. Všechny tyto významy byly často spjaty s panegyrickými koncepcemi, v nichž měl být oslaven společenský status a politická dominance zadavatele. Rovněž v moravských lichtenštejnských rezidencích hrála mytologická výzdoba ústřední roli v utváření ikonografických koncepcí oslavujících slávu rodu, a tím

posilujících rodovou paměť. Následující studie se pokusí alespoň částečně podchytit dané strategie v ikonografických programech lichtenštejnských rezidencí na Moravě, konkrétně na zámcích v Plumlově a ve Valticích.

1. Plumlov

Objednavatel interiérových malířských dekorací na zámku v Plumlově, kníže Jan Adam Ondřej z Lichtenštejna, bydlel v počátcích stavebních prací přímo na zámku. Nicméně velkoryse započaté dílo nebylo, včetně interiérového uměleckého vybavení, nikdy dokončeno. Fresková výmalba plumlovského zámku byla realizována původně v sedmi místnostech II. a III. patra, v úplnosti se však dochovalo pouze pět z nich, což bylo způsobeno úpravami zámeckých prostor v průběhu 18. století. Výmalbou pokojů byl pověřen ve Vídni činný malíř Johann Georg Greiner,[1] mezi nímž a knížetem Janem Adamem Ondřejem byla uzavřena smlouva datovaná 17. lednem 1687. Ve smlouvě se, vedle finančních otázek, provozních detailů, námětů maleb a jejich konkrétního umístění, specifikuje také otázka formálních vzorů: *„Kníže sám určil obsahovou stránku všech sedmi fresek a za tím účelem mu vybral kresebné předlohy, znázorňujících sedm různých výjevů.“*[2]

Již podle formálních znaků plumlovských maleb je na první pohled zřejmé, že se Johann Georg Greiner opřel o grafické předlohy, a proto byly již v minulosti hledány ony vzory pro plumlovské malby, zvláště proto, že jejich existenci podporovala i uvedená jasná zmínka ve smlouvě. Hledání však donedávna nepřinášelo konkrétní výsledky, nicméně v literatuře byla opakovaně zmiňována stopa italských vzorů pro Greinerovy malby.[3] Dle vyslovených předpokladů lze řadu kompozičních detailů opravdu dohledat v grafických předlohách, a to právě zejména v okruhu italské grafické produkce.

Smlouva přinesla také výčet jednotlivých místností a témat výmalby, která v nich má být realizována. Přidržíme-li se této konkretizace, ve druhém pokoji druhého patra byla podle všeho provedena malba Dido udílející audienci Aeneovi, avšak její podobu dnes z důvodu nedochování neznáme. Ve třetím pokoji druhého patra Greiner vytvořil scénu s bohyní Aurorou odhánějící spánek a přinášející nový den. Již tento námět jasně ukazuje

1 O Greinerovi nejobsáhleji (spolu s další literaturou) Trier, Dankmar: *Johann Georg Greiner*. In: Saur Allgemeines Künstler-Lexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker, Band 61. München – Leipzig 2009, s. 411–412.

2 Kühndel, Jan – Mathon, Jaroslav: *Plumlovský zámek a jeho knížecí architekt*. Prostějov 1937, s. 49; Horáková, Eva: *Johann Georg Greiner*. Jeho život a dílo v kontextu nástěnného malířství konce 17. století. Diplomová práce na FF MU. Brno 1998, s. 14, 21–22.

3 Horáková, E.: *Johann Georg Greiner*, s. 22–24. Na souvislost Greinerových maleb s grafikami Pietra Testy upozornil recentně Togner, Milan: *Malířství 17. století na Moravě*. Olomouc 2010, s. 106–111.

způsob použití grafických předloh v Greinerově podání, a to kompilaci vybraných kompozičních motivů z nevelké, leč nebývale vlivné římské grafické tvorby Pietra Testy (1611–1650), který byl ostatně v průběhu svého života mnohem známější jako rytec než jako malíř. Motiv postavy bohyně Aurory je doslovně převzat z bohyně Iris (Duhy) z Testovy rytiny Triumf malířství na Parnasu, datované vydavatelem Giovannim Giacomem de Rossi k roku 1648. Tento Testův lept náleží do série dvou grafických kompozic vztahujících se k tematice Parnasu (druhým listem je Přijetí mladého muže na Parnasu).[4] Na Testově rytině si bohyně Iris, doplňující svým tělem triumfální oblouk duhy, chrání oči před světlem inspirace, vycházejícím z chrámu na hoře Helikon, zatímco u Greinera se tento motiv transformoval do bohyně Aurory, odkazující k jitřnímu světlu, které odhání temné mocnosti noci. Další detail Greinerovy plumlovské kompozice, a to doprovodní putti, nesoucí květiny bohyně Aurory, a postavy spánku a noci,

Obr. 1: Johann Georg Greiner, Aurora, zámek Plumlov, 1687 (foto Martin Mádl)

4 Togner, M.: *Malířství 17. století na Moravě*, s. 106–111. Podle obou grafických listů pak také vznikly malby. K tomuto Testovu cyklu viz Sutherland Harris, Ann – Lord, Carla: *Pietro Testa and Parnassus*. The Burlington Magazine, Vol. 112, No. 802, 1970, s. 15–21. Popularitu tohoto grafického listu dokládá více příkladů jeho využití jako předlohového materiálu; tato rytina se například stala kompletním vzorem pro výmalbu zámku v Meiselbergu od Josefa Ferdinanda Fromillera, viz Thaler, Herfried: *Das „Zitat von Autoritäten" im Werke Josef Ferdinand Fromillers*. Kunstjahrbuch der Stadt Linz 1994/95, s. 113, 118, 126.

Obr. 2: Pietro Testa, Triumf malířství na Parnassu, lept, cca 1642

byly čerpány z jednoho z Tempestových největších grafických děl, slavného cyklu čtyř ročních období,[5] v tomto případě konkrétně z leptu Alegorie jara.

Ve čtvrtém pokoji druhého patra byla dle smluvního seznamu vyhotovena (dnes neexistující) kompozice Mořských bohů pronásledujících Aenea při plavbě do Itálie a v pátém pokoji druhého patra alegorie Noci, v níž Greiner opět umně využívá Testova grafického listu Alegorie jara. V pozměněném obsahovém kontextu se u Greinera objevuje totožný motiv vozu, jen z Testova Apollónova spřežení se stal v Plumlově vůz Noci – mužské postavy jedoucí na voze, protknutém srpkem luny. Greiner z grafického předobrazu převzal také spící figury, které mají paralelu v pravé části Testova leptu.

Pro pokoj číslo jedenáct třetího patra zámku bylo zvoleno téma boha Jupitera, který podle Vergiliova textu poslal Merkura k Aeneovi se vzkazem, aby se odebral na moře a zabral Itálii. Také v tomto případě je Greinerova kompozice částečně závislá na Testově Alegorii jara, konkrétně postavy ve spodním plánu kruhového zdrcadla v Plumlově kopírují levou část Testova leptu.

5 Cropper, Elizabeth: *Virtue's Wintry Reward: Pietro Testa's Etchings of the Seasons.* Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, Vol. 37, 1974, s. 249–279.

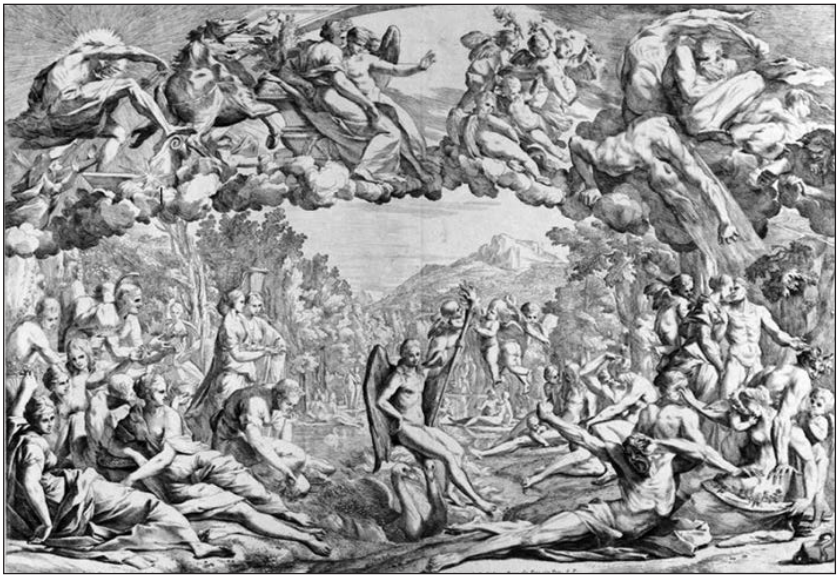

Obr. 3: Pietro Testa, Alegorie jara, lept, cca 1642–1644

Pro místnost číslo dvanáct třetího patra bylo vybráno téma bohyně Venuše předávající Aeneovi zbraně ve zničené Tróji. I v tomto případě využil Greiner opět vybraných momentů Testova grafického listu Triumf malířství na Parnasu, konkrétně trojici korunujících Grácií. U Testovy kompozice Grácie věnčí vavříny personifikaci malířství, zatímco v Greinerově významově odlišné malbě náleží tento vavřínový věnec Aeneovi.

Pro poslední dochovanou malbu, v místnosti číslo třináct třetího patra, však Greiner přistoupil k odlišnému okruhu grafických předloh. Smrt královny Dido namísto přímých italských vzorů odkazuje k okruhu francouzských malířů působících v Římě. Kompozice se odvolává ke grafickým předlohám svázaným s malbou shodného námětu od Sébastiena Bourdona, jejíž modifikovanou podobu do grafiky převedl například Bourdonův žák Pierre Nicolas Loir.[6]

Z formálních komparací všech dochovaných plumlovských maleb je zřejmé, že Greiner podle přání knížete komponoval své dílo na základě několika vybraných grafických listů, z nichž převzal jednotlivé postavy

6 Loirova kompozice je variantou Bourdonova plátna Smrti Dido, vytvořeného krátce po Bourdonově návratu z Říma do Paříže (dnes Hermitage, St. Petersburg). B a j o u , Thierry: *Sébastien Bourdon.* In: Turner, Jane (ed.): The Dictionary of Art, Vol. 4. Oxford 1996, s. 573–575. Togner plumlovskou malbu Dido komparoval s Testovým leptem téhož námětu z roku 1644: T o g n e r , M.: *Malířství 17. století na Moravě*, s. 110. Malba je však kompozičně bližší Bourdonově realizaci a jejím grafickým variantám.

a kompoziční momenty a integroval je do jiných formálních i obsahových souvislostí. Vyjma grafické předlohy s námětem Smrti Dido využil Greiner, pravděpodobně na základě objednavatelova přání, grafické předlohy jako zdroje čistě formálního rázu. Tento aspekt pouhé formální závislosti na italské, respektive italsky orientované grafické produkci koresponduje s objednavatelovými uměleckými preferencemi.[7]

Ikonografie plumlovských maleb se koncentrovala zejména na zobrazení heroických příběhů opřených o text Vergiliovy Aeneidy. S ohledem na hierarchičnost malířských druhů a jejich vhodnost ve vztahu ke specifickému sociálnímu postavení tu vergiliovská tematika zapadá do kategorie reprezentativních příběhů přinášejících historicky ověřené skutky významných mužů. Takové „historicky zaručené" události (*„fatto storico profano"*) doporučoval například malíř a teoretik z Faenzy Giovanni Battista Armenini (1530–1609) ve svém teoretickém díle *De' veri precetti della pittura* z roku 1587 pro výzdoby sálů nejvyšší reprezentace či pro sály knížat.[8]

Druhá poloha plumlovského ikonografického programu vychází mnohem více z astrologických konotací antických mýtů a odhaluje ideové roviny cykličnosti dne. Setkáváme se tu s velmi často používanou „ložnicovou" tematikou dne, symbolizovanou vozem bohyně Aurory, která odhání noc a spánek a přináší nový den, a alegorií noci, obklopenou postavami snu a spánku. Tato ikonografie náleží do bohaté ideologické linie relativně hojných a oblíbených alegorií, v jejichž rozšíření sehrály ústřední roli slavné renesanční a barokní malby s touto tematikou, zejména malby Baldassare Peruzziho v římské Farnesině, Guercinova realizace v římském Casinu Ludovisi či Aurora z vily v Caprarole.[9]

Interiérová výzdoba zámku v Plumlově, i když nebyla nikdy kompletně realizována a nedochovala se v úplnosti, patří do řady významných barokních rezidencí Lichtenštejnů a z této tradice těžila také výzdoba další moravské rezidence, a to výzdoba zámku ve Valticích.

---

7 Záliba Jana Adama z Lichtenštejna v italské malbě je dokumentována nejen obsáhlou korespondencí a kontakty s jednotlivými umělci, ale také jím objednávanými uměleckými díly: Horáková, E.: *Johann Georg Greiner*, s. 25; Miller, Dwight C.: *Marcantonio Franceschini and the Liechtensteins*. Cambridge 1991, s. 34; Reuß, Matthias: *Antonio Belluccis Gemäldefolge für das Stadtpalais Liechtenstein in Wien*. Hildesheim – Zürich – New York 1998.

8 Armenino, G. B.: *De' veri precetti della pittura*. Con note di Stefano Ticozzi. 1982, s. 232–233; Armenini, Giovanni Battista: *On the True Percepts of the Art of Painting*. Edited and translated: Edward J. Olszewski. (Renaissance Sources in Translation Series). New York 1977, s. 222; Thimann, Michael: *Lügenhafte Bilder*. Ovids favole und das Historienbild in der italienischen Renaissance. Göttingen 2002, s. 73–74.

9 Pierguidi, Stefano: *„Le hore più principali del giorno": l'iconografia della Notte, dell'Aurora e del Giorno*. Schifanoia 22/23, 2002, s. 121–144; Cieri Via, Claudia: *L'arte delle Metamorfosi*. Decorazioni mitologiche nel Cinquecento. Roma 2003, s. 183–186.

2. Valtice

V případě interiérových prací na zámku ve Valticích dosud čelíme řadě nezodpovězených otázek, včetně autorství, datace, ikonografického určení některých zobrazení a podobně, a to zejména díky absenci pramenů vztahujících se k této zakázce.[10] Rozsáhlá a bohatá výmalba piana nobile zámku ve Valticích si bezpochyby zaslouží hlubší výzkum, v tomto ohledu má předkládaná studie spíše charakter několika impulsů pro následné studium.

Valtické interiéry se utvářely a doznaly posledních a zásadních změn pravděpodobně v období od poloviny 19. století, nicméně pro přesnější dataci dosud chybí konkrétní opora v archivních materiálech. V této době byly pokoje valtického zámku zaplněny neobarokními a neorokokovými dekoracemi a velkoformátovými mytologickými kompozicemi, vytvořenými technikou olejomalby na plátně a vsazenými do nástropních štukových zrcadel. Ačkoliv je na první pohled z formálního hlediska zřejmé, že většinu maleb je možné datovat do 19. století, všechny tyto kompozice byly vytvořeny jako záměrná imitace barokních maleb.[11]

Nejen datace a atribuce valtických maleb je stále zahalena řadou nejasností a otázek, větší pozornosti se nedostalo ani jejich ikonografickému určení či specifikaci konkrétního ideového programu maleb jako celku.[12] Pojednat valtické interiéry jako celek vyčerpávajícím způsobem vyžaduje mnohem více prostoru, avšak alespoň základní upřesnění jednotlivých námětů umožní do budoucna lépe vymezit valtické dekorace v souhrnu. I v případě těchto maleb, nehledě na jejich mladší původ, mohou být pro ikonografické specifikace užitečnými četné barokní grafiky, neboť, jak bylo naznačeno výše, valtické malby z barokní vizuální a ikonografické tradice bezvýhradně vycházejí. Setkáváme se tu s tradičními tématy jako Čas unášející Fámu, Júnó a Jupiter, Venuše ve Vulkánově dílně, Venušina toaleta, Obětování Ifigenie či Alegorie věd a umění.

Pokud jde o přetrvávající nepřesné ikonografické určení, například mnohofigurální kompozici, která byla tradičně připisována Antoniu

10 Větší pozornost byla věnována zejména stavebním dějinám zámku: Wilhelm, Gustav: *Baugeschichte des Schlosses Feldsberg*. Brünn – München – Wien 1944; Plaček, Miroslav: *Valtice – nový pohled na stavební vývoj zámku a města*. Jižní Morava 32, sv. 35, 1996, s. 103–123; Kroupa, Jiří: *Zámek Valtice v baroku – corrigenda k jedné studii*. Jižní Morava 34, sv. 37, 1998, s. 73–89; týž: *Zámek Valtice v 17. a 18. století*. In: Kordiovský, Emil (red.): Město Valtice. Břeclav 2001, s. 155–196.

11 Na skutečnost, že se v případě valtických maleb většinou jedná o kopie a neobarokní parafráze, upozornil Kroupa, J.: *Zámek Valtice v 17. a 18. století*, s. 169, 195, pozn. 20. Instalace nástropních obrazů se pak vztahují patrně k 60. letům 19. století: Jeřábek, Tomáš: *Dějiny valtického zámku v 19. a 20. století*. In: Kordiovský, Emil (red.): Město Valtice. Břeclav 2001, s. 199.

12 Ikonografie některých maleb v souvislosti s případným funkčním členěním zámku se pouze letmo dotkl Muchka, Ivan: *Historické obrazárny v českých zemích – ztráty a desiderata*. In: Kroupa, Jiří – Šeferisová Loudová, Michaela – Konečný, Lubomír (eds.): Orbis artium. K jubileu Lubomíra Slavíčka. Brno 2009, s. 699–706.

Obr. 4: Pandora, zámek Valtice (foto Martin Mádl)

Bellucimu,[13] se dostávalo doposud většinou vágního označení Shromáždění olympských bohů. Kompoziční schéma této malby je komparovatelné s grafickými předlohami, které nás přivádějí ke konkrétnější námětové specifikaci zobrazení, příběhům Epimétheovy manželky Pandory.[14]

13 Kroupa, J.: *Zámek Valtice v 17. a 18. století*, s. 169, 195, pozn. 20; Audyová, Ilona: *Italští freskaři na Moravě ve 2. polovině 17. a 1. polovině 18. století – Slavkov u Brna, Holešov, Valtice*. Magisterská diplomová práce na FF MU. Brno 2005, s. 76–78. Antonio Bellucci pracoval pro Lichtenštejny zejména v souvislosti s dekorováním vídeňského městského paláce na Bankgasse, viz Reuß, M.: *Antonio Belluccis Gemäldefolge*.

14 Blízkou kompozici Pandory přinesl například v rytecké podobě Michel Lasne podle

Obr. 5: Michel Lasne podle Pierra Brébietta, Pandora, rytina, před 1638

Také další tematické zaměření valtických maleb se úzce váže k barokní ikonografické tradici a programatice, i zde se například hojně uplatnila ideová rovina denních cyklů a astrologických konotací mýtů, jak ukazují ve dvou místnostech přítomné motivy bohyně Aurory a spánku.[15]

předlohy Pierra Brébietta (rytina datována před 1638): B r u c h e r , Günter: *Die barocke Deckenmalerei in der Steiermark*. Versuch einer Entwicklungsgeschichte. Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes der Universität Graz 8, 1973, s. XLII.

15 Blízké kompozice Aurory (či Flory) lze nalézt například ve Franceschiniho tvorbě pro Lichtenštejny: M i l l e r , D. C.: *Marcantonio Franceschini and the Liechtensteins*, obr. 2, obr. XXII.

Jedno z největších valtických pláten zase přináší motiv vozu bohyně Diany taženého dvojspřežím jelenů a toto zobrazení se formálně jasně vztahuje k malbě téhož námětu realizované na stropě jedné z místností zámku v Buchlovicích. Ze vzájemné komparace je zřejmé, že za oběma malbami stojí stejný předobraz, který lze nejpravděpodobněji hledat opět v bohaté raně novověké grafické produkci. Příkladem, ne však přímou předlohou, může být obdobná rytina vozu Diany vzniklá podle návrhu Samuela Bottschilda, jehož grafická tvorba již našla v podobě kompozičních předloh v naší barokní malbě své uplatnění.[16]

Obě zkoumané lichtenštejnské rezidence a jejich interiérové výzdoby reprezentují, každá svým způsobem, strategii budování rodové paměti. Zámek v Plumlově je se svým ikonografickým programem a formálními aspekty výzdoby spojen s obdobnými evropskými rezidencemi a náleží do kategorie míst nejvyšší reprezentace, knížecích rezidencí. Tato tradice byla následována také ve výzdobných programech 19. století, jak ukazuje valtický příklad, kde dekorace záměrně „imitují" velkou barokní slávu Lichtenštejnů, a pokračují tak ve vytváření a upevňování rodové paměti. Obdobné postupy barokního historismu byly použity také v architektonických formách zámeckého areálu ve Valticích, jak na příkladu imitování díla Johanna Bernarda Fischera z Erlachu ukázal Tomáš Jeřábek.[17] Tyto tendence jsou od poloviny 19. století dokumentovatelné nejen v případě lichtenštejnských zakázek, ale také například ve zmíněných aktivitách hrabat Berchtoldů na zámku v Buchlovicích, kde novobarokní formy prolínají architekturou, malbami a dalším interiérovým vybavením.[18]

Die mythologischen Themen in den mährischen Residenzen der Liechtenstein als Bestandteil der Familienerinnerung

Die vorliegende Studie befasst sich mit ausgewählten Fragen der malerischen Ausgestaltung der liechtensteinischen Residenzen in Mähren – konkret in Plumenau (Plumlov) und Feldsberg (Valtice). Die Freskenmalereien im Schloss zu Plumenau durch den Maler Johann Georg Greiner stellen formal eine Kompilation ausgewählter kompositorischer Motive dar, vornehmlich aus dem grafischen Schaffen von Pietro Testa. Bei einem Vergleich

16 Rytinu Diany na voze vyryl mezi lety 1680–1705 Christian Heckel podle Samuela Bottschilda (přístupné např. v digitalizovaných sbírkách Herzog Anton Ulrich musea v Braunschweigu: http://kk.haum-bs.de/?id=c-heckel-ab3-0001, citováno dne 10. 1. 2012). Bottschildovy rytiny se u nás v barokní malbě coby předlohy uplatnily i jinde – např. téma Paridova soudu na stropě Starhemberského paláce v Praze vychází z Bottschildovy rytiny téhož námětu. K Bottschildově grafické tvorbě srov. *Hollstein's German Engravings, Etchings and Woodcuts 1400–1700*. IV. Amsterdam 1957, s. 1–48.

17 Jeřábek, T.: *Dějiny valtického zámku v 19. a 20. století*, s. 197–208.

18 V případě Buchlovic jde zejména o úpravy zámeckého areálu za Zikmunda II. hraběte Berchtolda a Aloise II. Berchtolda. Koupa, Jiří: *Problém Buchlovice*. Opuscula historiae artium F 41, 1997, s. 31–48; Konečný, Michal: *Státní zámek Buchlovice*. Stavebně-historický průzkum. Brno 2010, s. 8–9.

der Plumenauer Malereien wird ersichtlich, dass Greiner – den Wünschen seines fürstlichen Auftraggebers folgend – sein Werk auf der Grundlage mehrerer ausgewählter grafischer Blätter komponierte, von denen er einzelne Figuren und kompositorische Momente übernahm und in andere formale und inhaltliche Zusammenhänge integrierte. Die grafische Vorlage mit dem Thema von Didos Tod einmal ausgenommen nutzte Greiner, vermutlich auf der Grundlage des Wunsches seines Auftraggebers, grafische Vorlagen als Quelle rein formalen Charakters. Die Ikonographie der Plumenauer Malereien konzentrierte sich insbesondere auf die repräsentative Linie in der Abbildung heroischer Begebenheiten, die sich auf den Text von Vergils *Aeneis* sowie auf astrologische Konnotationen antiker Mythen mit den geistigen Ebenen des Tageszyklus stützten. Feldsberg führt uns, neben einigen ikonographischen Präzisierungen, zu anderen Fragen, konkret jener nach neobarocken Paraphrasen aus jüngeren Zeiten. Die beiden untersuchten liechtensteinischen Residenzen und deren Ausgestaltung des Interieurs repräsentieren – jede auf ihre Art – die Strategie des Aufbaus einer Familienerinnerung. Das Schloss in Plumenau ist mit seinem ikonographischen Programm und den formalen Aspekten der Ausschmückung mit ähnlichen europäischen Residenzen verbunden und gehört zur Kategorie von Orten allerhöchster Repräsentation, nämlich den fürstlichen Residenzen. Diese Tradition wurde auch in den Ausschmückungsprogrammen des 19. Jahrhunderts verfolgt, wie das Beispiel Feldsberg zeigt, wo die Dekoration zielgerichtet den großen barocken Ruhm der Liechtenstein „imitiert“ und somit die Ausformung und Festigung der Familienerinnerung fortsetzt.

Lubomír Slavíček

Zámecká obrazárna ve Fryšavě (Břežanech) u Znojma – další místo lichtenštejnského sběratelství

The picture gallery of the Fryšava Chateau (Břežany) by Znojmo – another place of Liechtenstein collecting

The study brings new pieces of information regarding the history and content of the picture gallery in the Liechtenstein and former Fürstenberg chateau in Fryšava (present-day Břežany) by Znojmo, which the experts of the late eighteenth century considered one of the largest and most valuable in Moravia. The author focuses on its fate in the period of Moritz, Prince of Liechtenstein (1798) and under the canon of Cologne and later provost of Mikulov, an ardent collector Josef Franz Anton Count Truchsess von Waldburg-Zeil-Wurzach (1801) and suggests its connection to the collecting activities of Johann Adam Andreas, Prince of Liechtenstein.

Key words: picture gallery in the Fryšava Chateau (Břežany u Znojma); Baroque collecting in Moravia; the Liechtenstein art collections; Moritz, Prince of Liechtenstein; Josef Franz Anton the Count Truchsess von Waldburg-Zeil-Wurzach

Výsledky sběratelské činnosti knížat z Lichtenštejna vzbuzovaly již od konce 17. století velkou a zaslouženou pozornost, jak o tom svědčí četné zmínky objevující se v soudobé publicistice, v topografické a cestovní literatuře. Ta byla zpočátku téměř výhradně věnována bohatým sbírkám obrazů, soch, tapiserií a uměleckého řemesla, které své umístění nalezly ve Vídni, nejprve v městském paláci a posléze v předměstském paláci v Rossau. Snad proto byly počátky lichtenštejnských rodových sbírek dlouho spojovány s osobností tehdy panujícího knížete Jana Adama Ondřeje z Lichtenštejna (1657–1712), který patřil – společně se svými vrstevníky, falckým kurfiřtem Johannem Wilhelmem (1658–1716) a mohučským kurfiřtem, biskupem Franzem Lotharem Schönbornem (1655–1729) – bezesporu k hlavním reprezentantům oné silné a vyhraněné generace středoevropských sběratelů doby kolem roku 1700. Až systematické rešerše bohatých archivních dokladů, které se k dějinám sběratelství Lichtenštejnů zachovaly v rodinném archivu a především jejich vyhodnocení provedené nejprve historikem Jacobem von Falke a archivářem Franzem Wilhelmem, pracujícími v lichtenštejnských službách, posléze historiky umění – znalci Theodorem Frimmelem a Viktorem Fleischerem a nejnověji zejména autorem kritických pramenných

edicí Herbertem Hauptem, přinesly spolehlivé a zevrubné poznatky k tomuto mimořádně poutavému tématu.[1] Z dosavadních zjištění jednoznačně vyplývá, že skutečným zakladatelem lichtenštejnských sbírek a současně onou klíčovou, vpravdě průkopnickou a pro další vývoj sběratelských aktivit Lichtenštejnů určující osobností se stal již otec Jana Adama Ondřeje, Karel Eusebius kníže z Lichtenštejna (1611–1684). Ten podobně jako arcivévoda Leopold Vilém (1614–1662) patřil k časným, ve věcech umění vzdělaným milovníkům umění – *artis pictoriae amatores* – barokní epochy. Pro jeho vyhraněný vztah k výtvarnému umění, projevující se naplno v jeho zaujaté sběratelské činnosti a poučené podpoře umělců, byly příznačné hluboké znalosti a především nepřehlédnutelný smysl pro kvalitu získávaného nebo objednaného díla. Výmluvný doklad jeho postojů a názorů o architektuře, malířství a sochařství, stejně jako jeho chování jako objednavatele a sběratele poskytují jeho vlastní názory obsažené jednak v jeho instrukci synovi a jeho potomkům (*Instruction vor unsern geliebten Sohn und dessen successoren*), jednak v jeho rukopisném traktátu *Von Werk der Architektur*, který sepsal k poučení svého syna a nástupce Jana Adama Ondřeje.[2]

---

1 Z početné literatury věnované knížatům z Lichtenštejna a jejich vztahu k výtvarnému umění viz zejména von Frimmel, Theodor: *Materialien zu einer Geschichte der fürstlich Liechtensteinischen Galerie.* Beilage der Blätter für Gemäldekunde I, 1905–1910, II. Lieferung Mai 1907, s. 21–34; Fleischer, Victor: *Fürst Karel Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684).* (Veröffentlichungen der Gesellschaft für neuere Geschichte Österreichs 1). Wien – Leipzig 1910; Wilhelm, Franz: *Neue Quellen zur Geschichte des fürstlich Liechtensteinischen Kunstbesitzes.* Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes 5, 1911, Beiblatt, sl. 88–142; týž: *Bericht über kunstgeschichtliche Funde im Hausarchiv der regierenden Fürsten von Liechtenstein.* Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes 8, 1914, Beiblatt, sl. 35–50; Wilhelm, Gustav: *Die Fürsten von Liechtenstein und ihre Beziehungen zu Kunst und Wissenschaft.* In: Jahrbuch der Liechtensteinischen Kunstgesellschaft 1976. Vaduz 1977, s. 9–179; Baumstark, Reinhold: *Traditionsbewusstsein und Kennerschaft. Zur Geschichte der Sammeltätigkeit der Fürsten von Liechtenstein.* In: Meisterwerke der Sammlungen der Fürsten von Liechtenstein. Gemälde. Zürich 1980, s. 7–14; *Liechtenstein. The Princely Collection.* New York 1985; *Die Bronzen der Fürstlichen Sammlung Liechtenstein.* Frankfurt am Main 1986; Baumstark, Reinhold: *Ein fürstlicher Rahmen um bürgerliche Kunst.* Holländische Malerei in der Sammlung Liechtenstein. In: Im Lichte Hollands. Holländische Malerei des 17. Jahrhunderts aus den Sammlungen des Fürsten von Liechtenstein und aus Schweizer Besitz. Basel 1987, s. 27–30; Oberhammer, Evelin (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel.* Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit. Wien 1990; Haupt, Herbert: *Von der Leidenschaft zum Schönen.* Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684. Quellenband. Quellen und Studien zur Geschichte des Fürstenhauses Liechtenstein, Band II/2. Wien – München – Weimar 1998; Smola, Franz: *Die Fürstlich Liechtenstein'sche Kunstsammlung.* Rechtsfragen zur Verbringung der Sammlungen von Wien nach Vaduz in den Jahren 1944/45. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1999, s. 25–26; Haupt, Herbert: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684.* Erbe und Bewahr in schwerer Zeit. München – Berlin – London – New York 2007.

2 Fleischer, V.: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein*, s. 87–209. Srov. též Krapf, Michael: *Architekturtheorien im 17. Jahrhundert.* Die Rolle des Fürsten Karl Eusebius von Liechtenstein. In: Stolwitzer, Getrude (ed.): Le baroque autrichien au XVIIe siècle. (Publications de l'Université de Rouen 147). Rouen 1989, s. 93–102; Bergner, Eva: *Adelige Baukunst im 16. und 17. Jahrhundert.* In: Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession 1500–1700. Rosenburg 1990, s. 119, 121, 134 (č. kat. 5.23); Lorenz, Hellmut: *Ein*

Pozoruhodné a poučené výsledky bohaté a všestranné sběratelské činnosti členů jednotlivých větví rodu Lichtenštejnů jsou těsně spjaty nejen s Vídní a Valticemi, nýbrž též s jejich sídly v Moravském Krumlově, Uherském Ostrohu, nebo v Kostelci nad Černými lesy v Čechách a nejnověji také ve Fryšavě (dnes Břežany) u Znojma. Obrazárnu umístěnou ve třech sálech tamního zámku označovali na sklonku 18. století soudobí znalci umění svorně jako jednu z největších a nejhodnotnějších obrazových sbírek na Moravě. V době, kdy jeho majitelkou byla Marie Gabriela Felicitas kněžna Fürstenberg-Möskirch (1716–1798), na existenci a význam této obrazárny upozornil brněnský sochař a historiograf Ondřej Schweigl. V jeho poznámkách, které přinášejí závažné poznatky k dějinám umění na Moravě, nacházíme ujištění: *„das Fürst Fürstenbergischer Schloß Frischau* [ist] *wegen ihrer Bildergallerie renomiert.“* Toto povšechné konstatování doplnil ještě stručnou informací o historii a rovněž o náplni obrazárny, a v neposlední řadě též výstižným hodnocením, které bez větších změn převzali i další autoři, kteří se obrazovou sbírkou později zabývali. Podle Schweigla *„die Bildersammlung ist von denen Fürsten des Hauses Liechtenstein schon im vorigem Seculo kostbar eingesammelt und allda in drei Zimmern ordentlich eingeteilet worden. Sie sind von verschiedenen vornehmsten meistens niederländischen Malern und ist die grösste und kostbarste Gallerie in Mähren.“*[3] Obrazárna, v níž se největší pozornosti dostávalo především dílům holandských malířů v čele s Rembrandtem, nemohla ujít ani pozornosti znojemského malíře Josefa Winterhaldera mladšího, který ji marginálně připomněl ve svých glosách o umělcích působících ve Znojmě a jeho okolí, poskytnutých dalšímu z časných historiografů umění na Moravě Janu Petru Cerronimu. Tato Winterhalderova zmínka souhrnně uvádějící, že *„im frischauer Schloss befindet sich eine alte Sammlung von gross und kleinen Bilder worunter Originalien von Renbrand“*,[4] se společně se starší zprávou Ondřeje Schweigla stala Cerronimu východiskem pro nejobsáhlejší pojednání, které v topografické části své *Skitze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren* začlenil do popisu fryšavského zámku.[5] Ovšem v době, kdy Jan Petr Cerroni dokončoval rukopis své práce, se obrazárna, za jejíhož zakladatele označil uměnímilovného Jana Adama Ondřeje knížete z Lichtenštejna, na zámku

---

„exemplum“ fürstlichen Mäzenatentums der Barockzeit. Bau und Ausstattung des Gartenpalais Liechtenstein in Wien. Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft 43, 1989, s. 7–24; Polleross, Friedrich: *Utilità, Virtù e Bellezza. Fürst Johann Adam Andreas von Liechtenstein und sein Wiener Palast in der Rossau.* Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 47, 1993, s. 35–52.

3 Hálová-Jahodová, Cecilie: *Andreas Schweigl, Bildende Künste in Mähren.* Umění 20, 1972, s. 185.

4 Winterhalder, Josef: *Mährische Künstler in Znaim und Gegent,* Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), G 11 Františkovo muzeum, Rukopisy, inv. č. 60, fol. 18v; viz Lomičová, Marie: *Rukopis o umění Jana Petra Cerroniho.* Umění 26, 1978, s. 70.

5 Cerroni, Jan Petr: *Skitze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren* (1807), MZA Brno, G 12 Cerroniho sbírka, inv. č. I–32, fol. 142.

ve Fryšavě již nenacházela. Tato skutečnost mu však nezůstala neznámá, a proto k výchozímu Schweiglovu, respektive Winterhalderovu sdělení připojil ještě vlastní poznámku o dalších osudech této pozoruhodné sbírky, která *„nahm 3 ganze Zimmer ein, war ordentlich eingerichtet, und bestand aus vielen Kunststücken, besonders der vornehmsten niederländischen Meister“*. Ve shodě se Schweiglovým názorem ji označil za *„die grosste, und schönste Galleri in Mähren“*. *„Als aber nach dem verstorbenen Fürsten Besitzerin von Frischau Maria Gabriella Fürstin von Fürstenberg Moskirch, das Gut Frischau an den Fürsten Moriz v*[on] *Liechtenstein samt dieser Bildergallerie durch Erbschaft fiel, verkaufte er Sie an den Grafen Joseph v*[on] *Truchses Waldburg, Domherrn in Reich, seit 1780 Probsten in Nikolsburg um 15 000 f, der Sie samt seinen übrigen Bildersammlung in London veräusserte.“*

Obrazárnu zámku ve Fryšavě jako výraznou ukázku barokního sběratelství připomíná i topografická literatura 19. století, aniž by ovšem její autoři informace uvedené Schweiglem a Cerronim nějakým podstatnějším způsobem doplnili. Pouze Gregor Wolny v souvislosti s prodejem obrazů zmiňuje skutečnost, že Mořic kníže z Lichtenštejna (1775–1819) (obr. 1) za ně údajně nedostal zaplaceno, *„weil die Bilder bei der Überfuhr nach London in Wasser untergingen.“*[6] V moderní době se pak této kolekci určité pozornosti dostalo zejména v souvislosti se zpracováním výsledků pozoruhodné sběratelské činnosti někdejšího štrasburského děkana a kolínského kanovníka, potomního infulovaného probošta v Mikulově, Josepha Franze Antona hraběte Truchsess von Waldburg-Zeil-Wurzach (1784–1813).[7] Byl to právě tento horlivý sběratel, kdo v roce 1801 od Mořice knížete

6 Hawlik, Ernst: *Geschichte der bildenden und zeichnenden Künste im Markgrafthume Mähren.* Brünn 1838, s. 14; Wolny, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren: topographisch, statistisch und historisch geschildert III.* Brünn 1837, s. 215; d'Elvert, Christian: *Die Bibliotheken und andern wissenschaftliche, Kunst- und Alterthums-Sammlungen in Mähren und österreichischen Schlesien.* Schriften der historisch-statistischen Section der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 3, 1852, s. 128; Hosák, Ladislav – Zemek, Metoděj (edd.): *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* 1. Jižní Morava. Praha 1981, s. 59–60 (zde je jako zakladatel sbírky uveden hrabě Žibrid František Breuner). K Mořicovi knížeti z Lichtenštejna viz von Wurzbach, Constant: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den oesterreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben 15.* Wien 1866, s. 168–170; von Falke, Jacob: *Geschichte der fürstlichen Hauses Liechtenstein 3.* Wien 1882, s. 347–361.

7 Kircher, Gerda Franziska: *Die Truchsessenen-Galerie.* Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Kunstsammelns um 1800. Frankfurt am Main – Bern – Las Vegas 1979. K této sbírce viz dále de Freddy, Giovanni-Luigi: *Deccrizione della città sobborghi, e vicinanze di Vienna I.* Vienna 1800, s. 402; Meusel, Johann Georg, in: Archiv für Künstler und Kunstfreunde 1, 1804, s. 17; Hawlik, E.: *Geschichte der bildenden und zeichnenden Künste*, s. 14–15; Fiorillo, Johann Dominik: *Geschichte der zeichnenden Künste von ihrer Wiederauflebung bis auf die neuesten Zeiten 5.* Göttingen 1808, s. 882; von Frimmel, Theodor: *Gemäldesammlungen in Wien.* Repertorium für Kunstwissenschaft 15, 1892, s. 47–48; týž: *Geschichte der Wiener Gemäldesammlungen.* Erster Halbband. Einleitung und Geschichte der kaiserlichen Gemäldegalerie. Leipzig 1899, s. 263; týž: *Zur Geschichte der Galerie Truchsess-Zeyl-Wurzach.* Blätter für Gemäldekunde 1, 1905, s. 23–28.

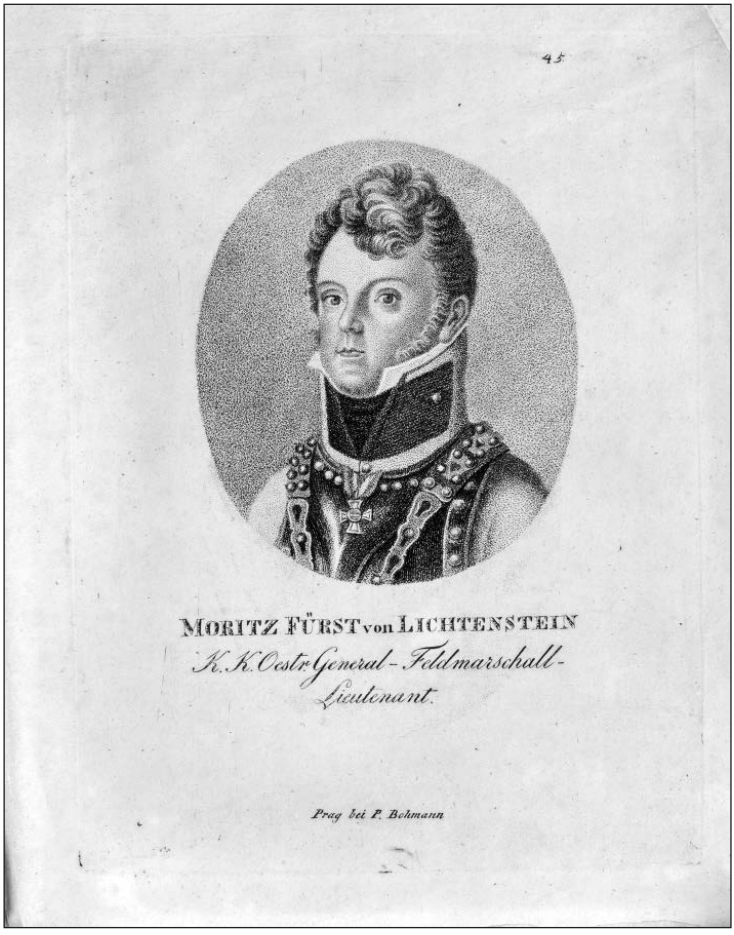

Obr. 1: Mořic kníže z Lichtenštejna (Grafická sbírka Královské kanonie premonstrátů na Strahově)

z Lichtenštejna zděděnou kolekci obrazů, ohodnocenou na 30 000 zlatých, získal, aby výběr z ní připojil k vlastní sbírce, kterou začal budovat za svého působení v Kolíně nad Rýnem a již dále vydatně doplňoval po svém nuceném přesídlení do Vídně. Důvody, které polního podmaršálka Mořice knížete z Lichtenštejna, aktivního účastníka napoleonských válek, vedly k odprodeji sbírky, neznáme. Rozhodně to však nebyl nedostatek vztahu k výtvarnému umění, jejž později projevil při klasicistní přestavbě zámku ve Fryšavě a zejména přátelskými styky s věhlasným italským neoklasicistním sochařem Antoniem Canovou (1757–1822), které udržoval za pobytu

v Římě a později společně se svou manželkou Leopoldinou, rozenou princeznou Esterházy v době sochařova přechodného působení ve Vídni.[8]

Jak vyplývá z dochovaných archivních pramenů vztahujících se k akvizici lichtenštejnských obrazů, projevil se hrabě Joseph Truchsess jako vpravdě náročný sběratel, když si neponechal všechny zakoupené kusy. Z více jak 300 obrazů si totiž vybral pouze ty nejkvalitnější. Podle svědectví tří seznamů (obr. 2), které v souvislosti se svou akvizicí nechal sestavit a jejichž podkladem se stal nedochovaný, nebo prozatím nenalezený *„frischauer Cathalogues"*, vypracovaný z pověření Mořice knížete z Lichtenštejna vídeňským malířem a znalcem Dominikem Kindermannem (1739–1817), bylo 110 zakoupených obrazů převezeno do Drážďan a dalších 127 do Vídně. Zbývajících 76 kusů, které jsou v jejich dílčím seznamu označeny většinou *„als ganz verdorben und erstorben"*, a mezi nimiž se nacházela řada autorsky neurčených prací a především špatných kopií, ponechal zkrátka na místě. Mnohé z těchto vyřazených obrazů daroval *„der Frau Oberamtmannin"*, či nejmenovanému místnímu truhláři.[9]

Avšak ani všechna umělecká díla, která byla na přání hraběte Josepha Truchsesse odvezena do Drážďan a Vídně, nezůstala dlouho v jeho majetku. Již v roce 1803 a především o dva roky později prodal část z nich (celkem 31 obrazů) malíři Josephu Augustu Pechwellovi (1757–1811), inspektoru kurfiřtské galerie v Drážďanech, sběrateli a obchodníku s obrazy, který za ně zaplatil 1 224 zlatých. Dalších 57 kusů, ohodnocených částkou 933 zlatých, pak přenechal jeho vídeňskému kolegovi Adamu Braunovi (1750–1827).[10]

---

8 W o l f , Adam: *Fürstin Eleonore Liechtenstein 1745–1812*. Nach Briefen und Memoiren ihrer Zeit. Wien 1875, s. 304–308; v o n F a l k e , J.: *Geschichte der fürstlichen Hauses Liechtenstein 3*, s. 360–361; S c h e m p e r - S p a r h o l z , Ingeborg: *„Le désir d'avoir la nature en marbre": die Sitzstatue der Prinzessin Leopoldine Esterházy-Liechtenstein von Antonio Canova und das Frauenbild der Frühromantik*. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 50, 1997, s. 258, 262–264.

9 Landesarchiv Baden-Württemberg, Generallandesarchiv Karlsruhe (dále jen GLA Karlsruhe), sg. N Truchseß, Nr. 92, fol. 148–149v: *Verzeichnus, der mir zuständigen Bildern, welche ich von Frischau nacher Dresden gesendet, hier nach den Meinen des frischauer Cathalogues, und deren Ganz unverhältnusmäsigen Kaufschäzung preisen* (dat. Drážďany, 1. prosince 1801): fol. 13–14: *Notta. Verzeichnus der frischauer bilder, welche ich nacher Wien gesendet habe hier nach der suite Ihrer Numeren, und Kindermannischen schäzung* (nedat., Wien, Dezember 1801); fol. 12–12v: *Verzeichnus der Bilder, welche ich in frischau selbsten, als des Transportes unwerth ausgeschlossen eins mit deren übertriebener schätzung* (nedat., patrně Fryšava, prosinec 1801); viz S l a v í č e k , Lubomír: *„...und ist die grösste und kostbarste Gallerie in Mähren"*. Das Inventar der liechtensteinischen Gemäldegalerie auf dem Schloss in Frischau. Opuscula historiae artium 56, 2007, F 51, s. 140–155, přílohy I–III. Viz též nově nalezený inventář zámku, pořízený roku 1798 v souvislosti s projednáváním pozůstalosti Gabriely Felicitas kněžny Fürstenberg-Möskirch, který obsahuje samostatné ocenění zámecké obrazové sbírky provedené znojemským odhadcem obrazů Jacobem Raddou; MZA Brno, C 9 – Moravskoslezské zemské právo, sg. 13, inv. č. 511, fol. 18r–47v. Srov. V a l e š , Tomáš: *Mezi Brnem a Vídní*. Umění a umělci ve Znojmě a okolí 1715–1815. Disertační práce, FF MU. Brno 2012, s. 89–93.

10 GLA Karlsruhe, sg. N Truchseß von Walburg-Zeil-Wurzach, č. 36: *Notta ... an H: August Bechwel kaufweise überlassen folgende Bilder anno 1803. – Item an H. Joseph Braun überlasen aus den frischauer bilder*.

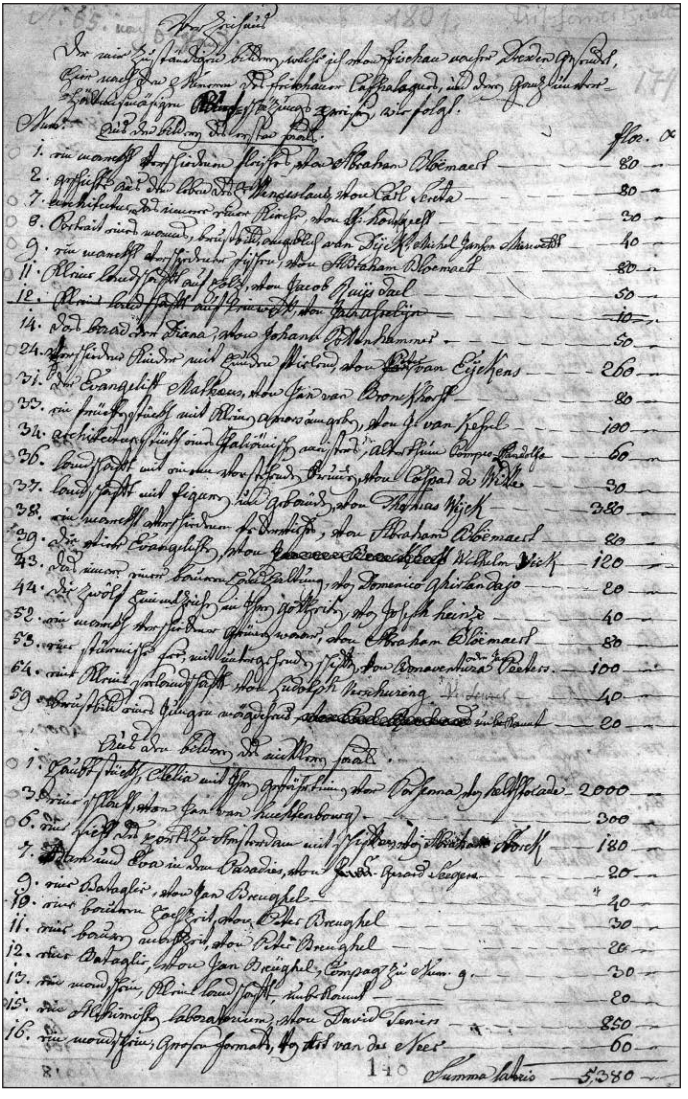

Obr. 2: Seznam 110 obrazů zámecké obrazárny ve Fryšavě / Březanech u Znojma, zakoupených hrabětem Josephem Truchsessem von Waldburg-Zeil-Wurzach a odeslaných do Drážďan, 1801 (Landesarchiv Baden-Württemberg, Generallandesarchiv Karlsruhe, sg. N Truchseß, Nr. 92)

Hlavní náplň těchto odprodaných souborů tvořily především krajiny, žánry, zátiší a portréty holandských malířů 17. století Roelanta Saveryho, Davida

Vinckenboonse, Aerta van der Neer, Hermana Saftlevena, Willema Romeyna, Adama Pynackera, Nicolaese Berchema, Willema van de Velde, Isaaca de Moucheron, Alberta Klompa, Jana Ossenbecka, Godfrieda Schalckena, Gabriela Metsua, Adriaena van Ostade, Otto Marseuse van Schrieck, Samuela van Hoogstraeten, Dircka Blekera a v menší míře také jejich vlámských, italských, německých a českých kolegů. Svými výtvory, originály i kopiemi, byli zastoupeni mj. Pieter Brueghel, Adriaen Brouwer, Bonaventura Peeters, Gerard Seghers, Pompeo Landolfo, Pietro Liberi, Luca Giordano, stejně jako Hans Rottenhammer, Jan Liss, Johann Heinrich Schönfeld, Johann Hulsman, Martin Dichtel, Karel Škréta, Petr Brandl či Jan Kupecký.

Oba noví vlastníci původně lichtenštejnských obrazů patřili k dobově příznačnému typu umělce-znalce věnujícího se mj. intenzivně obchodování s uměním a hrabě Truchsess s nimi od svého usazení ve Vídni udržoval čilé pracovní a nejspíše také obchodní styky. Z dějin jeho sběratelských aktiv je známo, že Pechwella[11] pověřil odborným zpracováním své rozsáhlé sbírky více jak 1 400 obrazů, kterou v důsledku napoleonských válek přemístil do Vídně ze zámku ve švábském Wurzachu, a posléze také novým ohodnocením řady původně fryšavských obrazů. Rovněž Braun[12] mu poskytoval neocenitelné služby, a to nejen jako znalec, ale též jako restaurátor, který mezi prosincem 1796 a březnem 1797 ošetřil více jak sto obrazů před jejich vystavením ve Vídni, v tamním dominikánském klášteře. O jejich dobrých vztazích svědčí mj. skutečnost, že těsně po zakoupení obrazového souboru od knížete Mořice z Lichtenštejna daroval hrabě Truchsess Braunovi nejméně jeden z fryšavských obrazů, zřejmě jako projev uznání za jeho služby.

11 K Pechwellovi, který byl kolem 1800 ve styku také s dalšími významnými vídeňskými sběrateli, např. s hrabětem Franzem Antonem de Paula Lamberg-Sprinzensteinem, viz mj. Sigismund, Ernst, in: Thieme, Ulrich – Becker, Felix (edd.): *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart 26*. Leipzig 1932, s. 335; Juffinger, Roswitha: *Die Grafen Czernin und deren Gemäldesammlungen in Prag und Wien*. In: Marx, Barbara – Rehberg, Karl-Siegbert (edd.): Sammeln als Institution. Von der fürstlichen Wunderkammer zum Mäzenatentum des Staates. München 2006, s. 165; táž: *Counts Czernin von Chudenitz and Lamberg-Sprinzenstein, Two Illustrious Viennese Collectors: Notes for New Research*. In: Panzanelli, Roberta – Preti-Hamard, Monica (edd.): La Circulation des Oeuvres d'art. The Circulation of Works in the Revolutionary Era 1789–1848. Rennes 2007, s. 118–119. K vlastní sbírce Josepha Augusta Pechwella viz *Beschreibung eines Gemähldes des Raphaels Sanzio d'Urbin*. Aus der Gemählde sammlung des Herrn August Pechwell in Dresden. In: Meusel, Johann Georg (ed.): Archiv für Künstler und Kunstfreunde 1. Band, 4. Stück. Dresden 1805, s. 121–129; *Beschreibung von zwey schön erhaltener Originalgemälden in der Sammlung Herrn August Pechwells in Dresden*. In: tamtéž, 2. Band, 1. Heft. Dresden 1807, s. 110–116; *Beschreibung eines Gemählde s von Lucas Cranach*. In: tamtéž, 2. Band, 2. Heft. Dresden 1807, s. 169–171; Lugt, Frits: *Répertoire des Catalogues de ventes publiques intéresant l'art ou la curiosité, tableaux, dessins, estampes, miniatures, sculptures, 1600–1825 1*. Den Haag – Paris 1938, č. 8181.

12 K Braunovi, který působil jako poradce a dodavatel obrazů řady aristokratických sběratelů té doby, mj. hraběte Rudolfa Černína, nebo knížat Aloise z Lichtenštejna a Nikolause II. Esterhazyho viz von Frimmel, Theodor: *Lexikon der Wiener Gemäldesammlungen 1*. München 1913, s. 209–212; Wilhelm, G.: *Die Fürsten von Liechtenstein*, s. 139; Garas, Klára: *Festő, restaurátor, képkereskedő: Adam Braun (1748–1827) és a magyar műbarátok*. In: Tanulmányok Szabolcsi Hedvig 80. születésnapjára. Budapest 2006, s. 83–94.

Náklady spojené s náruživým rozmnožováním obrazové sbírky přivedly hraběte Josepha Truchsesse až na pokraj finančního úpadku. Jednou z možností, jak nepříznivou situaci řešit, se pochopitelně staly úvahy o jejím částečném odprodeji. Jeho intencí pochopitelně bylo uchovat výsledek vlastní sběratelské činnosti pokud možno pohromadě, nejlépe v nějaké veřejnosti přístupné galerijní instituci. Když jednání o odkoupení, která v letech 1798–1800 vedl s pověřenými zástupci císařské obrazárny ve Vídni, mj. s jejím tehdejším inspektorem, malířem Josephem von Rosou, skončilo bez výsledku, dospěl k rozhodnutí část své sbírky v letech 1802 a 1803 dopravit do Londýna, který tehdy představoval jedno z nejživějších odbytišť uměleckých děl. Zde v roce 1803 došlo nejprve k jejímu vystavení pod označením *Truchsessian Gallery* v osmi místnostech domu, který hrabě Truchsess nechal na své náklady postavit na New Road proti Portland Place.[13] Záměr prodat obrazy britskému národu formou subskribce ovšem nevyšel, a proto bylo nutné přikročit k jejich standardnímu vydražení.[14] Sbírka, kterou hrabě s neskrývaným sebevědomím označil za *„one of the great picture galleries of Europe"*, byla nabídnuta k prodeji na dvou dražbách. První, uspořádaná v květnu 1804, však nebyla příliš úspěšná a nepřinesla očekávaný výsledek, když řada obrazů zůstala neprodána.[15] Z tohoto důvodu došlo o dva roky později, na jaře 1806 k zorganizování další dražby, respektive tří na sebe navazujících aukcí, londýnským aukčním domem Skinner, Dyke & Co.[16] Nicméně ani v jejich průběhu zdaleka ne všechny obrazy našly své kupce a nadto dosažené ceny byly poměrně nízké. Snad i proto, že podle mínění anglických obchodníků a znalců umění mnohé z nabízených děl nesplňovaly vysoké nároky místních zájemců. Jeden z nich, obchodník s uměním William Buchanan, to lapidárně vyjádřil v dopise skotskému malíři Jamesi

13 *Catalogue of Truchsessian Picture Gallery, Now Exhibiting in the New Road; Opposite Portland Place.* London 1803; GLA Karlsruhe, sg. N Truchseß von Walburg-Zeil-Wurzach, č. 14: *Hängeplan der Truchsessischen Gemäldegalerie in London.* Srov. též Kircher, G. F.: *Die Truchsessenen-Galerie*, s. 42–54.

14 GLA Karlsruhe, sg. N Truchseß von Walburg-Zeil-Wurzach, č. 77: *Proposal for establishing by subscrition a public Gallery of Pictures in London.* London 1802. Viz též Meusel, J. G., in: Archiv für Künstler und Kunstfreunde 1, 1804, s. 17: *„Der Domherr hat Hoffnung, dass die Stadt London, wo die Nation vielleicht eine Gemäldesammlung anlegen will, sie ihm abkaufen werde."*

15 *Summary Catalogue of the pictures now exhibiting and on sale at the Truchsessian Gallery, New-Road opposite Portland Place.* London May 1, 1804; Fredericksen, Burton B. (ed.), assisted by Armstrong, Julia I. and Mendenhall, Doris A.: *The Index of Paintings sold in the British Isles during the nineteenth century.* Vol. I 1801–1805. Oxford 1988, s. 42, č. 264 Truchsessian Gallery 14. 5. 1804 – lots 906; Getty Provenance Index® Databases http://piweb.getty.edu/.

16 Lugt, F.: *Répertoire I*, č. 7049, 7072, 7100; Fredericksen, Burton B. (ed.): *The Index of Paintings.* Vol. II 1806–1810. Part 1 A–N. Oxford 1990, s. 7, č. 380: Truchsessian Gallery 27. 3. – 29. 3. 1806, lots 240; s. 9, č. 394: Truchsessian Gallery 24. 4. – 26. 4. 1806, lots 239; s. 12, č. 410: Truchsessian Gallery 22. 5. – 23. 5. 1806 lots 197; Getty Provenance Index® Databases http://piweb.getty.edu/.

Irvinovi: *„I believe there are not many very capital things in it, as it consists of early masters, and early pictures of masters which the English will not look at.“*[17]

Součástí početného souboru, který hrabě Truchsess vyvezl na britské ostrovy, byl pochopitelně i určitý počet obrazů pocházejících z nákupu od knížete Mořice z Lichtenštejna. Ty větším dílem pocházely – až na výjimky – ze zásilky více jak sta obrazů, které jejich nový majitel bezprostředně po získání v roce 1801 zaslal do Drážďan Josephu Augustu Pechwellovi. Ten provedl jejich odborné posouzení, především revizi autorských určení a současně stanovil nové ceny, protože ty původní, určené Dominikem Kindermannem, se Truchsessovi zdály být *„ganz unverhältnusmäsig“*. Jedním z výsledků této nové taxace představuje seznam 30 malých obrazů nizozemských malířů, které hrabě Truchsess zamýšlel zaslat do Londýna. Nejen celková částka 4 900 zlatých, ale především ceny jednotlivých obrazů zřetelně ukazují, že Pechwellovo ohodnocení bylo většinou mnohem vyšší než původní ceny, stanovené Dominikem Kindermannem.[18]

Prozatím značně neurčitou představu o charakteru a hodnotě lichtenštejnské obrazové sbírky, která byla zřejmě od konce 17. století umístěna na zámku ve Fryšavě na jižní Moravě, podstatným způsobem konkretizuje nejen ona trojice seznamů zpracovaných z podnětu hraběte Truchsesse v roce 1801.[19] Zpřesňující údaje o autorech původně fryšavských obrazů, o jejich ikonografii a také o technice, včetně údajů o rozměrech, přináší rovněž několik tištěných katalogů publikovaných v Londýně v roce 1803 v souvislosti s vystavením *Truchsessian Gallery* a posléze s jejím aukčním odprodejem realizovaným v letech 1804 a 1806.[20] Všechny uvedené materiály potvrzují, že hlavní náplň obrazárny skutečně tvořila především díla holandských malířů 17. století. Jako nejvíce obdivovaný a současně i nejdražší kus fryšavské kolekce figuroval Rembrandtův ikonograficky ne

17 Silliman, Benjamin: *A Journal of Travels in England, Holland and Scotland, and of Two Passages over the Atlantic, in the Years 1805 and 1806 I.* Boston 1912, s. 240; Farington, Joseph R.A.: *The Farington Diary.* Ed. James Greig. London 1923, 2, s. 137–138: *„Lawrence had been this morning to see the Exhibition of Count Truchsesis picture ... He gave a most unfavorable account of them, – saying there were scarcely an original picture of a great master among them...“*; Whitley, William Thomas: *Art in England 1800–1820.* Cambridge 1928, s. 63; Paley, Morton D.: *The Truchsessian Gallery revisited.* In: William Blake 1757–1827. Studies in Romanticism 16, Boston 1977, s. 165–177; Brigstocke, Hugh (ed.): *William Buchanan and the 19th century art trade.* 100 letters to his agents in London and Italy. London 1982, s. 85–86, 325, 476. K zaměření anglických sběratelů 18. a počátku 19. století a k náplni jejich sbírek: Pears, Iain: *The discovery of painting: the growth of interest in the arts in England, 1680–1768.* New Haven – London 1988; Haskell, Francis: *Rediscoveries in Art. Some Aspects of Taste, Fashion and Collecting in England and France.* Oxford 1982.

18 GLA Karlsruhe, sg. N Truchseß von Walburg-Zeil-Wurzach, č. 36: *Verzeichnis von dreysig kleinen bildern welche tit. Herr Graf von Truchsess nacher London versandt zu sehen wünschet. Hier nach Ihro gröse eines mit den H. August Pechwel gemachter Schätzung.* Jen zcela výjimečně se oba znalci v cenách shodli; zpravidla jsou Pechwellovy ceny i několikanásobně vyšší než Kindermannovy.

19 Viz pozn. 9.

20 Viz pozn. 13, 15 a 16.

zcela jednoznačně určený, a proto dnes obtížně identifikovatelný obraz, oceněný částkou 4 000 zlatých. Jeho autentičnost po zakoupení hrabětem Truchsessem shodně ověřili tři renomovaní soudobí znalci, lipský malíř Johann Friedrich August Tischbein (1750–1812) a jeho již zmínění vídeňští kolegové Adam Braun a Dominik Kindermann. Braun ve svém dobrozdání bez nejmenších pochybností prohlásil, *„dass das größte Bild, welches H. Graf Joseph Truchsess mit der Frischauer Bildergalerie angekauft hat, Kinder, die ihren Ältern eine nächtliche Music machen, vorstellend,*[21] *eines der größten und vorzüglichsten Bilder von Rembrandt ist, die ich gesehen habe, und welches daher seiner Seltenheit halber für die Galerie eines großen Herrn gewiss dreyßigtausend Gulden Werth zu seyn* […]." Rovněž Kindermann označil tento obraz jako *„ein vorzügliches, beträchtliches und ansehnliches Werk Rembrandt"* a neopomněl zmínit, že o jeho získání měl za jistých okolností zájem rovněž jeho zaměstnavatel, vzdělaný milovník a podporovatel umění, Jan Nepomuk Arnošt hrabě Harrach (1756–1829), švagr Mořice knížete z Lichtenštejna.[22]

Kromě několika dalších obrazů spojených s větší či menší pravděpodobností s Rembrandtovým jménem zaznamenává soupis fryšavských obrazů ještě výtvory, patrně plně signované, řady jeho odchovanců, následovníků a současníků, mj. Samuela van Hoogstraten, Gerbranda van den Eeckhout, Willema de Poorter, Leonarta Bramera a Christophera Paudisse. Za jeden z chef-d'oeuvrů (*Haubtstückh*) sbírky pak jeho autor označil dílo Nicolaese van Helt-Stockade *Cloelia s družkami před etruským králem Larsem Porsennou*, jehož cena byla původně stanovena ve výši 2 000 zlatých. Podle Kindermannovy taxace to byl třetí nejdražší obraz; výše ohodnocen byl jen zmíněný Rembrandtův obraz a pak ještě *„ein Praetioses blumenstückh, mit Vögel und insecten"* Abrahama Mignona, jehož cena činila 2 500 zlatých. Dnes nezvěstný obraz zaujal odhadce Dominika Kindermanna natolik, že si jeho podobu včetně malířovy signatury zaznamenal ve svém skicáři (obr. 3, 4).[23] Obě kresby přesvědčivě dokládají, že kompozice vznikla pod bezprostředním Rembrandtovým vlivem na samém počátku samostatné tvorby Nicolaase van Helt-Stockade v roce 1654, a představuje tak malířovo nejstarší známé dílo.[24]

---

21 V inventáři zámku ve Fryšavě byl námět obrazu původně určen jako starozákonní scéna Andělé navštěvují Abrahama a Sáru (Gn 18, 1–8).

22 GLA Karlsruhe, sg. N Truchseß von Walburg-Zeil-Wurzach, č. 90 (dopis Johanna Friedricha Augusta Tischbeina, dat. Lipsko, 20. 8. 1802); č. 88 (dopisy Adama Brauna, dat. Vídeň, 17. 3. 1805 a Dominika Kindermanna, dat. Wien, 19. 3. 1805). Srov. Kircher, G. F.: *Die Truchsessenen-Galerie*, s. 71–72.

23 Dnes Grafická sbírka Vlastivědného muzea v České Lípě; viz Slavíček, Lubomír: *Dominik Kindermann (1739–1810)*. Nové poznatky k jeho kreslířskému dílu. Umění 54, 2006, s. 240–250; týž: *„Fatto per mia memoria"*. Die Italienreisen des Malers Dominik Kindermann im Lichte seiner Tage- und Skizzenbücher. In: Generationen – Interpretationen – Konfrontationen. Bratislava 2007, s. 309–321.

24 Umělcovy nejstarší zatím známé obrazy jsou datovány rokem 1655; viz van der Velden, Jelka: *Nicolaes van Helt-Stocade*. Doctoraalscriptie Kunstgeschiedenis Katholicke Universitaet Nijmegen 1993, s. 26–35, 58–59, č. kat. 1–4.

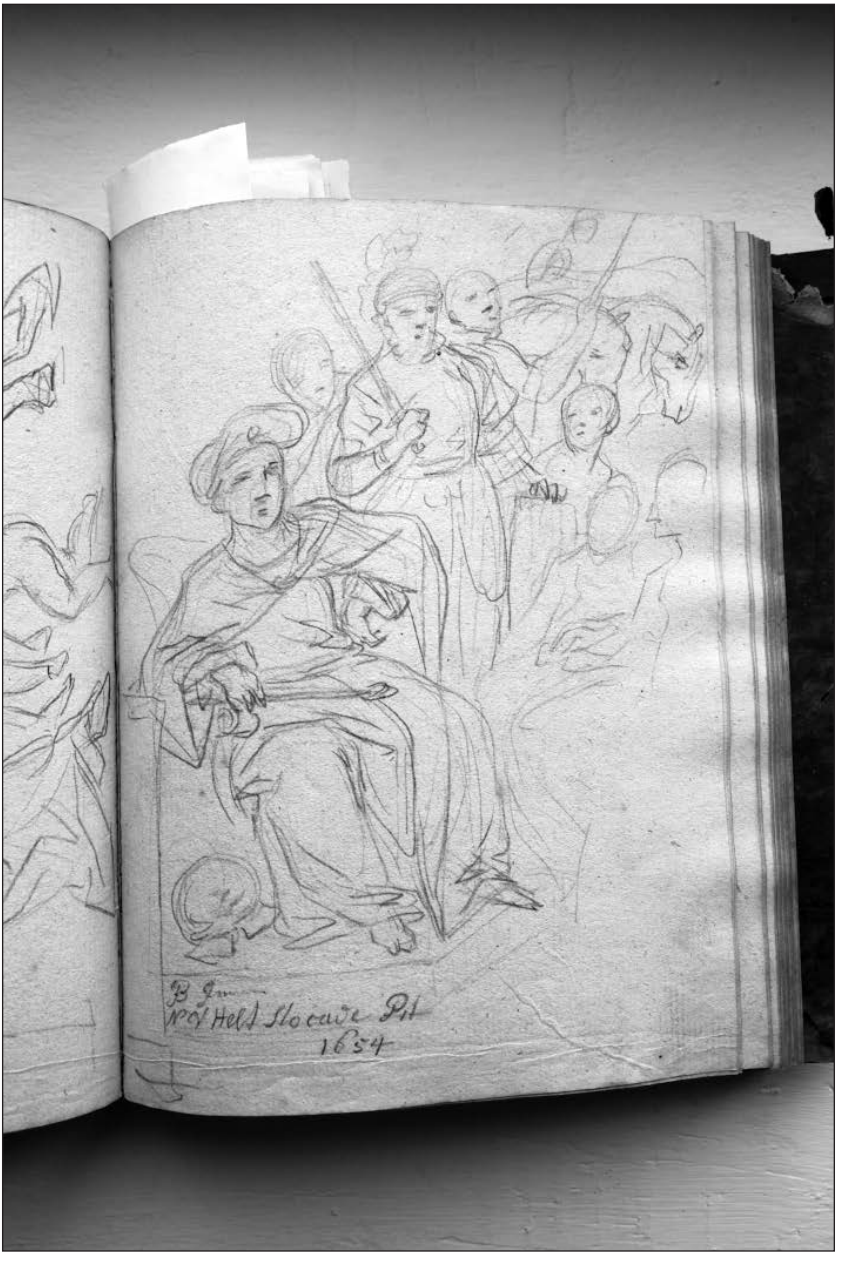

Obr. 3: Nicolaes Helt-Stockade, Cloelia s družkami před etruským králem Lars Porsennou, 1654. Kresba Dominika Kindermanna, kolem1800 (Česká Lípa, Vlastivědné muzeum, grafická sbírka)

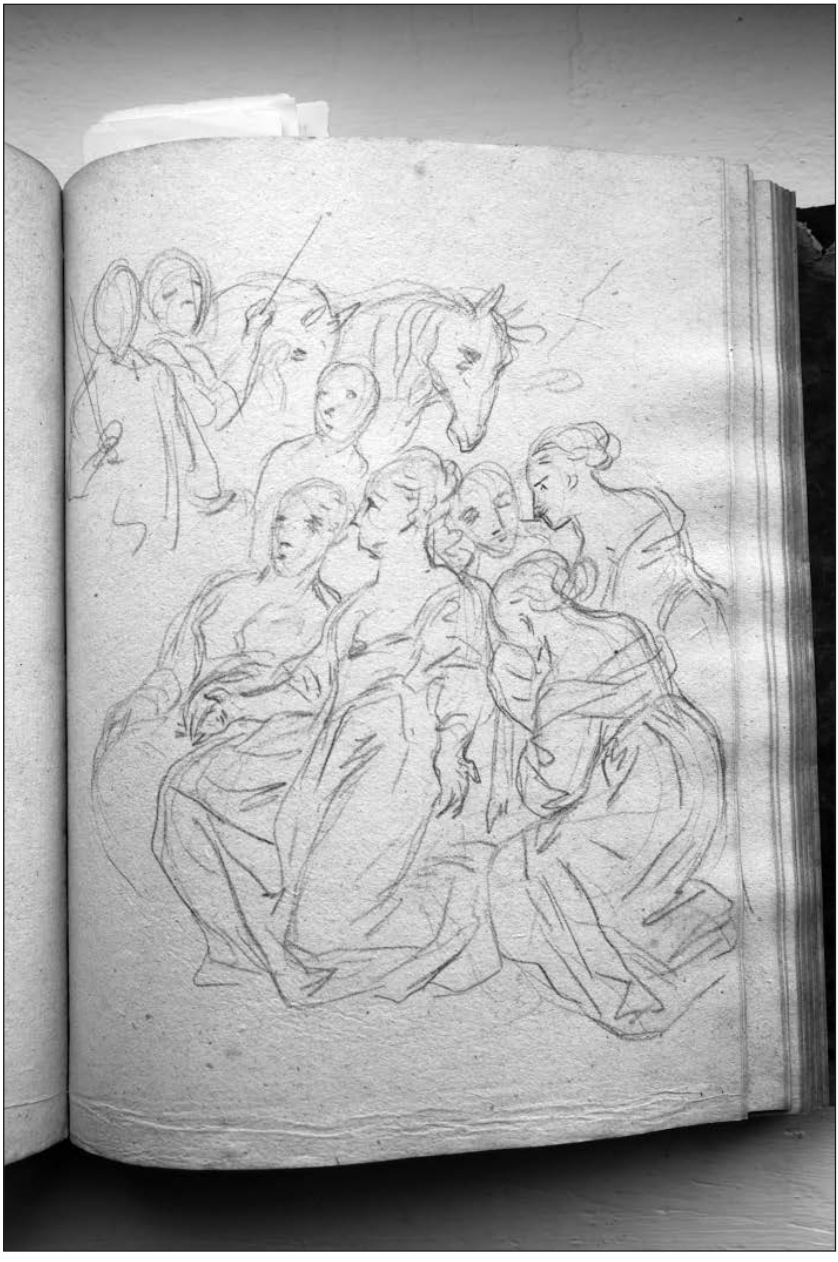

Obr. 4: Nicolaes Helt-Stockade, Cloelia s družkami před etruským králem Lars Porsennou, 1654. Kresba Dominika Kindermanna, kolem1800 (Česká Lípa, Vlastivědné muzeum, grafická sbírka)

K žánrové pestrosti souboru prací holandských a v menší míře i vlámských umělců 16. a 17. století přispívaly obrazy s náboženskou a mytologickou tematikou Quintena Massijse, Franse Florise, Petera Paula Rubense, Jacoba Jordaense, Erasma II. Quellina, Gerarda Segerse, Gasparda Jacqua van Opstal a Jana II. van Kessel, žánrové výjevy ze selského, měšťanského i vojenského života, za jejichž autory byli označeni Adriaen Brouwer, David II. Teniers, Christopoher van der Lamen, Jacob Toorenvliet, Egbert van der Poel, oblíbená zátiší a krajiny připsané renomovaným i méně známým autorům, mj. Janu van Goyen, Jacobu van Ruisdael, Aertu van der Neer, Allartu Everdingenovi, Janu Asselynovi, Willemu de Heusch, Johannu Heinrichu Roosovi, Thomasi Wyckovi, Thomasi Heeremansovi, Willemu Claesz Hedovi, Eliasi Vonckovi, Corneliu van Kick, Ernstu Stuvensovi, a v neposlední řadě architektonické obrazy Gerrita Adriensz. Berckheyda, Gerarda Houckgeesta a Abrahama Storcka.

V mnohem menším počtu se na složení souboru podílely obrazy italských malířů. Z nich inventář jmenovitě zaznamenává práce Domenica Ghirlandaja, Nicolly Frangipaniho, Pompea Landolfa, Lucy Giordana, Cira Ferriho, nebo Francesca Moly, stejně jako několik kopií vzniklých podle předloh Carla Marattiho, Pietra Liberiho, Costy da Milano, nebo Giovanniho Battisty Piazetty. Naproti tomu se poměrně často v soupisech obrazů fryšavského zámku vyskytují jména umělců, kteří jako Dirk Valckenburg, Franz Werner Tamm, Anton Faistenberger nebo Jan Kupecký, Jan Rudolf Bys a patrně i Petr Brandl na přelomu 17. a 18. století prokazatelně pracovali ve Vídni nebo v Praze pro Jana Adama Ondřeje knížete z Lichtenštejna.[25] Právě přítomnost jejich děl, stejně jako obrazů Jacoba Ferdinanda Sayese, Wilhelma Schuberta von Ehrenberg, Johanna Heinricha Schönfelda, Jacoba Toorenvlieta, Martina Dichtla, Carla Andrease Rutharta či Karla Škréty, patřících k oblíbeným autorům jeho otce a zakladatele rodinné sběratelské tradice Karla Eusebia, případně činných ve službách Maximiliana

25 K umělcům působícím v této době ve Vídni a mj. i pro Lichtenštejny viz Frimmel, Th. von: *Materialien zu einer Geschichte der fürstlich Liechtensteinischen Galerie*, s. 23; Wilhelm, Franz: *Bericht über kunstgeschichtliche Funde im Hausarchiv der regierenden Fürsten von Liechtenstein*. Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes 8, 1914, Beiblatt, sl. 35–36; Šafařík, Eduard A.: *Zum Anfang des Wiener Aufenthaltes Johannes Kupezky*. Mitteilungen der Österreichischen Galerie 8, 1964, č. 52, s. 10–17; Heinz, Günther: *Holländische Maler des 17. Jahrhunderts in Österreich*. Alte und moderne Kunst 9, 1964, Mai/Juni, s. 12–15; Friesen-Strnadt, Ilse: *Der Landschaftsmaler Anton Faistenberger (1663–1708)*. Mitteilungen der Gesellschaft für Vergleichende Kunstforschung in Wien 26, 1973, No. 1/2, s. 8; Faßbinder, Brigitte: *Studien zur Malerei des 17. Jahrhundert im Wiener Raum*. Phil. Dissertation. Wien 1979; Haupt, Herbert: *Flämische und niederländische Künstler am Wiener Kaiserhof im 17. und 18. Jahrhundert im Überblick*. Acta Historiae Artis Slovenica 11, 2006, s. 31–46; Morsbach, Christiane: *Die Genrebilder der in Wien und Umgebung wirkenden niederländischen Zuwanderer Jan van Ossenbeek (1624–1674), Jan Thomas (1617–1678), Johann de Cordua (um 1630? – 1698/1702?) und Jacob Toorenvliet (1635–1719)*. Tamtéž, s. 47–69; Haupt, Herbert: *Das Hof- und hofbefreite Handwerk im barocken Wien 1620 bis 1770*. Ein Handbuch. Innsbruck 2007.

Jakuba Mořice z Lichtenštejna (1641–1709) v Moravském Krumlově,[26] potvrzuje, že podstatný díl obrazů fryšavského zámku skutečně pocházel ze starého majetku Lichtenštejnů. Šlo nejspíše o tu část obrazové kolekce, již vybudoval Jan Adam Ondřej kníže z Lichtenštejna, respektive jeho otec, která dědictvím přešla nejprve na jeho dceru Marii Alžbětu (1683–1744), provdanou za Leopolda vévodu šlesvickoholštýnského, a posléze na její dceru Marii Gabrielu Felicitas kněžnu Fürstenberg-Möskirch. V době, kdy se obrazárna nacházela v jejich vlastnictví, sbírku evidentně doplnila ještě další díla, jak o tom výmluvně svědčí zejména rodinné portréty příslušníků rodiny Schleswig Holstein Wiesenburg vytvořené malířem Janem van Reyn.[27] Další část obrazové sbírky Jana Adama Ondřeje knížete z Lichtenštejna se zřejmě dostala do držení její sestry Marie Antonie, provdané hraběnky Czoborové (1687–1750) a byla společně s proslulým porcelánovým kabinetem umístěna v jejím brněnském paláci.[28] O značných, komplikovaných a prozatím ne zcela objasněných přesunech lichtenštejnských obrazů mezi jednotlivými členy rodiny svědčí skutečnost, že Marie Alžběta zdědila a v roce 1713 na zámku ve Fryšavě umístnila řadu obrazů – krajin, které namaloval její prastrýc, diletující umělec, Gundaker kníže z Lichtenštejna (1580–1658).[29]

Pokud je předpoklad o původu obrazárny zámku ve Fryšavě, který ostatně vyslovili již Jan Petr Cerroni, správný, pak dosavadní představy o zaměření sběratelských aktivit Jana Adama Ondřeje knížete z Lichtenštejna nutně vyžadují určitou korekci. Soupisy fryšavských obrazů totiž

---

26 Na tuto vazbu poukazuje např. výskyt příznačné práce (*„ein quodlibet* [*Vögel, Kupferstiche*]*, gleichsam als auf brett gelangen“*) rytce a knížecího dvorního malíře Johanna Georga Guttweina († 1718). Ke Guttweinovi viz Tučková, Kateřina: *Johann Georg Gutwein, autor trompe l'oeil.* Diplomová práce FF MU. Brno 2005.

27 Wolters van der Wey, Beatrijs: *Jean de Reyn of Jan van Rijn?* Een portret van de Haagse schilder Jan Pietersz. van Rijn in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België te Brussel. Oud-Holland 119, 2006, s. 65–71.

28 Hawlik, E.: *Geschichte der bildenden und zeichnenden Künste*, s. 12, 14; d'Elvert, Christian: *Das gräflich Czobor'sche, nachher freiherrlich Dobbelstein'sche Haus und Gemälde-Sammlung in Brünn.* Notizenblatt der historisch-statistischen Section der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 36, 1890, s. 38–39; Jeřábek, Tomáš: *Předmluva.* In: Jeřábek, Tomáš – Kroupa, Jiří a kol.: Brněnské paláce. Stavby duchovní a světské aristokracie v raném novověku. Brno 2005, s. 13. K otázce nevyjasněných dědických podílů Jana Adama Ondřeje knížete z Lichtenštejna viz zejména von Falke, Jacob: *Geschichte der fürstlichen Hauses Liechtenstein 2.* Wien 1877, s. 351–355; týž: *Geschichte der fürstlichen Hauses Liechtenstein 3.* Wien 1882, s. 70–71; Wilhelm, G.: *Die Fürsten von Liechtenstein*, s. 77–79; Smola, F.: *Die Fürstlich Liechtenstein'sche Kunstsammlung*, s. 114–117. K porcelánovému kabinetu viz Folnesics, Josef – Leisching, Julius: *Das Porzellanzimmer aus dem Brünner Palais Dubsky in Österreichischen Museum.* Wien 1913 (separát z časopisu Kunst und Kunsthandwerk 16); Kräftner, Johann (ed.): *Baroque Luxury Porcelain.* The Manufactories of Du Paquier in Vienna and of Carlo Ginori in Florence. Munich – Berlin – London – New York 2005, s. 44–47; Chilton, Meredith (ed.): *Fired by passion – Barockes Wiener Porzellan der Manufaktur Claudius Innocentius du Paquier.* Stuttgart 2009, s. 1030–1091.

29 Wilhelm, G.: *Die Fürsten von Liechtenstein*, s. 38.

zřetelně ukazují, že dílům nizozemských tvůrců kníže věnoval mnohem větší pozornost, než jak se dosud předpokládalo, a že se tak zaměření jeho sběratelských aktivit podstatněji neodlišovalo od ostatních středoevropských milovníků umění přelomu 17. a 18. století.[30]

Obr. 5: Gerbrand van den Eeckhout, Prorok Elizeus a žena ze Šúnemu, 1664 (Budapešť, Szépmüveszeti Muzeum, inv. č. 5610)

Stejně jako u většiny obrazů z majetku hraběte Truchsesse, které byly v letech 1804 a 1806 nabídnuty zájemcům v Londýně na několika aukcích, lze také v případě děl pocházejících z někdejší obrazárny Mořice knížete z Lichtenštejna na zámku ve Fryšavě prozatím jen v několika ojedinělých případech provést jejich průkaznou identifikaci s dodnes dochovanými díly. K oněm výjimkám patří zejména dvojice obrazů Rembrandtových žáků a následovníků Gerbrandta van den Eeckhout a Willema de Poorter, kteří v nich zpracovali exkluzivní náměty. V případě signovaného obrazu Gerbrandta

30 Baumstark, R.: *Ein fürstlicher Rahmen*, s. 27–33; Bott, Katharina: *„Die Neigung eines Liebhabers"*. Gemäldesammler im 18. Jahrhundert. In: Seewald, Jan (ed.): Barocke Sammellust. Die Sammlung des Barons Samuel von Brukenthal. München 2003, s. 16. Srov. též North, Michael: *Niederländische Gemälde und Sammlungen in europäischen Residenz und städtischen Zentren (18. Jahrhundert)*. In: Mai, Ekkehard (ed.): Holland nach Rembrandt. Zur niederländischen Kunst zwischen 1670 und 1750. Köln – Weimar – Wien 2006, s. 1–18.

van den Eeckhout (obr. 5), jenž představuje jednu z příznačných ukázek jeho tvorby šedesátých let 17. století, je to vzácně se objevující starozákonní scéna Setkání Proroka Elizea a bohaté ženy ze Šúnemu na hoře Karmel (2. Král 4, 8–37).[31] Obraz Willema de Poorter, který lze nejspíše ztotožnit s dílem zaznamenaným naposledy v uměleckém obchodě v Curychu,[32] pak znázornil příběh zachycený Pausaniem v jeho spise *Cestování po Řecku* (*Periégésis tés Hellados* VII, 21), jehož protagonistou je Dionýsův kněz Koresos, který se obětoval, aby zachránil milovanou nymfu Kallirrhoé. Původ v Truchsessově sbírce, respektive v lichtenštejnské obrazárně ve Fryšavě má pravděpodobně také plně značený obraz *Sv. Matouš s andělem* jednoho z představitelů utrechtské malířské školy Jana van Bronchorst, který byl v roce 1972 dražen v Londýně (obr. 6).[33] V soukromé sbírce ve Velké Británii byl konečně zaznamenán obraz znázorňující polopostavu muže s flétnou, jehož autorem je rovněž benátský malíř Niccolò Frangipane, který ve své tvorbě vycházel z příkladu Giorgiona, Tiziana a Vincenza Campiho.[34] Další osudy je možné sledovat také v případě dvou z obrazů, které v roce 1805 přešly do vlastnictví vídeňského malíře a obchodníka Adama Brauna. V prvním případě jde o kompozici *Minerva jako ochránkyně svobodných umění* kolínského malíře 17. století Johanna Hulsmana, která byla v 19. století součástí obrazových kabinetů dvou významných lékařů-sběratelů v Kolíně nad Rýnem, Franze Josefa Engelbrechta Kerpa

---

31 Budapest, Szépmüveszéti Múzeum, inv. č. 5610, plátno 110 x 155 cm, sg.: *G. V. Eeckhout fc. / A° 1664*; srov. Sumowski, Werner: *Gemälde der Rembrandt-Schüler. II. G. van den Eeckhout – I. de Joudreville*. Landau/Pfalz 1983, s. 735, č. kat. 440, obr. s. 803; Tümpel, Christian, in: týž (ed.): *Im Lichte Rembrandts*. Das Alte Testament im Goldenen Zeitalter der Niederländischen Kunst. München – Berlin 1994, s. 162–163, s. 283, č. kat. 51; Ember, Ildikó – Urbach, Zsuzsa (edd.): *Museum of Fine Arts Budapest*. Old Masters' Gallery. Summary Catalogue Volume 2. Early Netherlandish, Dutch and Flemish Paintings. Budapest 2000, s. 56.

32 Curych, Kunsthandlung Bruno Meissner, dřevo, 67 × 50 cm, sg.: *W. de Poorter A° 1635*; *Catalogue d'une grande vente de tableaux anciens Collections: Jos Mochen a la Haye, Vte de Ruffo Bonneval a Bruxelles, M.–s. s. de Moscou actuellement a Paris et plussiers autres provenances*, Frederik Muller & Cie Amsterdam, 20. auot – 2. mai 1907. s. 50, lot 147 (Willem de Poorter, *Sujet de l'historie ancien*); Sumowski, W.: *Gemälde der Rembrandt-Schüler IV. Ch. Paudiss – Anonyme*. 1983, s. 2413, č. kat. 1641, obr. s. 2454 (zde námět určen jako *Oběť Dianě*).

33 London, Sotheby's, 12. 7. 1972, lot. 97, plátno, 80,5 × 66 cm, sg.: *IvBronchorst Fecit 1655*; srov. Döring, Thomas: *Caravaggeske Aspekte im Werk Johannes van Bronchorsts*. In: Klessmann, Rüdiger (ed.): Hendrick ter Brugghen und die Nachfolger Caravaggios in Holland. Braunschweig 1987, s. 161, obr. 207; týž: *Studien zur Künstlerfamilie Van Bronchorst Jan Gerritsz (ca 1603–1661), Johannes (1627–1656) und Gerrit van Bronchorst (ca 1636–1673) in Utrecht und Amsterdam*. Alfter 1993, s. 143, s. 228, č. kat. B 4, obr. s. 381. V souvislosti s dalším obrazem Johanna van Bronchorsta *Sv. Bartoloměj* (1652), který je dodnes součástí lichtenštejnské sbírky, byl vysloven předpoklad o intenzivním zájmu Karla Eusebia z Lichtenštejna o díla Carravaggiových následovníků: tamtéž, s. 156, obr. 196.

34 Charlecote Park, Stratford on Avon, plátno, 51 x 40 cm, sg.: *NICOLAUS FRANGIPANI*; srov. Meijer, Bert W.: *Niccolò Frangipane a Rimini*. Arte veneta 24, 1970 (1971), s. 214, obr. 308; týž: *Niccolò Frangipane*. Saggi e memorie di storia dell'arte 8, 1972, s. 173, č. 13, obr. 29; Bergamini, Giuseppe, in: *Saur Allgemeines Künstler-Lexikon: die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker 44*. München – Leipzig 2005, s. 17–18.

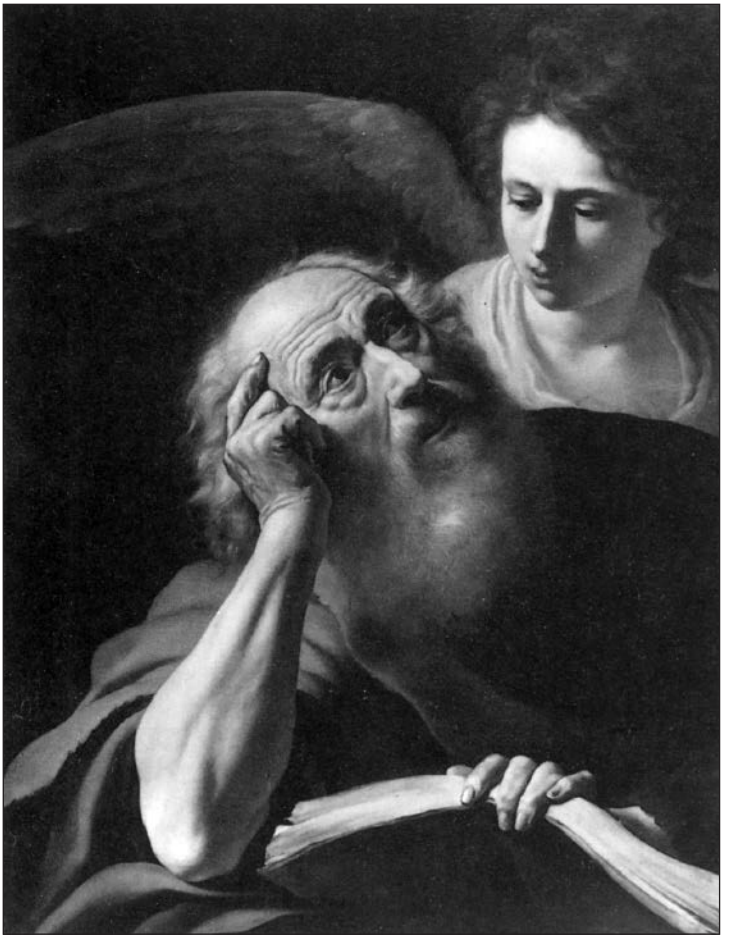

Obr. 6: Jan van Bronchorst, Sv. Matouš s andělem, 1655 (1972 Londýn, aukce Sotheby's)

(1775–1841) a Huberta Dormangena (1806–1886), aby se posléze stala součástí tamního Wallraf-Richartz-Museum.[35] Druhým obrazem, u něhož

35 Inv. č. WRM 3275, Leinwand 107x142 cm; srov. Vey, Horst: *Neues und vergessenes über die Gemälde der Stiftung Dr. Dormagen in Köln.* Wallraf-Richartz Jahrbuch 33, 1971, s. 222, č. 30, obr.; Kier, Hiltrud – Zehnder, Frank Günther (edd.): *Lust und Verlust II.* Corpus-Band zu Kölner Gemäldesammlungen 1800–1860. Köln 1995, s. 267–268, č. 30; Herrmann, Barbara: *Johann Hulsman: ein Kölner Maler des 17. Jahrhunderts.* Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1998, s. 124–127, obr. 20. K oběma sbírkám: Blöcker, Susanne: *„Ehr sitt doch als Docter ne kresteliche Mann".* Medicinae Doctor Joseph Kerp. Wundarzt und Sammler (1773–1841). In: Kier, Hiltrud – Zehnder, Frank

Obr. 7: Jan Kupecký, Personifikace malířství, po 1709
(Praha, Národní galerie v Praze)

lze hypoteticky předpokládat původ v lichtenštejnské obrazárně, je zřejmě *Personifikace malířství* Jana Kupeckého, která byla kolem roku 1940 získána z pražské soukromé sbírky dnešní Národní galerií v Praze (obr. 7). Tento obraz, jehož vznik byl až dosud hypoteticky spojován – společně s protějškovou *Personifikací sochařství* Petra Brandla – s objednávkou nejvyššího purkrabího Českého království, milovníka a sběratele umění, Jana Josefa

Günther (edd.): Lust und Verlust. Kölner Sammler zwischen Trikolore und Preußenadler. Köln 1995, s. 377–387 (s. 386, pozn. 25); *Dr. Franz Josef Engelbrecht Kerp (1775–1841).* In: Kier, H. – Zehnder, F. G. (edd.): Lust und Verlust II, s. 262–289.

hraběte z Vrtby (1669–1734) za malířova pobytu v Praze v roce 1716, lze s velkou mírou pravděpodobnosti ztotožnit s Kupeckého obrazem, který je v soupise fryšavských obrazů zaslaných do Vídně uveden jako *„Brustbild einer Mahlerinn"*. Nelze přitom zcela vyloučit, že Jan Kupecký obraz namaloval pro Jana Adama Ondřeje knížete z Lichtenštejna na počátku svého působení ve Vídni po roce 1709.[36] Je však pravděpodobně, že na základě nově publikovaných inventářů někdejší sbírky Mořice knížete z Lichtenštejna se k těmto zjištěním podaří přiřadit ještě další.

Die Schlossgemäldegalerie in Frischau (Fryšava – Břežany) bei Znaim, ein weiterer Ort der liechtensteinischen Sammeltätigkeit

Die Gemäldegalerie, die im 18. Jahrhundert im Schloss in Frischau (heute Břežany) bei Znaim (Znojmo) eingerichtet wurde, hielten seit dem Ende dieses Jahrhunderts zeitgenössische Kunstkenner wie Andreas Schweigl, Josef Winterhalder d. J. und Johann Peter Cerroni übereinstimmend für eine der größten und wertvollsten in ganz Mähren. Im Jahre 1798 erwarb mehr als 300 Bilder dieser Sammlung Moritz Fürst von Liechtenstein (1775–1819) als Erbe der Maria Gabriele Felicitas Fürstin Fürstenberg-Möskirch (1716–1798), um diese dann im Jahre 1801 dem vormaligen Strassburger Dekan und Kölner Kanoniker sowie damaligen Nikolsburger Propst Josef Franz Anton Graf Truchsess von Waldburg-Zeil-Wurzach (1784–1813) zu verkaufen. Letzterer fügte deren Gros seiner eigenen Sammlung hinzu, die er bereits ein Jahr später nach London überführen ließ, wo er sie in den Jahren 1804 und 1806 zu veräußern suchte. Die Kataloge der Londoner Auktionen präzisieren – ebenso wie drei Verzeichnisse der liechtensteinischen Bilder (Landesarchiv Baden-Württemberg, Generallandesarchiv Karlsruhe) die bislang unvollständigen Informationen über die Zusammensetzung des Fonds der Schlossgalerie in Frischau. Den Hauptteil dieses Ensembles bildeten vor allem Gemälde holländischer Maler des 17. Jahrhunderts – und zwar nicht allein Rembrandts –, sondern zugleich auch Werke von Künstlern aus seinem Umkreis. Diese wurden durch Bilder weiterer holländischer und flämischer Künstler vervollständigt, die sich auf Historienmalerei, Genreszenen, Stillleben und Landschaftsbilder sowie Architekturdarstellungen spezialisiert hatten. Im Inventar tauchen auch die Namen der Künstler auf (Dirk Valckenburg, Franz Werner Tamm, Anton Faistenberger oder Jan Kupetzky), die zu Beginn des Jahrhunderts für Johann Adam Andreas Fürst von Liechtenstein (1657–1712) tätig waren. Daher darf davon ausgegangen werden, dass sich ein Großteil der Bilder des Frischauer Schlosses ursprünglich in seinem Besitz befand, um später als Erbe an seine Tochter Marie Elisabeth (1683–1744), Herzogin von Schleswig-Holstein, sowie schließlich an die Enkelin, die Fürstin Fürstenberg-Möskirch, zu fallen.

36 Srov. Neumann, Jaromír: *Petr Brandl 1968–1735*. Praha 1968, s. 136, č. kat. 96, obr.; týž: *Český barok*. Praha 1974, s. 266–267, obr.; PP [Preiss, Pavel], in: Vlnas, Vít (ed.): *Sláva barokní Čechie*. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století. Praha 2001, s. 134, č. kat. II/4.102 A–B.

Obrazy a stereotypy

Petr Elbel

Obraz Lichtenštejnů v české historiografii

The image of the Liechtensteins in the Czech historiography

In his contribution, the author inquires into the reasons for which the Czech historiography has traditionally ignored the Liechtenstein princely family. He points out the reserve of the Czech historians in the nineteenth and twentieth century towards foreign nobility (such as the Liechtensteins till at least the thirteenth century) and their reticence to study a family which played an undeniable role in the continuity of the German settlement in southern Moravia from the Middle Ages until the twentieth century. As the main culprit the author however identifies the negative image of Prince Charles I of Liechtenstein, whose activities after the Battle of White Mountain apparently impacted all of the family history (at least in the Early Modern Period).

Key words: the Liechtenstein family, Czech historiography, the myth of White Mountain

Knížecí rodina Lichtenštejnů patří v české historické paměti – jak je patrné i z dalších příspěvků – ke spíše negativně vnímaným šlechtickým rodům.[1] Lze očekávat, že se tato skutečnost musela odrazit také v české historiografické produkci posledních dvou století a že naopak historiografie zpětně formovala historickou paměť. Účelem tohoto příspěvku je ověřit, do jaké míry je tato domněnka správná, a pokusit se ukázat, odkud negativní obraz Lichtenštejnů v historické paměti i historiografii pochází.

V následujících úvahách se omezím výlučně na jazykově českou historiografii a záměrně ponechám stranou německojazyčné dějepisectví v Čechách i na Moravě před rokem 1945, které patří spíše do kontextu rakouské, resp. německé historiografie, což se projevuje i v přístupu k fenoménu Lichtenštejnů.[2]

Vedle toho ze svých úvah záměrně vyloučím jak historiografii po roce 1989, tak dějiny Lichtenštejnů ve 20. století. Po roce 1989 se již nacházíme v současnosti, v níž se česká historiografie pokouší překonat nacionální schémata a dospět ke kontextuálnímu pohledu na dějiny nejen Lichtenštejnů. Do jaké míry se jí to daří, může posoudit až příští generace. Hodnocení rodiny Lichtenštejnů ve 20. století bylo pak v dějepisectví před rokem 1989 natolik zatíženo politikou a ideologií, že se už často vůbec nejednalo

1 Viz především příspěvky Thomase Winkelbauera a Blaženy Gracové.

2 Je ovšem třeba připustit, že obzvláště v 19. století byli mnozí historikové natolik bilingvní, že je lze stěží přiřadit k jedné či druhé národnosti.

o kritickou historiografii.[3] Hodnocení role Lichtenštejnů a vůbec šlechty v pozdní habsburské monarchii, prvorepublikové pozemkové reformy, osudů knížecí rodiny v období nacistického režimu a Benešových dekretů v díle českých historiků před rokem 1989 zasluhuje samostatnou publikaci.[4]

Jaký je tedy obraz Lichtenštejnů od jejich počátků do 19. století v české historiografii před rokem 1989? Přehlédnutí kontinuálně vycházejících důkladných bibliografií české historie od Zíbrtových počátků do roku 1989 přineslo překvapivé zjištění: rod Lichtenštejnů byl v českém dějepisectví navzdory svému historickému významu téměř ignorován. Odhlédneme-li od regionální literatury, byly Lichtenštejnům věnovány jen ojedinělé publikace.[5] Vedle prací o Perchtě z Rožmberka († 1476), manželce Jana z Lichtenštejna († 1474),[6] existuje pouze rozsáhlá studie Karla Stloukala (1887–1957) o mládí Karla I. z Lichtenštejna z roku 1912, která byla autorem prezentována jako přípravná studie k později nerealizované biografii Karla I.[7]

Absence české literatury o dějinách Lichtenštejnů už sama o sobě něco vypovídá o obrazu knížecího rodu v české historiografii. Přinejmenším

---

3 K takovým, často ryze propagandistickým spisům patří především pojednání Jaroslava Hrubanta: *Liechtensteinové*. K dějinám páté kolony u nás. Praha 1945, jež zcela tendenčně shrnuje dějiny Lichtenštejnů v českých zemích od jejich počátků až do „spravedlivého" konce.

4 Na tomto místě odkazuji na novější práce Ondřeje Horáka a Václava Horčičky. Viz Horák, Ondřej: *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století. Praha 2010; Horčička, Václav: *Konfiskace majetku knížat von und zu Liechtenstein v Československu po druhé světové válce, 1945–1946*. In: Okupace, kolaborace, retribuce. Praha 2010, s. 166–180; týž: *Státní památková péče a konfiskace majetku rodu Liechtensteinů po druhé světové válce*. Zprávy památkové péče 71, 2011, s. 121–125; viz také příspěvek Václava Horčičky v této publikaci.

5 Jedná se o dějiny jednotlivých lichtenštejnských měst, hradů a zámků, jakož i o topografie příslušných okresů a regionů. Viz především řadu *Vlastivěda moravská*, kde Lichtenštejnové vystupují na různých místech jako pozemková vrchnost, podnikatelé, zakladatelé a mecenáši, což dohromady dává spíše pozitivní obraz. Obraz Lichtenštejnů v moravské, slezské, ale i české vlastivědné literatuře představuje téma pro samostatnou studii.

6 Dochovaná korespondence Perchty s jejím otcem a jejími bratry dokumentuje nejen konfliktní soužití Perchty s Janem, nýbrž také každodenní život na lichtenštejnském dvoře v Mikulově, resp. ve Valticích, a dějiny celého moravsko-rakouského pohraničí v 50. a 60. letech 15. století. Viz Dvorský, František: *Perchta z Rožmberka, zvaná bílá paní*. Historický kulturní obraz. Praha 1874; Skýbová, Anna – Porák, Jaroslav (edd.): *Listy bílé paní rožmberské*. Praha 1985.

7 Stloukal-Zlinský, Karel: *Karel z Lichtenštejna a jeho doba*. 1. Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1569–1607). Praha 1912 (rozšířený zvláštní otisk z Českého časopisu historického 18, 1912). Ke Karlu Stloukalovi srov. Kutnar, František – Marek, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Od počátků národní kultury až do sklonku 30. let 20. století. Praha 1997², s. 726–728. Proč Karel Stloukal životopis Karla z Lichtenštejna nakonec nedokončil, mi není známo. Sám ve své studii tvrdí, že zbytek životopisu napíše teprve tehdy, až budou vydány důležité edice pramenů, na nichž se v té době pracovalo. Zda toto bylo skutečným důvodem, anebo Stloukal nakonec od biografie tak kontroverzní osobnosti raději ustoupil, by bylo potřeba verifikovat v jeho pozůstalosti v Archivu Národního muzea v Praze.

vyvolává otázku, proč Lichtenštejni – navzdory svému nezpochybnitelnému významu v dějinách českých zemí – vzbuzovali mezi českými historiky tak málo pozornosti.

Abych mohl tuto otázku fundovaně zodpovědět, musel bych se vydat náročnou cestou – shromáždit a vyhodnotit všechny zmínky o Lichtenštejnech v celé české historiografické produkci. To je však nerealistický úkol, jenž by mohl být uskutečněn pouze v rámci zpracování monografie o dějinách Lichtenštejnů.[8] Při přípravě tohoto příspěvku jsem mohl prohlédnout pouze nejdůležitější syntézy a příručky starších českých dějin od doby Františka Palackého po 80. léta 20. století, přičemž jsem dospěl k podobnému zjištění, jako při prohlédnutí bibliografií: až na knížete Karla I. (a jeho bratry) jsou Lichtenštejnové sotva zastoupeni; pokud někde zmíněni jsou, pak jen stručně a jakoby „na okraji".

Mohu to zde blíže dokumentovat na příkladu jedné konkrétní události: darování hradu Mikulova Jindřichovi z Lichtenštejna markrabětem Přemyslem Otakarem (II.) roku 1249 a založení lichtenštejnského panství na Moravě.

František Palacký, zakladatel moderního českého dějepisectví, věnuje darování Mikulova ve svých *Dějinách národu českého* jen jednu větu: když píše o přemyslovské straně v Rakousku kolem roku 1250, vypočítává rakouské pány, kteří podstatně přispěli k zisku babenberského dědictví králem Václavem I. Mezi nimi zmiňuje Jindřicha z Lichtenštejna, jenž před časem jako odměnu za své služby obdržel Mikulov.[9]

Krátká věta u Palackého vzhledem k rozsahu a koncepci jeho díla příliš neudivuje. Poněkud překvapivé už ale je, že nabytí Mikulova Jindřichem z Lichtenštejna je zmíněno jen jaksi mimochodem také ve dvou zakladatelských pracích o moravských zemských dějinách z pera Bedy Dudíka (1879) a Rudolfa Dvořáka (1899).[10]

Ve zřejmě nejvlivnějším díle o době Přemyslovců, *Českých dějinách* z pera Václava Novotného (1928), je darování Mikulova Lichtenštejnům zmíněno rovněž jen stručně, přičemž je dokonce zpochybněna souvislost mezi darováním a podporou přemyslovských zájmů v Rakousku.[11] Obzvláště nápadná je absence Lichtenštejnů v přehledu české a moravské šlechty,

8 Moderní monografie o dějinách rodu Lichtenštejnů od středověkých počátků až do 20. století představuje nejen v českém, ale také německojazyčném dějepisectví závažný dezideránt. Jedná se ovšem o úkol pro širší autorský tým na více let.

9 Palacký, František: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě.* Díl 1. Od prvověkosti až do roku 1253. Praha 1939[5], s. 348 (první vydání příslušného svazku vyšlo roku 1854).

10 Dudík, Beda: *Dějiny Moravy.* Díl V. Od roku 1197 až do roku 1261. Praha 1879, s. 274; Dvořák, Rudolf: *Dějiny Moravy.* (Vlastivěda moravská. I. Země a lid. 3. Dějiny Moravy). Brno 1899, s. 123.

11 Novotný, Václav: *České dějiny.* Dílu 1. část 3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253). Praha 1928, s. 806, 816, 818.

kde Novotný věnuje jednotlivým rodům podle jejich významu půl strany až několik stran.[12]

Dvě syntézy o Přemyslovcích z období marxistického dějepisectví – *Přemyslovské Čechy* Zdeňka Fialy (1965) a popularizačně zaměřená kniha *Století posledních Přemyslovců* Josefa Žemličky (1986) již předání Mikulova Lichtenštejnům a působení této rodiny na Moravě vůbec nezmiňují.[13]

Proč nebylo získání Mikulova Lichtenštejny a nejstarší etapa jejich moravského panství v české literatuře téměř vůbec tematizováno, když přece na téměř 700 let poznamenalo mocensko-politickou mapu moravsko-rakouského pohraničí? Proč nebyla v knihách, jež se jinak detailně věnují proměnám české a moravské šlechty a jejich majetkových komplexů ve 13. století, věnována pozornost rodu, který od počátku patřil k těm významnějším a v moravské šlechtické společnosti měl časem získat mimořádné postavení?

Nabízí se vysvětlení, že Lichtenštejnové patřili k těm rodům, jež narušovaly v české historiografii panující představu o etnicky českém charakteru české a moravské šlechty ve vrcholném a pozdním středověku. Lichtenštejnové představovali od poloviny 13. století až do novověku coby německojazyčná rodina s hlavní rezidencí v moravském pohraničí velmi prominentní výjimku z naznačené teze,[14] a snad právě proto nebyl jejich význam na jižní Moravě 13. a 14. století obzvláště zdůrazňován.

Druhý důvod, proč usídlení Lichtenštejnů na Moravě téměř nebylo českou historiografií reflektováno, může snad spočívat v účasti zmíněného rodu na procesu osidlování moravsko-rakouského pohraničí.[15] Zdá se, že spojení Lichtenštejnů s německou „kolonizací" jižní Moravy a význam

12 T ý ž : *České dějiny.* Dílu 1. část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271). Praha 1937, s. 426–461.

13 F i a l a , Zdeněk: *Přemyslovské Čechy.* Český stát a společnost v letech 995–1310. Praha 1965; Ž e m l i č k a , Josef: *Století posledních Přemyslovců.* Český stát a společnost ve 13. století. Praha 1986.

14 Zatímco řadu takových „výjimek" shromáždil už P a l a c k ý , F.: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě.* Díl 2. Od roku 1253 až do roku 1403. Praha 1939 (vydání neuvedeno; první vydání vyšlo roku 1875), N o v o t n ý , V.: *České dějiny,* I/4, s. 426–461, a po něm i další historikové původem cizí rody zcela ignorovali.

15 Problematika „kolonizace" budila v historiografii často emoce a stávala se předmětem dlouhých sporů českých a německojazyčných historiků. Negativní hodnocení německé „kolonizace" Čech a Moravy uvedl do českého dějepisectví již Palacký, jenž zastával mínění, že „kolonizace" zničila domnělou „slovanskou demokracii" Čechů a nahradila ji feudálním zřízením. V pozdním 19. a obzvláště v první polovině 20. století čeští historikové postupně uznali pozitivní aspekty s „kolonizací" spojené proměny středověké společnosti, současně ale také stále více zdůrazňovali negativní důsledky „germanizace" rozsáhlých oblastí Čech a Moravy. Obzvláště v době kolem druhé světové války byl výzkum „kolonizace" Čech a Moravy na obou stranách silně instrumentalizován. Obsáhlé shrnutí problému středověké „kolonizace" Čech a Moravy ve 13. století v české i německojazyčné historiografii podal naposledy Ž e m l i č k a , Josef: *Počátky Čech královských 1198–1253.* Proměna státu a společnosti. Praha 2002, s. 11–30. Ke „kolonizaci" dyjskosvrateckého úvalu viz H o s á k , Ladislav: *Středověká kolonizace Dyjskosvrateckého úvalu.* Praha 1967, rovněž s obsáhlým historiografickým úvodem.

jejich přeshraničního dominia pro zachování etnicky německého charakteru tohoto regionu přes celý středověk až do novověku také nepřispěly k pozitivnímu obrazu Lichtenštejnů ve starší české historiografii.

Je pravděpodobné, že při hodnocení starších dějin Lichtenštejnů na Moravě spolupůsobily oba faktory a čeští historikové usídlení Lichtenštejnů na Moravě raději nechávali bez povšimnutí proto, že zde jazykově německá šlechtická rodina držela velké a stále rostoucí panství, jež bylo kolonizováno převážně německými osadníky a díky úzkým vazbám k Dolním Rakousům zaručovalo kontinuitu německého osídlení od 13. století až do novověku.

Tato domněnka může snad *mutatis mutandis* osvětlit také hodnocení dalších osudů rodu Lichtenštejnů na Moravě – ať už v době Lucemburků, za husitství a na sklonku středověku anebo ve století před Bílou horou. V syntézách a příručkách českých a moravských dějin se objevují stále jen krátké zmínky o nejvýznamnějších osobách, přičemž se pravidelně setkáváme s oblíbeným klišé, že lichtenštejnský rod byl v této době spíše ještě rakouskou než moravskou šlechtickou rodinou.

Situace se pronikavě mění v době Karla I. z Lichtenštejna, jenž je v českém dějepisectví hojně pojednáván především v souvislosti s potlačením stavovského povstání, se staroměstskou exekucí, tzv. mincovní kaladou a pobělohorskými konfiskacemi, přičemž je považován za jednu z klíčových postav bělohorského dramatu. Obraz Karla I. v české historiografii zde nemusím detailně představovat a odkazuji na příspěvek Thomase Winkelbauera, jenž se zabývá staroměstskou exekucí jako místem paměti a Karla I. z Lichtenštejna líčí jako kamínek v mozaice českého mýtu Bílé hory.[16]

Během diskuse k Winkelbauerovu příspěvku zazněla mj. otázka, proč je tento mýtus (alespoň v publicistice) do dnešního dne tak živý. Domnívám se, že mýtus Bílé hory se v 19. století stal součástí moderní české národní identity a sehrál zde roli legitimizačního mýtu. Jako takový mohl velmi dobře zdůvodnit český odpor proti habsburské monarchii, vytvoření Československa, pozemkovou reformu a nakonec – ve spojení s mnichovským mýtem – také vyhnání německého obyvatelstva po roce 1945. Z tohoto hlediska neudivuje, že je bělohorský mýtus tak pevně zakořeněný, a lze očekávat, že z historické paměti Čechů jen tak rychle nevymizí.

Ale zpět k české historiografii. Přestože vždy existovali historikové, jako zejména Josef Pekař, kteří se při hodnocení doby kolem roku 1620 dokázali oprostit od mýtů a předsudků a také osobu Karla I. z Lichtenštejna dokázali vnímat objektivně a v kontextu doby, je udivující, kolik akademických historiků se při pojednání o stavovském povstání nechalo bělohorským mýtem plně pohltit, resp. tento mýtus aktivně spoluutvářelo.

16 U Winkelbauera se nachází také základní bibliografie ke Karlovi I. a jeho roli při potlačení českého stavovského povstání.

Otázkou je, zda při tom postupovali čistě emocionálně, anebo mýty udržovali a rozšiřovali záměrně.

Dovolím si ocitovat jednoho z předních českých historiků druhé poloviny 20. století, jenž postavu Karla I. z Lichtenštejna představil zcela v duchu bělohorského mýtu. Světoznámý, kosmopolitní pražský profesor Josef Polišenský (1915–2001),[17] jenž v 60. letech získal hostující profesuru na University of California v Berkeley a na Universidad de Chile, napsal roku 1960 ve své populárně-naučné knize *Třicetiletá válka a český národ*: *„Kaláda umožnila rozsáhlou koncentraci pozemkového majetku v rukou nějvětších kořistníků: Valdštejna, Lichtenštejna a Dietrichsteina a jim podobných. Jestliže se valdštejnské državy o desítiletí později rozplynuly, zůstaly državy ostatních kořistníků pohromadě po staletí. Jenom na podvodné manévry Lichtenštejnovy se přišlo a posmrtně byl proti němu zahájen proces, který se táhl téměř po sto let a nakonec byl ututlán. Lichtenštejnovým potomkům bylo umožněno, aby po tři staletí těžili z potu a mozolů desetitisíců poddaných na rozsáhlých panstvích na Moravě a ve Slezsku. Z jejich práce vznikaly ve Vídni a jinde paláce a na živu bylo udržováno uměle vytvořené ‚samostatné' knížectví Lichtenštejnské, dnes útočiště všech, kdo unikají před zdaněním. Teprve vítězství lidové demokracie učinilo konec vydírání potomků krvavého podvodníka Karla z Lichtenštejna.*"[18] Polišenského text snad můžeme chápat jako úlitbu komunistickému režimu, obzvláště když vezmeme v potaz, že ve svém pozdějším díle *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století* dospěl k podstatně střízlivějšímu pohledu na roli Karla I. po bělohorské bitvě.[19] Přesto však ani zde se Polišenský z bělohorského mýtu plně nevymanil.[20]

Citovaná slova Josefa Polišenského představují nejhrubší formu pronikání bělohorského mýtu do historiografie a jsou ve více směrech velmi poučná. Na základě „podvodu" Karla z Lichtenštejna zde totiž následuje odsouzení celého lichtenštejnského rodu od 17. až do 20. století. Vše, co Lichtenštejnové v tomto období vytvořili, je považováno za výsledek Karlovy bezohlednosti a podvodů. Z toho je odvozována glorifikace tzv. Benešových dekretů, které Polišenský považuje za přiměřený a spravedlivý trest Karlových zločinů.

Snad právě odsouzení celého lichtenštejnského rodu na základě skutečných i domnělých Karlových podvodů je – vedle dalších aspektů – hlavním klíčem k výše formulované otázce, proč byli Lichtenštejnové v české

17 K Polišenskému srov. H a n z a l , Josef: *Cesty české historiografie 1945–1989*. Praha 1999, s. 117–118.

18 P o l i š e n s k ý , Josef: *Třicetiletá válka a český národ*. Praha 1960, s. 140.

19 T ý ž : *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha 1970, s. 135–149.

20 Postačí, když jeho hodnocení srovnáme s jen o málo mladšími pracemi Josefa Války (* 1929), jenž v 70. a 80. letech 20. století navzdory nepřízni doby vytvořil pozoruhodné syntézy dějin Moravy a české společnosti v době humanismu, renesance a baroka. O Karlovi I. z Lichtenštejna srov. především V á l k a , Josef: *Česká společnost v 15.–18. století*. II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu". Praha 1983, s. 70.

historické paměti vnímáni tak chladně a v české historiografii pojednáváni vždy jen zcela na okraji. Proto také není divu, že Lichtenštejnové po třicetileté válce opět téměř mizí ze syntéz a příruček českých dějin, a pokud je v 17.–19. století přece jen někde zmiňována jejich politická či kulturní činnost, děje se tak často s odkazem na bitvu na Bílé hoře, mincovní kaladu a pobělohorské konfiskace.

Na závěr chci přesto vyjádřit optimismus. Jsem přesvědčen, že česká historiografie v posledních dvou desetiletích učinila velký pokrok a osvobodila se od tradičních mýtů českých dějin. To se odráží mj. také v kvantitativním nárůstu bádání o Lichtenštejnech, ale též v kritickém zpracování mýtů, stereotypů a předsudků nejen o této rodině.

Das Bild der Liechtenstein in der tschechischen Historiographie

Die fürstliche Familie von Liechtenstein gehört im tschechischen historischen Gedächtnis zu den eher negativ wahrgenommenen Adelsgeschlechtern. Der vorliegende Beitrag versucht zu prüfen, inwieweit sich diese Tatsache in der tschechischen historiographischen Produktion der letzten zwei Jahrhunderte (bis 1989) widerspiegelt und in welchem Maß die Historiographie umgekehrt das historische Gedächtnis formte.

Nach der Durchsicht der tschechischen historischen Bibliographie sowie der wichtigsten Überblicksdarstellungen und Handbücher zur tschechischen Geschichte stellt der Autor fest, dass die Liechtenstein durch die tschechische Geschichtsforschung fast ignoriert wurden. Diese Feststellung illustriert der Autor durch die Darstellung eines konkreten Ereignisses – der Ansiedlung der Liechtenstein in Mähren im Jahr 1249.

Die Liechtenstein fehlen aber auch in den Handbüchern zur Geschichte des 14. bis 16. Jahrhunderts fast vollkommen, ebenso wie in denjenigen, die den Zeitraum zwischen dem Dreißigjährigen Krieg und der Gründung der Tschechoslowakei behandeln. Die einzige Ausnahme stellt Fürst Karl I. von Liechtenstein dar. Er wurde in der tschechischen Geschichtsforschung sehr häufig betrachtet, vorwiegend im Zusammenhang mit der Unterdrückung des böhmischen Stände-Aufstandes, als ein Mosaikstein des Weißerbergmythos dargestellt. Es ist auffällig, wie viele akademische Historiker sich bei der Darstellung des Ständeaufstands durch den Weißerbergmythos beeinflussen ließen, bzw. diesen aktiv mitgestalteten. Die negative Bewertung der Liechtenstein aufgrund der Machinationen Karls I. scheint dem Autor schließlich die plausibelste Erklärung dafür zu sein, weshalb die Familie im tschechischen historischen Gedächtnis so distanziert wahrgenommen und in der tschechischen Historiographie nur am Rande betrachtet wurde.

Blažena Gracová

Obraz Lichtenštejnů v českých učebnicích dějepisu

The image of the Liechtensteins in the Czech history textbooks

The contribution reconstructs the image of the Liechtenstein family created by the Czech history textbooks based on the analysis of twenty-one texts mainly addressed to the grammar-school students and published in 1899-2009. The author focuses on topics connected with the Liechtenstein family and elaborates on particular pieces of information based on the time of publication of each textbook. She also points out some ways to enrich the sporadic textbook references.

Key words: history textbook, content analysis, Charles of Liechtenstein, confiscations following the Battle of White Mountain, the Lednice-Valtice Area

Rekonstrukce obrazu rodu Lichtenštejnů na stránkách českých dějepisných učebnic není vůbec snadná. Náročný úkol mi neusnadnila ani dlouholetá zkušenost s obsahovými analýzami českých i zahraničních dějepisných učebních materiálů. Všechny dosavadní analýzy totiž sledovaly témata, jimž byla tvůrci učebních textů věnována podstatně větší pozornost, než se dalo předpokládat u tohoto, byť velmi významného šlechtického rodu. I při prezentaci historie jiných národů, zejména sousedních, se kvantita i kvalita informací odlišovala, nicméně alespoň při exkurzu do starší učebnicové produkce bylo vždy z čeho vycházet. Totéž platí pro výzkum zařazení speciální tematiky, ať už genderové, z historie dětství, problematiky každodennosti či historie různých etnických skupin na našem území. V tomto případě se nám nabízela možnost sledovat „lichtenštejnská témata" v širším kontextu, tedy v kontextu učebnicového obrazu české šlechty. Při takovémto postupu bychom však příliš odbíhali od tématu. Proto jsme této možnosti využili spíše výjimečně a rozhodli se:

- představit témata, v jejichž kontextu se zmínky o Lichtenštejnech objevují
- specifikovat konkrétní informace, které jsou žákům nabízeny
- porovnat charakter informací v závislosti na době vzniku příslušné učebnice
- zhodnotit z tohoto aspektu nejnovější učebnicovou produkci

Východiskem analýzy se staly učebnice českých, respektive československých dějin, a to výběrově od konce 19. století do současnosti.[1] Tyto texty vždy byly a jsou určeny menšímu vzorku populace, která absolvuje systematický dějepisný kurz v rámci své středoškolské přípravy už podruhé. Jsme si vědomi rovněž dalšího omezení, co se týče příjemců výše zmiňovaných učebnicových informací. Ty, které rozšiřují představy mladých lidí o dění v českých zemích v minulosti, bývají využívány výhradně v gymnaziálních třídách humanitního zaměření, popřípadě v rámci nepovinného historického semináře. Běžně se na středních školách pracuje s učebnicemi – pokud vůbec – obecných dějin, v jejichž rámci jsou česká témata nutně redukována. Do našeho výzkumu jsme proto pojali i nejnovější učebnicovou sérii tohoto typu.[2] Koncentrace pozornosti na texty středoškolské vyplývala z předpokladu, že alespoň v nich bude možno nalézt údaje, které bychom obtížně hledali v učebnicích určených základnímu vzdělávání. Ale i jednu takovouto řadu jsme do naší analýzy zahrnuli.[3] Procházeli jsme tedy celkem 21 knih. K jakým zjištěním naše analýza dospěla?

Informace o rodu Lichtenštejnů ve výkladu české minulosti do roku 1618

Původ rodu Lichtenštejnů lze vyčíst z jediné učebnice, a to z nejstarší analyzované. V půlstránkovém pojednání o šlechtě v německých a rakouských zemích mezi 10. a 13. století se dočteme, jakým způsobem byla v tomto regionu omezována královská moc. Autoři představují skupinu služebné šlechty, z jejichž řad vzešli *„nejmocnější šlechtičtí rodové rakouští a štýrští“*, kteří získali právo účasti na sněmech a zařadili se mezi velmože. Ve výčtu pěti významných rodů nalezneme také Lichtenštejny.[4]

1 Kameníček, František – Dvořák, Rudolf: *Dějepis mocnářství rakousko-uherského se zvláštním zřetelem ke zřízení jeho.* Praha 1899; Pekař, Josef: *Dějiny československé.* Praha 1921; Husa, Václav a kol.: *Dějiny ČSR.* 1.–3. díl. Praha 1957; Husa, Václav: *Československé dějiny do roku 1918.* Praha 1966; Pátek, Jaroslav: *Československé dějiny (1918–1938).* Praha 1975; týž: *Československé dějiny (1939–1948).* Praha 1974; Urban, Otto: *České a slovenské dějiny do roku 1918.* Pomůcka pro výuku dějepisu ve SŠ a v 9. ročníku ZŠ. Praha 1991; Čornej, Petr a kol.: *Dějiny zemí Koruny české I.* Praha 1992 (dále DZKČ I); Bělina, Pavel a kol.: *Dějiny zemí Koruny české II.* Praha 1993 (dále DZKČ II); Harna, Josef – Fišer, Rudolf: *Dějiny českých zemí I, II.* Praha 1995, 1998 (dále DČZ I, II); Beneš, Zdeněk – Petráň, Josef: *České dějiny I.* Praha 1997 (dále ČD I); Kvaček, Robert: *České dějiny II.* Praha 2002 (dále ČD II).

2 Čornej, Petr – Čornejová, Ivana – Parkan, František: *Dějepis 2.* Středověk a raný novověk. Pro gymnázia a střední školy. Praha 2001 (dále *Dějepis 2*); Hlavačka, Milan: *Dějepis 3.* Novověk. Pro gymnázia a střední školy. Praha 2001 (dále *Dějepis 3*); Kuklík, Jan – Kuklík, Jan: *Dějepis 4.* Nejnovější dějiny. Pro gymnázia a střední školy. Praha 2002 (dále *Dějepis 4*).

3 Válková, Veronika: *Dějepis 7.* Středověk a raný novověk. Praha 2007; táž: *Dějepis 8.* Novověk. Praha 2008; táž: *Dějepis 9.* Nejnovější dějiny. Praha 2009.

4 Kameníček, F. – Dvořák, R.: *Dějepis mocnářství rakousko-uherského,* s. 24.

A kdy jsou v učebnicích dějepisu Lichtenštejnové poprvé jmenováni jako významní zástupci české, respektive moravské šlechty? Při objasňování procesu zrodu české vysoké šlechty – pánů – se připomíná, že ve druhé polovině 13. století už byl *„majetek této šlechty tak velký, že se vytvářejí rozsáhlá souvislá území ovládaná jedním rodem“*, a také to, že se *„šlechta stává skutečným stavem, společenskou vrstvou, která má své hospodářské zázemí, získává na svých dominiích řadu správních i soudních pravomocí, a co je nejdůležitější, dovede formulovat svůj vlastní politický program, který je odlišný od politických představ panovníkových“*.[5] Mezi rody, jejichž erby pojednání doplňují, však Lichtenštejnové, kteří v té době vlastnili první državy na jižní Moravě a kteří ještě neměli politické ambice, pochopitelně nefigurují. Lichtenštejnové nepatřili mezi nejstarší a na konci 15. století ani mezi nejbohatší moravské rody, proto nejsou jmenováni ani při charakteristice panského stavu, který se tehdy na Moravě vzhledem k větší převaze vysoké šlechty nad šlechtou drobnou „uzavíral“ dříve než v Čechách a kdy se formoval moravský zemský patriotismus.[6] Pro čtenáře učebnice představuje zajímavou informaci sdělení, že právo účasti na sněmu zdaleka nevyužívali ani ti, *„kteří si mohli dovolit náklady politického života nést“*, neboť nemuseli projevovat o politiku zájem. A to byl zřejmě i případ Lichtenštejnů. Připomíná se, že *„politicky skutečně aktivní byla proto jen malá část šlechty“*, kterou tvořili *„především členové zemských stavovských vlád“*.[7]

Josef Pekař ve své uznávané učebnici věnuje rodu Lichtenštejnů první zmínku až v souvislosti s protireformací, kdy už tento šlechtický rod disponoval značným jměním. Autor vysvětluje, že *„v Čechách plnila se šlechta katolická duchem nesnášenlivého programu protireformačního“* a že po vymření čelných rodů *„rozmnožovali ji horliví konvertité protestantští, např. Vilém Slavata a bohatý šlechtic moravský Karel z Lichtenštejna“*.[8] Pozorný čtenář se tedy dozví, že Karel z Lichtenštejna konvertoval ke katolictví a že specifické prostředky rekatolizace *„posilovaly neobyčejně bojovnost katolické menšiny“*.[9] Přestup Karla z Lichtenštejna ke katolictví je blíže určen v *Dějinách českých zemí*. Jejich autoři totiž datují mocenský zvrat na Moravě do let 1598–1603 a za zdejší oporu protireformace označují olomoucké biskupství.[10]

Autoři učebnice z 50. let zdůraznili v souvislosti s rodem Lichtenštejnů jiný aspekt než náboženský. Přelom 16. a 17. století charakterizují jako dobu *„velkého rozmachu a upevňování mocenského postavení panské*

5 ČD I, s. 94–95.
6 ČD I, s. 165.
7 ČD I, s. 166–167. Na tomto místě se lze seznámit s ustálenou podobou stavovské vlády, tedy s jedenácti funkcemi, které větší měrou zastávali páni, menším dílem rytíři.
8 P e k a ř , J.: *Dějiny československé*, s. 75. Karel z Lichtenštejna konvertoval ke katolictví roku 1599, o devět let později dosáhl knížecího titulu a roku 1614 mu bylo uděleno Opavské vévodství. Tyto skutečnosti však v učebnici uváděny nejsou.
9 Tamtéž.
10 DČZ I, s. 225.

velkostatkářské šlechty". Konstatování, že *„velkostatky nejbohatších příslušníků panstva narůstaly v této době do obrovských rozměrů"*, konkretizují výčtem majetku rodu Smiřických a mezi *„největší feudální celky doby předbělohorské"* řadí i lichtenštejnské statky. Ideologické vyznění zajišťuje konstatování, že *„s rozmachem moci nejbohatších feudálů stává se stále svízelnější hospodářská situace drobné šlechty a cechovního měšťanstva"*.[11]

Dílčí údaj o významném reprezentantu rodu nalezneme pak ve dvou textech v souvislosti s dynastickou krizí, ohrožující celistvost monarchie. Josef Pekař uvádí, že *„v dubnu roku 1608 vypověděli vládě poslušnost stavové moravští, vedení Karlem z Lichtenštejna a Karlem starším ze Žerotína, a přidali se k Matyášovi"*.[12] Podobně Harna s Fišerem píší, že k uherským a rakouským stavům se v roce 1608 přidali *„i moravští stavové vedení Karlem starším ze Žerotína a Karlem z Lichtenštejna"*.[13] Ostatní texty koncentrují pozornost na tuto postavu až v souvislosti s protihabsburským odbojem a jeho exemplárním potrestáním.

Karel z Lichtenštejna a protihabsburské povstání

Jak tedy vyznívají informace o působení knížete ve vysoké státní funkci? V nejstarší analyzované učebnici autoři zmiňují „mocného" Karla z Lichtenštejna společně s kardinálem z Ditrichštejna a „náčelníkem" nekatolických moravských stavů Karlem starším ze Žerotína mezi těmi, kteří nepřáli protihabsburskému povstání, jež začalo roku 1618, a kteří českým stavům, hledajícím na Moravě spojence, nabídli pouze prostřednictví v jednání s císařem.[14] V ostatních učebních materiálech je tento šlechtic uváděn buď v souvislosti se staroměstskou exekucí, nebo až při objasňování rozsáhlých majetkových přesunů. Kameníček s Dvořákem roli lichtenštejnského knížete připomínají až po vylíčení průběhu popravy na Staroměstském náměstí a nastínění nerealizovaného plánu fyzické likvidace moravských vůdců. Konstatují, že *„konfiskaci statků vykonával v Čechách Karel z Lichtenštejna, na Moravě kardinál František z Dietrichštejna, jako generální komisaři a správcové těch zemí"*.[15]

Josef Pekař nejprve v obecné rovině vyjmenovává důsledky bělohorské porážky pro Čechy a Moravu, *„jež obzvláště stihl hněv trestajícího krále. V obou proměněna ústava, proměněno náboženství, ba v Čechách i sami stavové vystřídáni většinou stavy novými, dosavadní majitelé dominií vlastníky novými. S tím náhlým přerváním dosavadního vývoje souviselo, že i kulturní*

11 Husa, V. a kol.: *Dějiny ČSR I*, s. 105.
12 Pekař, J.: *Dějiny československé*, s. 76.
13 DČZ I, s. 225–226.
14 Kameníček, F. – Dvořák, R.: *Dějepis mocnářství rakousko-uherského*, s. 98.
15 Tamtéž, s. 100.

život národní byl cele ochromen; hrůzy válek, útěk jedněch a vyhnání jiných ze země způsobily pak postupně i hospodářskou zkázu země.“ Pak teprve dodává, že *„správa dobyté země svěřena byla mimořádnému místodržícímu, Karlu z Lichtenštejna“*.[16] Pozorný čtenář si roli knížete spojí nejen s výše popsanými neblahými následky porážky, ale i s následujícím pojednáním o popravách, věznění a s podrobným představením a vyčíslením rozsahu konfiskací, provázených navíc podvody. *„Tento neobyčejný převrat v poměrech majetkových nedál se bez podvodných praktik, jimiž obohatila se řada kořistníků. K tomu náleželo i znehodnocení české mince, již pronajal Lichtenštejn v l. 1622–23 nepoctivé obchodní společnosti. Tak byla poškozena i královská komora, prodávající zkonfiskované statky za peníz znehodnocený.“*[17]

Ani učebnice z 50. let neopomíjejí údaj o významných funkcích místodržitelů Karla z Lichtenštejna a Františka z Ditrichštejna, z jejichž pozic *„oba měli dovršit vítězství Ferdinandovo“*, s vysvětlením, že *„český národ byl vydán vítězům na milost a nemilost.“*[18] Husa posuzuje stavovské povstání ideologicky jako boj *„mezi dvěma stranami uvnitř vykořisťovatelských tříd“*, zdůrazňuje však, že *„hospodářské, společenské, národnostní a kulturní následky jeho porážky postihly celý národ.“* Habsburkům *„spolu s hrstkou katolické panské šlechty“* je pak přisouzena neblahá úloha v českých dějinách, když *„se chopili příležitosti, aby na staletí uvrhli český národ do poroby“*.[19] Jméno knížete se objevuje ještě v pojednání o konfiskacích: *„V souvislosti s konfiskacemi prováděla kořistnická společnost velkostatkářských magnátů a zahraničních lichvářů obrovské měnové podvody, jež prohloubily hospodářský úpadek našich zemí. Členy tohoto konsorcia byli i zemský místodržitel kníže Karel z Lichtenštejna a císařský plukovník Albrecht z Valdštejna,“* dodává Václav Husa.[20]

Jeden z prvních učebních textů vydaných po sametové revoluci vylíčil situaci po bělohorské porážce včetně podílu Karla z Lichtenštejna na staroměstské exekuci poněkud emocionálněji, než je v českých učebnicích obvyklé. Dočteme se, že *„Ferdinand II. zahájil dílo obnovy habsburského panství způsobem dosud neslýchaným a vskutku nezapomenutelným. Již od prosince 1620 byl pod dohledem nového náměstka krále v zemi, moravského šlechtice knížete Karla z Lichtenštejna, připravován rozsáhlý proces a k odpovědnosti voláno celkem 90 osob včetně všech žijících členů bývalého direktoria. Soudní tribunál předložil 43 návrhů trestu smrti, z nichž bylo původně 28 potvrzeno. Jen jeden z nich se dočkal v poslední chvíli milosti. Od časného úsvitu dne 21. června 1621 skýtal Staroměstský rynek v Praze hrůzné divadlo. Na popravčím lešení kata Mydláře zaplatili za svou smělost životem tři páni, sedm rytířů a sedmnáct*

16 P e k a ř , J.: *Dějiny československé,* s. 87.
17 Tamtéž, s. 88.
18 H u s a , V. a kol.: *Dějiny ČSR I,* s. 113.
19 Tamtéž.
20 Tamtéž, s. 114.

měšťanů...“[21] Rovněž v *Dějinách zemí Koruny české* se zdůrazňují „zásluhy“ knížete Karla z Lichtenštejna, stojícího v čele mimořádného tribunálu, o vypracování seznamu účastníků „ohavné rebelie“, odsouzení všech čelných představitelů ke *„ztrátě hrdel, cti a statků“* i o vykonání rozsudku nad těmi, kdo nestačili včas uprchnout.[22] Jako v jediném učebním materiálu se zde naznačuje morální problém zbožného Ferdinanda II., který *„vykonal po podepsání hrdelních rozsudků pouť do známého posvátného rakouského místa Mariazell, kde se modlil za spásu duše“*.[23] Zda měli obdobný problém také nejvyšší královi úředníci, se už nedočteme, zato zde nechybí odkaz na *„velkou koncentraci majetku v rukou největších kořistníků“*, a to ve spojení zisků z kalady se zábory v první vlně konfiskací. Jako jeden z oněch kořistníků je pak jmenován Lichtenštejn.[24] V *Dějinách českých zemí* je dění po bělohorské porážce věnována kapitolka *„Účtování“*. Zdůrazňuje se v ní mimo jiné to, že mimořádný soudní tribunál pod předsednictvím Karla z Lichtenštejna *„postupoval zcela svévolně, bez jakéhokoli přihlédnutí k platným procesním pravidlům. Sám sestavil obžalobu a obviněným neposkytl žádnou možnost obhajoby.“*[25] Harna s Fišerem akcentují nelichotivou roli knížete i v souvislosti s konfiskacemi. Připomínají, že prohlubování státního dluhu vlivem válečných událostí *„využilo několik mimořádně dravých jedinců k dalšímu obohacení“*. Dodávají, že na návrh Karla z Lichtenštejna bylo jmenováno finanční konsorcium a že sám iniciátor stanul v jeho vedení.[26] Podobně v *Českých dějinách* se dozvíme, že se statků zabavených vůdcům i řadovým stoupencům povstání zmocnil král, avšak většinu z nich *„daroval nebo prodal těm, kteří stáli za povstání na jeho straně. Z valné části to byli čeští a moravští katoličtí šlechtici z rodu Valdštejnů, Trčků, Lobkoviců či Lichtenštejnů.“*[27] Nejnovější středoškolská učebnice přidává kromě obvyklých také jednu novou, dosud v učebnicích nezmiňovanou informaci, a sice tu, že si kníže Karel z Lichtenštejna svou aktivitou při trestání účastníků povstání vysloužil přízvisko „krvavý“.[28]

O obecnější charakteristiku pobělohorských poměrů se pokusil Otto Urban. Zhodnotil situaci šlechty po rozsáhlých majetkových přesunech. Upozornil na skutečnost, že počet příslušníků šlechtické obce poklesl o čtvrtinu, když v roce 1654 bylo v Čechách pouze 870 šlechtických rodů. Proměnu složení šlechty dokládá údajem o tom, že v letech 1627 až 1656 získalo inkolát 417 osob. Konstatování, že 15–20 panských rodů mělo v rukou 55 % půdy, dokumentuje výčtem těch, jichž se to týkalo. Lichtenštejny

21 Urban, O.: *České a slovenské dějiny do roku 1918*, s. 105.
22 DZKČ I, s. 260.
23 Tamtéž.
24 Tamtéž, s. 275.
25 DČZ I, s. 251.
26 Tamtéž, s. 253.
27 ČD I, s. 204.
28 *Dějepis 2*, s. 128.

jmenuje vedle Lobkoviců, Valdštejnů, Šternberků, Martiniců a Kolovratů jako reprezentanty staré předbělohorské šlechty a přidává k nim cizí rody Gallasů, Piccolominiů, Claryů, Aldringenů a Buquoyů.[29]

Další informace o rodu Lichtenštejnů

Takovéto údaje se v učebnicích vyskytují velmi zřídka. Naprosto ojedinělá je zmínka o Václavu knížeti z Lichtenštejna, který se společně s maršály Leopoldem Daunem a Franzem Moritzem Lacym zasloužil o organizaci v polovině 18. století zřízeného stálého vojska.[30] Další odkaz na rod Lichtenštejnů nalezneme při charakteristice předbřeznové společnosti, v pojednání o šlechtě. Milan Hlavačka objasňuje důvody, které z jejích příslušníků činily majetkovou a kulturní elitu společnosti. Ve výčtu nejznámějších českých a moravských rodů Lichtenštejnové nechybí.[31] Otto Urban je pak připomíná v souvislosti se zrušením roboty roku 1848. Vyčísluje celkovou hodnotu náhrady v českých zemích, podle jednotlivých zemí pak počty těch, kdo ji platili, a těch, kdo na náhradu měli nárok. Mezi sedmi nejbohatšími šlechtickými rody[32] jsou jmenováni také Lichtenštejnové.

Očekávali bychom připomenutí Lichtenštejnů mezi rody, jichž se citelně dotkla pozemková reforma. Překvapivě nejsou v tomto kontextu jmenováni v žádné učebnici. Ani tehdy, když v Pátkově učebním textu je pojednání o ní vyhrazeno několik stran. Uvádí se zde, že 31 šlechtických rodů vlastnilo pětinu veškeré půdy, výčet nejbohatších však zahrnuje Schwarzenbergy, Czerniny, Lobkovice aj. Lichtenštejnové jsou tedy skryti v odkazu na jiné rody, jichž se to týkalo.[33] Týž autor zmiňuje Lichtenštejny jako německou šlechtu, postiženou konfiskací půdy v roce 1945.[34] Jen výjimečně je autory učebnic oceněna *„ohromná stavební činnost Liechtensteinů v lednicko-valtickém komplexu“* jakožto dílo přesahující *„svým významem rámec českých zemí“*. Jeho vyobrazení však autor nezařadil.[35]

Shrnutí

Obraz Lichtenštejnů v českých dějepisných učebnicích utváří výhradně charakteristika jediného reprezentanta rodu, prvního knížete Karla

29 Urban, O.: *České a slovenské dějiny do roku 1918*, s. 109.
30 Kameníček, F. – Dvořák, R.: *Dějepis mocnářství rakousko-uherského*, s. 127.
31 Dále Schwarzenbergové, Auerspergové, Kinští, Lobkovicové, Chotkové, Mitrovští, Ditrichštejnové.
32 Dále Schwarzenbergové, Lobkovicové, Waldsteinové, Kinští, Ditrichštejnové.
33 Pátek, J.: *Československé dějiny (1918–1939)*, s. 46n.
34 Pátek, J.: *Československé dějiny (1939–1948)*, s. 90.
35 *Dějepis 3*, s. 83.

z Lichtenštejna. Příklon ke skupině bojovné katolické šlechty, zaujetí výsadní pozice v českých zemích v „osudové chvíli“ a role vykonavatele exemplárního potrestání účastníků protihabsburského odporu z něho činí historickou postavu vnímanou jednoznačně negativně. Takovéto hodnocení umocňuje zisk obrovského majetku nejen jako odměny za věrné služby panovníkovi, ale také jako podílu na finančních machinacích, umožňujících levné odkoupení řady konfiskovaných statků. Takto vyznívají informace o Karlu z Lichtenštejna ve všech učebnicích, ať už vznikly na konci 19. století nebo v současnosti. Zásadní rozdíl nenacházíme ani v interpretacích učebnic ovlivněných komunistickou ideologií. Co se týče množství údajů, lze konstatovat, že v novějších učebních materiálech jich ubývá. Základní informace o vysoké vládní funkci a aktivitách Karla Lichtenštejna ale nalezneme vždy, a to i v učebnicích obecných dějin. O důvodech opomíjení dalších informací o rodu Lichtenštejnů bychom jen spekulovali. Pokud posuzujeme učebnice pouze z jednoho aspektu, vždy nám bude zpracování sledovaného tématu připadat nedostatečné. Ale počet stran učebnic nelze zvyšovat s nárůstem témat i dějinných úseků, o nichž mají vypovídat. Navíc učebnicová prezentace musí být nutně do jisté míry zjednodušující. Z tohoto důvodu nelze očekávat, že by do textů tohoto typu pronikly výsledky nejnovějších výzkumů, poněkud korigující roli Karla z Lichtenštejna. Jisté možnosti rozšíření povědomí však existují. V současné době ministerstvem školství připravovaná akce „Desetiletí české šlechty“ možná stanoví požadavky na tvůrce učebnic i v tomto směru. Ale autoři učebnic to budou pokládat – slovy jednoho z nich – za jejich trápení. S podobnými nároky vystupují zástupci Svazu bojovníků za svobodu, Židovské náboženské obce, Romské občanské iniciativy a řady dalších. Účinnější budou zajímavé televizní dokumenty o významných šlechtických rodech, které doplní tyto mezery ve vzdělání mladých lidí. Ostatně vliv médií na podobu historického vědomí mládeže stále narůstá. Svou roli mohou sehrát i textové nebo audiovizuální materiály k regionálním dějinám. Něco jiného se budou chtít o Lichtenštejnech dovědět žáci na jižní Moravě, něco jiného zase třeba v Opavě a v Krnově. V učebnicích by se však mohly a měly objevit odkazy na díla našich předků, která tvoří stálé kulturní dědictví, na něž můžeme být hrdi. A to především prostřednictvím ikonografických pramenů, které ani nejnovější učebnicová tvorba v dostatečné míře a především v jiné než ilustrativní funkci nevyužívá. V případě rodu Lichtenštejnů by to mělo být přinejmenším představení lednicko-valtického areálu. Informace o stavbách, které jsou zapsány na seznamu UNESCO, by ve školní výuce chybět neměly a patří i do moderních dějepisných učebnic.

Das Bild der Liechtenstein in tschechischen Geschichtslehrbüchern

Das Bild der Liechtenstein in tschechischen Geschichtslehrbüchern wird ausnahmslos durch die Charakteristik eines einzigen Repräsentanten der Adelsfamilie, des ersten Fürsten Karl von Liechtenstein, geprägt. Der Übertritt zur Gruppe des kämpferischen katholischen Adels, die Einnahme einer exklusiven Position in den böhmischen Ländern im „Schicksalsmoment" und die Rolle als Vollstrecker der exemplarischen Bestrafung der Teilnehmer des antihabsburgischen Aufstands machen aus ihm eine eindeutig negativ empfundene historische Figur. Eine solche Bewertung wird noch potenziert durch den Gewinn eines riesigen Besitzes nicht allein als Belohnung für treue Dienste gegenüber dem Herrscher, sondern auch durch die Beteiligung an finanziellen Machenschaften, die den billigen Erwerb zahlreicher konfiszierter Güter ermöglichten. In diesem Tenor erscheinen die Informationen über Karl von Liechtenstein in sämtlichen Lehrbüchern, seien sie nun am Ende des 19. Jahrhunderts verfasst oder aber in der Gegenwart. Ein grundlegender Unterschied lässt sich auch in Interpretationen von durch die kommunistische Ideologie beeinflussten Lehrbüchern nicht finden. Was die Quantität der Angaben anbetrifft, darf konstatiert werden, dass in neueren Lehrbuchmaterialien diese abnehmen. Grundlegende Informationen über die hohe Regierungsfunktion und die „Aktivitäten" Karls von Liechtenstein finden wir jedoch stets, und zwar auch in Lehrbüchern der allgemeinen Geschichte. In weiteren Blockverweisen auf führende böhmische und mährische Adelsgeschlechter, mit Blick auf eine Entschädigung für die Aufhebung der Leibeigenschaft sowie und auf die Konfiskationen im Jahre 1945 fehlt der Name Liechtenstein nicht. Ein positives Wissen über dieses Geschlecht resultiert hingegen aus Informationen über bedeutende, auf dessen Gütern entstandene Kulturdenkmäler wie das Areal von Feldsberg-Eisgrub.

Zdeněk Vácha

Obraz Lichtenštejnů a moravské lichtenštejnské památky

The image of the Liechtensteins and the Moravian Liechtenstein landmarks

The Liechtenstein family, which in the beginning of the nineteenth century held a sixth of Moravia, has for centuries been connected with a number of building projects. Many of them resulted in important landmarks which nowadays represent a significant part of the cultural heritage of the Czech Republic. The landscape and the objects in the environment of Lednice and Valtice are moreover part of the world natural and cultural heritage UNESCO. Due to the significance and scale of the buildings, many contemporary testimonies and evaluations have been preserved which are not only a document of the buildings themselves but also an important evidence of contemporary opinions and views. Their brief outline accompanied by quotations aims to present a historical reflection of the Liechtenstein family's building activities.

Key words: the Liechtenstein family, Moravia, landmarks, landscape, buildings, primary sources

Ve svém díle *Werk von der Architektur*, považovaném za památný spis pro rodinnou potřebu, jenž byl výsledkem dlouhodobého úsilí, vydaným až kolem roku 1675, píše jeho autor Karel Eusebius z Lichtenštejna (1611–1684): *„Peníze jsou pouze k zanechání pěkných památníků k věčné a nesmrtelné památce."*[1] Toto přesvědčení dokládá jeho činnost zejména na řadě moravských statků včetně rakousko-moravského pomezí, v dolnorakouských Valticích, moravské Lednici i jinde. V Lednici velkoryse přestavoval zámek a ve francouzském stylu zde vybudoval rozsáhlý zahradní areál, navázal tak na dílo svého otce Karla; jeho vlastní velkolepý návrh přestavby plumlovského hradu na okraji Hané, určený pro syna Jana Adama, však zůstal nedokončen.

1 *„Das Geldt ist nur schene Monumenta zu hinterlassen zue ebiger und unsterbliche Gedechtnuss."* Fleischer, Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684).* Des Fürsten Karl Eusebius von Liechtenstein Werk von der Architektur. Wien – Leipzig 1910, s. 15. Jde o citát ze zmíněného díla Karla Eusebia; ve volném překladu Miloše Stehlíka *„slouží finanční prostředky k tomu účelu, aby člověk po sobě zanechal věčné a nesmrtelné pomníky ve formě uměleckých děl"* (Stehlík, Miloš: *Lednice / Valtice.* Praha 1986. s. p.). Obdobně citát *„Nicht Brachtigeres kan gemachet werden als die vornehmen Gebeude"* užil Hellmut Lorenz jako hlavičku své stati *Bemerkungen zur Bautätigkeit der Fürsten von Liechtenstein in der Barockzeit.* In: Oberhammer, E. (Hg.): Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Wien 1990, s. 138–154.

Tato deviza v rodové tradici nezapadla a jak dokládají zprávy současníků o několik století mladší, stala se vodítkem i pro počínání následníků. Mimo jiné pro generaci, jež v období kolem přelomu 18. a 19. století pokračovala v rozsáhlých stavebních podnicích i v přeměně krajiny Moravy. Rozsah podniků ovšem odpovídá i lichtenštejnským majetkovým poměrům; v roce 1817 patřila Lichtenštejnům mj. celá jedna šestina Moravy.[2]

Za potvrzení životnosti zmíněné devizy může být považován pozdější výrok, pravící: *„Vše, co múza architektury, jakožto i pěkné umění zahrad, jednotlivě nebo v sesterském spolku, v období třicíti let v rakouské vlasti vykonala, překonává, i když ne v množství a velkoleposti, ale jistě v líbezné, milé podobě, výkony mnoha předchozích generací a svědčí přinejmenším o vkusu pro věci, jenž více pronikl do života a rozšířil se.“*[3] Citát pochází z článku *Die schönen Bauten und Gartenanlagen Seiner Durchlaucht des regierenden Fürsten Johann von Liechtenstein*, podepsaném značkou *J. H.****, pod níž se patrně skrývá Joseph Haderer, knížecí vychovatel.[4] Autor rozsáhle popisuje velkolepé podniky vládnoucího knížete Jana I. Josefa v Rakousku i na Moravě a stať uvádí konstatováním: *„Mezi mnohými podporovateli obou těchto umění se vyznamenává především Jeho Jasnost právě vládnoucí kníže Jan z Lichtenštejna, nejen ve vlasti, ale mezi svými současníky největší stavebník a přítel zahrad.“* Pokračuje: *„To, co na svých rozsáhlých majetcích v rakouské monarchii po dobu své 24leté správy v tomto oboru podnikl a provedl, si zasluhuje čestné připomenutí v těchto listech.“*[5]

Syntéza stavebního umění a umění zahradního, či lépe řečeno krajinářského, se stala pro střední Evropu, především v návaznosti na aktuální trendy přicházející z britských ostrovů, v poslední třetině 18. století oním

---

2 Schöpfer, Gerald: *Klar & Fest.* Geschichte des Hauses Liechtenstein. Riegersburg 1996, s. 106–107.

3 *„Alles, was die Muse der Architektur, so wie die schöne Gartenkunst, einzeln oder im schwesterlichen Verein, seit einer Periode von dreyßig Jahren im österreichischen Vaterlande geleistet haben, übertrifft, wenn nicht selbst an Menge und Großartigkeit, doch gewiss an gefälliger, lieblicher Form die Leistungen vieler der vorhergegangenen Menschenalter, und zeuget wenigstens von einem mehr ins Leben getrettenen und verbreiteten Geschmack für ihre Gegenstände.“*

4 Text vyšel v brněnském časopise Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst. Erster Jahrgang (XX. als Fortsetzung) 1829 (citát na s. 129). Identifikaci autora čerpáme z pojednání Körner, Stefan: *Die Gärten des Fürsten Aloys von Liechtenstein.* Gartenkunst in gesellschaftlichen Umbruchszeiten. Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 104, 2005, s. 105. Stejný názor zastává Konečný, Michal: *„Vitruvius Moravicus“.* Palladiánské inspirace ve službách moravské světské aristokracie (1800–1850). Magisterská diplomová práce na FF MU. Brno, 2007, s. 60.

5 *„Unter der großen Zahl der Beförderer dieser beyden Künste zeichnet sich vor allen Se. Durchlaucht der jetzt regierende Fürst Johann von Liechtenstein aus, nicht nur im Vaterlande, sondern wahrscheinlich unter allen seinen Zeitgenossen der Gröste Aedilis und Gartenfreund.“* (…) *„Was er auf seinen weitläufigen Besitzungen in der österreichischen Monarchie, während einer nun 24jährigen Verwaltung derselben in diesem Fache unternommen und ausgeführt hat, verdient einer ehrenvollen Erwähnung in diesen Blättern.“* J. H.***: *Die schönen Bauten und Gartenanlagen*, s. 129.

Übergesamtkunstwerkem,[6] jenž byl opakovaně napodobován a rozvíjen. Zahrady se stávají – jako *„lidské vypořádání se s přírodou a jako utopický prostor sociálních tužeb“*[7] – tématem aktuální přeměny rozsáhlých areálů sídel aristokracie, jež realizují rousseauovské ideje „přírodní“ estetiky, byť rafinovaně komponované, a zároveň naplňují potřeby společenské reprezentace. Park v Neuwaldeggu polního maršála hraběte Lacyho,[8] první anglického typu v Rakousku (po roce 1766), park u dolnorakouského zámku Ernstbrunn Karla hraběte z Zinzendorfu,[9] císařské krajinářské areály v Laxenburgu u Vídně, největší na evropském kontinentu, budované či lépe řečeno přetvářené od roku 1782 v duchu osvíceneckého sentimentalismu, a navazující harrachovské úpravy parku v Bruck an der Leitha po roce 1789,[10] tedy „krajinné zahrady“ (*Landschaftsgärten*), byly v této době velikými vzory pro následovníky a napodobovatele. Zásadní roli v této souvislosti hrály s menším časovým odstupem v monarchii právě též podobné podniky Lichtenštejnů – přírodní parky v oblasti dolnorakouské Hinterbrühl u Mödlingu a Sparbachu, jež jsou spojeny, podobně jako u nás, s osobou knížete Jana I. z Lichtenštejna. Současně se tyto tendence naplno projevily i na lichtenštejnských majetcích na Moravě, neméně intenzivně a s nemenším nasazením.

Nebudeme zde rekapitulovat téměř nepřeberné množství pramenů a literatury k lichtenštejnským stavebním a krajinářským aktivitám, jež jednotlivé stavby či areály opakovaně rozsáhle popisovaly a analyzovaly, spíše uvádíme a glosujeme dobové pohledy a reakce, ať již popisy či historická zobrazení. V dobové publicistice se na Moravě objevují od začátku 19. století v periodických tiscích i vlastenecko-vlastivědných, potažmo topograficko-statistických statích (jež v této době byly standardními formami referování o stavební činnosti aristokracie či aktuálním kulturním dění) pojednání přímo vztažená k Lichtenštejnům, kteří v této době vlastnili, jak již bylo výše naznačeno, na Moravě i v Čechách rozsáhlé majetky.

Franz Joseph Schwoy ve své *Topographie vom Margrafthum Mähren* z roku 1793 u lichtenštejnské Lednice krátce zmiňuje *„úplně nový, pěkný, znamenitě zařízený letní zámek a stejně velkolepé přiléhající budovy stájí* […] *s* […] *nově zřízenou velmi velikou a mimořádně drahocennou zahradou, uměleckou a vkusnou…“*[11] Jde jen o stručné sdělení, jež však jistě není prosto

6 Z a t l o u k a l, Pavel: *Příběhy z dlouhého století.* Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002, s. 39.

7 *„…menschliche Auseinandersetzung mit der Natur und als utopischer Raum sozialer Sehnsüchte…“* H a j ó s, Géza: *Gartenkunst und Gartendenkmalpflege.* In: Gärten zwischen Kunst und Natur. (Denkmalpflege in Niederösterreich, Bd. 5). Wien 1989, s. 5.

8 H a j ó s, Géza: *Romantische Gärten der Aufklärung.* Englische Landschaftskultur des 18. Jahrhunderts in und um Wien. Wien – Köln 1989, s. 36.

9 K r ä f t n e r, Johann: *Zurück zur Natur.* Die Idee des Landschaftsgartens. In: Oasen der Stille. Die grossen Landschaftsgärten in Mitteleuropa. Wien 2008, s. 13.

10 H a j ó s, Géza: *Romantische Gärten der Aufklärung*, s. 187.

11 *„…einem ganz neu erbauten, schönen, vortrefflich eingerichteten Sommer=Schlosse, und eben*

obdivu. Daleko rozsáhlejší a podrobnější líčení výsledků činnosti Lichtenštejnů včetně všech „zvláštností“ a vymožeností vycházelo na pokračování v brněnském *Patriotisches Tageblatt* v roce 1804.[12] Údajně na opakovanou výzvu Tageblattu připravil autor (šifra S-t-k; Franz Sartori?) popis nejen panství Lednice, ale i Valtic a okolí. Hned v úvodu, po ocenění zásluh vládnoucího knížete Aloise, který zde „zkrášloval“ (*Beschönerung*) krajinu v té době již 21 let (*„Gott lasse nur lange diesen erhabenen Fürsten leben!“*), popisuje půvabы parku-krajiny v Lednici a hned na začátku si všímá jeho skleníku – údajně největšího v Německu – a zmiňuje 2000 pomerančovníků a citronovníků, jež za 30 let péče vypěstoval nedávno zemřelý zahradník Igna[t]z Holle. V dalších dvou sklenících se údajně nachází 1000 ananasovníků, jež ročně dávají úrodu 200 kusů. Rovněž precizně uvádí výčet tamních taxonů stromů a keřů, včetně severoamerických; obecně právě botanické (dendrologické) informaci je zde věnována největší pozornost. Procházkou parkem však zároveň seznamuje čtenáře mj. se Slunečním chrámem (*Sonnentempel*) a stavbou v podobě hranice dříví (*Scheiterhaufen oder Holzstoß*), jejíž interiér se dvěma pěkně malovanými kabinety (*zwey schön gemahlten Kabinette*) představují slovenské selské jizby (*zwey slowakische Bauernzimmer*). Následuje detailní popis minaretu (*orientalische Thurm*) i jeho zakládání s použitím 500 kusů kůlů-štětovnic a 96 silných dubových roštů (*500 Bürstenpfähle und 96 starke eichne Röste*) a přináležející mešity – *Moschee* (viz obr. 1). Zmiňuje čínskou rotundu (*chinesische Rotunda*), jež měla malované hedvábné tapety;[13] holandská rybářská chýše (*holländische Fischerhaus*) měla zase portál z čelistí velryby atd. Popisuje též alej mezi Lednicí a Valticemi, zejména však opakovaně popisuje a rozebírá výsadbu stromů (*Plantation*) a ekonomii (*Oekonomie*) veškerého počínání na knížecích majetcích, zejména lesnictví; úkolem knížecích lesníků té doby byla nejenom tvorba krajiny, ale i produkce dřeva – kníže, obávaje se nedostatku dříví (v důsledku intenzivní těžby lesů, jejichž dřevo spotřebovával prudce se rozvíjející průmysl a rozmach měst), nechal vysazovat rychle rostoucí exotické dřeviny (*geschwinder wachsende Holzgattungen*).[14] Zajímavý je též údaj, že vládnoucí kníže má v dané době na svých majetcích 400 000 poddaných. Autor chválí pohostinnost

so herrlichen neben anstossenden Stallgebäude [...] *mit einem* [...] *neu angelegten, sehr großen außerordentlich kostbaren, Kunst= und Geschmack vollen Garten...“* Schwoy, Franz Joseph: *Topographie vom Margrafthum Mähren, erster Band, enhält die allgemeine Einleitung und den Ollmützer=Kreis.* Wien 1793, s. 115–116.

12 S-t-k: *Merkwürdigkeiten in Eisgrub zu Mähren, als Beantwortung der in dem patr. Tageblatte Nr. 6 pag. 74. und Nr. 11 pag. 147 erhaltenen Auftrage.* Patriotisches Tageblatt 1804, s. 467–474, 483–490.

13 Stefan Körner uvádí, že v čínské pagodě měly být hedvábné tapety zachráněné v době Francouzské revoluce z Čínského domu ve Versailles. Körner, S.: *Die Gärten des Fürsten Aloys von Liechtenstein*, s. 111.

14 S-t-k: *Merkwürdigkeiten in Eisgrub zu Mähren*, s. 489. Körner, S.: *Die Gärten des Fürsten Aloys von Liechtenstein*, s. 129.

knížete a ptá se: *„Kdo by si vysoce nevážil takového dobrého knížete, kdo by ho nemiloval?“*[15] a osobu knížete Aloise charakterizuje následovně: *„Jeho hbitý bádavý duch, jeho správná schopnost úsudku a jemu vrozená potřeba stálé činnosti…“*[16] Uvedeným povahovým charakteristikám pak přičítá úspěchy knížete ve všech aktivitách.

Der orientalische Thurm im Garten zu Eisgrub.

Die Mittheilung der Kupferplatte von dieser (S. 471 — 474 unsers Blattes beschriebenen) Moschee verdanken wir der Güte des fürstl. Lichtensteinischen Architekten, Herrn v. Rudzinsky, und halten uns demselben um so mehr für diese Gefälligkeit verbunden, da ohne Zweifel die anschauliche Darstellung dieses Meisterwerkes vielen unserer Leser sehr willkommen seyn dürfte.

Redaktion des Patr. Tageblatts.

Obr. 1: Minaret v Lednici (Patriotisches Tageblatt Nro. 43. 1804. Den 30. Mai., s. 583)

Již citovaný Haderer též později vyslovuje své nadšení nad lichtenštejnským dílem uskutečněným v Lednici, zároveň však zevrubně referuje o technických podrobnostech (již též nových) staveb a zdůrazňuje obrovské úsilí, jež za realizacemi stálo, včetně zmínění vynaložených finančních prostředků. Popisuje (kupříkladu u lednických vodních děl – rybníků i souvisejících a při jejich zakládání vzniklých ostrovů) enormní nasazení pracovní síly. *„Aby bylo možné si udělat představu tohoto podniku, nechť po-*

15 *„Wer sollte einen so guten Fürsten nicht hochschätzen, wer sollte ihn nicht lieben?“* S-t-k: *Merkwürdigkeiten in Eisgrub zu Mähren*, s. 487.

16 *„Sein rascher Forschungsgeist, seine richtige Beurtheilungskraft, und das ihm angebohrne Bedürfniß immerwährender Beschäftigung…“* Tamtéž.

stačuje vědět, že po 6 let od jara do pozdního podzimu pracovalo 300 až 700 lidí [...], *stálo to více než 2 miliony v tehdejší měně, ... posléze musela být ještě novými náklady založena zahrada."* Uzavírá: *„A tak se nezdravá bažinatá oblast proměnila ve zdravý ráj."*[17] Lednický minaret *„od pana architekta Hartmutha"* označuje Haderer jako *„orientální věž se svou mešitou"*, pro jejíž stavbu v bažinatém terénu bylo potřeba použít – a zde autor mírně obměňuje předchozí informaci z roku 1804 – *„500 olšových kůlů-štětovnic a 96 roštů"* (*„auf 500 erlenen Bürstenpfählen und 96 Rösten"*) a dodává, že vše *„...mělo to stát ne o moc méně než milion císařských zlatých"*. U akvaduktu poznamenává, že *„...je plodem nákladů více než 200 000 zlatých."*[18]

Obr. 2: Pohled do adamovského údolí se zámkem, Ferdinand Runk, 1815 (reprodukováno z: Riedl, Dušan: Zahrada a park Liechtensteinů v Adamově. Vlastivědný věstník moravský 61, 2009, s. 21)

Vysokým nákladem měly být vybudovány též cesty a stezky v údolí řeky Svitavy, především v okolí Adamova, kde založil Alois Josef I. po roce 1797

17 *„Um sich einen Begriff von der Grösse diese Unternehmens zu machen, möge es bloß genügen zu wissen, daß während 6 Jahren vom Frühling bis zum Spätherbst 300 bis 700 Menschen mit dieser Erdumwälzung beschäftiget waren... weit über zwey Millionen nach damahligen Geldeswert kostete ... sodann erst mit neuen Kosten ein Garten angelegt werden mußte..."*(...) *„So wurde eine vormahls ungesunde Sumpfgegend in ein gesundes Paradies verwandelt."* J. H.***: *Die schönen Bauten und Gartenanlagen*, s. 130.

18 Tamtéž.

železárny (stál zde lichtenštejnský zámek, postavený v letech 1806–1808 dle Hardtmuthových plánů, dnes již prakticky zcela přestavěný, viz obr. 2), v Moravském krasu u Býčí skály a Vejpustku (panství Křtiny, Adamov a Pozořice). Šlo o podobnou proměnu krajiny jako v oblasti Mödling – Liechtenstein – Brühl v zájmu jejího zpřístupnění měšťanské společnosti, jež se o krajinné půvaby začala (v duchu dobových romantických tendencí) intenzivně zajímat. Zdůrazňován je význam úprav tamní hornaté, dramatické krajiny, současných se stavebními a parkovými aktivitami v Lednici (Janův hrad 1807–1810) a Nových Zámcích u Litovle (1806–1808).[19] Víme, že i práce v okolí Adamova řídil Bernhard Petri, hospodářský rada Jana Josefa I., který provedl především rozsáhlé úpravy parku v Lednici a zejména tam založil rozsáhlou soustavu rybníků. Půvab krajinných scenérií je Hadererem široce popisován, přičemž autor zvláště vyzdvihuje, že stezky musely být lámány ve skalách. Janem I. Josefem zde byly též stavěny architektury – kolonády. Vyhlídková kolonáda od Josefa Hardtmutha na západní straně svitavského údolí (obr. 3) nesla nápis *„Při pomíjejícím poklidu pomysli na ne vzdálenou věčnost“* (*„Bei der zeitlichen Ruhe denke auf die nicht entfernte Ewigkeit“*);[20] nad propastí Macochy vznikla pro potěšení návštěvníků sloupová stavba (*Säulengebeude*) s balkonem pro výhled do hlubiny. Upravována zde byla i ruina Nového Hradu, patrně opět dle Hardtmuthových plánů, a to asi ještě před rokem 1810. Obnovený hrad (obr. 4) byl současníky obdivován; Josef von Hormayer zu Hortenburg – historik, spisovatel a politik, zakládající člen Františkova muzea v Brně a výrazná postava raného romantismu na Moravě – ve svém pojednání *Die Burgvesten und Ritterschlösser der österreichischen Monarchie* (Vídeň 1839) považuje hrad – dnes je tato stavba spíše na okraji zájmu – za jeden z nejdůležitějších a nejpozoruhodnějších hradů v zemi, *„…zcela v duchu rytířských časů“*.[21] Mimochodem ve stejné době maluje a kreslí Karel Hynek Mácha sérii svých pohledů na české hrady.

Pro návštěvníky zde byly uzpůsobovány příhodné podmínky k pobytu. Haderer nás zpravuje o tom, že (na panství Pozořice) *„nechal v jednom z údolí kníže postavit na úpatí hory vkusnou dřevěnou stavbu, tam kde je výhled nejnádhernější* […]*, současně vítaný lokál, kde je možné si případně nechat připravit přinesený oběd.* […] *Kuchyni představuje malá jeskyně, v níž je jednoduchý sporák.“*[22] V Pozořicích, kde měli Lichtenštejnové statek a lesní správu, stál lichtenštejnský patronátní kostel Nanebevzetí Panny Marie,

19 R i e d l, Dušan: *Zahrada a park Liechtensteinů v Adamově.* Vlastivědný věstník moravský 61, 2009, s. 15.

20 Německé znění citováno podle tamtéž, s. 27, pozn. 8.

21 Citováno dle tamtéž, s. 20.

22 *„…ließ der Fürst ein geschmackvolles Gebäude von Holz am Saume des Berges, da wo die Aussicht am herrlichsten, errichten* […]*, zugleich ein erwünschtes Lokal, um ein allenfalls mitgebrachtes Mittagsmahl hier vorbereiten zu lassen.* […] *Eine kleine Grotte, in der ein einfacher Herd angebracht, vertritt die Stelle der Küche.“* J. H.***: *Die schönen Bauten und Gartenanlagen*, s. 147.

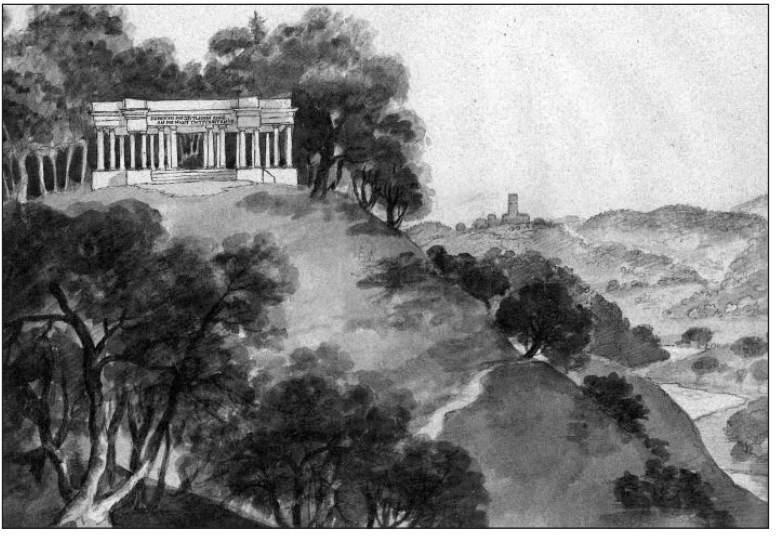

Obr. 3: Pohled na kolonádu u Adamova a Nový Hrad, František Richter, 1828 (reprodukováno z: Riedl, Dušan: Zahrada a park Liechtensteinů v Adamově. Vlastivědný věstník moravský 61, 2009, s. 22)

Obr. 4: Nový Hrad u Adamova, asi 30. léta 20. století (Archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně)

postavený nákladem Antonína Floriána z Lichtenštejna a vysvěcený roku 1724 (obr. 5). K hrobce ve Vranově u Brna Haderer mj. píše: *„Knížecí rodinná hrobka ve Vranově, známém poutním místě mezi Brnem a Adamovem, byla kdysi ve velmi omezeném a nevzhledném stavu.* […] *Aby mohl neomezeně a dle libovůle nakládat s plánovanou novostavbou hrobky, požádal kníže Jan v roce 1819, aby bylo patronátní právo po předcích, jež přešlo zrušením kláštera na Náboženský fond, navráceno a obdržel je se závazkem, že se bude starat o údržbu kostela a k němu přináležejících budov.“*[23] K rozsáhlé přestavbě ukončené v roce 1822, jejíž výsledek podrobně popisuje (včetně zařízení – litinového oltáře a mramorové menzy), uvádí autorství architekta Engela; i když jsou zmiňovány *„skupiny kolosálních figur“* předsíně, se jménem jejich autora – nejvíce zaměstnaného sochaře ve službách Lichtenštejnů v té době – se zde nesetkáváme (obr. 6).

Velmi podobně jako Haderer, včetně obrazu proměny nehostinné krajiny v ráj, referuje Franz Schweitzhardt (von Siekingen) roku 1831 o obdobném lichtenštejnském podniku v Dolních Rakousích – o úpravách krajiny v oblasti Brühl (Hinterbrühl) u Mödlingu: *„Byly zde odstřelovány skály, vzdálené útesy spojovány zdmi, zemědělsky nevyužitelné vápencové skály byly uměním přinuceny zplodit různé druhy rostlin a* […] *celá oblast se knížecí velkorysostí přeměnila na ráj.“*[24] Krajina kolem údolí Brühl a měst Mödlingu a Baden se stala místem rozsáhlých prací, jež souvisely mj. s opětovným získáním rodového sídla hradu Liechtenstein (obr. 7) Janem I. v roce 1807 (1808). Vznikla zde romantická přírodní zahrada (*Naturgarten*), jež byla tvořena statisíci nově vysázených stromů, zejména borovic; v exponovaných polohách vznikly antikizující stavby jako Husarský chrám (*Husarentempel*), Koloseum – Amfiteátr (*Colosseum – Amphitheater*) a obelisky, v údolích potom statky a tzv. švýcárny, hospodářské domy v alpském stylu.[25] Lichtenštejny byly též získány nedaleké hradní zříceniny Mödling, Johannstein a Greifenstein (obr. 8), jež byly ve větší či menší míře romanticky upravovány.

Haderer ve svém textu neskrývá či spíše demonstruje svůj obdiv ke knížeti, když formuluje jeho oslavu v souvislosti s dalším moravským panstvím: *„Hbitost v podnikání, soukromém životě i v jeho hrdinství a živě pociťovaná potřeba neobvyklých činů, jež nemůže být otřesena žádnými těž-*

23 *„Die fürstliche Familiengruft in Wranau, einem berühmten Wallfahrtsorte zwischen Brünn und Adamsthal, war früher in einem sehr beschränkten und unansehnlichen Zustande. Um mit dem vorzunehmenden Bau einer neuen Gruft unbeschränkt und nach Wohlgefallen verfügen zu können suchte Fürst Johann 1819 um das unter seinen Vorfahren mit Aufhebung des Klosters an den Religions-Fond übergetragene Patronatsrecht wieder an, und erhielt es mit der Verbindlichkeit, für die Erhaltung der Kirche und der dazu gehörigen Gebäude zu sorgen.“* Tamtéž, s. 180–181.

24 *„Felsen wurden hier gesprengt, die entfernten Klippen durch Mauern verbunden, der unwirthbare Kalkfelsen durch Kunst gezwungen verschiedene Arten von Pflanzen zu erzeugen und die ganze Gegend* […] *durch die fürstliche Liberalität zu einem Paradies umgeschaffen.“* Citováno dle Vasko-Juhász, Desirée: *Die Südbahn: ihre Kurorte und Hotels.* Wien – Köln – Weimar 2006, s. 18.

25 Blíže Kräftner, Johann: *Grüne Paradiese.* Die Gärten der Liechtenstein. In: Oasen der Stille. Die grossen Landschaftsgärten in Mitteleuropa. Wien 2008, s. 91–92.

Obr. 5: Pozořice, František Richter, 1828 (Moravská galerie v Brně)

Obr. 6: Pohled do předsíně lichtenštejnské hrobky ve Vranově u Brna, František Richter, 1834 (Moravská galerie v Brně)

Obr. 7: Bei Lichtenstein, Giovanni Maria Monsorno, 1822. Krajina kolem hradu Liechtenstein se zámkem (1820, J. Kornhäusel – J. F. Engel) a amfiteátrem (1810–1811, J. Hardtmuth) (Sbírka Františka Ferdinanda d'Este /původně estenská sbírka z Modeny/, uložená na státním zámku Konopiště ve správě Národního památkového ústavu; foto M. Číhalík 2004)

kostmi, hnala knížete ještě v roce 1806, kdy již započaté a tenkrát většinou ještě nedokončené už dostatečně znamenalo herkulovskou práci, k současnému předsevzetí postavit stavbu Nového zámku, zámku mimořádného rozsahu na jeho panství Úsov na Moravě [obr. 9], *spojeného se zahradou velikosti lednické, ušlechtilého stylu, již protínají dvě ramena Moravy, jenž díky pěkné přírodní poloze, překrásnému okolí, jeho půvabným partiím, chrámům, ruinám a mostům může být počítán k nejhezčím zahradám monarchie."*[26] Zároveň v souvislosti s náklady na lichtenštejnská stavební a krajinářská díla tvrdí: *„Jakkoli veliká*

26 *„Raschheit im Unternehmen, im Privatleben wie auf seiner Heldenbahn, und ein lebhaft gefühltes Bedürfniß großer ungewöhnlicher Thätigkeit, die sich durch keine Schwierigkeit einschüchtern läßt, trieb den Fürsten noch im Jahre 1806, wo das bereits Begonnene und damahls noch größtenheils Unvollendete schon genug einer herkulischen Arbeit glich, zur gleichzeitigen Vornahme des Baues von Neuschloß, eines Schlosses von außergewöhnlichem Umfange auf seiner Herrschaft Aussee in Mähren, verbunden mit der Anlage eines Gartens von der Größe des zu Eisgrub, und vom edelsten Style, der von zwey Armen des Marchflusses durchschnitten, wegen seiner von Natur schönen Lage, seiner herrlichen Umgebungen, seiner reitzenden Parthien, seiner Tempel, Ruinen und Brücken zu den schönsten Gärten der Monarchie gerechnet werden darf."* J. H.***: *Die schönen Bauten und Gartenanlagen,* s. 131.

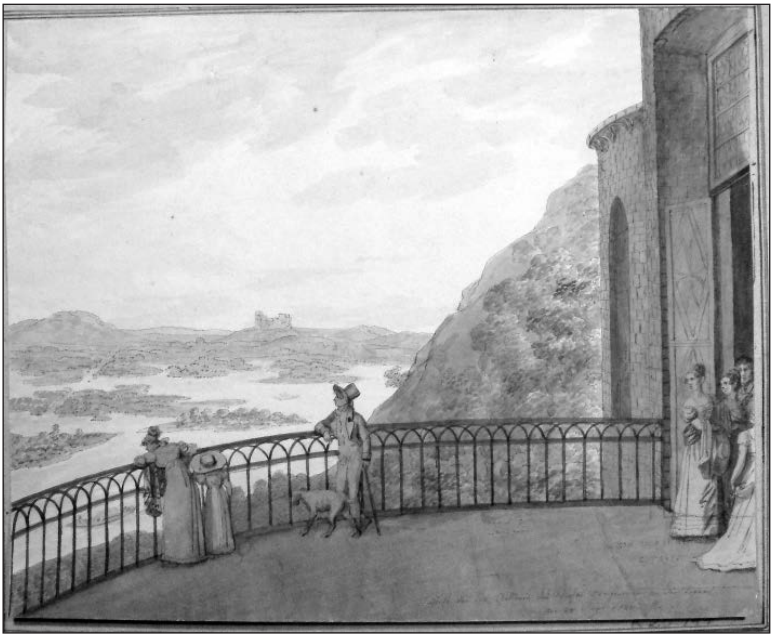

Obr. 8: Aussicht von der Gallerie des Schlosses Greifenstein an der Donau am 28 Sept. 1822, Giovanni Maria Monsorno. Ruina získaná Janem I. v roce 1807 byla upravena včetně vyhlídkové terasy, v pozadí hrad Kreuzenstein (Sbírka Františka Ferdinanda d'Este /původně estenská sbírka z Modeny/, uložená na státním zámku Konopiště ve správě Národního památkového ústavu; foto M. Čihalík 2004)

je suma, jež byla vynaložena na tyto podniky, vždy zůstává pěknou obětí, jež byla věnována bohatou rukou k velebení Božího díla, píle umění, pracovitosti a chudoby – často právě v dobách tíživé nouze.“[27] Vyzdvihuje tedy i skutečnost, že dokonce v dobách napoleonských válek (jichž se přímo účastnila celá řada příslušníků rodu, jako vojáci i diplomaté), jež provázely mj. potíže se zásobováním a epidemie, se kníže pouštěl do stavebních podniků, které přinášely lidem v této době živobytí.

V *Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst* vychází potom v roce 1829 (*Freytag, den 29. May*) ještě studie *Genealogie des Hochfürstlichen Hauses Liechtenstein – Niklasburg als Zusatz zu der statisti-*

27 *„Wie groß auch die Summe seyn mag, die zu solchen Unternehmungen verwendet wurde, immer bleibt sie ein schönes Opfer, das zur Verherrlichung der Schöpfung Gottes, dem Kunstfleiße, der Arbeitsamkeit und der Dürftigkeit – mehrmahls gerade in Zeiten der drückendsten Noth von – reicher Hand gespendet wurde.“* Tamtéž, s. 184.

Obr. 9: Zámek Úsov (Mährens Burgen und Schlösser. Brno 1888, Archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně)

schen Nachricht von demselben im patriotischen Tagblatt im 104ten Stück 1803, unter Rubrick IX. Seite 1454 od Františka Josefa Schwoye a na pokračování pojednání o obrazových sbírkách *Notizen über die fürstlich Liechtensteinische Gemäldesammlung in Wien (Von G. H.)*, tento ročník byl na lichtenštejnská témata mimořádně bohatý.

Dalším, kdo se lichtenštejnskými podniky u nás zabýval, byl historik a topograf Gregor (Řehoř) Wolny ve svém rozsáhlém díle *Die Markgrafschaft Mähren topografisch, statistisch und historisch geschildert.* V díle věnovaném brněnskému obvodu rozsáhle popisuje panství Lednice – zejména zámek s oranžerií (*Orangeriehaus*), opět opakuje informaci o největší stavbě tohoto typu v Německu[28] a popisuje hlavně nový „společenský apartmán" (*Gesellschafts=Appartement*) zámku. Je jisté, že přímo navazoval na výše uvedená pojednání, neboť u převážné části údajů a formulací nacházíme shody. Topoi se v zásadě opakují – obdiv k osvíceným stavebníkům, fascinace technickými parametry mimořádných a ojedinělých staveb včetně výčtu technických

28 W o l n y , Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren topografisch, statistisch und historisch geschildert.* II. Band. Brünner Kreis. 1. Abtheilung. Brünn 1836, s. 319. Stejné tvrzení o německém (sic!) primátu skleníku nacházíme již v článku v Patriotisches Tageblatt v roce 1804 (s. 468: *„...die grösste Orangerie, die Deutschland aufzuweisen hat..."*) a v pojednání J. Haderera (*„...Orangerie, der größten in Deutschland..."*; J. H.***: *Die schönen Bauten und Gartenanlagen*, s. 130).

podrobností a též obdiv k částkám, jež na tyto projekty byly vynaloženy. V případě skleníku-oranžérie, Wolny stejně jako Haderer uvádí počet 900 stromů, jež zde přezimují, udává zároveň (až neuvěřitelný údaj), že více exemplářů je starších 200 let, většinou však údajně sto. Opět zmiňuje též dva pěstební skleníky, kde se má nacházet na 1000 ananasovníků. Uvádí rovněž šestiletou dobu budování vodních děl – rybníků a již známé počty dělníků. Zmiňuje dále Angličana *Dr. Wanderschotta* (Josef van der Schot[t]), který přivezl se severní Ameriky exotické stromy a rostliny pro lednický park (taktéž uvádí seznam jejich latinských názvů) a vybudoval zde i lesní školku. Popisuje také mechanismy určené pro závlahu areálu (*sehenswertes Maschinenwerk*); píše o dvou vodních kolech, jež zajišťují tlak pro vodní řad skleníku, kuchyňskou zahradu i lázeň. Voda je přiváděna i k akvaduktu, u něhož je znovu uvedena suma na výstavbu více než 200 tisíc zlatých.

U minaretu, označovaném zde opět jako „orientální věž", je uveden počátek výstavby dle architekta Josefa Hartmutha za knížete Aloise a dokončení spolu s doplněním ozdob za knížete Jana – v ceně více než 1 milion zlatých; autor opakuje informaci o zakládání stavby na kůlech a roštech. Následuje detailní popis stavby včetně údaje o 302 schodech vedoucích na vrchol. V případě Janohradu uvádí Wolny stejně jako Haderer, že napodobuje hrad ze 14. století. Nechybí důkladný popis Dianina chrámu, zvaného Rendez-vous (postaven v letech 1810–1813 dle Hardmuthových plánů jeho následovníkem na postu lichtenštejnského dvorního architekta Josefem Kornhäuselem; viz obr. 10) Kolonády (*Colonaden Gebäude – Monument auf der Reisten*, obr. 11), z níž je údajně vidět *„...rozsáhlé panorama 3 provincií monarchie, jmenovitě Moravy, Uher a Rakouska..."*[29]

V roce 1908 vychází ve Vídni u příležitosti 50. výročí nástupu vlády knížete Jana II. publikace *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst* z pera Karla Höße. V tomto díle se autor pokouší mapovat knížecí umělecké sbírky včetně jejich historie, zmiňovány jsou však též díla původně z lichtenštejnského majetku, jež v té době byla již mimo vlastní sbírky, též díla z patronátních kostelů a stavby či skulptury na majetcích Lichtenštejnů obecně. Proto je kniha, opatřená reprodukcemi vybraných děl, důležitým topografickým a historickým pramenem. Pro ilustraci uvádíme pouze citát z úvodu, jenž nemá, ještě na počátku 20. století, daleko k barokní apoteóze (připomeňme, že za několik let měla vypuknout I. světová válka, jež nejen rozmetala monarchii, ale zásadně ovlivnila i postavení evropské šlechty): *„Občané jím ovládané země si v něm ctí laskavého, vždy na jejich blaho myslícího panovníka, jeho úředníci a služebníci laskavého a starostlivého pána, chudí a trpící mírnitele bídy ochotného pomoci, množství obcí příznivce všech humanitárních a obecně prospěšných podniků, mnoho talentů podporovatele vzdělání. Množství podnětů proudí z příkladné správy jeho statků, jejich provozu*

29 Wolny, G.: *Die Markgrafschaft Mähren II/1*, s. 167.

Obr. 10: Rendezvous (Dianin chrám), František Richter, Lednice (Moravská galerie v Brně)

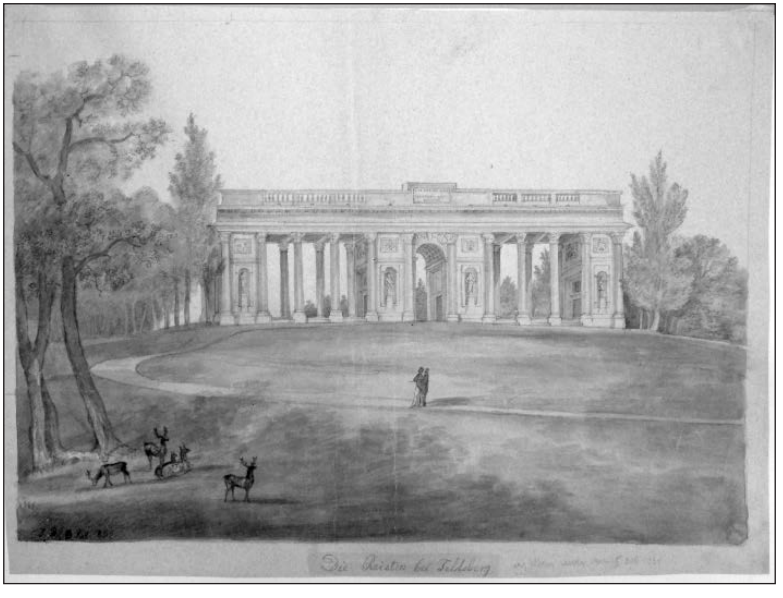

Obr. 11: Kolonáda ve Valticích, František Richter, 1832 (Moravská galerie v Brně)

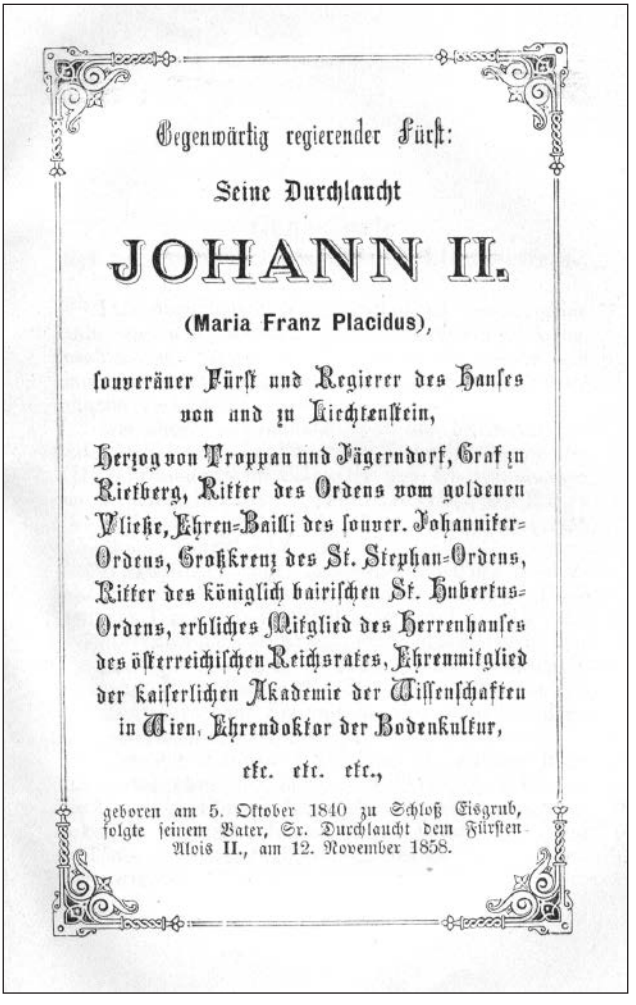
Gegenwärtig regierender Fürst:

Seine Durchlaucht

JOHANN II.

(Maria Franz Placidus),

souveräner Fürst und Regierer des Hauses von und zu Liechtenstein,

Herzog von Troppau und Jägerndorf, Graf zu Rietberg, Ritter des Ordens vom goldenen Vließe, Ehren-Bailli des souver. Johanniter-Ordens, Großkreuz des St. Stephan-Ordens, Ritter des königlich bairischen St. Hubertus-Ordens, erbliches Mitglied des Herrenhauses des österreichischen Reichsrates, Ehrenmitglied der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Ehrendoktor der Bodenkultur,

etc. etc. etc.,

geboren am 5. Oktober 1840 zu Schloß Eisgrub, folgte seinem Vater, Sr. Durchlaucht dem Fürsten Alois II., am 12. November 1858.

Obr. 12: Franz Kraetzl: Das Fürstentum Liechtenstein und das gesamte Fürst Johann von und zu Liechtesteinische Güterbesitz. Brünn 1914.
Ukázka stránky s údaji o vládnoucím knížeti Janovi II., jemuž je kniha věnována

i nových zařízení. Skutečnou kulturní misi ale Jeho Výsost naplnila šlechetným snažením být výtvarnému umění vždy obětavým mecenášem a jeho působení v tomto smyslu se může měřit s oním velikých mužů minulosti, jimž umění jsou povděčná za rozkvět.“[30]

30 *„Die Bürger des von ihm beherrschten Landes verehren in ihm den gütigen, stets auf ihr Wohl bedachten Regenten, seine Beamten und Diener den milden und fürsorglichen Herrn, die*

V roce 1914, tedy téměř před sto lety, v předvečer světové války, vyšla v Brně v 8. vydání knížka *Das Fürstentum Liechtenstein und das gesamte Fürst Johann von und zu Liechtesteinische Güterbesitz* lesního c. k. rady Franze Kraetzla (obr. 12), který po stručném genealogickém a heraldickém úvodu podává s velikou akribií zevrubný popis lichtenštejnských majetků včetně pamětihodností a přírodních zajímavostí. V rámci statistického přehledu jsou uvedeny podrobnosti o jednotlivých državách a úřadech (i se jmennými seznamy úředníků a přímých zaměstnanců), mj. také na Moravě. Ke zdejším državám v té době patřily: Úsov, Bučovice a Ždánice, Ruda nad Moravou, Lednice, Branná, Zábřeh, Karlovec, Křtiny s Adamovem a Pozořicemi, Břeclav (obr. 13), Uherský Ostroh, Plumlov (obr. 14), Šternberk a Moravská Třebová; ve slezské části českých zemí potom Opava a Krnov, v Čechách Uhříněves, Kostelec nad Černými lesy, Lanškroun, Rumburk, Radim, Rataje a Kounice. Rozloha lesních majetků byla přitom na Moravě daleko největší (cca 91 500 ha, Čechy 19 400 ha, Dolní Rakousy 13 200 ha), podobně tak tomu bylo i u orné půdy. Centra – sídelní objekty části těchto majetků – si můžeme připomenout fotografiemi, jež byly zveřejněny v souboru velkoformátových fotografií vydaných v roce 1888 v Brně Moravským uměleckoprůmyslovým muzeem (*Mährisches Gewerbe-Museum*) za ředitele Augusta Prokopa, jenž byl iniciátorem (*„die von Professor und Conservator August Prokop angeregte Idee“*) této publikace s názvem *Burgen und Schlösser Mährens*. U souboru vydaného v jubilejním císařském roce (40. výročí vlády Františka Josefa I.) jako dar císaři byl fotografem svobodný pán von Stillfried a tisk probíhal v Drážďanech.

Lichtenštejnské stavby dnes představují významnou součást památkového fondu České republiky a hlavní sídla panství – zámky, jsou z velké části přístupné veřejnosti, krajina Valtic a Lednice se v roce 1996 stala jako kulturní krajina pod názvem Lednicko-valtický areál součástí světového přírodního a kulturního dědictví UNESCO. Dle oficiální statistiky za rok 2010 byla Lednice nejvíce navštěvovaným památkovým objektem ze všech více než sta hradů, zámků a dalších objektů ve správě Národního památkového ústavu.

Armen und Leidenden den hilfsbereiten Linderer ihrer Not, zahlreiche Gemeinden den Gönner aller gemeinnützigen und humanitären Unternehmungen, viele Talente den Förderer ihrer Ausbildung. Eine Fülle von Anregung strömt von der mustergültigen Verwaltung seiner Güter, ihrem Betriebe und ihren Neueinrichtungen aus. Eine wahre Kulturmission hat aber Seine Durchlaucht durch das edle Streben erfüllt, der bildenden Kunst jederzeit ein opferwilliger Mäzen zu sein, und sein Wirken in dieser Hinsicht kann sich getrost mit dem jener großen Männer der Vergangenheit messen, denen die Künste ihre Blütezeit danken.“ H ö ß , Karl: *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst.* Wien 1908, s. III.

Obr. 13: Zámek v Břeclavi (Mährens Burgen und Schlösser. Brno 1888, Archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně)

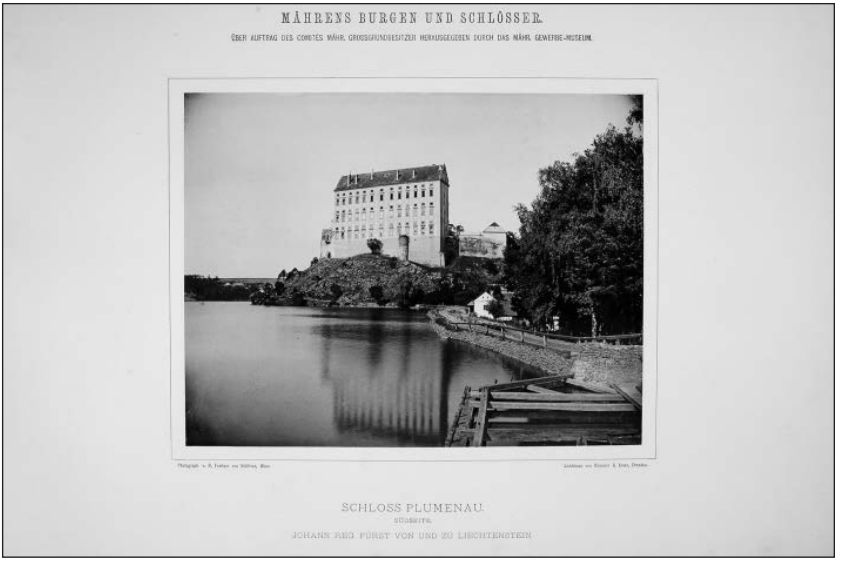

Obr. 14: Zámek Plumlov (Mährens Burgen und Schlösser. Brno 1888, Archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně)

Das Bild der Liechtensteiner und die mährischen Denkmäler der Fürstenfamilie

In seinem *Werk von der Architektur* schreibt sein Verfasser, Karl Eusebius von Liechtenstein (1611–1684): *„Das Geldt ist nur, schene Monumenta zu hinterlassen zue ebiger und unsterbliche Gedechtnuss"*. Diese Überzeugung dokumentiert seine Tätigkeit insbesondere auf zahlreichen mährischen Gütern, einschließlich jener im österreichisch-mährischen Grenzland, im niederösterreichischen Feldsberg (Valtice), im mährischen Eisgrub (Lednice) sowie an weiteren Orten. Diese Devise blieb in der Familientradition erhalten und wurde, wie die Nachrichten von Zeitgenossen noch Jahrhunderte später belegen, zur Richtschnur auch für das Handeln der Nachfolger. Dies gilt u. a. für die Generation, die an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert mit umfangreichen Bauunternehmungen zur Veränderung der mährischen Landschaft beitrug. Das Ausmaß dieser Aktivitäten entsprach freilich auch den liechtensteinischen Besitzverhältnissen: Im Jahre 1817 gehörte dem Fürstengeschlecht u. a. ein Sechstel Mährens. Diese Aktivitäten fanden ein relativ starkes Echo jener Autoren (nicht allein der eng mit dem fürstlichen Hof verbundenen), die nicht zögerten, ihre Beobachtungen und Eindrücke zu publizieren. Mit Blick auf Bedeutung und Umfang der Bauten haben sich zahlreiche Beschreibungen und Bewertungen erhalten, deren knapper Abriss unter Verwendung von Zitaten die zeitgenössische Reflexion der liechtensteinischen Landschafts- und Bauaktivitäten näher bringen soll. Analog zu Niederösterreich (insbesondere dem Gebiet um Brühl und Mödling mit der Stammburg Liechtenstein) entstanden komponierte Landschaften bei Littau (Litovel) und Adamsthal (Adamov); von diesen blieb freilich nur ein Torso. Demgegenüber bildet eine große Zahl erhaltener Bauten der Liechtensteiner heute einen bedeutenden Bestandteil des kulturellen Erbes in den böhmischen Ländern; die Landschaft und die Objekte um Eisgrub und Feldsberg gehören darüber hinaus seit dem Jahre 1996 zum Weltkultur- und -naturerbe der UNESCO.

Peter Geiger

Obraz českých zemí, Československa a České republiky v lichtenštejnských médiích

The image of the Lands of the Bohemian Crown, Czechoslovakia and the Czech Republic in the Liechtenstein media

Inquiring into the testimony of the Liechtenstein newspapers (since 1863), the author researches what and how these sources report about the Lands of the Bohemian Crown, Czechoslovakia and the Czech Republic and analyzes the thus obtained 'image' in the context of its time. He concludes that until 1918, this image was dominated by the Czech-German antagonism, then by the events surrounding the land reform, ecclesiastical politics, German occupation, expatriation and confiscation and from 1948 by the aspect of the communist government. Since 1945, the property claims of the princely house have received much attention along with the bilateral normalization finally achieved in 2009.

Key words: Liechtenstein, the Czech lands, Masaryk, Beneš, land reform, expropriation

1. Výchozí otázky

Dnešní Česká republika od roku 1993, někdejší Československo existující v letech 1918–1992 a předtím české země (Čechy, Morava, Slezsko) – do roku 1918 jako součást rakousko-uherské podunajské monarchie – se nacházejí daleko od malého Lichtenštejnského knížectví. V tomto příspěvku se zabýváme následujícími otázkami: Informovala lichtenštejnská média o českých zemích, Československu a České republice? Kdy, o čem a jak? Na co se zaměřoval jejich zájem? Vznikl nějaký „obraz" českých zemí, Československa a České republiky? Jak se tento „obraz" proměňoval? Zůstala u čtenářské veřejnosti v Lichtenštejnsku „místa paměti"?

Těmito otázkami se dosud nikdo nezabýval. Základním pramenem byly lichtenštejnské noviny. Jako první začaly v roce 1863 vycházet *Liechtensteiner Landeszeitung* (Lichtenštejnské zemské noviny, 1863–1868), po nich *Liechtensteinische Wochenzeitung* (Lichtenštejnský týdeník, 1873–1877), následně *Liechtensteiner Volksblatt* (Lichtenštejnský lidový list, od roku 1878 dodnes), k nimž pak ve 20. století přibyly *Oberrheinische Nachrichten* (Hornorýnské zprávy, 1914–1923), které následně pokračovaly jako *Liechtensteiner Nachrichten* (Lichtenštejnské zprávy, 1924–1935) a byly

Vaduz, Dienstag, 15. März
1935 72. Jahrgang / Nr. 31
Erscheint wöchentlich dreimal
Dienstag, Donnerstag, Samstag
Liechtensteiner Volksblatt
Nr. 62
Vaduz-Meis, Mittwoch 4. August 1920
7. Jahrgang
Oberrheinische
Nachrichten
Anzeiger für Liechtenstein und Umgebung.
Erscheint jeden Mittwoch und Samstag in Vaduz
Nr. 105
Vaduz, Samstag, 28. Dezember 1935
22. Jahrgang
Liechtensteiner Nachrichten
vormals „Oberrheinische Nachrichten"
Organ für amtliche Publikationen
Erscheint wöchentlich 2 mal: Mittwoch und Samstag
Nr. 22
Vaduz, Mittwoch den 16. März 1935
2. Jahrgang
LIECHTENSTEINER
VATERLAND
ORGAN FÜR AMTLICHE KUNDMACHUNGEN

Obr. 1: Historické hlavičky novin: Liechtensteiner Volksblatt, Oberrheinische Nachrichten, Liechtensteiner Nachrichten, Liechtensteiner Vaterland (Liechtensteinisches Landesarchiv, Vaduz)

v důsledku sloučení s listem *Liechtensteiner Heimatdienst* (Lichtenštejnská vlastenecká služba, 1933–1935) vystřídány novinami *Liechtensteiner Vaterland* (Lichtenštejnská vlast, od roku 1936 dodnes).[1] Menší listy, jejichž existence měla krátké trvání, nejsou zohledněny. V roce 1918 vznikly první lichtenštejnské strany – Pokroková občanská strana (*Fortschrittliche Bürgerpartei*) a Křesťansko-sociální lidová strana (*Christlich-soziale Volkspartei*). První z nich existuje dodnes. Lidová strana se v roce 1936 sloučila s menší Lichtenštejnskou vlasteneckou službou (*Liechtensteiner Heimatdienst*) do Vlastenecké unie (*Vaterländische Union*), která také existuje dodnes. Od roku 1918 byly tyto noviny rovněž stranickými listy, to však v souvislosti s naším tématem nehraje roli. Ve zkoumaném období až do současnosti vládla čtyři knížata, a sice Jan II. v letech 1858–1929, František I. v letech 1929–1938, František Josef II. v letech 1938–1989 a Jan Adam II. od roku 1989. Lichtenštejnský kníže sídlí ve Vaduzu teprve od roku 1938, dříve sídlil ve Valticích nebo Vídni.

2. Informovaly lichtenštejnské noviny vůbec o českých zemích, resp. Československu a České republice? Kdy? O čem? Jak?

Obecná odpověď zní: ano, ale zřídka. Noviny informovaly o českých zemích, resp. Československu a České republice zejména při určitých příležitostech a v určitých obdobích. Časové předěly představují – pochopitelně – roky 1918, 1938/39, 1945, 1948, 1968, 1989, 1993 a 2009. V centru zpravodajského zájmu byly jednak politické události a jednak majetky lichtenštejnského rodu a také vztah k lichtenštejnskému státu. Většina zpráv byla převzata ze zahraničních novin nebo od zahraničních agentur, v nedávné době k nim přibylo několik zpráv vlastních.

V následujícím textu podáváme chronologický přehled vybraných příkladů. Reprodukujeme, o čem a jak noviny informovaly; pravdivost obsahu nebyla předmětem zkoumání. Poznamenejme, že v knížectví jsou samozřejmě brány na vědomí i zahraniční noviny a média sousedních států i širšího světa. Ty zde nejsou zohledněny. Doplnily by však nebo diferencovaly získaný „obraz“ či „obrazy“. Je také zřejmé, že si každý čtenář ze stejných informací může vyvodit různé „obrazy“ – představy a závěry.

1 Výše uvedené noviny do roku 1941 (*Liechtensteiner Volksblatt*), resp. do roku 1951 (*Liechtensteiner Vaterland*), lze číst online na adrese www.eliechtensteinensia.li, poté až do současnosti na mikrofilmech v Lichtenštejnské zemské knihovně (*Liechtensteinische Landesbibliothek*) ve Vaduzu. Marxer, Wilfried: *Medien in Liechtenstein.* Strukturanalyse der Medienlandschaft in einem Kleinstaat. Schaan 2004.

1863–1914

V této době byly v Lichtenštejnsku pravidelně publikovány zprávy o Čechách, Moravě a Slezsku, a sice v rámci informování o Rakousku-Uhersku. Lidé četli o drobných událostech, nehodách, záplavách, výsledku žní, stávce uhlířů, excesech vůči Židům. Čechy a Morava, Praha a Brno se mohly pozorným čtenářům jevit jako významné, blahobytné a očividně industrializované části podunajské monarchie. Tématem, které se stále znovu vracelo, byly protiklady mezi Němci a Čechy včetně neúspěšných snah o vyrovnání. V únoru 1866 byla v *Liechtensteiner Landeszeitung* publikována tato zpráva:

„Mezi Němci a Čechy v Čechách narůstá roztrpčení a proniká do všech vztahů. Češi jsou často surový a nevázaní, Němci malomyslní a ponechaní na holičkách svými přirozenými vůdci, šlechtickými velkostatkáři. Němcům připadá nepochopitelné a zvláštní současně, že se jejich děti mají ve školách učit česky; mohou to upotřebit jen na ulici a nikoliv ve světě.“[2]

O několik týdnů později, v březnu 1866, se čtenáři dověděli: *„V Čechách nabyly nepokoje značného rozsahu – velký počet menších měst a vesnic obsadilo vojsko. Lůza pořádala formální hony na Židy a Němce, a to zejména na ty majetnější z nich.“*[3]

Od května do září 1866 informovaly lichtenštejnské noviny o prusko-rakouské válce, bitvě u Hradce Králové a následcích rakouské porážky. Zastávaly se rakouského velitele Benedeka, který údajně šikovně rozmístil svou armádu *„v lesích a na výšinách obklopených lesy“*. Pruská jehlovka sice střílí šestkrát rychleji než rakouská puška, ale bitvu údajně rozhodl boční vpád pruského korunního prince.[4] Pruský král má nyní hlavní stan na mikulovském zámku, jednom z nejkrásnějších zámků v Rakousku. Pobýval tam už Napoleon v roce 1805 po svém vítězství u Slavkova. Pruští vojáci nyní ženou pryč stáda volů, *„Češi jsou strašně rozhořčení“*.[5]

V roce 1874 informovaly noviny o návštěvě rakouského císaře Františka Josefa v Praze. Císař měl v úmyslu provést inspekci vojska a poskytovat audience. O audienci požádali i *„vůdci Staročechů“* s peticí požadující nová *„jednání o vyrovnání“*. *„Česká autonomie“* však asi nadlouho zůstane *„marným přáním této strany“*.[6]

Liechtensteiner Volksblatt, vycházející od roku 1878, až do roku 1914 jediné noviny v knížectví, přinášel zprávy o Čechách celkem pravidelně. Většinou se týkaly drobností. Čtenáři se tak například dozvěděli, že brambory v Čechách jsou levnější než ve Švýcarsku.[7] Roku 1880 bylo hlášeno

2 LZ, 24. února 1866.
3 LZ, 31. března 1866.
4 LZ, 28. července 1866.
5 LZ, 4. srpna 1866; LZ 1866, různě květen až září.
6 LZ, 11. září 1874.
7 LVo, 1. listopadu 1878.

neutuchající vystěhovávání se českých rodin do USA.[8] Příležitostně se do zorného pole novin dostávala situace ve velké politice. Jedna zpráva tak upozorňovala na Bismarckův zájem o spojenectví s Rakouskem s odůvodněním, že při válce s Ruskem by mohlo Rusko ohrožovat Německo z Čech a Moravy.[9] Cesta císaře Františka Josefa do Čech a na Moravu v červnu 1880 byla analyzována z hlediska svého účelu: kromě inspekce vojska chtěl císař uklidnit národnostní konflikt Čechů a Němců, *„který je v Čechách a na Moravě přítomen ostřeji než kdy v minulosti."*[10] Se zadostiučiněním bylo konstatováno, že císař byl v Praze přijat stejně nadšeně Čechy i Němci; kéž by svár přešel ve smíření, přál si zpravodaj.[11] Rakouská vláda chtěla údajně vyjít Čechům při užívání jejich jazyka vstříc, proti tomu ale protestovali zase Němci, zvláště pak ti, kteří si říkali *„ústavověrní"*.[12] Zajímavé je, že list *Liechtensteiner Volksblatt* stál v česko-německém národnostním konfliktu nejprve spíše na straně Čechů a současně doufal v pokojné urovnání sporu.

Nahlédněme nyní prostřednictvím sond do listu *Liechtensteiner Volksblatt* z let 1890, 1900 a 1914. V únoru 1890 se mluvilo v souvislosti se stávkou bídně placených sklářů v Jablonci o *„hladomoru"*, který měl v Čechách postihnout 60 000 osob.[13] Stále znovu se vracelo téma *„jednání o vyrovnání"*, proti kterému zaměřovala své akce strana mladočechů.[14] Vzhledem k *„současné chaotické situaci v Čechách"* hrozilo, že *„česko-německé vyrovnání"* ztroskotá.[15] V září 1890 daroval lichtenštejnský kníže poškozeným v důsledku záplav v Čechách 10 000 zlatých.[16] V *Liechtensteiner Volksblatt* byly opakovaně zveřejňovány inzeráty českých obchodů, například na husí peří, obuv nebo zdobení dřevěných rakví.[17]

Pohled na zpravodajství o desetiletí později, v roce 1900, ukazuje pokračování téhož. Podrobně se informovalo o velké, deset týdnů trvající stávce uhlířů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, o omezení svícení a topení v Praze, nedostatku uhlí v průmyslu, rozsáhlých výpadcích mezd a zisku; ze zpráv vysvítalo pochopení pro stávkující dělníky.[18] V rámci snah o vyrovnání trvali mladočeši na svých velkoslovanských požadavcích.[19] S nadějemi bylo zaznamenáno, že byl dokončen návrh jazykového zákona z dílny rakouského ministerstva a na *„česko-německé smiřovací konferenci"*

8 LVo, 25. června 1880.
9 LVo, 7. listopadu 1879.
10 LVo, 4. června 1880.
11 LVo, 11. června 1880.
12 LVo, 15. října 1880.
13 LVo, 21. února 1890.
14 LVo, 7. března 1890.
15 LVo, 24. října 1890.
16 LVo, 26. září 1890.
17 LVo, 1890, různě.
18 LVo, 26. ledna, 2. a 9. února, 10. března 1900.
19 LVo, 2. února 1900.

bylo docíleno souhlasu.[20] Z přehledu počtu osob s vysokým příjmem 100 000 zlatých v různých rakouských korunních zemích vyplynulo, že takoví lidé byli v Čechách a na Moravě obzvláště početní.[21] V listopadu 1900 otiskl *Liechtensteiner Volkblatt* s potěšením báseň, kterou předtím k 60. narozeninám knížete Jana II. z Lichtenštejna zveřejnil list *Jäger-Zeitung* pro Čechy a Moravu.[22] V roce 1910, který byl rovněž zahrnut do sondy, nebyli lichtenštejnští čtenáři informováni o ničem podstatném, co by se týkalo českých zemí.

1914–1918: 1. světová válka

Od roku 1914 vycházely kromě *Liechtensteiner Volksblatt* nově i *Oberrheinische Nachrichten*.[23] Ve válečných letech 1914–1918 informovaly tyto noviny o vývoji na válečných frontách. Oba listy stály zcela na straně centrálních mocností. Speciálně o *„Čechách"* a *„Češích"* psaly málo. Koncem října 1915 bylo sděleno, že v tomto roce padlo již 267 českých a 220 německých učitelů z Čech.[24] V roce 1916 byl v souvislosti s urputnými lednovými boji na *„haličské frontě"* chválen *„severomoravský pěší pluk č. 93"*, který se údajně *„mimořádně vyznamenal"*.[25]

V lednu 1917 bylo negativně informováno o *„separačních choutkách Čechů a Slovanů v Rakousku"*. Současně byl souhlasně citován článek ze *„staročeské Moravské Orlice"*, který se přimlouval za smíření Čechů a Němců.[26] V listopadu 1917 bylo z Vídně hlášeno: *„V panské sněmovně se různí Češi, ale jmenovitě i kníže Schwarzenberg, zasazovali o Království české, které však mělo zachovat věrnost monarchii a dynastii."*[27] Naproti tomu Čechům, kteří se spojili s nepřítelem, se dostalo důrazného odsudku: *„Z Čechů a Slováků ve Francii se formuje armáda velezrádců, kteří chtějí bojovat proti své rakouské vlasti."*[28]

V lednu 1918 se lichtenštejnští čtenáři dozvěděli, že na Jadranu přešla na italskou stranu česká a italská posádka rakouského torpédoborce včetně celé lodi.[29] V červnu pak lichtenštejnské noviny pohoršeně informovaly o vzpomínkových akcích v Praze u příležitosti výročí defenestrace roku 1618, kde měli Pražané nechat objímat postavy *„Bohemie"* a *„Itálie"*. Komentář k tomu zněl: *„Tak daleko to došlo s antiklerikálně-radikálními Čechy,"* že otevřeně oslavovali sbratření s nepřátelskými Italy. V Itálii už jsou

20 LVo, 27. dubna 1900.
21 LVo, 19. srpna 1900.
22 LVo, 9. listopadu 1900.
23 LVo, 1910 a 1914; ONa, 1914.
24 ONa, 30. října 1915.
25 ONa, 15. ledna 1916.
26 ONa, 13. ledna 1917.
27 LVo, 2. listopadu 1917.
28 ONa, 22. prosince 1917.
29 ONa, 5. ledna 1918.

ze zajatců vytvářeny *„české roty“*.[30] K tomu přibylo o čtyři týdny později hlášení, že na piavské frontě zajali Rakušané 40 000 zajatců, s dodatkem bez komentáře: *„… mezi nimi se nachází několik Čechů, kteří budou zastřeleni jako zrádci.“*[31]

V srpnu 1918 informoval lichtenštejnský tisk o onemocnění *„edém z hladu“*, které v Čechách už v roce 1917 postihlo tisíce lidí. Nyní v roce 1918 se stav údajně ještě zhoršil; obzvláště postiženy byly *„německé okrajové oblasti“*.[32] V září 1918 byly reprodukovány údajně *„nesmyslně přehnané“* zvěsti: *„Poláci, Češi, Slované jsou zachváceni buřičským vřením a čekají pouze na příležitost k revoluci.“*[33] Koncem září 1918 pak byl v *Oberrheinische Nachrichten* silně kritizován francouzský premiér Clemenceau a *„uznání česko-slovenské chátry jako mocnosti vedoucí válku“*.[34]

Češi a Slováci, kteří se postavili proti rakouskému mnohonárodnostnímu státu, byli před lichtenštejnskými čtenáři nyní odepisováni jako nevěrná *„česko-slovenská chátra“*. Bylo-li v 19. století a dále až do rýsující se porážky Rakousko-Uherska vcelku vyjadřováno pochopení pro nároky Čechů ve spojení s nadějí na smířlivé vyrovnání, změnila se nyní nálada v pohrdání československým národním státem. Tomu odpovídalo i otiskování kriticky polemických článků.

28. října 1918 bylo v Praze vyhlášeno Československo jako nezávislá republika, 11. listopadu pak bylo uzavřeno příměří. Na konci roku 1918 vyšla v Lichtenštejnsku stručná zpráva, že si Poláci a Češi reklamují velké části Slezska pro sebe, Češi údajně chtějí Horní Slezsko, jakož i části středního a Dolního Slezska, a tato území už byla v Paříži *„česko-slovenskému“* státu přiřknuta.[35]

1918–1938: první republika

S rozpadem podunajské monarchie přestalo být Československo součástí Lichtenštejncům důvěrně známého velkého Rakousko-Uherska a stalo se samostatným státem mezi mnoha jinými. Dostalo se tak mimo zorné pole lichtenštejnského zpravodajství o sousedních státech. Na druhé straně vzrostl zájem o těžkosti, které postihly knížecí rod Lichtenštejnů a nepřímo i Lichtenštejnské knížectví.

Oba lichtenštejnské listy si očividně musely nejprve zvyknout na nové politické uspořádání vzešlé z bývalé rakousko-uherské monarchie. Starý rakouský stát zmizel a rozpadl se na mnoho částí, z nichž *„každý byl kupodivu*

30 ONa, 1. června 1918.
31 ONa, 29. června 1918.
32 ONa, 10. srpna 1918.
33 ONa, 7. září 1918.
34 ONa, 28. září 1918.
35 LVo, 27. prosince 1918.

větší než mateřská země“.[36] Československo se muselo postarat o 210 000 válečných invalidů a 385 000 pozůstalých po padlých vojácích.[37]

Církevní politika

V lichtenštejnském tisku se objevovaly stížnosti na církevní politiku nového československého státu. Již v prosinci 1918 byla lichtenštejnským čtenářům prezentována zpráva o *„kulturním boji“* v Čechách: školství je v Praze podřízeno *„církvi ultranepřátelskému děkanovi“* lékařské fakulty, chtějí ho přeměnit ve *„svobodozednářském stylu“*, zrušit *„církevní školství“* a teologickou fakultu a vymýtit ze školních učebnic všechny náboženské pasáže.[38] V roce 1921 noviny informovaly čtenáře *„o nových podrobnostech o pronásledování církve v Československu“*.[39] O několik let později, v roce 1929, bylo kolportováno, že se Dr. Beneš chce stát nástupcem prezidenta Masaryka. Blok všech nekřesťanských stran by pak *„ve smyslu židovsko-svobodozednářských plánů na světovládu uskutečnil odluku církve od státu…, zkonfiskoval církevní statky a zavřel všechny instituce církevního charakteru“*. Obecně se mluvilo o *„příslušnosti vedoucích představitelů Československé republiky ke svobodným zednářům“*.[40] To se odehrávalo na pozadí sporů o církevní školství a odluku církve od státu, které byly vedeny i jinde.

Pozemková reforma

Do centra pozornosti lichtenštejnského tisku se hned po založení Československa dostala plánovaná pozemková reforma a vyvlastnění latifundií přesahujících určitou velikost. Týkala se také a především lichtenštejnského knížecího rodu. Vyvlastnění bylo samozřejmě tématem, kterému byla pozornost věnována dlouhodobě, a zůstalo jím dodnes.[41]

V polovině roku 1919 se *Oberrheinische Nachrichten* věnovaly v souvislosti s nikoli nespornou neutralitou Lichtenštejnska *„konfiskacím statků Naší Jasnosti nacházejících se hlavně v Čechách a na Moravě“*. Knížecí rod chtěl dle novin svůj majetek zachránit intervencí na pařížské mírové konferenci.[42]

V srpnu 1920 publikoval *Liechtensteiner Volksblatt* na titulní straně delší článek *„Pozemková reforma v Československé republice“*. Autor Dr. Otto Walser, Lichtenštejnec ze Schaanu,[43] který se touto věcí zabýval jako práv-

36 ONa, 5. června 1920.
37 ONa, 3. prosince 1919.
38 ONa, 7. prosince 1918.
39 ONa, 28. května 1921.
40 LNa, 20. listopadu 1929.
41 Quaderer, Rupert: *Das Haus Liechtenstein und seine Beziehungen zur Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg*. In: Hazdra, Zdeněk – Horčička, Václav – Županič, Jan (edd.): Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století. Praha 2011, s. 21–34.
42 ONa, 28. června 1919. Velká výzkumná práce Ruperta Quaderera o Lichtenštejnsku v letech 1914–1926 vyjde v roce 2013.
43 Dr. iur. Otto Walser (1888–1969), srov. Wanger, Manfred: *Stammtafeln der Bürgerfamilien von Schaan*. Schaan 1989, s. 132.

ník, vysvětloval hlavní body pozemkové reformy. Zákonem ze 16. dubna 1920 byl zabrán každý pozemkový majetek větší než 100 ha nebo les větší než 250 ha. Vyvlastňování bylo *„prováděno postupně"* podle určitého plánu *„pozemkovým úřadem zřízeným speciálně k tomuto účelu"*. Zákon se vztahoval na každého vlastníka velkého pozemkového majetku, ať už se jednalo o *„prostého občana"* nebo *„suveréna"*. Občané nepřátelských států a příslušníci habsbursko-lotrinské dynastie byli vyvlastněni bez náhrady. Ostatní vyvlastnění byli odškodněni, avšak – podle zákona z 8. dubna 1920 – nikoli podle aktuální hodnoty půdy, ale podle její ceny z let 1913–1915. Tato cena však, dle Walsera, byla *„cenou mírovou"*, která nezohledňovala *„nesmírnou devalvaci peněz"* a představovala jen přibližně desetinu reálné hodnoty. Kromě toho se náhrada u majetků přesahujících 1 000 ha dále progresivně snižovala, při 50 000 ha například o 40 %. V rozporu s tím byla hodnota majetku a půdy podle téhož zákona z 8. dubna 1920 odhadnuta podle aktuální hodnoty a zatížena majetkovou daní. Walser vyvodil závěr, *„že tyto zákony nesly dosti radikální socialistické zabarvení"* a jejich naplnění muselo přinést *„katastrofální změnu v zemědělství a lesnictví Československé republiky"*. *„Hlad malorolníků po půdě"* byl podle Walsera sice pochopitelný a měl být utišen z masy velkého pozemkového vlastnictví. Mělo se však jít *„zlatou střední cestou"*. Podle Walsera se totiž dalo očekávat, že nadále nebude možné vyrábět racionálně a výnosně, že intenzivní zemědělské a lesnické využití přejde v extenzivní a Československo bude muset potraviny dovážet. Autor připojil domněnku – s antisemitskou odbočkou –, že se za několik málo let opět utvoří velké pozemkové vlastnictví, tentokrát však v rukou Židů.[44]

Na podzim 1921 pak noviny přinesly s odkazem na *Illustrierte Wochenschau* zprávu, že československý pozemkový úřad zamýšlí v rámci *„pozemkové reformy"* zkonfiskovat *„část knížecího zboží"*. Lichtenštejnská ústřední správa proti tomu protestovala s odůvodněním, že vládnoucí kníže Jan je suverénem. Noviny dodaly: *„Zda má toto pojetí oporu v mezinárodním právu a vztahuje se i na nemovitosti obecně, není jisté."*[45]

O rok později se čtenáři dověděli více. V rubrice *„Zemědělské záležitosti"* citovaly *Oberrheinische Nachrichten* v polovině roku 1922 „noticku" z *Neue Züricher Zeitung* nazvanou *„Vyvlastňování půdy v Československu"*: Podle této zprávy měl pozemkový úřad v Praze převzít v roce 1923 v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku 295 000 ha lesní půdy, z toho *„lesní statky"* dvaceti šlechtických rodin, které byly uvedeny jmenovitě: *„Clamm, Gallas, Clary, Clam, Harrach, Hohenlohe, Kinsky, Liechtenstein, Rohan, Czernin, Fürstenberg, Hohenzollern, Schwarzenberg, Windischgrätz, Pallavicini, Trautmannsdorf, Löwenstein, Andrassy, Koburg-Gotha, Schönborn-Buchheim."*

44 LVo, 11. srpna 1920.
45 ONa, 20. dubna 1921.

Při vyvlastňování byly údajně rozhodující *„strategické a národohospodářské důvody“*; rozsáhlé lesní porosty byly *„mimořádně vydatným zdrojem příjmů“*.[46]

V polovině září 1930 byly lichtenštejnskému čtenářstvu oznámeny počty a názvy statků na základě údajů *„o řešení pozemkové reformy na majetku knížete z Lichtenštejna“*, publikovaných v pražském tisku Dr. Voženílkem, prezidentem Státního pozemkového úřadu. Tyto majetky zahrnovaly při vyhlášení *„záborového zákona“* celkem 159 953 ha. Z toho bylo do roku 1930 převzato 62 944 ha pro účely pozemkové reformy. Knížecí správa se dohodou zavázala k odevzdání dalších 44 800 ha, takže z celého původního majetku „odpadlo“ celkem 107 700 ha, což představovalo 68 % zabraného vlastnictví. Naproti tomu byl zrušen zábor u jiných 22 244 ha. Kromě těchto číselných údajů bylo konkrétně oznámeno, o jaká lichtenštejnská území se jedná: *„Pozemkový úřad převzal následující pozemkové majetky: V Čechách: Lanškroun, Rumburk, Radim, Škvorec, Rataje* [nad Sázavou] *a Kostelec* [nad Černými lesy]*; na Moravě: Hanušovice, Ruda* [nad Moravou]*, Kolštejn* [dnešní Branná]*, Konice, Plumlov a Bučovice; z ostatních velkostatků, a sice Moravská Třebová, Pozořice, Vranov, Uherský Ostroh, Šternberk, Karlovec, Nové Zámky, Břeclav, Valtice, Lednice, vše na Moravě, a Krnov ve Slezsku, byly, respektive budou pro účely pozemkové reformy převzaty části v určitém poměru.“*[47]

Díky tomu lichtenštejnská veřejnost věděla, jak se věci mají s knížecím majetkem a dokázala si představit následující rozsah: z hlediska výměry byly vyvlastněny dvě třetiny majetku knížete v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Oněch 107 000 ha, které „odpadly“, odpovídalo 1 070 km², tedy téměř sedminásobku rozlohy lichtenštejnského knížectví, které mělo 157 m² (dnes 160 km²). Některé z vyvlastněných majetků byly čtenářstvu známy jmenovitě, podrobněji pak jednotlivá místa jako Valtice, Lednice a Vranov. V *Liechtensteiner Nachrichten* bylo opakovaně líčeno a oceňováno kulturní působení knížete z Lichtenštejna v bývalém *„Rakousku“* včetně českých zemí.[48] Kníže Jan II. žil ve 20. letech 20. století částečně na zámku Lednice,[49] kde se v roce 1840 narodil, většinou ale na zámku Valtice, kde v únoru 1929 také zemřel.[50] Pohřben je v knížecí hrobce ve Vranově u Brna, kde našel v červenci 1938 místo posledního odpočinku rovněž František I.[51]

Ve 30. letech 20. století už československá pozemková reforma nebyla v Lichtenštejnsku veřejně diskutovaným tématem. Příležitostně byly publikovány stručné zprávy o plánovaných pozemkových reformách – ve smyslu

46 ONa, 29. července 1922.
47 LNa, 16. září 1930.
48 Např. LNa, 20. prosince 1928.
49 LVa, 2. září 1922.
50 LNa, 30. května a 14. listopadu 1923; LNa, 7. října 1925, 14. února 1929.
51 LVa, 27. a 30. července, 3. srpna 1938.

Obr. 2: Jubilejní aršík poštovních známek vydaný u příležitosti stoletého výročí lichtenštejnských poštovních známek (1912–2012): knížata Jan II. (vládl 1858–1929), František I. (vládl 1929–1938), František Josef II. (vládl 1938–1989), Jan Adam II. (vládne od roku 1989) (Philatelie Liechtenstein)

vyvlastnění a rozdělení velkého pozemkového vlastnictví – v Maďarsku, Rumunsku, Španělsku a Itálii.[52]

Prezident Tomáš Masaryk

Zájem lichtenštejnských novin vzbuzovala opakovaně zahraniční politika nového československého státu. V roce 1924 se tak psalo o spojenectví Československa s Francií, které prezident Masaryk vyjednal v Paříži za doprovodu ministra zahraničí Beneše, jako o *„alianci ke společné obraně a opětovnému vybudování Evropy"*.[53]

Od založení Československa až do své smrti v roce 1937 byl čtenářům lichtenštejnských novin opakovaně prezentován prezident Tomáš Masaryk, a to se zřetelně patrnou úctou. V roce 1933 se čtenáři dověděli, že se

52 Autor provedl rešerše článků o pozemkové reformě publikovaných v novinách *Liechtensteiner Volksblatt, Liechtensteiner Nachrichten, Liechtensteiner Heimatdienst* a *Liechtensteiner Vaterland* v letech 1931–1939.

53 LNa, 3. ledna 1924.

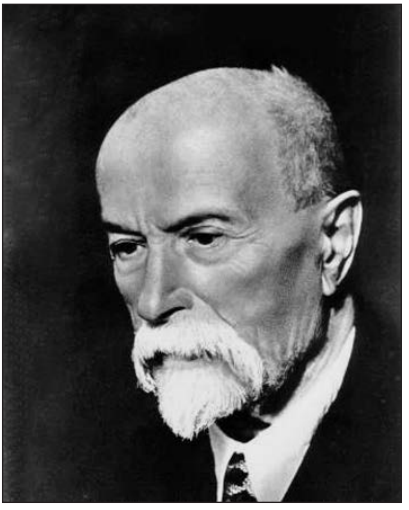

Obr. 3: Tomáš G. Masaryk (Wikipedia)

Obr. 4: Edvard Beneš (Wikipedia)

prezident Masaryk ohradil *„proti obecnému kasárenskému tónu“*, a to kvůli mnoha sebevraždám vojáků a stížnostem na špatné zacházení v české armádě.[54] Čtvrté opětovné zvolení nyní 84letého prezidenta v roce 1934 bylo oceněno jako *„důkaz velké důvěry, které se ve své vlasti těší tento vzácný muž“*. Kromě komunistů mu daly hlas všechny strany zastoupené v Národním shromáždění, a to včetně poslanců a senátorů německé menšiny.[55] Noviny informovaly i o Masarykově demisi v roce 1935, o jeho 87. narozeninách v březnu i jeho úmrtí v září 1937.[56]

Noviny *Liechtensteiner Vaterland* otiskly o Masarykovi dlouhý nekrolog. Podle těchto novin Československo ztratilo svého *„prezidenta – osvoboditele“*, a lze hovořit *„o skutečném celostátním smutku“*. Také menšiny by měly držet smutek, protože se tento první prezident jako strážce demokratického ústavního zřízení vždy zasazoval i o jejich práva. Za manželku pojal Američanku, napsal disertační práci na téma *„Podstata duše u Platóna“* a vyučoval na univerzitě ve Vídni a v Praze filozofii. Nejprve se zasazoval o federaci v rámci Rakouska-Uherska, od roku 1914 ale v exilu připravoval vznik československého státu.[57] Obraz prezidenta-zakladatele Masaryka v Lichtenštejnsku tak byl – poté, co se ještě před dvěma desetiletími psalo o *„česko-slovenské chátře“* – celkově kladný.

54 LNa, 4. února 1933.
55 LNa, 30. května 1934.
56 LNa, 18. prosince 1935; LVa, 10. března, 8. a 18. září 1937.
57 LVa, 18. září 1937.

Sudetská krize 1938

Válkou hrozící napětí během tzv. sudetské krize na podzim roku 1938 mělo velkou odezvu i v lichtenštejnských novinách, neboť se koncem září 1938 obecně počítalo s tím, že Hitler vyhlásí Československu válku.[58] Rozebírán byl *„sudetoněmecký problém"*, *„Henleinovo ultimátum"*, hektická vyjednávání,[59] *„vůle Prahy k obraně"*, výjimečný stav i *„Sudetoněmecký Freikorps na hranicích"*.[60] Noviny *Liechtensteiner Vaterland* psaly o *„věcných a rozumných návrzích"*, které byly předloženy Praze[61] a vyústily v Mnichovskou dohodu, ale i o *„hladkém obsazení Sudet Německem"*.[62] O Mnichovské dohodě noviny pojednávaly na titulní straně. *„Čtyři velcí státníci"* svou dohodou v Mnichově údajně dokázali, že jsou schopni *„přinést oběť ze všech největší"*, aby svět uchránili od války. Hitler podle novinového článku prohlásil, že sudetoněmecká otázka představuje jeho poslední územní požadavek, což noviny prezentovaly jako věrohodné tvrzení.[63]

Lichtenštejnské noviny následně v říjnu 1938 informovaly o odjezdu exprezidenta Edvarda Beneše do Londýna, jeho pozvání do Chicaga i vyšetřování a obžalobě, která vůči němu byla vznesena v Praze v listopadu 1938. Beneš byl podle novin především činěn odpovědným za *„katastrofu Československa"*.[64] V únoru 1939 pak lichtenštejnské noviny seznámily čtenáře s Benešovým prvním projevem na chicagské univerzitě, kde řekl, že duch demokracie bude nakonec triumfovat.[65]

1939–1945: protektorát

Hned po příchodu německých vojsk v polovině března 1939 informovaly noviny *Liechtensteiner Vaterland* o *„rozpadu Česko-Slovenska"*. Také Slovensko bylo podle listu nyní pod *„německým protektorátem"*. Noviny publikovaly zákon o *„protektorátu Čechy a Morava"* vyhlášený Hitlerem a říšským ministrem zahraničí Ribbentropem na Pražském hradě. Lidé v Lichtenštejnsku se tak dověděli, že protektorát *„náleží od nynějška k území Německé říše"*, že se obyvatelé protektorátu, kteří jsou příslušníky německého národa, stávají německými státními příslušníky, že protektorát Čechy a Morava je autonomní a spravuje se sám pod dohledem *„říšského protektora"* se sídlem v Praze, který potvrzuje členy protektorátní vlády, že zahraniční věci a vojenskou ochranu protektorátu zastává Říše, která dohlíží také na dopravu, pošty a telekomunikace, že protektorát *„náleží k celnímu*

58 Geiger, Peter: *Krisenzeit. Liechtenstein in den Dreissigerjahren 1928–1939.* 1–2. Vaduz – Zürich 1997 (2. vydání 2000).
59 LVa, 17. září 1938.
60 LVa, 21. září 1938.
61 LVa, 28. září 1938.
62 LVa, 5. října 1938.
63 LVa, 8. října 1938.
64 LVa, 22. a 26. října, 16. a 26. listopadu 1938; LVo, 11. a 25. října, 2. listopadu 1938.
65 LVa, 25. února 1939.

území Německé říše" a že platidlem zůstává až na další česká koruna. Noviny rovněž informovaly o postupném obsazování jednotlivých částí země a přetrvávajícím rozmístění německých jednotek.[66] V následujících měsících byly publikovány stručné zprávy o zglajchšaltování českého tisku, ztrátách v cestovním ruchu, útěku Benešova bratra do Polska i o německém sčítání lidu z května 1939, podle něhož měl protektorát 6,8 milionu obyvatel, kteří byli nyní započteni do celkového počtu obyvatel Německé říše. Noviny dále psaly o sporu v souvislosti se zavedením německého jazyka v úředním styku, českých oslavách výročí Husova narození, při nichž byla hrána česká státní hymna, v říjnu pak o českých přepadech Němců, o studentských demonstracích za svobodu v Praze, které byly potlačeny jednotkami SS, a o následném zatýkání a popravách, uzavření českých vysokých škol a kněžských seminářů na tři roky a vyhlášení stanného práva v Praze a okolí v listopadu 1939.[67] V téže době byla pod názvem *„Habsburkové větří svěží vzduch"* reprodukována zpráva ze *Sunday Dispatch*: Monarchisté vyvíjejí činnost, arcivévoda Otto von Habsburg sestavil legii na francouzské straně a kníže Starhemberg se setkal s Dr. Benešem a dalšími českými emigranty.[68] Tato zpráva byla z velké části převzata bez redakčního stanoviska. Nadpisy jako *„Krvavý soud"* či *„Odvetná opatření"* ale byly současně hodnocením. *Liechtensteiner Volksblatt* však 8. července 1939 jasnými slovy popisoval: *„…v protektorátu Čechy a Morava dnes žije hluboce nespokojený a nešťastný národ, který ztratil svou suverenitu a svobodu."*[69]

9. srpna 1939, pár týdnů před vypuknutím války, informovaly lichtenštejnské noviny na základě zpráv v *The Times* a *Daily Mail* o velkých německých vojenských manévrech na polské hranici od Východního Pruska až po protektorát a očekávaly se polské protimanévry.[70]

Lichtenštejnští čtenáři se v únoru 1940 dověděli, že se cikáni v protektorátu museli usadit, jinak jsou shromažďováni v *„pracovních táborech"*.[71] Po zahájení německého tažení na východ přinesl *Liechtensteiner Vaterland* dne 2. srpna 1941 nadšenou a Němcům příznivou zprávu o symbolu „V", který všude – také v Praze – předznamenává vítězství Velkoněmecké říše.[72] Lichtenštejnská veřejnost se rovněž dověděla, že Velká Británie v červenci uznala československou exilovou vládu v čele s prezidentem Benešem a ministrem zahraničí Janem Masarykem.[73] 12. listopadu 1941

66 LVa a LVo, 18. března 1939.
67 LVa a LVo, březen až prosinec 1939, heslo *„protektorát"*.
68 LVa, 4. listopadu 1939.
69 LVo, 8. července 1939.
70 LVa, 9. srpna 1939.
71 LVa, 10. února 1940.
72 LVa, 2. srpna 1941.
73 LVa, 23. července 1941.

vešlo v Lichtenštejnsku ve známost Himmlerovo sdělení, že bylo zastřeleno 20 českých odbojářů.[74]

Po atentátu na Heydricha v roce 1942 informoval *Liechtensteiner Vaterland*, že byli ve vesnici Lidice u Kladna objeveni spolupachatelé, zbraně, trhavina a anglická vysílačka. Jako akt odplaty byli ve vesnici s 483 obyvateli zastřeleni všichni muži, ženy poslány do koncentračních táborů a děti do převýchovných ústavů, vesnice pak byla *„srovnána se zemí"*. Stejným způsobem byla podle novin 24. června zlikvidována obec Ležáky se svými obyvateli.[75]

Nové názvy zavedené Německou říší v důsledku násilných územních změn byly lichtenštejnskými novinami do značné míry přebírány. Když byla například ohlášena svatba knížete Františka Josefa II. z Lichtenštejna s hraběnkou Georgine von Wilczek, poznamenaly noviny o otci nevěsty, že hrabě Ferdinand von Wilczek spravuje rozsáhlé rodinné majetky *„v Dolním Podunají, v Sudetech a protektorátu"*.[76]

Stejně jako byly české země za časů Rakouska-Uherska lichtenštejnskými novinami vnímány prostě jako součást podunajské říše, byl v období protektorátu zbytek Čech a Moravy považován za součást rozšířeného výsostného území Německé říše. Noviny si ale zvláštního stavu založeného na moci místo na mezinárodním právu byly vědomy, protektorát zmiňovaly vždy samostatně.[77]

1945–1948

Od května 1945 referovaly lichtenštejnské noviny opět o obnoveném „Československu". Stručně pojednanými tématy bylo smluvní postoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu, napětí mezi Poláky a Čechy kvůli Těšínsku[78] i sovětské územní nároky: ministr obchodu Hubert Ripka se na jedné konferenci vyjádřil, že vláda vznáší nároky na města Ratiboř (Racibórz), Hlubčice (Głubczyce) a Kladsko (Kłodzko) včetně okolí a že požaduje *„generální přeložení všech hraničních patníků z horských hřebenů do německých a rakouských údolí"*, což by bylo zejména na úkor Slezska, Saska a Bavorska. K *„sudetoněmeckému problému"* dle lichtenštejnských novin ministr Ripka uvedl, že bylo *„bohužel promrháno mnoho drahocenného času …, abychom se těchto nežádoucích sudetských Němců zbavili"*.[79]

74 LVa, 12. listopadu 1941.
75 LVa, 13., 20., 27. června 1942.
76 LVa, 16. ledna 1943.
77 G e i g e r , Peter: *Kriegszeit. Liechtenstein 1939 bis 1945.* 1–2. Vaduz – Zürich 2010.
78 LVa, květen až červenec 1945.
79 LVa, 25. července 1945.

Odsun v roce 1945

Při referování o rozhodnutích Postupimské konference noviny rovněž stručně informovaly, *„že německé menšiny v Polsku, Československu a Maďarsku musejí být přinejmenším zčásti převedeny zpět do Německa a přesun obyvatelstva tohoto typu musí probíhat spořádaným a humánním způsobem.“*[80] 22. srpna 1945 se lichtenštejnští čtenáři dověděli o rostoucích *„masových deportacích Němců z Moravy“*. Z 67 000 německy mluvících obyvatel města Brna před válkou zůstaly sotva 4 000. Z Brna bylo v posledních třech měsících *„deportováno 30 000 osob do Rakouska“*, další tisíce byly převezeny do koncentračních táborů v okolí Brna, mnoho tisíc *„zmizelo vůbec beze stopy“*. Zbývající 4 000 moravských Němců byly dle lichtenštejnských novin ostře policejně kontrolovány a nedostávaly *„prakticky žádné příděly potravin“*, pouze chléb a brambory, a Němci v koncentračních táborech žili z hladových porcí.[81] V polovině října byli čtenáři informováni, jak rozhodla pražská vláda v souvislosti s vykázáním Němců: Nadále bylo jejím nejnaléhavějším úkolem *„provést vysídlení Němců“*, ovšem *„systematicky a ve shodě se Spojenci“*. Vláda údajně nechce, aby opatření byla *„nelidská“*, ale je nutné je *„vůči Němcům uplatňovat přísně a pevně“*. V *„pracovních táborech pro Němce“* má být *„slušné zacházení“*.[82]

Na druhé straně bylo v kině ve švýcarském městě Buchs, které navštěvovalo i mnoho Lichtenštejnců, v září 1945 možné zhlédnout film *Die Tragödie von Lidice* („Lidická tragédie“), jenž ukazoval – podle inzerátu v lichtenštejnských novinách – *„vlnu teroru a vraždění, kterou přineslo německé panství do pokojných vesnic v Československu“*.[83]

Vyvlastňování v roce 1945

Počátkem prosince 1945 informoval *Liechtensteiner Vaterland* o *„vyvlastňování půdy“* v Československu. Vycházel přitom ze zprávy československého ministerstva zemědělství: v pohraničí Čech bylo dosud zkonfiskováno 850 000 ha půdy a ve vnitrozemí 80 000 ha, na Slovensku pak 140 000 ha. Pokud jde o lesní půdu, byl dosud zkonfiskován 1 000 000 ha, z toho 340 000 ha převzal stát. V Čechách bylo do pohraničních oblastí přesídleno 100 000 osob, na Slovensku 4 000 rodin. Malé a střední zemědělské statky nebyly pozemkovou reformou dotčeny.[84] V tomto stručném novinovém sdělení nebyly lichtenštejnské majetky[85] zmíněny. Zajímavé je, že konfiskace veškerého majetku lichtenštejnských státních příslušníků

80 LVa, 4. srpna 1945.
81 LVa, 22. srpna 1945.
82 LVa, 17. října 1945.
83 LVa, 22. září 1945.
84 LVa, 8. prosince 1945.
85 H o r č i č k a , Václav: *Die Tschechoslowakei und die Enteignungen nach dem Zweiten Weltkrieg: Der Fall Liechtenstein.* Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 58, 2010, s. 413–431.

na základě tzv. Benešových dekretů, které postihly v první řadě knížete, nebyly zpočátku veřejným tématem pojednávaným v lichtenštejnském tisku.

1948: převrat, oceňování Beneše

Komunistická *„změna režimu v Praze“* v únoru 1948 a bezprostředně poté následující *„pád“* ministra zahraničí Jana Masaryka z okna byly v lichtenštejnském tisku kriticky komentovány.[86] Při úmrtí Edvarda Beneše počátkem září 1948 ocenil *Liechtensteiner Vaterland* v dlouhém nekrologu jeho život a působení. Beneš měl vizi demokratického státu v Masarykově smyslu a současně Československa jako *„pojítka mezi demokratickým Západem a ‚lidově demokratickým' Východem“*. Komunisté však v únoru 1948 celé jeho životní dílo popřeli a Beneš byl po své abdikaci v červnu 1948 *„zlomeným mužem“*. To, co dvakrát vybudoval, mu bylo *„dvakrát rozbito“*.[87] Velmi pozitivní nekrolog neobsahoval ani slovo o *„Benešových dekretech“* a odsunu Němců.

Komunistické Československo

Po roce 1948 bylo Československo z lichtenštejnsko-západního hlediska po několik desetiletí jednoduše součástí komunistického východního bloku řízeného Moskvou. V roce 1958 se lichtenštejnské noviny například věnovaly *„10 letům komunistického Československa“*. Uchvácení moci komunisty v Praze bylo podle nich *„tragickým učebnicovým příkladem pro lidstvo“*. Kritizovány byly historické *„politické nedůslednosti“*, například odmítnutí požadavku sudetských Němců na připojení k Rakousku po 1. světové válce, *„odsun dvou a půl miliónu sudetských Němců“* po 2. světové válce, Benešova kompromisní linie vůči Stalinovi i *„naivita nekomunistů“*. Komunismus *„mezitím udělal ze země v srdci Evropy šedou pustinu s otrockou prací a pronásledováním náboženství jako všude“*, i když se údajně ještě zachovalo více staré kultury než v jiných státech východního bloku.[88]

V roce 1960 byla publikována reportáž *„Československo, 12 let lidové demokracie“*. Země, která začala intenzivněji propagovat cestovní ruch a prezentovala se jako *„okouzlující prázdninový kraj“*, vítala dle lichtenštejnských novin obyvatele svobodného Západu *„plotem z ostnatého drátu nabitým elektřinou“* a *„samopaly“*. Přesto jsou v reportáži popisována města, krajina a průmysl. Lidu věnoval autor pochybný kompliment: *„Češi se naučili se vždy přizpůsobit vládnoucímu režimu.“*[89]

Obzvláště podrobně informovaly lichtenštejnské noviny v roce 1968 o demokratizačním úsilí „pražského jara“ a jeho porážce vojsky Varšavské

86 LVa, únor 1948.
87 LVa, 8. září 1948.
88 LVa, 22. února 1948.
89 LVa, 5. října 1960.

Obr. 5: Alexander Dubček (Wikipedia)

Obr. 6: Václav Havel (Wikipedia)

smlouvy. Všeobecně byl obdivován Alexandr Dubček.[90] Večer 23. srpna 1968 vyslyšelo mnoho mladých lidí i dospělých ve Vaduzu výzvu lichtenštejnských mládežnických spolků – skautů, křesťanských společenství mladých mužů a panenských kongregací – k *„manifestaci sympatií"* s Československem. Demonstrující prošli mlčky městem s pochodněmi za vyzvánění zvonů farního kostela. Přítomni byli i příslušníci knížecího rodu, a sice dědičný princ Jan Adam s manželkou Marií Aglae, rozenou Kinsky, princezna Nora, princ Filip i lichtenštejnský vyslanec v Bernu princ Jindřich.[91] Také další vývoj měl vždy svůj odraz v médiích: tzv. východní smlouvy, disidenti, Charta 77 a nakonec převrat na sklonku roku 1989. Zde byla v centru pozornosti osoba Václava Havla.

Sudetští Němci

V říjnu 1968 se v novinách připomínalo 50. výročí založení Československa v roce 1918, a to zčásti se sympatiemi kvůli usilování o vlastní samostatný stát, zčásti kriticky kvůli *„zabrání"* nečeských *„etnických skupin"* – kromě sudetských Němců rovněž Maďarů, Slováků a Ukrajinců: *„Přestože se Češi ve své vlastní věci odvolávali na právo na sebeurčení národů, nárokovali si nyní panství nad celými Čechami, Moravou a Rakouským Slezskem pro sebe."*[92]

Sudetští Němci a jejich odsun byli tématem, které se opakovaně vracelo. V Lichtenštejnsku se pojilo s bývalým postavením lichtenštejnského knížecího rodu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V srpnu 1956 se čtenáři novin dověděli, že *„Sudetoněmecké krajanské sdružení"* poctilo

90 LVo a LVa, 1967 a 1968.
91 LVa, 27. srpna 1968.
92 LVa, 29. října 1968.

knížete Františka Josefa II. *„Čestným listem krajanského sdružení“*, který knížeti předal bývalý *„zemský hejtman Německých Čech“* Dr. Rudolf Lodgman von Auen. Ze 3,5 milionu sudetských Němců žily podle lichtenštejnských novin dnes (1956) 2 miliony ve Spolkové republice Německo, 300 000 v Rakousku, 600 000 *„v Německu v sovětské okupační zóně“*. Malý zbytek byl československou vládou *„dosud jako nuceně nasazení pracovníci zadržován ve vlasti“*, statisíce pak údajně *„zahynuly v důsledku válečných a poválečných událostí“*. Knížecí rod hrál dle novin ve vlasti sudetských Němců *„vedoucí roli“*. Čestný list Sudetoněmeckého krajanského sdružení představoval poděkování vyhnanců knížeti Františku Josefu II., *„který se vždy znal ke své sudetoněmecké vlasti a zasazoval se o své sudetoněmecké krajany.“*[93]

O několik let později, v roce 1963, informovaly lichtenštejnské noviny podrobně o tom, jak Sudetoněmecké krajanské sdružení na svém XIV. výročním setkání ve Stuttgartu o svatodušních svátcích propůjčilo knížeti Františku Josefu II. z Lichtenštejna u příležitosti 25. výročí jeho vlády *„Evropskou Karlovu cenu Sudetoněmeckého krajanského sdružení“* jako výraz *„uznání zásluh knížete jako vévody opavského a krnovského o Opavany vyhnané z vlasti“*.[94] V roce 1965 se pak čtenáři dověděli, že se kníže zúčastnil setkání vyhnaných Krnovanů v Ansbachu.[95]

V roce 1978 se noviny ptaly: *„Kdo jsou sudetští Němci?“* Keltské a germánské kmeny obývaly Čechy a Moravu už před slovanskými Čechy, čeští vévodové pak povolali Němce do země *„jako osadníky, rolníky, řemeslníky, obchodníky a umělce“*, aby zemi *„kolonizovali a kultivovali“*. *„Více než 700 let žili Němci a Češi pokojně vedle sebe a pospolu,“* odhlédneme-li od husitských válek. V 19. století však i české země zachvátila *„vlna nacionalismu“*. Čeští exiloví politici jako Tomáš Masaryk a Edvard Beneš získali západní mocnosti pro rozbití Rakouska-Uherska a vznik národních států. Když sudetští Němci požadovali právo na sebeurčení pro sebe, střílelo na ně české vojsko. Prvními *„mučedníky“* sudetských Němců bylo 54 mrtvých a stovky zraněných. Výsledky Mnichovské dohody z roku 1938 neměly dlouhého trvání, po roce 1945 byly *„Sudety“* za strpění vítězných mocností *„opět obsazeny“* a *„začleněny“* do Československé republiky. Německé obyvatelstvo čítající *„více než 3 miliony“* osob bylo vyhnáno a jeho majetek v celkové hodnotě *„120 miliard německých marek“* vyvlastněn.[96] O Henleinově politice a sudetoněmecké kolaboraci v období nacismu se noviny vůbec nezmiňovaly.

Učni po stopách rodu Lichtenštejnů na Moravě

Od podzimu 1981 se rozvíjela tradice, že přibližně dvě desítky učňů lichtenštejnské zemské správy putovaly vždy týden *„po stopách rodu*

93 LVa, 25. srpna 1956.
94 LVa, 18. května a 8. června 1963.
95 LVa, 12. srpna 1965.
96 LVa, 22. srpna 1978.

Lichtenštejnů“ ve Vídni a Dolním Rakousku a strávili přitom jeden den v tehdejší ČSSR, kde navštívili někdejší knížecí zámky Valtice a Lednice. Při prvním vstupu na československé území trvalo čekání a odbavování téměř tři hodiny. Učni potom v novinách psali, že si uvědomili, *„že se ti lidé nikdy nemohou pohybovat tak svobodně jako my v Lichtenštejnsku“*.[97] Podobné dojmy si domů odvezli i další učni v roce 1983 a veřejnost informovali: *„Náš dojem z ČSSR byl velmi deprimující. Nezvyklý obraz zanedbaných domů a nečistých ulic v nás zanechal stísněnost, která se dá velmi těžko popsat.“*[98] V roce 1987 byla návštěva Moravy a prohlídka obou výše uvedených zámků rozšířena i na kostel ve Vranově včetně *„knížecí hrobky“*. Negativní dojmy už nebyly vyjádřeny.[99]

Od roku 1990 – Československo překonalo komunistický režim – přinášely lichtenštejnské noviny nápadně často zprávy a podrobné články o bývalých knížecích majetcích v Československu, zejména pak o zámcích Valtice a Lednice. *„Rezidence knížecího rodu Lichtenštejnů“*, zámek Valtice na jižní Moravě, měl nyní opět *„ožít tóny barokní opery“*. Lednice byla popisována jako *„Orient na Moravě“*.[100] Oba zámky tvořily *„Gesamtkunstwerk“* – totální umělecké dílo – a představovaly dle novin současně *„kámen úrazu“*.[101]

Nároky knížete Jana Adama II.

V roce 1992 zopakoval kníže Jan Adam II., který nastoupil na trůn po smrti svého otce v roce 1989, v jednom veřejném interview právní nárok knížecího rodu a dalších Lichtenštejnů na vyvlastněný bývalý majetek v Československu. Kriticky se vyjádřil jak o pozemkové reformě ve dvacátých letech 20. století, tak zejména o totálním vyvlastnění v roce 1945. Beneš podle Jana Adama II. *„prohlásil všechny Lichtenštejny za Němce“* a vyvlastnil je. Nelogické podle knížete bylo, že po pádu *„komunistického režimu, se kterým se o této otázce nedalo mluvit“*, neuvažuje ani nynější demokratická vláda v čele s Havlem jinak a stejně jako dříve neuznává Lichtenštejnsko jako suverénní stát. Návrh knížete nechat věc posoudit Mezinárodním soudním dvorem v Haagu Praha odmítla. Kníže by byl, pokud by mu byla navrácena jeho majetková práva, dle lichtenštejnských novin ochoten investovat. Pokoušel se údajně *„řešit konflikt slušně“*. *„Zámečtí pánové v Praze a ve Vaduzu“* byli dle novin zatím *„vůči sobě nesmiřitelní“*.[102]

Zprávy lichtenštejnských novin obsahovaly i nadále podobnou argumentaci, byť s určitými rozdíly. Kníže Jan Adam potvrdil v únoru 1993 nároky knížecí rodiny na majetek v Čechách a na Moravě, který byl zabaven

97 LVa, 14. listopadu 1981.
98 LVa, 19. listopadu 1983.
99 LVa, 14. listopadu 1987.
100 LVa, 26. července, 17. a 24. října 1990.
101 LVa, 9. února 2004.
102 LVa, 2. října 1992.

po 2. světové válce. Jeho názory vyjádřené v rozhovoru pro *Lidové noviny* byly reprodukovány v lichtenštejnském tisku. Chtěl, aby se s ním v České republice zacházelo stejně jako s občany jiných států – tak jako byly dříve uznány nároky Švýcarů nebo občanů USA na náhradu škody.[103]

V roce 1993 navštívili Lichtenštejnsko čeští novináři. O zprostředkování se snažila soukromá *„Česko-lichtenštejnská společnost"*. Ministerstvo zahraničí nové České republiky si v memorandu přálo především státoprávní uznání ze strany Lichtenštejnska. Kníže nechtěl, jak se dozvěděla veřejnost na lichtenštejnské straně, zpět zemědělskou a lesní půdu ani zámky, celou věc by údajně bylo možné uzavřít odškodněním.[104] Současně bylo vysvětleno, že *„dubiózní Benešovy dekrety"* vydané prezidentem Benešem a v letech 1945–1946 povýšené parlamentem na zákony, tvořily základ pro odsun a vyvlastnění Němců, jimž byla připisována kolektivní vina. Nepochopitelné dle novin bylo, že se nynější vláda stejně jako v minulosti opírá o tyto dekrety, které jsou přece *„očividně kruté a od A do Z nehumánní, silně připomínají norimberské rasové zákony a kromě toho byly předlohou komunistického zákonodárství, které platilo 40 let, do listopadu 1989, a ujařmilo Čechy samotné"*.[105] Zmíněné novinové články dávaly současně najevo určité pochopení pro československé obtíže spojené s lichtenštejnskou otázkou a celým komplexem odsunu, vyvlastnění a sudetoněmeckých nároků na vrácení majetku.

O návštěvě českého premiéra Václava Klause u knížete Jana Adama II. na zámku ve Vaduzu a u lichtenštejnské vlády, která se uskutečnila v lednu 1995 při Klausově cestě na Světové ekonomické fórum v Davosu, informovaly lichtenštejnské noviny s nadějemi. Klaus zdůraznil, že Česká republika usiluje o řešení: *„Prožíváme komplikované období, hledáme vyvážené vztahy na ose minulost – přítomnost – budoucnost."* Premiér Klaus pozval knížete na oplátku na Pražský hrad a kníže pozvání přijal. Novinový komentář od Henninga von Vogelsang k této věci zněl: *„Ledy byly prolomeny."*[106] Oblevu však znovu vystřídal mráz.

Spor o „Scénu kolem římské vápenky"

Rozhořel se totiž dlouhotrvající spor o cenný obraz nizozemského malíře Pietera van Laera. Lichtenštejnský tisk o sporu informoval od léta 1995 po několik následujících let. Malba visela na zámku Valtice a památkový ústav v Brně ji v roce 1991 zapůjčil Wallraf-Richartzovu muzeu v Kolíně nad Rýnem, kde byla na návrh knížecího rodu promptně zabavena. V důsledku šlo stále o totéž. Lichtenštejnská strana argumentovala, že obraz je jejím vlastnictvím a byl neprávem vyvlastněn na základě Benešových dekretů

103 LVa, 16. února 1993.
104 LVa, 31. května, 3. června, 19. července a 21. listopadu 1994.
105 LVa, 19. července 1994.
106 LVa, 27. ledna 1995.

Obr. 7: Předseda vlády Václav Klaus u knížete Jana Adama II. ve Vaduzu, leden 1995 (Information und Kommunikation der Regierung, Vaduz)

s nesprávným odůvodněním, že Lichtenštejnové jsou „Němci", což jako občané suverénního Lichtenštejnského knížectví nebyli. Německé soudy včetně soudu ústavního lichtenštejnskou žalobu zamítly nebo odmítly jako nepřípustnou. Tzv. Přechodná smlouva (Smlouva o úpravě otázek vzniklých z války a okupace) z roku 1955, která je i nadále účinná, zakazuje vracení majetku a o otázce, zda byl kníže Čechy považován za „Němce", údajně nepřísluší německému soudu rozhodovat. Lichtenštejnský tisk komentoval kauzu s rozhořčením.[107]

Následovala žaloba lichtenštejnského státu proti Spolkové republice Německo k Mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu. Formálně byla podána v roce 2001 s odůvodněním, že Německo nakládá s lichtenštejnským majetkem na území bývalého Československa stejně jako s německým majetkem v zahraničí, který byl využit k úhradě německých válečných reparací. Německo tedy mělo odškodnit lichtenštejnské občany za majetek vyvlastněný v bývalém Československu.[108] Což, stručně řečeno, rovněž nevedlo k výsledku.

107 LVa, 23. srpna a 11. října 1995, 11. a 19. července 1996, 6. března, 10. června, 21. července 1998.
108 LVa, 31. července 1998; LVo a LVa, 1998 a dále.

2009: navázání diplomatických styků, normalizace

V roce 2009 se čtenáři lichtenštejnských novin dověděli, že Česká republika a Slovensko navázaly s Lichtenštejnskem diplomatické styky. S Českou republikou bylo ujednáno, že bude ustavena společná komise historiků, která bude vědecky zkoumat vzájemné historické vztahy mezi Českou republikou – dříve Čechami, Moravou, Slezskem a poté Československem – a knížecím rodem Lichtenštejnů a Lichtenštejnským knížectvím, čímž přispěje k lepšímu vzájemnému pochopení dějin. Rovněž bylo řečeno, že normalizace vztahů neznamená vzdát se právních nároků. Na obou stranách, lichtenštejnské i české, ale byla veřejně vyjádřena úleva a radost z tohoto obratu dosaženého po desetiletích. O ustavení paritně obsazené komise historiků, návštěvě knížete v České republice a akreditaci velvyslankyně Marie-Pia Kothbauer-Liechtenstein v Praze informoval lichtenštejnský tisk mimořádně přátelsky.[109] Nyní byly ledy prolomeny.

3. Vznikl „obraz" českých zemí a poté Československa a České republiky? Jak se proměňoval?

V Lichtenštejnsku určitě vznikl „obraz", resp. určitá představa o českých zemích, Československu, České republice a lidech, kteří tam žijí. Nikdy se však nejednalo o obraz komplexní. Poznatky o zemi a lidech byly nejprve zprostředkovávány v období do roku 1918. Zpravodajství o Rakousku-Uhersku coby sousedním státu pokrývalo mezi jeho různými zeměmi, jako byly Tyroly a Dolní Rakousy, rovněž české země, zvláště když tam působila a měla majetky lichtenštejnská knížata.

„Obraz" se měnil od „sice odlehlé, ale důvěrně známé části podunajské monarchie" přes „československou, církvi nepřátelskou, pozemkově-reformistickou republiku" po roce 1918, „německý protektorát" po roce 1938/39, krátce trvající „novou republiku odsunu" v roce 1945 a „nesvobodný komunistický stát ve východním bloku" po roce 1948 až po „svobodnou republiku" po převratu v roce 1989.

Osoby utvářející tento „obraz" na sebe z hlediska čtenářů navazovaly – od Masaryka přes Beneše po Gottwalda a Novotného, od Dubčeka přes Husáka po Havla a Klause. Ideologické „obrazy" se měnily od nadějí na česko-německé smíření po kritiku pozemkové reformy, nacionálně revanšistických Benešových dekretů s vyháněním a vyvlastňováním, totalitního komunistického režimu a nedůslednosti popřevratových vlád, pokud jde o politiku vyrovnávání se s minulostí. Co do atmosféry byly původní sympatie ke starým Čechám následovány osmi desetiletími vztahů na bodu

109 LVa a LVo, 2009–2011.

Obr. 8: Navázání diplomatických vztahů v roce 2009: ministryně zahraničních věcí Aurelia Frick a ministr zahraničních věcí Jan Kohout, 8. září 2009 (Information und Kommunikation der Regierung, Vaduz)

Obr. 9: Velvyslankyně Marie-Pia Kothbauer-Liechtenstein předává 11. dubna 2011 v Praze své pověřovací listiny prezidentu Václavu Klausovi (Information und Kommunikation der Regierung, Vaduz)

mrazu, aby byly nakonec vystřídány nynější normalizací a rostoucím přátelským zájmem.

Jak útržkovité jinak „obrazy“ zprostředkovávané v Lichtenštejnsku místními médii byly, vyplývá i z toho, že se sice psalo o politických událostech a problémech, téměř vůbec však o kultuře, umění, hudbě, literatuře nebo vědě. Zjevná příčina tohoto stavu spočívala jednoduše i v tom, že v Lichtenštejnsku prakticky nikdo neovládal a neovládá češtinu.

4. Co zůstává z „míst paměti“?

Jako „místa kolektivní paměti“ lichtenštejnského obyvatelstva v souvislosti s Československem lze uvést několik osob, míst, témat a otázek. Z osob je v paměti zastoupen v první řadě „zakladatel státu prezident Masaryk“, „dekretový prezident Beneš“, „reformátor komunistické strany Dubček“ a „disidentský prezident Havel“. Dále pak lichtenštejnská knížata spojená s působením v českých zemích. Z míst je třeba uvést někdejší výstavní knížecí zámky Lednice a Valtice a hrobku ve Vranově, z měst kromě Prahy v každém případě Brno. Častými tématy jsou sudetští Němci, pozemková reforma, Lichtenštejnové vyvlastnění na základě dekretu jako „Němci“, československý komunismus, pražské jaro, demokratický převrat, mírové rozdělení Československa na nynější Českou republiku a Slovenskou republiku a všeobecně vítaná normalizace vztahů s Lichtenštejnskem. Z otevřených otázek zůstávají v kolektivním vědomí přítomny knížecí nároky na vyvlastněný majetek a kromě toho, sice ne tak v popředí, zato však silněji vnímané z lidského hlediska, etnické odsuny. Veřejnost se zajímá i o výsledky komise historiků.

Zkratky citovaných novin

LZ	Liechtensteiner Landeszeitung (1863–1868)
LW	Liechtensteinische Wochenzeitung (1873–1877)
LVo	Liechtensteiner Volksblatt (1878–2011)
ONa	Oberrheinische Nachrichten (1914–1923)
LNa	Liechtensteiner Nachrichten (1924–1935)
LHD	Liechtensteiner Heimatdienst (1933–1935)
LVa	Liechtensteiner Vaterland (1936–2011)

P E T E R G E I G E R

Das Bild der böhmischen Länder, der Tschechoslowakei und Tschechiens in den liechtensteinischen Medien

In den liechtensteinischen Zeitungen – eine erste erschien 1863, eine zweite 1914 – wurden die böhmischen Länder bis 1918 als Teil Österreich-Ungarns wahrgenommen. Gelegentlich wurde über den deutsch-tschechischen Gegensatz berichtet, mit Verständnis für tschechische Autonomie. 1918 wurde tschechisches Selbständigkeitsstreben als Verrat taxiert. Kritisch dargestellt wurde die als „kirchenfeindlich" und „freimaurerisch" beurteilte Politik der neuen Tschechoslowakei, ebenso die Bodenreform, die das Fürstenhaus betraf. Präsident Masaryk erfuhr andererseits mehrfach positive Würdigung, ebenso dann Beneš. Detailliert berichtet wurde über die Abtrennung der Sudetengebiete und die Besetzung Tschechiens, knapp auch über Lidice. Vorherrschende Themen nach dem Kriegsende waren ethnische Vertreibungen, Konfiskationen und 1948 kommunistische Machtübernahme. In den folgenden Jahrzehnten folgten Schilderungen der kommunistisch-unfreien Zustände, eingehend und emotional zum Prager Frühling. Besitzansprüche des enteigneten Fürstenhauses wurden thematisiert und argumentativ gestützt. Über Tagungen der Sudetendeutschen und deren Kontakte zum Fürsten Franz Josef II. wurde berichtet. Nach dem Ende der kommunistischen Ära wurde über Hoffnungen auf eine einvernehmliche Regelung der Besitzfragen und über die zwischenstaatliche Blockade geschrieben, ebenso über die Rückschläge der teils privaten, teils diplomatischen, teils gerichtlichen Bemühungen. Mit Befriedigung nahmen die Zeitungen dann 2009 die Normalisierung der Beziehungen zwischen beiden Staaten und die Einrichtung einer paritätischen Historikerkommission auf. Insgesamt lieferten die liechtensteinischen Zeitungen ein im Zeitkontext oszillierendes, wenig differenziertes Bild der böhmischen Länder.

ČASOPIS MATICE MORAVSKÉ
Supplementum 3 /2012

Vydala Matice moravská
K vydání připravili Tomáš Knoz a Peter Geiger
Vedoucí redaktor Jiří Malíř
Zástupce vedoucího redaktora Libor Jan
Výkonný redaktor Pavel Pumpr
Překlady: Thomas Krzenck (do němčiny), Pavel Mašarák (z němčiny),
Petra Melicharová (do angličtiny)
Pomoc při přípravě ilustrací: Druckerei Gutenberg AG,
Schaan/Liechtenstein

Adresa redakce: 602 00 Brno, A. Nováka 1, Česká republika
e-mail: matice@phil.muni.cz
Vytisklo: Reprocentrum, a. s., Blansko
© Matice moravská, Brno 2012

ISSN 0323-052X
ISBN 978-80-86488-95-0